

EĞİTİMDE LAİKLİK

TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ
XIV. EĞİTİM TOPLANTISI
29 - 30 Kasım 1990

ŞAFAK MATBACILIK
Tel: 229 57 84 - Ankara

TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ
BİLİM DİZİSİ NO : 14

Yayına Hazırlayan

Prof. Dr. Mahmut ÂDEM
Araş. Gör. Kasım KARAKÜTÜK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
SUNU.....	VII
TED BİLİM KURULU BAŞKANI Prof. Dr. Kemal GÜÇLÜOL 'UN XIV. EĞİTİM TOPLANTISINI AÇIŞ KONUŞMASI.....	IX
TED GENEL BAŞKANI Prof. Dr. Rüştü YÜCE 'NİN AÇIŞ KONUŞMASI.....	XIII
MİLLİ EĞİTİM BAKANI Avni AKYOL 'UN KONUŞMASI.....	XVIII
BİLDİRİ I : Laikliğin Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış.....	1
Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ	
BİLDİRİ II : Laikliğin Hukuki ve Siyasi Boyutları.....	23
Yekta Güngör ÖZDEN	
PANEL I : Laiklik ve Sorunları.....	47
Fuat CEZAYIRLI	
Prof. Dr. Cengiz GÜLEÇ	
Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN	
Prof. Dr. Şerafettin TURAN	
BİLDİRİ III : Eğitimde Laiklik.....	121
Prof. Dr. Özer OZANKAYA	
BİLDİRİ IV : Din Eğitimi ve Laiklik.....	157
Dr. Lütfi DOĞAN	
BİLDİRİ V : Atatürk Devrimleri ve Laiklik.....	173
Prof. Dr. Yuluğ Tekin KURAT	
PANEL II : Eğitim ve Öğretim Uygulamaları ve Laiklik.....	191
Prof. Dr. Necla ARAT	
Prof. Dr. İ. Ethem BAŞARAN	
Prof. Dr. Beyza BİLGİN	
Prof. Dr. Coşkun SAN	
EK 1 : TED XIV. Eğitim Toplantısı Programı.....	263
EK 2 : Yayına Hazırlık Çalışmalarında İlgililere Gönderilen Yazı Örneği.....	271
EK 3 : DİZİN (Ad Buldurusu).....	277
EK 4 : Türk Eğitim Demeği Yayınları.....	279

SUNU

Bilirsiniz, birçokları için her şeyi tümüyle "beyaz" veya tümüyle "siyah" görme alışkanlığı bir sorun olarak belirir. Acaba öyle midir, her şey tümüyle "siyah" veya "beyaz" mıdır?

"Laiklik"ten söz edildiğinde de bazıları bunu "dinsizlik", bazıları da "dine karşı olma" biçiminde algılamaktadırlar. Şüphesiz bu tür bir algılama önyargılarla olduğu kadar yanlış bilgilenmelerle de ilgilidir. Çünkü "dinsiz"e de, en "dindar" kişiye de saygıyı gerektiren laiklik zorlamalardan arınmayı, gerçek bir din ve vicdan özgürlüğünü getirir.

Onurlu ve köklü tarihimizin derinliklerinden gelen deneyimlerden öğrendiğimiz "din ve dünya işlerinin ayrılması"nın önem ve erdemi ise yine ne dine karşı olmayı, ne de dini unutmayı veya gereksiz saymayı öğütler.

Genç ve çağdaş Türkiye'nin temellerinden biri, demokratik yaşamın, iç barışın ve uygar ülkeler arasında ilerlemenin bir gereği olarak, laikliğin genç kuşaklara ne derece benimsetildiği, ne derece anlatılıp öğretilebildiği konusunun irdelenmesi büyük önem taşımaktadır.

"Eğitimde laiklik" temasının işlendiği bu "Eğitim" toplantımızda da, görüleceği gibi, bu konudaki çeşitli sorular ve sorunlar dile getirilip tartışıldı. Sonunda, elinizdeki bu kitap ortaya çıktı.

Bu toplantı sonunda elde edilen verilerin ışığında, denilebilir ki, eğitimde laiklik Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde olduğu kadar, çağdaş toplumlar arasında hakettiği yeri almasında da izlenmesi kaçınılmaz bir yol olarak

belirmektedir. Demokrasinin ve barış içinde kalkınmanın gereği olan hoşgörü, başkalarına saygı, bilimsel gelişmenin ön koşulu olan bağımsız düşünebilme, araştırmacılık ve yaratıcılık, laikliğin bize sağladığı, insana özgü özelliklerindedir.

Bu nedenle, laikliğin, kavramsal yönden olduğu kadar, eğitim sistemimizdeki yeri, önemi ve uygulamaları yönünden de bilimsel bir yaklaşımla izlenmesi gerekir. Eğitim toplantımız süresince, böylesine bir çabanın bir ürünü olarak ortaya çıkan bu eseri Türk Milli Eğitiminin hizmetine sunuyoruz.

Saygılarımla.

Prof. Dr. Kemal GÜÇLÜOL
TED Bilim Kurulu Başkanı

**TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ BİLİM KURULU BAŞKANI
PROF. DR. KEMAL GÜÇLÜOL'UN**

XIV. EĞİTİM TOPLANTISINI AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın Konuklar,

Türk Eğitim Derneği'nin XIV. Eğitim Toplantısı'na hoş geldiniz.

Türk Eğitim Derneği Bilim Kurulu; her yıl bir "Eğitim" bir de "Öğretim" Toplantısı, ayrıca zaman zaman "Eğitim Sohbet Toplantıları" düzenlemektedir.

"Eğitim" toplantılarının teması, önemli ve özellikle güncel eğitim sorunları ve konuları arasından, yaklaşık bir yıl önce, seçilmektedir. Yani bugün XIV. sünü sunduğumuz Eğitim Toplantımızın konusunun "Eğitimde Laiklik" olması geçen yıl, "Eğitimde Demokrasi" konulu toplantımızın sonuçlanmasından hemen sonraki günlerde, yaklaşık bir yıl önce belirlenmiştir.

Düzenlediğimiz her eğitim toplantısında olduğu gibi amacımız, yine belirlenen konuya ilişkin çalışmalarını kamuoyuna özellikle mesleki kamuoyuna yansıtmaya, belirlenen sorunlarla bu sorunlara ilişkin görüşlerle olası çözümlerinin ilgililere sunulmasına çaba göstermektir. Bu konuda en çok özen göstermeye çalıştığımız nokta ise, gücümüzün yettiğince bilimsel olmaktır. Bu nedenle eğitim toplantılarımıza, mümkün olduğu kadar, değişik bilim adamlarının, farklı görüş ve düşüncedeki, farklı kesimlerden gelen düşünür ve uygulayıcıların katılımını sağlamağa çalışmaktayız.

Bugünkü toplantımızda da, ötedenberi yakından izleyip bildiğinizi sandığım yaklaşımımızı sürdürdüğümüzü belirtmek isterim. Şüphesiz, çalışmalarımızda ne bir kişi, ne bir grup, ne de bir kurumun karşısında ya da yanında olma yanlısı ve yükümlüsü olmadığımızı ayrıca belirtmeğe gerek görmüyorum. Bir yıl önce "önemli", "güncel" ve "bilimsel olarak tartışılması yararlı olacak" bir tema olarak seçtiğimiz bu toplantı konusunun Milli Eğitim sistemimiz, ulusumuz ve ulusumuzun yarınları için bilimsel bir ortamda, tarafsız, saygılı, hoşgörülü ve birleştirici bir biçimde tartışılmasını amaçlamış bulunuyoruz.

Biliyoruz ki uzun, çileli ama gerçekten zengin tarihi bir birikimin mirasçıları; yeni ve çağdaş Türkiye'de, eğitimin önemine, potansiyeline inanan, eğitimin yarınlarımız için gerçek bir aydınlık aracı olmasını dileyen aydınlar ve özellikle eğitimciler olarak, demokratik ve laik eğitimin cumhuriyetimizin temelinde bulunduğunu biliyor, buna inanıyor ve bunu uygulamaya özen gösteriyoruz.

Bu toplantımızda laikliğin sosyo-kültürel yönden, hukuk açısından görünümü ve eğitimde laikliğin yeri ve anlamı, eğitim uygulamalarımızda laiklik, ilgili bilim adamlarımız, düşünürlerimiz ve uygulayıcılarımız tarafından tartışılacaktır. Ancak, bu tartışmalar, ev ödevleri olarak önceden hazırlıkları tamamlanmış, bir karşılık beklemeden, özveri ve içtenlikle yapılacak çalışmalardır. Daha doğrusu, katılanların bu konudaki mevcut birikimlerinin bir bölümünün izleyenlere sunulmasından oluşmaktadır. Toplantımızda sunulan bildiriler, konuşma ve tartışmalar bir kitap halinde yayımlanacaktır.

Atatürk'ün işaret ettiği:

"Dünyada her şey için, maneviyat için, hayat için, muvafakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir" gerçeği bize, eğitimin "özgür düşünme becerisi kazandırma hedefini de göstermektedir.

1982 Anayasamızın 24. Maddesinde ise:

"Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz"

hükmünün yer aldığını biliyoruz.

Sadece birer örnek olarak alınan bu iki saptama da Türk Milli Eğitim Sisteminde laikliğin sadece bir fantazi ya da söylenip geçilecek bir kavram değil, gerekli ve vazgeçilmeyecek bir koşul olduğunu belirlemektedir.

Burada, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 2., 10., 11. ve 12. Maddelerini ayrıca belirtip irdlemeğe gerek görmüyoruz. Çünkü konuşmacı arkadaşlarımız konuyu değişik yönleriyle ve uzman görüşüyle, çeşitli yönleriyle inceleyip sunacaklardır.

Ben, burada özellikle, inandığımız demokratik, laik ve çağdaş eğitim görüş ve uygulamalarının bir gereği olarak "Eğitimde Laiklik" konulu XIV. eğitim toplantımızın bilimsel bir ortamda, hoşgörölü, saygı, sevgi ve olumlu katkılar sağlayıcı yaklaşımların ağırlıkta olduğu toplantılarımızın bir yenisi olmasını, başarılı geçmesini diliyorum.

Toplantımıza özveriyle katılan konuşmacı arkadaşlarımıza ve siz sayın izleyicilerimize, hepinize, Türk

Eğitim Derneği Bilim Kurulu adına saygılarımı, Őukranlarımı sunarım.

Ayrıca toplantımızın dűzenlenmesini műmkűn kılan Tűrk Eđitim Derneđi Genel Merkez Yűnetim Kurulu BaŐkan ve Ŭyelerine, sekreteryada gűrevli arkadaşlarımıza ilgi, teŐvik, yardım ve çalıŐmalarından dolayı ayrıca teŐekkűr ederim.

Saygılarımla.

TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ GENEL BAŞKANI PROF. DR. RÜŞTÜ YÜCE'NİN AÇIŞ KONUŞMASI

Saygıdeğer Konuklar, Değerli Eğitimciler ve Bilim Adamları, TED'nin Sayın Üye ve Mensupları

Türk Eğitim Derneği (TED)'in geleneksel olarak her yılın güz döneminde düzenlediği "Eğitim Toplantıları"nın ondördüncüsü olan "Eğitimde Laiklik" konulu eğitim toplantısına hoşgeldiniz. Hepinizi TED Genel Merkez Yönetim ve Bilim Kurulları adına saygı ile selamlıyor ve toplantıya katılmanız nedeniyle teşekkürlerimi sunuyorum.

Toplantıyı ve eğitime gönül veren bu güzide topluluğun varlığını fırsat bilerek sizleri kamuya yararlı bir dernek olan Türk Eğitim Derneği çalışmaları hakkında bilgilendirmeyi görev saymaktayım. TED büyük önderimiz Atatürk'ün yönlendirmesiyle 1928 yılında kurulmuştur. Temel amaçları fakir, kimsesiz ve fakat yetenekli Türk çocuklarına burslar vermek, İngilizce öğretim yapan okullar açmak, yurtlar kurmak, ülkenin eğitim faaliyetlerini desteklemek ve geliştirmek, gençlerimizin sosyal, kültürel ve sportif çalışma ve dayanışmalarına katkıda bulunmaktır.

Türk Eğitim Derneği kuruluşundan bu yana geçen 62 yıl içerisinde amaçlarından hiçbir sapma göstermeksizin etkinliklerini giderek artan bir tempo ile sürdürebilen ve ayakları üzerinde dimdik kalabilen nadir derneklerden biridir. Yılda ortalama 850 Türk çocuğuna burs verilmekte, biri Ankara'da diğerleri Ankara dışındaki il ve ilçelerde kurulu 7 Vakıf okulunda toplam 12.000 dolayında öğrenciye nitelikli eğitim ve öğretim olanakları sağlanmakta, Adana'da bulunan yurttta 300 öğrenci barındırılmakta, eğitime ilişkin konuların işlendiği "Eğitim ve Bilim" adlı bir dergi her üç ayda

bir yayınlanmakta, her yıl genellikle Mayıs ve Kasım aylarında biri öğretim, diğeri eğitim alanında iki bilimsel toplantı düzenlenmekte, Haziran ayı içerisinde bir eğitimci "Hizmet Ödülü" ile ödüllendirilmekte ve eğitim konusundaki çeşitli araştırma projeleri desteklenmekte, eğitim araştırmaları ödüllendirilmektedir. Takdir buyuracağınız gibi Türkiye'de kendisini Türk Eğitim yaşamının gelişmesine bu denli adanmış başka bir derneği bulmak oldukça zordur. Sizlerden aldığımız güçle daha yararlı çalışmalar yapacağımızdan ve bu konuda her türlü öneri ve yönlendirmeye açık olduğumuzdan herkesin emin olmasını isterim.

Eğitimi sosyal ve ekonomik kalkınmanın ve çağdaş olmanın temel ögesi sayan Türk Eğitim Derneği 1990 yılı içinde Türk Eğitimine katkılarını eksiltmeksizin sürdürmüştür.

Geçen yıl (1989 yılı Kasım ayı içerisinde) yapılan "Demokrasi İçin Eğitim" konulu XIII. Eğitim Toplantısı'nın hemen ardından Türk Eğitim Derneği Bilim Kurulu tarafından XIV. Eğitim Toplantısında ele alınmasına karar verilen ve Yönetim Kurulu'nca da benimsenen "Eğitimde Laiklik" konulu bu toplantı Derneğimizin kurucusu Yüce Önder Atatürk'ün ileri görüşlülüğü ile Ulusumuza kazandırdığı en önemli ilkelerden biri olan "Laiklik İlkesi"nin eğitimle bütünleşmesini işleyecektir. Bugün ve yarın ülkemizin en seçkin bilim adamları ve uzmanlarınca objektif bir biçimde tartışılacak olan "Eğitimde Laiklik" konusunun ve XIV. Eğitim Toplantısında erişilecek sonuç ve sentezlerin ulusumuzun eğitim politikasına olumlu katkılar getirmesini diliyorum.

Çağdaş bir toplum yaratmanın temel koşulu laik ve demokrat olmaktır. Laik olmayan ülkelerde demokrasinin bütün kurum ve kurallarının işlemediği görülmektedir. Bunun en belirgin örnekleri komşumuz ülkelerde yaşanmaktadır. Hukuk ve devlet düzenini akla ve çağdaş bilime dayandıran Laiklik İlkesi, yüzyıllar boyu din kurallarının egemen olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde Batı dünyasından daha kapsamlı bir anlam ve işleve sahiptir. Atatürk'ün getirdiği ve Türk Anayasalarının benimsediği Laiklik İlkesi bir yönü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin toplum düzenini akla, bilime ve halk iradesine dayandırmaktadır. Din kurallarının devlet yönetimi üzerindeki olumsuz etkilerini Osmanlı Devleti'nin bir ferdi olarak yakından gören ve yaşayan Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken ve Laiklik İlkesini benimserken din kurallarının hiç bir şekilde ve hiçbir koşulda devlet düzenine müdahale etmemesi gerektiğini belirtmiş, bu yönde yasal düzenlemeleri getirmiş ve özellikle eğitimin laik olmasına özen göstermiştir.

Bugün Türkiye'de inançların sadece vicdanlarda kalmasını yeterli bulmayan ve devlet yaşamına egemen olmasını şiddetle arzu eden ve bu yönde örgütlenme aşamasına girmiş olanları görmek genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk İlkelerini rehber edinmiş mensupları olarak bizleri çok üzmemekte ve endişelendirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm demokratik kurumlarının ve aydınlarının Atatürk'ün Laiklik İlkesini hedef alan bu gelişmeler karşısında birbirine kenetlenmiş olarak tavır almaları zamanı gelmiştir. 'Uygar dünyaya göre ne yazık ki beklenen toplumsal aşamayı gösterememiş olan

lkemizde, her vatandaşımızın akla dayanan görüşlerini hiçbir baskı ile karşılaşmaksızın serbestçe açıklamasına izin veren ve her vatandaşımızın kendi inancı ile hiçbir baskıya uğramaksızın yaşayabileceği ortamı sağlamak hepimizin görevi olmalıdır. Böyle bir ortamın ancak eğitim programları ve politikalarının doğru, ağdaş ve laik olması ile yaratılabileceğine inanmaktayız. Bu hedefe ulaşmak için ülkeyi yönetenlerin, eğitime yn verenlerin, ağdaş toplumdan, demokrasiden ve uygarlıktan yana olanların gerilikten yana olanlardan daha yürekli, özverili ve kararlı olmaları gerektiği görüşünde yiz.

Bu duygularla sizleri selamlıyor, Türk Eğitim Derneği Bilim Kurulunu böyle önemli ve güncel bir konuyu gündeme getirdiği ve XIV. Eğitim Toplantısının konusu yaptığı için kutluyorum.

Sözlerime son verirken bu toplantının eğitim ve toplum yaşamımıza yeni boyutlar ve görüşler getireceği inancı ile toplantıya bildiri vermek suretiyle katılan, panel yesi olarak görev alan, oturumlar ve panelleri yönetme görevlerini üstlenen tüm bilim adamlarına ve uzmanlara, toplantının programını hazırlayan ve gerçekleştiren TED bilim Kuruluna, içinde bulunduğumuz salonu toplantı için tahsis eden TED Ankara Koleji Vakfı Yönetim Kuruluna ve toplantının herhangi bir aksaklığa meydan vermeyecek biçimde organize edilmesini sağlayan TED Genel Merkez Bürosu Mensuplarına teşekkürlerimi bir borç biliyor, TED XIV. Eğitim Toplantısının başarılı geçmesini diliyorum.

Efendim toplantıya geçmeden önce bir açıklama yapmak istiyorum. Sayın Avni Akyol, bu toplantılara sürekli

gelen bir bakanımız. Bu toplantıya da gelmek istiyor. Dün, İstanbul'da eski öğretmenlerle ilgili bir ödül töreni vardı; ancak saat 8.00'de İstanbul uçağında yer bulabilmiş, saat 12.00'ye doğru bir ara toplantıya geleceğini söyledi. Bu nedenle şu anda kendisini beklemiyoruz. Programda Sayın Bakanın konuşması vardı, onu geçiyoruz. Bir ara gelip görüşlerini bildirecektir. Ara vermeden programa geçiyoruz.

Saygılarımla.

MİLLİ EĞİTİM BAKANI AVNİ AKYOL'UN KONUŞMASI *

Zamanında gelemediğim için özür diliyor, sevgilerimi ve saygılarımı sunuyorum; toplantının başlangıcında bulunamamak benim için büyük bir eksiklik. Ama, gönlüm hep burada idi. İstanbul'da zorunlu bir toplantıda idim; sonunda da olsa sizlere ulaşmaya çalıştım. İnşallah burada yapılan konuşmaların, eleştirilerin, yayınlanması aşamasında birlikte oluruz ve bu tür toplantıları daha yaygın hale getiririz. Böylece, Türkiye'nin kavram kargaşasındaki açmazının, çıkmazının ve bundan dolayı oluşan kutuplaşmaların giderilmesi konusunda bizim de birazcık katkımız olur. Bu olanağı sağladığı için başta Sayın Yüce'yi yürekten kutluyorum. Zamanlama açısından yüzde yüzdür, çok doğru ve isabetlidir...

Yaşayan insanlar, yaşamının bedelini ve sevincini onu savunabilme oranında verirlerse, çağdaş olurlar, uygar olurlar diye düşünüyorum.

Goethe (Alman yazar, 1749 - 1832) "Bilmek önemli onu yapabilmek, uygulamaya koyabilmek çok daha önemli ve erdemlidir" diyor. Bilenlerin bildiklerini söylememesini de toplum için, insanlık için felaket olarak görüyor.

Çok şükür ki, Türkiye bir zamanlar sadece konuşan, tek yanlı konuşan hep aldığı eğitim, okuduğu gazete veya okuyabildiği yayının etkisi altında aldıkları ile yetinen, konuşan, sadece konuşsa yeter, ama suçlamaya kadar vardırıan, insanları ayıran, bölen dönemleri de yaşadı,

* Milli Eğitim Bakanı Sayın Avni AKYOL, bu konuşmasını toplantının sonunda yapmıştır. Ama programda açılışa yer aldığı için, kitapta buraya alınmıştır. (Ed.)

geçirdi... Bakın, şimdi geldiğim süreden beri izliyorum, ne kadar sert sorular sorulmuş; ama onlara ne kadar yumuşak cevaplar verildi, savunmalar yapıldı. Demek ki demokrasinin en önemli ilkelerinden biri olan, özü olan "hoşgörü" giderek gerçekleşiyor. Bu, büyük bir gelişmedir bizim için, çünkü biz asker milletiz, hani bildiğimizi savunuruz ya sonuna kadar... Böyle gelmişiz ama böyle gidilmemiş demek ki... Bunun bilincine varmak da bizim için büyük avantaj.

Devlet kavramını temsil etmek için sadece bilgili olmak yeterli değildir. Profesör veya ordinaryüs profesör olun, şayet bilgi birikimini almış, ama bilgeliğe ulaşmamışsanız, sadece ders veren, aktaran ya da tercüme yapan hoca durumunda kalırsınız. Bilgi birikiminin üstünde onun sentezini yapıp, onu ışık alarak, o toplumun sorunlarını, insanının gereksinmelerini ve geleceğine yöneltebiliyorsanız, o zaman bilgelik denen, olgunluk denen döneme ulaşırsınız, mükemmeliyet kazanırsınız.

Bunun için de kavramları iyi anlamak, iyi tartışmak ve herkese inanmamak değil, herkesi dinlemek, herşeyi okumak, içinden; sizi kendi kendiniz yapabilecek, kendi kendiniz olmanızı sağlayabilecek sentezleri çıkarabilmek gerekir.

Eğitim, bize sadece geçmiş, kültürü, bilgiyi aktaran, kalıpcı bir anlayış kazandırmamalı, kendi kendimiz olmamıza yardımcı olmalı, kendi kendimiz olmamızı sağlayabilecek sentezleri yapabilmeyi kazandırmalıdır. Eğitim bize bunu sağlamalıdır.

Son zamanda sıkça kullandığımız,

- * Bildikleri ile bilinenlerle yetinmeme,
- * Bilinenlerle bilinmeyenleri arama,
- * Üretilenlerle yetinmeme,
- * Satın alma ile teknoloji transferi yapmama,
- * Üretilenlerle, üretilemeyenleri üretme,
- * Bilgi toplumu olma,
- * İleri teknoloji üretme vs. gibi

çağı örnekleyen özellikler...

Bu konuda çok uzun konuşmak gerek, ancak, fazla zamanınızı almaktan çekiniyorum ve esas konumuza girmek istiyorum.

Laiklik, din hürriyeti, çağdaşlaşma...

Laiklik kavramı bizim kavramımız değildir. Belki sıkıntı da oradan geliyor. Batı kültürünün kavramı. Nasıl kazandı acaba laikliği batı kültürü? Batı ikiyüz yıl mücadele sonunda kazandı. Demokrasiye ulaştığı gibi, insan hakları, özgürlük, eşitlik mücadelesinde olduğu gibi, bir yığın mücadele sonucunda, o kavramı elde edince de laikliğin de ne olduğunu bildi.

Biz kolay alıyoruz, onun için de herşeyi çok kolay eleştiriyoruz. Emeğimiz yok, emeğe, en büyük güç, en yüce değer falan deriz, uğruna da bir yığın kişileri sürükleriz ama emeksiz almaya alışmışız, alinteri, emek olmazsa birbirimizi suçlamak da kolay olur.

Oysa demokrasi, insana verilen değer, insanın mutluluğu, genel amaç, ana ilkesi, özüdür.

- * İnsana değer vermeyen demokrasi, demokrasi mi olur?
- * Eğitim, eğitim mi olur?
- * Yönetim, yönetim mi olur?

İnsan için değil midir bütün bunlar? Bu kavramlara baktığımızda Yunus Emre'nin insanlığa ışık tutmuş olan sözünü unutmamalı ve hoşgörölü olmalıyız.

"Yaradılanı hoşgörmek yaradan'dan ötürü" sözünü ilke edinmeliyiz.

Her kitaba inanmak, kanmak mı? Ezberlemek, onun militanı, sempaticanı olup da tek yönlü gitmek mi? Hayır ona da şüphe ile bakmak, eğitimde, bilimde onu vereceksiniz. Hele hele üniversite eğitiminde. En çok üniversite mezunları yapıyor bu işi. Eleştirici bir dimağ ve medeni cesaret sahibi olmak, Türk Eğitiminin veremediği bir noksanlık. Vereceksiniz ama, onu öylesine bilgi birikimi, öylesine doğruluk üzerine vereceksiniz ki, çocuklar farklı görüşleri, farklı düşünceleri, farklı fikirleri, düşman fikir sanmasınlar. Zaten o sanılmazsa sorular da ona göre sorulur. Yani birşeyleri aramak acabaları bulmak için sorulur...

Laikliğe geliyorum. Laiklik kelimesi Fransızca "laïque" kelimesinden gelmektedir. Kelimenin Latince aslı ise "laicus" olup, sözlük anlamıyla, ruhanî olmayan kimse, dinî olmayan şey, fikir demektir.

Bize, Anayasaya, 1928'de rahmetli İsmet Paşa'nın önergesiyle ama 120 imza ile, ondan öncesi var meşrutiyetle girdi; aslında o tanzimat olayları, büyük olaylarla girdi. İlk kullanan da Ziya Gökalp'tir ve dilimizde "lâdinî"lik olarak yer almıştır. Din dışı, ruhanî olmayan, fikir ve kurum olarak.

Daha o zamanda pejoratif anlamda dinsizlik olarak telakki edilip, kötü anlamda gösterilmiş ve hep düşmanlık saymışız. Oysa, laik teriminin din düşmanlığı ve dinsizlikle bir ilgisi yoktur. O zaman Müşir Ahmet Paşa çıkmış yanlış anlaşılmasın diye, "Lâ rehbanî" yani ruhbanla ilgisi olmayan terimini kullanmıştır.

Bazı din çevreleri, "laisizm" ile "laiklik"i aynı anlamda görmüşler, kökte birlik var ama aynı şey değil, eşit değil.

Laiklik ve laisizm birbirinden çok farklı iki terimdir.

Laiklik daha ziyade hukukî bir mefhumdur. Laisizm ise, bir mezhebe, bir doktrine, felsefi bir içtihadı bağlılığı ifade etmektedir.

Laisizm de doktrinal ve pejoratif olmak üzere, iki anlamda kullanılır. Doktrinal anlamda laisizm, laik hareket ve ceyranlara, laik fikir akımlarına bağlılığı ve taraftarlığı gösterir. Pejoratif anlamda laisizm ise, özellikle bazı dinî çevrelerde, dine aykırı, dine düşman bir hareket anlamını taşır.

İşte, bazı dinî çevreler, pejoratif anlamda düşünüp yanlış kullanıyorlar ve laik dediniz mi, neler neler demiyorlar ki... Basın olmasa daha rahat konuşacağım. Çünkü kelime-

lerin tam anlamını koymak lazım. Oradan birisi işine geleni seçiyor. Haber o oluyor, diğer temeller gidiyor, ondan sonra onun hesabını siz veriyorsunuz... Ben öyle tekzip, mekzip yapmam, Ben Avni Akyol'um, hayatım belli, açık seçik...

Sayın Prof. Dr. Bozkurt Güvenç ve arkadaşlarının birlikte hazırladıkları nefis bir araştırma inceleme kitabı var; dört yıldır üzerinde çalışılan ama beş yıldır basılmayan. Kitabı basma şerefi bana nasib oldu. Bu kitabı lütfen okuyun... Fevkalâde bir eser.

Millî Eğitim Akademisinin temel atma töreninde Sayın Cumhurbaşkanına da gösterdim. Bakın orada, neden bahdiliyor. Japon Eğitimi'nin Felsefî Temelleri, "Nihon na Kokoro" kavramına ve inancına dayanır. Nihon na Kokoro, kelime, kelime Türkçe'ye çevrildiğinde "Japon Ruhu" ya da "Japonluk Ruhu" anlamına gelir. Japonluk ruhu nedir? Tercüme değil, gerçek araştırma, inceleme. Türkiye'nin gerçekleriyle karşılaştırılan nefis bir eser. Biz araştırma yapmıyoruz, hep kopya çekiyoruz. Çocuklar, çektiği zaman sınıfta kalır, diğerleri yaptığı zaman büyük adam olurlar. Bu yüzyıllar boyu böyle devam etmiş...

Çağdaşlık nedir? Hocalarımız çok güzel tanımladılar. Çağdaşlık pek çok şey dersiniz; ama tek değişmez, ortak karakteristik nitelik ve özelliği insanın kendi kendisi olabilmesidir. Herşeyi yapabiliriz ama insan ruhunu asla satın alamayız. Para ile pul ile aldık gibi oluruz, aldanırız, kanarız, oysa bildikleri yolda ilerler giderler, gerçek odur. Onun için çağdaşlık, insanın kendi kendisi olabilmesi ve kendisini savunabilmesidir. İşte "Kokoro" demek, insanın kendi kendisi

olabilmesi demek. Çok güzel yorumlamışlar. Atatürk'ün bizlere seslenen ünlü "Öğün, Güven, Çalış" sözünü hatırlatıyor. Bu ruhla giriyor birinci sayfaya hoca, son sayfasına kadar da öyle gidiyor. Sonunda da Japon eğitiminin çağdaşlığa uyarlanan 10-15 tane daha özelliği var. Nefis şeyleri de orada görüyoruz... Biz söylediğimiz zaman ifrat, tefrik meselesi oluyor. Orta Asya'ya mı gidiyorsun, yok canım gitsen de yaşayamazsın orada... Bizi Orta Asya'dan buraya getiren ruh meselesidir. Benim ruhum nerede ise vatanım orasıdır, duygu ve düşüncesini verebilmek...

Din, bilimsel gerçek olduğu için söylüyorum. Birçok yerde de ifade ettim. En çok din, en çok devlet değiştiren millet kim? Araştırın bulun, bu sorunun cevabı çok kolay; o biziz. Hocanın kitabında da ifade ettiği gibi değişim süreci, değişim teorisi. Değişmezseniz biraz önce ifade ettiğim gibi ölürsünüz, yok olursunuz, tarihten silinirsiniz, ya da esir olursunuz, mahkum olursunuz, uydu olursunuz, teslimiyetçi olursunuz, çağdışı kalırsınız. Teslimiyetçi olmak da, aşırı egemenlik de hastalık. Yok mu bunun sağlıklı, dengeli olabilen yapısı, özelliği? İşte bu ruhu vermek istiyoruz çocuklarımıza. Onun da ilacı, harcı, mayası, her şeyi laikliktir. Türkiye'nin mozayığı, güzellikleri, özellikleri, yapısı, bugünü, yarını ve geleceği açısından vazgeçilmez temel ilkesi laikliktir.

Dindarlar için laiklik güvencedir. Dindar olmayan ama dine saygılı olanlar için teminattır. İnananlarla inanmayanları bir arada tutan laikliktir...

İnsana, insan olarak değer vermek; aklına ve kendine değer vermektir. Bu çağı, bilgi toplumu çağını, ileri teknolo-

jiyi kim yarattı? Yaradanın yarattığı yarattı. Yanlış yorumlan-
masın diye ifade ediyorum; insana verilen değer, aklına ve-
rilen değer, kendisine gösterilen saygı, tanınan özgürlük,
ona verilen dinamik ortam, sınırlandırmayan, itmeyen,
kakmıyan, onu kendi dünyası içinde hapsetmeyen ortam...

Laiklik, batıda hızla geliyor. Tabii her ülke bu gelişimi
kendi olanaklarına göre, kendi benliğine göre, Atatürk'ün
deyişi ile kendi düzeyine, karakterine göre
gerçekleştirmeli...

Zekâ aklın ürettiğini tüketiyor. Üreten, yaratan yücelten,
akıl; ondan işine gelenleri seçen zekâ. Onun için akıllı adam-
larla, zeki adamlar arasında büyük fark var. Ama biz onun
da farkında değiliz. Kısa zamanda bir şeyler yapana aman
ne kadar parlak diyoruz, sonu gelmiyor. Sonuna doğru gi-
demiyoruz veya sonu birleştirici, toplayıcı olmuyor.

Evet, biz bunları görmek istemiyoruz, bunların hepsini
bırakıyorum. Oysa din özgürlüğü ne zaman girdi? Din ve
dinsizlik nedir? Bunlarla ilgili notlarım var. Hem de kimse-
nin itiraz edemeyeceği hocalardan. Abadan'dan tutun,
Sıddık Sami Hocaya kadar... Sonra yanlış anlaşılmasın diye
Kur'an-ı Kerim'den de sözler var. Bunları Meclis'te de
söyledim. Dinde zorlama yok diye, Allah'la kul arasına giril-
mez diye, Allah, dini zorla tebliğ etmeyi peygamberimize
dahi vermemiş. Bazılarına ne oluyor? Ama araya giriyor-
lar, aşılıyorlar ve ihanet ediyorlar. Dinde asla zorlama yok-
tur, tiksindirme yoktur, uzaklaştırma yoktur. Sevdirme
vardır...

Burada profesörler de var. Ben sınırimi aştım, ilahiyatçı
değilim. Ama gerçek odur ki, Allah dilediğini doğru yola

eriştirir. Neden araya giriyorsunuz? Yani insan laikse müslüman değil mi? Yobaz, softa olmadan, müslüman olamaz mıyız? Yobazlık ve softalık, gerçek müslüman olmanın hiyerarşisi, kademeleri midir?

Rahmetli Ali Fuat Başgil'in "Laiklik ve Din" kitabını açıp okuyun, orada ne diyor?: "... dinin bir tek düşmanı vardır. O da taassuptur, softalıktır."

Biz okumuyor, anlamıyor veya anlamazlıktan, görmezlikten geliyoruz. O daha çok müslüman, ben daha çok müslümanım diyoruz. Oysa bir insanın imanından şüphe etmek günahların en büyüğüdür. Sana mı kalmış herkesin imanından şüphe etmek, kimden yetki aldın? Yüce Allah'ın bu yetkiyi peygamberinden esirgediği, bu görüş karşısında nasıl böyle düşünürsün veya aracı olursun, çevre oluşturursun...

Biz Atatürk Türkiye'sinde millî eğitimde, hukukta, devlet hayatında ve demokraside, hayatın her safhasında laikliği vazgeçilmez temel olarak savunuyoruz.

Bir soru oldu onu yazdım, Sayın Aras Hanımefendinin sorusu idi veya ona sorulan bir soru idi, bugünkü iktidar laikliğin altını oyuyor. Merak etmeyin, oydurtmayız. {Alkışlar}

Burada gelecek alkışlar için söylemiyorum onu. Diyorum ki; bu konudaki mücadelemi, bu konudaki tavrımı biliyor kamuoyu...

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı olarak en son gelişmeler içinde çağdaşlık şudur. Çocuklarımız kendi kendisi olabilsin, hem teklik içinde mutlu, hem birlik içinde

mutlu yürekli olsun, birlikte dayanışma içinde herşeyi yapsın başarsın diyorum. Hem de bireycilik gördünüz, toplumculuk gördünüz, demek ki sentezine varmak gerek. Demek ki insanı insan olarak kabul etmek gerek, onun için de insanı sevmek gerekiyor. İnsanı insan yapan en yüce duygu, en kutsal nitelik sevgidir. Sevgi ile gitmeliyiz. Bazı kafalar şartlanmış olabilir, bazı kafalar, vücutlar satın alınmış olabilir, bazıları millet gerçeği ile ümmet gerçeğini karıştırmış olabilirler, olmaktadırlar, varlar. Bazı kafalar tarihi gerçeği bilmeksizin Humeyni kafasına ve anlayışına teslim olmuş olabilirler, bunların varlığı bizi yıldırmamalı, toplumun düşmanı cehalet, cehaletin düşmanı öğretmen ve eğitim. Bilerek seçtik, bilerek geldik, bu çocukları öyle yetiştireceğiz, çaresi yok. Çaremiz yok. Onurlu yaşamak için, gururlu yaşamak için, kültürel kimlik içinde varlığımızı sürdürmek için, çağdaş olmak için, yeni olmak için... Atatürk nesli öğretmenler büyük yokluklar içinde gereğini yaptılar. Bize yeni bir hamle gerek, yeni bir ruh gerek. Eğitimde bu düşünceyi vermek gerek. Sadece eğitimi öğretmene bırakmamak gerek, onu ifade ediyorum. Sayın Cumhurbaşkanı'nın yanında da ifade ettim, bu çağda her şeyi okuldan ve Millî Eğitim Bakanından beklemek bir gaflettir. Aile eğitimi temel olmalı. İnsan özgürlüğü uğruna demir perde yıkıldı, kim yıktı onu? Bilgi yıktı, teknoloji yıktı, onu üreten en ileri toplumlar çok mu mutlu Amerika'sı? Hayır, 250 milyonluk bir millet, bütün ülkelerden en ileride. Bush'un 2000'li yıllar için hedef olarak hazırlattığı bir rapor var. Araştırma yapıyorlar. Japon Sistemini, mucizesini ve gerçeğini görünce telaşla biz nereye gidiyoruz diyorlar, dünya pazarlarını kaybederiz telaşına kapılıyorlar. Endişe

de o. Ne yapmalı, raporun adı "Tehlike Karşısında Bir Millet" çoğunluk bilmiyor herhalde. Kendileri için yazıyorlar. İkinlere hazırlanma hikayesi, ikisini söyleyeyim de anlayın durumunuzu. İkin yılında ortaöğretimde okula devam oranını kaçta yükseltmiş olmalıdır dersiniz Amerika, bu bir ay önceki rapor, hocalarda da yoktur, sadece yakın temasta olduğum hocalarda vardır, yani kaç tahmin edersiniz, çocuklar söylesin, olur mu efendim dersiniz içinizden Amerika bu, herhalde yüzde yüz dersiniz değil mi? İkin yılında yüzde yüz hiç olmazsa, demek ki yüzde 90 kişi dersiniz, yüzde 90'a çıkarmayı öngörüyor. İkin yılında ortaöğretime devamı, yüzde 90'a çıkarmayı hedef alıyor. Çünkü bugün yüzde 30, çocuklar okuldan kaçıyor, kopuyor, bağımlılıktan, sosyal bunalımdan v.b. Bu çok acı gerçekler var raporlarında, ama söylemesini biliyorlar, çözüm arıyorlar. Sonra altıncı hedefleri var ki, Amerikan toplumunun şaşırırsınız. Her aile, anne - baba çocuğuna sahip olmalı, onu yalnız bırakmamalı, bağımlılıktan, eroinden, çeşitli sapmalardan koruyucu tedbirleri almalı okullar da bunun merkezi olmalı diyorlar. Amerikanın altıncı hedefi; güvenli, disiplinli ve uyuşturucudan arınmış okullar, 2000 yılında her Amerikan okulu uyuşturucudan ve şiddetten arınmış olacak, öğrenmeye elverişli, disiplinli bir ortam oluşturulacak. Amerikalı bütün çocuklar da öğrenmeye hazır olarak okula başlayacaklarmış. Bir son söz söyleyeyim. Orta dereceli okullardan üniversiteye gidenlerin altıda biri okumadan, beşte biri yazmadan, dörtte biri matematikten bir yıl eğitim yapıyorlar, sonra devam ediyorlarmış, kendi raporlarına göre. Missisipi onun için reform kanunu çıkardı. Amerika gibi bir toplumda politikacılar ve

devlet adamları şimdiden önümüzdeki yılların hesabını yapıyorlar, onun adına da XXI. yüzyıl korkusu diyorlar.

Biz de, artık şu kavram kargaşasını bırakmalıyız. Milletler güneşin ötesini düşünmeye, yaşamaya başladı hâlâ biz din, devlet, laiklik, Atatürkçülük; yani insan olmak, medenî olmak varken, en yüce varlık şu evrende insan iken onu düşüncesinden, duygusundan dolayı kınamak kutuplaştırmak niye, niçin? Kime hizmet ediyor. Böyle anlamalıyız laikliği ve laikliği savunmalıyız. Eğitimde sevgiye, akla, bilime, tekniğe dayanan çağdaş, demokratik ve laik ilke ve değerleri birbiriyle uyumlu bütünlük içinde egemen kılan sorumluluk duygusunu veren bir eğitim sistemi. Bu nasıl olacak? Kimlikli, kişilikli, bilinçli, kendi kendine yeten ve güvenilir, araştırmacı, eleştirci gibi bir yığın güzel lafların ötesinde şemsiye, laik olacak, akılcı olacak, çağdaş olacak bu insanı yetiştirmek zorundayız.

Sayın Başkana ve sizlere sabrınızdan dolayı teşekkür ederim. Sağolun. (Alkışlar)

BİLDİRİ I

LAİKLİĞİN TARİHİ GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Konuşmacı: Prof.Dr. Bozkurt GÜVENÇ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Özcan DEMİREL

LAİKLİĞİN TARİHİ GELİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ *

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ *

1. SUNUŞ - GİRİŞ :

Laiklik üzerindeki konuşmalarımız bana "Mimar'ın Adamı" adlı bir İtalyan öyküsünü hatırlatır. Bilenleriniz bağışlasın:

"Ünlü bir mimarın varlıklı bir aile için yaptığı köşk, bitmiş döşenmiş... Mutlu aile, yakın dostlarına büyük bir parti veriyor. Konuklardan biri ev sahibesine, şöminenin önünde duran acaip adamı sormuş:

— Herşey iyi güzel de bu acaip adam neyin nesi?

— Vallahi biz de bilemiyoruz, demiş ev sahibesi hanım, Mimarımızın ilk eskizlerinden beri orada duruyor. Mimarın Adamı adını taktık, alışmaya çalışıyoruz."

Mimar Atatürk'ün bize emanet ettiği "laiklik" mirası da oracıkta bir yerlerde duruyor. Neyini, nesini, kimini, kimliğini pek iyi bilemediğimiz bu yabancıyı sizlere tanıtmaya çalışacağım.

2. KAVRAMIN KÖKÜ, KÖKENİ, SÖZLÜK ANLAMLARI :

Laik'lik, **laik**'ten geliyor. Bazen Arapça layık ile karıştırılıyor ama hiçbir yakınlığı yok. **Laik**'i, Fransızca **laïque**'ten almışız. **Laique**, Latince **laikus** ve Grekçe **laikos**'tan geliyormuş. **Laiklik**, Fransızca **laicisim**'den dilimize uyarlanmış. **Laik**'i **laik** olmayı savunma anlamını taşıyor. İngilizce'de **lay**, **laic**, **laicize** var da **laicisim** (laiklik) yok. Bunun

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

yerine İngilizler, Latince **saeculum** (çağ, dünya, halk) kökünden **secular** ve **secularism** kullanıyorlar. Sivilleştirmek, halklaştırmak, zamana uydurmak, modernleştirmek anlamında. **Secular state** laik devlet, **secular education**, laik eğitimidir. Kavramın Arapçası **ladini**, dindışıdır; dinsiz demek değil.

Grekçe **laikos**, halk demek. Ama klasik çağlarda bir kaç sınıf halk varmış:

- En yüksek soylulara **Aristos** derlermiş (Aristokrasi, Aristos'ların yönetimidir),
- Din görevlilerine ise **Klerikos** (Teokrasi, buradan gelir),
- Orta sınıf halklara **Demos** (Demokrasi, demografi gibi),
- Köylü ve çiftçiler **Yorgos** (Batı dillerindeki **George yorgo**'dan gelir),
- Yersiz yurtsuz yoksullara, kadınlara, esirlere de, **Lai-kos** (**Laiklik** bunlara sahip çıkmak demektir),
- Bütün bu sınıfları içeren ise **Ethnos** (ulus, millet toplumu anlamında).

Çiftçilerle yoksullar iktidara gelmedikleri için Laikokrasi hiç duyulmamıştır. Öteki üst sınıflar sahip çıkmıştır **lai-kos**'lara. **Laiklik**, bu alt sınıfın toplum hayatına eşit olarak katılmasını sağlamak ülküsüdür. Demokratik'likten daha ileri ve daha radikal bir eğilimdir. İnsanları ayıran, bölen bütün sınır ve tabuların aşılmasını öngörür. İngilizce'de söz gelişi, "**lay-control**", bir uzman kurumun yabancı amatörler (**laymenler**) tarafından yönetilmesidir. Ceza mahkemesi jürilerine, hukukçu olmayan sıradan **laymen**'ler (vatan-daşlar) seçilir.

3. KLASİK ÇAĞLARDAN FRANSIZ DEVRİMİNE: LAİKOS

Mitoloji dünyasını sorgulayan filozof Protagoras, "Herşeyin ölçüsü insan" sözüyle Tanrılar yönetimine karşı çıkıyordu.

Ortaçağların filozofu Augustinus, tarihin akışını (evrimi), "Tanrı Devleti" ile "Dünya Devleti" arasındaki çatışma olarak görüyordu. Tanrı Devleti insanların, Dünya Devleti şeytanın işiydi. Tarihi, geleceği, insanın kaderini, Tanrı belirleyecekti.

Rönesans, Reform, Keşifler ve Aydınlanma Çağları, Tanrı devletinin evrensel (**değişmez/kalıcı**) ilkeleri yerine, Dünya gerçeğinin "**Oluş**"unu, "**değişme**"sini getirdi. Tanrı, Devlet ve Kapı kulu olan insan, kendi kendisinin efendisi olmayı öğrendi. Kulluktan kurtulmaya başladı. Fransızlar dinde reform yapmadılar ama dini hoşgörüyü (çoğulculuğu) savunarak aydınlandılar. Kabaca 1685'lerde başlayan laikleşme hareketi 220 yıl sonra, 1905'te gerçekleşti. (Yani, devrimin +110 yılı, kavgayla geçti.) Hollanda'ya kaçan Pierre Bayle, dinsiz toplumlari savundu. Bayle'a göre, "Son Kral", son papazın bağırsağı ile asılmadıkça dünyada barış olamazdı." Papaz cüppeli Jean Meslier, zorba (Tyran)ların öldürülmesini yazıyordu, elden ele dolaşan vasiyetnamesinde. "Hıristiyanların en Hıristiyanı" (**Rex Christianissimus**) diye tanınan ve yalnız Tanrıya sorumlu olduğu sanılan Fransa Kralı, başını Madame Giyotin'e verdi.

Fransa Devrimi'nden sorumlu tutulan Rousseau ile Voltaire Giyotini değil, Tanrı Devleti (**Teokrasi**) ile Tanrı tanımazlık (**Ateizm**) arasında dünya işlerine karışmayan (ulu-yaradancı), sivil, medeni, laik (**Deist**) bir düzeni savunuyorlardı.

Fransız Halk Meclisi, laiklik yönünde, kararlı adımlar attı:

1789, Kilisenin malına mülküne el koydu.

1791, Katolik egemenliğine (tekeline) son verdi.

Din görevlilerini devlet hizmetine aldı.

1792, Kilisenin doğum, ölüm, nikah kayıtlarına ortak oldu.

1793, Kilise ve Saraylardaki sanat eserlerini halka açtı.

1794, Robespierre'in 'devlet dini' önerisini benimsedi ama sahibini Giyotin'den kurtaramadı.

1795, Devlet ile Kilisenin ayrılmasına karar verdi. (Bu karar ancak 1905'te, 110 yıl sonra gerçekleşebildi.)

4. OSMANLI DEVLETİ LAİK MİYDİ?

Osmanlı tebası, sonuna kadar, Allah Devleti'nin ve Sultan'ın kulu olarak yaşadı. Gerçi Sultan'ın kulları, zaman zaman, Allah'ın kullarından sanki daha iyi göründüler, ama kimsenin mal ve can güvenliği yoktu. İkisi de kuldu. Tanzimat dönemine kadar, bilim ve felsefe yapılmadı. Yapılamazdı, çünkü imam Gazali'nin "Akıl Kelama ters düşmez" fetvası, daha Fatih zamanında kabul edilmiş ve yürürlükte kalmıştı. Medrese, sorup soruşturmayan molalar ve sofular yetiştirdi. Oysa, Osmanlı Devleti, araştıran, soruşturan, eleştiren, değerlendiren, değişen ve gelişen bir Batı'ya karşı ölüm - kalım savaşı veriyordu. Batıyı tanıma fırsatını bulan Şinasi, Reşit Paşa Kasidesi'nde şöyle diyordu:

İnsan akli yasalar yaptı zorbalığı önlemek için. Buna felsefe dilinde adelet ve hak denildi...

Akıl ışığında iyiyi kötüden ayıran,

....

Bildirir haddini Sultana senin kanunun.

Vatan - millet şairi Namık Kemal, Tanrı ve Kapı kulu insanları başkaldırmaya, özgürlüğe, eşitlik ve ilerlemeye özendirdiği için sürgünde öldü, kahraman oldu.

Şair Tefvik Fikret, Promete şiirinde, akla, özgürlüğe seslenerek laikliğe yöneliyordu:

Ateşi çalmasıyla akılgücü (Tanrıdan) sana geçti,

O kahramanı kendine örnek al.

İsterse kimse bilmesin, adını - sanını.

....

Ben benim, sen de sen.

Ne Tanrı ne de kul!

Laikliğin ozanca özeti kısaca buydu.

Osmanlı Devleti, İslam'dan başka dinlerin varlığını hatta denliğini kabul etmişti, ama kendi teokratik yapısını aşamadı. Dr. Abdullah Cevdet'in İctihad'ı, kaba kuvvete karşı çıkan ilk ve son dergi oldu.

5. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE LAİKLİK

"Hakimiyet kayıtsız şartsız Milletindir" sloganı, Teokra-siye karşı ilk siyasi çıkış oldu. Saltanat yıkılınca, Halife, Hz. Peygamber'in vekili oldu. Halifelik de kaldırıldı (1924) ama "Devlet Dini İslam"a dokunulmadı. Devlet hala teokratikti.

Gücünü halktan değil, Tanrıdan alıyor gibiydi. 1928 Anayasa değişikliğinde "Devlet dini" kaldırıldı. "Laik Cumhuriyet" 1937'de Anayasa'ya girdi, 1961 ve 1982 Anayasaları'nda yerini korudu. Günümüzde, Suudi Arabistan, Yemen ve İran dışında, Tanrı Devleti kalmadı, bütün Anayasalar laikleşti.

Yakup Kadri'nin dediği gibi, "Bizim Laikliğimiz, Hıristiyan alemindeki tanımına uymaz" dı. Çünkü İslam, hem din, hem devlet, hem de bir medeniyetti. İslam'da reform, kendi içinde bölünmeyi, ayrılmayı gerektiyordu. Bu kolay değil, olmadı.

"Devrin ilkeleri arasında en sert tepkiye yol açan kuşkusuz laiklik olmuştur. Bunu olağan karşılamak gerekir, çünkü dogmatizm Ortaçağ düzeninin temelidir. Din ve Devlet'in ayrılmasına laiklik deniliyorsa, bu elbette dinsizlik değildir." (Gökberg, 1983, 328)

Ancak, laiklik din ve devletin ayrılmasıyla bitmiyordu. Ayrılma sadece siyasi bir sonuçtu. Felsefe, eğitim-öğretim, ve güzel sanatlar alanlarında, laiklik için, inanç yerine aklın, keşif yerine düşüncenin, kitap yerine bilimin egemen olması gerekiyordu. "Hayatta en güvenilir yol gösterici bilimdir" sözü bu yolu çiziyordu. Günlük işlerimizin, Tanrı buyruğu olan değişmez kurallarla, Şeriat'e göre değil, zamana ve duruma göre değişebilen insan yapısı kanun, tüze ve kurallarla görülmesi gerekiyordu. Din ile devletin ayrılması zor, çatışması kolaydır. Çünkü İslam, bir siyasi sistem ve ideolojidir. Dine baskı siyasal tepkilere yol açar, siyasal baskı dini tepkilere dönüşür. Bu yüzden hukukun laikleşmesi kolay ve kalıcı olmamıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun din (vicdan ve ibadet) özgürlüğünü koruyan 175 ve 176. maddeleri tutmuştur.

Dernekler Kanunu'nun din amaçlı kuruluşlara izin veremeyen 9. maddesi ile T.C.K.'nin 163. maddesi ise tartışma konusudur. Bu maddeler, devletin temel (laik) düzenini değiştirmek maksadıyla dernek kuranları, propaganda ve yayın yapanları cezalandırmaktadır. Din özgürlüğünü savunup da örgütlenmeyi kısıtlamak, kimi çevrelerce çelişkili görülmektedir. Okullarda din öğretimi isteyenler "Ya devlet ya da biz! Bize izin verilmediğine göre Devlet zorunludur" diyorlar. Laik Anayasanın din öğretimini zorunlu yapması çelişkisi buradan kaynaklanıyor. Yasalar, kolay konuyor da yasaklar hemen kaldırılamıyor. Törelere ve törenlerin laikleşmesi yüzyıllar alıyor.

6. SONUÇ: YAPICI, OLUMLU, VERİMLİ LAİKLİK

Böylece yeniden cinsiyette laikliğe, laikos'a dönmüş oluyoruz. Laik girişimlerin büyük bölümü, ayırıcı, yıkıcı, parçalayıcıdır. Eğitim ve öğretimde kadın-erkek eşitliği, çalışma hayatında fırsat ve olanak eşitliği yönündeki laiklik çabaları ise, cinslerin birarada ve eşit eğitim-öğretim görmesini, eşit şartlar altında birarada çalışmasına dayanır.

Kadının yönetime katılmadığı demokrasiler vardır da, kadının aktif olarak iş ve toplum hayatına katılmadığı toplumlarda laiklik'ten söz edilemez. Fransız Devrimi başarısını yarı-yarıya kadınların desteğine borçludur. Giyotin'e boş yere "Madame" denmemiştir. Laiklik devrimi, laik kadınların desteği ile kazanılacaktır. Modern "türban" tartışmasının gerisindeki dinamik budur. Demokrasi de laik güçlerin desteği ile gelişecektir. Kadın ile erkeğin demokratik haklarını genişleten bütün girişimler laikliği destekler. Öyleyse, laikliğin ilk hedefi dini kısıtlamak değil, kadın özgürlüğünü, haklarını genişletmek olmalıdır. Laik ol-

mayan ve üçüncü sınıf kadınlar, laik ve çağdaş bir kuşak yetiştiremez. Sorun bunca yalın ve açıktır. Çağdaşlık için her iki cinsi de düşünmek zorundayız. Şöyle diyor kurucu Atatürk:

- * Cinslerin sadece birinin çağdaşlaşması ile toplum aydınlanamaz, kurtulamaz.
- * Sorun kılık-kıyafet (türban) değil, bilgi ve erdemle kazanılan aydınlanmadır.
- * Ulusun eğitim annesi, erkeklerden daha bilgili, aydın ve erdemli olmalıdır.
- * Kadın çok yüksek olmalıdır. Fikret'in dediği gibi: "Elbet sefil (yoksul) olursa kadın, alçalır beşer!"

Kadını yükseltmek isteyen bütün laik girişimler, işte bunun için, Nisa suresine ters ve karşı görülmüştür. Kızlarımızı eğitemediğimiz, çocuk yaşta sattığımız, çok-eşli evliliklere zorladığımız, ataerkil ve feodal düzenlere karşı çıkmadığımız sürece tartışma ve kutuplaşma sürüp gidecektir. Bu sorunları çözümlendiğimizde ise 'din elden gidiyor' feryatları kendiliğinden sona erecektir.

Bugünkü çelişki ve çatışmaları önceden gören Atatürk, Tefik Fikret'ten şöyle esinlenmişti.

"Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür ve irfanı hür nesiller ister."

Haklı değil miymiş? Cumhuriyetin istediği özgür kuşakları yetiştiriyor muyuz?

KAYNAKLAR

- Atatürk, Mustafa Kemal. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**. (Üç cilt). Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları. 1945 - 1954.
- Berkes, Niyazi. **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. İstanbul: Doğu - Batı. 1978.
- Durant, Will and Ariel. **The Lessons of History**. (VIII ve X. bölümleri). New York: Simon & Schuster. 1968.
- Gökberk, Macit. "Aydınlanma Felsefesi, Devrimleri ve Atatürk." **Çağdaş Düşüncenin Işığında: Atatürk**, İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı, 1983, ss. 283-339.
- Kahl, Joachim. "Din Eleştirisi ve Hoşgörü: Devrimin Düşünsel Kaldırıcı." **Felsefe Dergisi**, 89/2, 1989, ss. 124 - 131.
- Kaynardağ, Arslan. " ... Osmanlı Toplumunda İnsan Anlayışı." **Felsefe Dergisi**, 89/2, 1989, ss. 55 - 59.
- Ozankaya, Özer. **Atatürk ve Laiklik: Atatürkçü Düşüncenin Temeli**. Ankara: İş Bankası Kültür Yay. 1981.
- Tanyol, Cahit. **Laiklik ve İrtica**. İstanbul: Altın Kitaplar. 1989.
- Meydan - Larousse Ansiklopedisi** "Laik" ve "Laiklik" mad deleri. 1969.

GENEL TARTIŞMA

BASKAN - Sayın Güvenç'e çok teşekkür ederiz.

Gerçekten Sayın Güvenç'in konuşmasını büyük bir zevkle izledik. Ancak konuşmanıza herhalde tepkiler gelecektir. Zamanı aşmış olmamıza rağmen iki, üç kişi de olsa izleyicilerin tepkilerini almak istiyorum. Çünkü siz tarihle tartıştınız, biz de sizinle tartışmak istiyoruz.

Sayın konuklar;

Bu konuda çok kısa olmak üzere Güvenç hocamıza yöneltmek istediğiniz sorular varsa lütfen isimleri alayım. Sayın Emiralioğlu, Mimioğlu, Turna.

Buyurun Sayın Emiralioğlu.

Mehmet EMİRALIOĞLU - Hocamızın konuşmaya ilk başladığı sözleri hepimiz anımsıyoruz. Bir sendikacı laikliği bilmediği için lehinde - aleyhinde konuşamayacağı, yandaş veya karşıt konuşamayacağı, hatta herhangi bir tavır alamayacağını söylemiş. Bunun tarihsel görünümünün açıklanması gerekir, hocamdan bunu isteyeceğim. Biz laik eğitim yaptığımız iddiasında olduk ve bu konuda kendilerinden yakınmadığımız iktidar dönemleri de geçti, bugünkü iktidardan, laiklik konusunda davacıyım. Laiklik konusunda laik görünerek laikliği zedeleyen, tanımayan, kaldıran bir durum var; ama laikliğe taraf olan dönemler de oldu. Tarihin görünümünde eğitimin bu konudaki kusuru nedir?

İkincisi, bir şeyi anlamak, tanımak, o fikri anlatan sözcüğü bulmaktır. Laik sözcüğü Türkçe bir karşılığa bağlanamadı. Bu, bu kadar zor mudur? Birçok şeyin çok güzel karşılıkları bulundu; yani tarihsel bakımdan Batıdan aktarmacılıkla laiklik dedik; Batıdan aktarmacılıkla birçok

şeyleri başlangıçta kullandık; ama onların hepsinin Türkçe karşılığını bulduk, neden bir Türkçe karşılık bulamıyoruz? Tarihsel bir süreç içinde bu konuda bir hazırlık, çalışma yapılmış mıdır, tartışma yapılmış mıdır? O tartışmaların sonucu ne olmuştur? Yani bunun adını, aslında kavramı o işçi biliyor. Bir de laikliği bildiğini söylemek insana yüklem getiriyor. Savunma yüklemi getiriyor. Her ne kadar bilimsel toplantımızda yandaşlık, karşıtlık söz konusu değil denildi ise de, Türk Eğitim Derneği'nin üyesi Mehmet Emiralioğlu, laikliğe yandadır. Türk Eğitim Derneği'nin Mehmet Emiralioğlu tarafından da onaylanmış olan çalışma raporundaki cümlelerinde bu Derneğin laiklikte tarafsız olmadığı Sayın Başkanımızın konuşmalarıyla deyimleşmiş olmaktadır.

Bu noktalara tarihsel bir bakış yapar, bizi aydınlatırsa çok minnettar kalacağım.

Saygılar sunarım.

BAŞKAN - Teşekkür ederiz.

Sayın Prof. Dr. Mihri Mimiöğlu, buyurun.

Prof. Dr. Mihri MİMİÖĞLU - Sayın dinleyiciler, Bozkurt Bey'in sözleri beni çok duygulandırdı, gerçekten konuyu çok iyi anlattılar. Ben yalnız bu türban meselesine kısaca değinmek istiyorum. Bu konuda fikirlerini almak istiyorum. Efendim, türban, Fransız hanımlarının kullandığı bir örtüye verdikleri isimdir. Türban Fransız kadınların saçlarını örtmek için değil, daha da güzelleştirmek için... Bir kadının saçı yok olursa gözükmezse, o kadından hayır gelmez. Bu bakımdan türban meselesi gerçekten abartılıyor ve çocuklarımızı da türban üzerine bir takım ucubeler gibi başörtüleriyle sokağa çıkarıyorlar. Efendim, bu feci bir şey. Bir kere insan vücudunun doğaya gereksinmesi

vardır. Yani yaz aylarında siz o çocuğun kafasını örter, topuklarını örter sokağa çıkartırsanız, o çocuk bir kere terler hasta olur, sonra vücudu doğayla temas etmez. Bir kere güneş vücut için vazgeçilmez bir unsurdur. Çocuk plaja gidemez, bir havuzda yüzemaz, bir şey yapamaz. Ne olacaktır düşünün efendim. Avrupa'da bütün ilkökul çocukları gruplar halinde kızılı erkekli tabii, yüzme havuzlarına giderler ve orada hocaları, onlara yüzmeyi öğretir. Çünkü insanı ayakta tutan spordur arkadaşlar. Spor yapmadıktan sonra sağlıklı olamayız. Şimdi, bu çocuklar nasıl yüzmeyi öğrenecek, nereden öğrenecek, nasıl atlayacak. Nasıl olur efendim? Bu şayanı kabul bir şey midir yani? Sonra efendim, biz çocukken evler bahçeli idi, birer katlı bahçeli evlerdi; annem, kızkardeşim pek öyle çıkamazlardı, o zaman örtülü idi. Nitekim, ben de 82 yaşındayım, Atatürk'ten önceki durumu da biliyorum, sonraki durumu da gayet iyi biliyorum. O zaman kız çocukları için okul olmadığından ne ablam, ne de annem okuyamamıştı, cahil kalmıştı. Onlar hiç olmazsa evin bahçesinde havayla temas ediyorlardı, güneşleniyorlardı, şimdi öyle bir olanak da yok, çocukların oynayacağı bir yer yok, gökdelenlerde güneşlenmesi olasılığı yok, böyle bir nesil yetiştirmek ne demektir? Bu, Türkiye Cumhuriyeti'ni nereye götürecektir? Çok acı şeyler! Dinlediğiniz için çok teşekkür ederim. [Alkışlar]

BAŞKAN - Biz de teşekkür ederiz.

Sayın Mustafa Turna, buyurun efendim.

Mustafa TURNA - Ben zamanın çok gecikmiş olması nedeniyle fazla konuşmayacağım.

Bir nokta var: Laiklik, laikos kelimesinden geliyor tabii dinden ayrı, dinin dışında olan şey; yani devletin dinden ayrı

olması gerektiğini ortaya koyan bir anlam taşıyor, sözlük anlamı olarak bunu böyle biliyoruz.

Laikliği, sendikacı ya da bir başkasına öğretilmediği deniliyor. Bizde genelde Devrim Tarihi ya da Cumhuriyet Tarihi, okullarda, bugüne kadar yeterince üzerinde durulmuş bir konu olmadı; çünkü bu kolejde bulunduğum, beraber çalıştığım arkadaşlara tarihin bize gerekli olmayan kısımlarını kısa geçerek, özellikle Atatürk İlkeleri ve devrimleri üzerinde ciddiyetle durmamız gerektiğini, ifade ettiğimde "Efendim, ne olacak, bunu bir hafta içinde bitiririz" derlerdi. Oysa, asıl konu olarak işlenmeliydi, asıl kabahat biz öğretmenlerin, bunu özellikle belirtmek istiyordum.

İkincisi, sayın Hocam dedi ki, 60 yıl içerisinde çok mesafe aldık, laiklik konusunda da; çok ilerleme var ben o noktaya değinmek istiyorum.

Fransa'da tabii 1905'e kadar bu mesele tartışılmış oluyor; burada önemli bir konu şu: Biz devrimleri henüz tam olarak oturtamadan çok partili döneme geçtik. Bir kere bu bir olgu, bunun büyük etkisi var. Atatürk, 1925'te özellikle hocamın da değindiği kıyafet devrimi veya tekke ve zaviyelerin kaldırılması, dil ve dinle ilgili olan kurumların ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak Çankırı, Kastamonu ve İnebolu'ya bir seyahat yapar. Bu seyahatin dönüşünde Çankırı'ya uğrar bir gece kalır orada akşam yemeğinde konular konuşulurken, Atatürk, şunları söyler:

"İşte, yıl 1925, son olan devrimi de, kıyafet devrimini de yaptım bundan sonra yapılacak iş kalmadı, çekilmek istiyordum ne dersiniz" diye sorar oradaki huzuruna", bir kısmı, "isabet olur" der, bir kısmı, "sizin vereceğiniz karara bağlı"

der, ama aydın bir milletvekili der ki "Devrimler henüz oturmamıştır, daha sizin çekilme zamanınız gelmedi, bu devam etsin".

Şimdi, burada Türk Devrimleri özellikle laiklik devrimi başta olmak üzere, ben laiklik devriminin, Türk Milletinin yaşama konusu olarak da ele alınması gerektiği kanısındayım. Çünkü, laiklik en önemli konumuz. Bu konunun tam oturmadığını ifade etmek için bir konuyu daha söyleyeceğim. Biliyorsunuz 1949 yılında okullarımızda Din Dersi kabul edildi; yani bu Cumhuriyet Halk Partisinin son hükümetleri zamanında, ben o sırada Sivas'ta Milli Eğitim Müdürü idim. O zamanın Başbakanı Şemsettin Günaltay, benim de hocamdır, Şemsettin Siren ile bir gün beni makamımda ziyarete geldiler. "Evlat, inkılapları yapıyoruz, bu bizim son inkılabımız çok partili döneme geçiyoruz iyi oldu mu?" dedi. Ben dedim ki, "İyi olmadı, daha vakit erken. Çünkü daha, şimdiden muhalifleriniz din istismarına başladılar. O nedenle bu, devrim için büyük bir tehlikedir, bunu özellikle belirtmek isterim". "Yok, herkesin söz özgürlüğü var, herkes konuşacak; ama sonuç olarak yine biz kazanacağız" dedi ve kazanamadılar. O zaman okullara din dersleri konuldu, hocaya bu din dersi meselesini de sordum, o zaman hocamızın söylediği şu idi: "Bu din dersini okullara koyarken, yalnız din dersinin esaslarını, bu dersin umdelerini öğretmek isteyeceğiz, bunun ibadet olan kısmını tamamen dışarıda bırakacağız; yani İlâhiyat Fakültesinde bu böyle olacaktı, diğer okullarda da böyle olacaktı". Fakat biliyorsunuz din dersi okullara konduğunda zorunlu değildi, velinin isteğine bağlı idi. Hatta bakın o ne kadar güzel bir şey ki, bu din derslerinin okunması sırasında Sivas'ta bulunan Ermeni vatandaşlardan bir grup, bir akşam beni ziyarete geldi. Dediler ki "Hocam

bizim çocukları din dersine almıyorlar, biz bunların din dersine girmesini istiyoruz." Yani bakın ne kadar önemli bu laiklik konusu. Ben dedim ki "Sizin dininiz Hıristiyanlık, biz Müslümanız, biz burada İslam dinini öğreteceğiz, siz nasıl bunu istiyorsunuz?". Dediler ki, "Efendim, Müslüman dinini öğrensin, bu bir vicdan özgürlüğüdür, çocuğumuz bunu benimserse Müslüman olmasına da taraftarız; ama bizim çocuklarımız din dersi okusun". Şimdi demek ki, laiklik her şeyden önce din ayırımını ortadan kaldırmış, mezhep ayırımını kaldırmış, memlekette hiç bir olay yok; ama laiklikten vazgeçtiğimiz zaman, hocamın buna da değinmesini istirdim, biliyorsunuz son zamanlarda birçok yerde bir takım olaylar çıktı ve zor önledik. Bu bakımdan laiklik konusu önemli bir konu.

BAŞKAN - Teşekkür ederiz.

Sayın Güvenç, son söz sizin efendim, buyurun.

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ - Şimdi Emiralioglu dedi ki, "O sendikacı öğrenmemiş biz ona öğretmeye çalıştık". Ben öğrenmiş öğrenmemiş bilmiyorum, diğer başkanların ondan çok daha iyi durumda olduğunu da sanmıyorum. Hiç olmazsa sendikacı, ben bunu anlamadım diyor. Bana çok saygıdeğer bir davranış gibi geldi. Bugün Ankara'da sokağa çıkıp, kurumları dolaşıp insanlara sorarsanız her kafadan bir ses çıkar; ama görürsünüz ki sendikalar bir istisna değildir. Başkanın bilmesi gerekirdi, o başkanı seçtiklerine göre, başkanı seçenler laikliğe o kadar önem vermemişler.

Değerli arkadaşlarım, birinci eleştiri de laikliğin Türkçesini bulamadık, arayalım, belki bir gün buluruz. Bana akıl, fikir özgürlüğü, hoşgörülü bir akıl fikir özgürlüğü gibi, aklın gündeme gelmesi gibi geliyor, inançlar yönünden. Bir

küçük anım var. 1950'lerde Ankara Belediye Başkanı bir toplantı yaptı, gecekonduyu önlemek için Amerika'dan bir pupling housing projesi almışlar. "Bunu bir türlü üyelere satamıyorum; çünkü Türkçesini bilmiyorum, siz de gelmişsiniz, acaba yardım eder misiniz. Bende şöyle veriler var: halkevi, toplum evi, devlet evi, genel ev kamu evi, sosyal mesken, hiçbirisi tutmuyor ne yapacağım, 'Publing housing' desek kimse anlamayacak" dedi. Sanıyorum 1952 yılı idi, 1970'li yıllarda toplu konutta karar kılındı. Kavramların bir dile çevrilmesi çok zor değerli arkadaşım, onu yaşamak gerekiyor. Laikliği yaşamaya başladığımızda emin olun onun Türkçe adını bulacağız; ama böyle çevirmek olmuyor. Birincisi bu.

Buna bilim dilinde kuluçka dönemi diyoruz, fikri atıyorsunuz, onun yeşerebilmesi için, kök salıp büyüebilmesi için bir zaman geçiyor, hemen çıkmıyor.

İkincisi, siz benim söylediklerimi, galiba benim söylemek istediğimden farklı anladınız, yorumladınız, kusur benim olabilir. Ben sözlerimin sonunda, ben laik değilim, taraf değilim demedim, ben dedim ki "Türkiye'de, - gayet dikkatli bir biçimde yazdığımı okudum yanlış bir şey söylememek için- bugün bir inananlar, inanmayanlar kutuplaşmasından söz ediliyor. Böyle bir şeyin olmasını dilemiyorum, varsa ben bu kutuplara taraftar değilim, bu kutupların olmasını dileyen laiklikten yanayım" dedim. Galiba siz de oradan yanasınız, siz inanıyor musunuz, inanmıyor musunuz değerli arkadaşım?

Mehmet EMİRALIOĞLU - Ben, laikliğin bir taraf olduğunu bu mücadeleyi verenlerden laikliği savunanlardan yana olduğumu söyledim.

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ - Hayır, ben size onu sormadım, orada birleşiyoruz.

Mehmet EMIRALIOĞLU - Bunların ikisine de tarafsızım diyemem.

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ - Ben tarafsızım demiyorum, ayrı bir şey söylüyorum. Ben bu kutuplaşmaya taraftar değilim diyorum. Ben inananlar, inanmayanlar kutuplaşmasına taraftar değilim, ben laik cephedeyim diyorum. Yani böyle bir kutuplaşmaya gerek yok. İnsanların, dinimizin esası, inanç, kulla Tanrısı arasında bir şeydir, aracı bile kabul etmez; onun için İslamda ruhban sınıfı yoktur. Tabii bununla İmam-Hatip tartışmasına girmeyeceğim; ama İslamda ruhban sınıfı yoktur, kimse kimsenin inandığına veya inanmadığına karar veremez. O İslamın en üstün tarafıdır, onun takdirini Tanrı'ya bırakmıştır, onun için saygılıyız. Bunu demek istemiştım. Ben laik insan olduğumu sanıyorum ve laik cephede olduğum için bana burada konuşma fırsatı veriyorlar.

Efendim, hocamın dediklerine bir şey söylemeyeceğim, kadınının da sağlıklı olmasını ve gelişmesini düşünmemiz gerekli. Hani sağlam baş sağlam vücutta olmuş; onu kapatarak, örterek, saklayarak sağlam bir kadın yetiştiremezsiniz, çalışarak, spor yaparak, yalnız zihnini imanını değil, yalnız ahlakını koruyarak değil, ama vücudunu geliştirerek daha sağlıklı, çağdaş bir insan haline gelebilir.

Mustafa Turna Hocamız, "öğretemedik, tartışamadık" diyor. Öyle gözüküyor; yani öğretememişiz, ama 60 yılda çok da yol katetmişiz doğrusu.

Kıyafet devriminden sonrasını hatırlıyorum, Atatürk'ün Pembe Köşk'e yaptığı ilk ziyarette bir akşam yemeğinde İnönü'nün saygıdeğer eşi Atatürk'ü kapıda başı açık olarak karşılar ve Atatürk bu güzel jestle Hanımefendinin elini öperek saygıyla cevap verir. Nerelerden nereye gelmişiz, o kadar da az yol katetmiş değiliz hocam, yani bir Başbakan

eşinin, Cumhurbaşkanını başı açık karşılamasının Atatürk'ün özel bir teşekkürüne yol açacak kadar demek ki kapalı bir toplumduk.

Efendim, değişme, değişmezlik. Ben örnekleri kendimden vereyim, yani iğneyi kendine çuvaldızı başkasına derler. Ben Cumhuriyet çocuğuyum, 1926'da doğmuşum, nereden nereye geldiğimizi size şöyle çarpıcı biçimde sunayım. Annem bana hamile 16 yaşında genç bir hanım, bir ses duymuş, bir arkadaşı onu çağırıyor, etrafına bakmış görememiş, yüzünde peçe var, peçesini kaldırmış acaba görebilir miyim diye, annemin yolda peçesini kaldırdığı haberi babama ulaştığından, babam bileklerini kesmiş Allah'tan çok derin kesmemiş yoksa beni öksüz bırakacaktı, kurtarmışız. Yıl 1926, bugün 1990'da bunları konuşuyoruz, ben kızım, onun arkadaşıyla, damadıyla, gelinimle yaz tatilinde beraber denize giriyoruz, az yol sayılmaz üstadım 60 yıl. Avrupa bu iş için 10 kuşak harcamış, biz üç kuşakta buraya gelmişiz. Bunu öğreterek, ders şeklinde değil de yaşayarak öğreneceğimiz kanısındayım. Efendim, çok partili dönemde bu iş çığrından çıktı diyorsunuz. Geçen gün bir toplantıda tarihçi meslektaşım, Şerafettin Turan, umarım bugünkü toplantıya da geldi veya gelecek, bir tarihçi olarak şu konu üzerinde durdu. Her devrim bir restorasyon getirir, karşı devrim getirir. Türkiye'deki şanssızlık belki demokrasi ile beraber bu karşı devrimin gündeme gelmesidir. Bu güzeli seven dikenine katlanacak, demokrasi istiyorsak, demokratik yoldan öğreneceğiz diyorsak, bunun güçlüklerine de katlanacağız, bunu reddedemeyiz, bu bir restorasyondur. Bu dinci cephenin kaybettiği kalelere yeniden sahip olma çabası, savaşı ve bu bir restorasyondur. Tarihi adı budur. Tabii restore etmek, iyileştirmek, güzelleştirmek anlamındadır; ama onların restore ettikleri Cumhuriyet değil, Cumhuriyet öncesi bir dünyanın yeniden kurulmasıdır.

Son olarak, laiklikten söz eden hocadan veya arkadaşımızdan beklerdim ki, laiklikten vazgeçilemeyeceğini söylesin. Ben bunu söylemeğe çalıştım, belki sizin kelimelerinizle değil ama bunu söyledim, laikliğin vazgeçilmez bir Cumhuriyet ilkesi, çağdaşlık ilkesi olduğunu söylemeye çalıştım. Laiklikten vazgeçelim demiyorum vazgeçemeyeceğimizi söylüyorum; ama laikliği, şu yasaktır, bu yasaktır, devlet zoruyla, kaba kuvvetle değil, insanları ikna ederek yapmak zorundayız. Burada belki aramızdaki fark değerli hocam, bir amaç, bir hedef farkından ziyade, bir yöntem farkı olabilir, etik bir mesele olabilir. Benim kişiliğim, hoyrat kişilere, kaba kuvveti kullanmaktan yana olanlara karşı, kaba kuvvetle değil aklın yoluyla, ikna yoluyla gitmenin doğru olduğunu düşünüyorum. Özgürlüğe inananlara da özgürlük ortamında tartışma fırsatının verilmesinden yanayım. Yasaklardan, yasalardan çok, yasaların bu konuda çok etkili olduğunu sanmıyorum, aramızda hukukçular var, Anayasayla tartışacaklar. Bugünkü konuşmamda sadece üç Anayasa var dedim laik olmayan gerisi hepsi laiktir; ama bir ülkenin anayasasına bakıp, o ülkenin, o anayasanın hangi ülkeye ait olduğunu söyleyemezsiniz. Polonya'nın Anayasası ile Türkiye'nin Anayasası birbirine çok benziyor olabilir; ama uygulama çok farklıdır. O fark Anayasadaki maddelerden değil, insanlığın o yasaya, o belgeye verdiği değer, onu yorumlayışında kaynaklanmaktadır. Ben Anayasanın şu maddesi, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun bu maddesi yerine onu yorumlayan kişilerin olaya bakışını önemli buluyorum, bunun önemli olduğunu savunmaya çalışıyorum. Bu yüzden de biraz çok kestirme, çok direkt hükümler yerine biraz dolambaçlı konuşuyorum. Beni bağısladığınız ve beni dinlediğiniz için tekrar teşekkürler ediyorum. (Alkışlar)

BASKAN - Sayın Güvenç Hocamıza değerli katkıları için çok teşekkür ediyor, birinci oturumu kapatıyorum.

BİLDİRİ II

LAİKLİĞİN HUKUKİ VE SİYASİ BOYUTLARI

Konuşmacı: Yekta G ng r ÖZDEN

Oturum Başkanı: Dr. Ferhan OĞUZKAN

LAIKLİĞİN HUKUKİ VE SİYASİ BOYUTLARI

Yekta Güngör ÖZDEN *

Sayın Başkan, değerli öğretmenlerim. Çünkü, aranızda benim liseden tarih öğretmenlerim var. Değerli meslektaşlarım, sayın konuklar. Sizleri, özgeçmişimi dinledikten sonra yapacağım konuşmamla hayal kırıklığına uğratmamaya çalışacağım. Ancak, zamanı iyi kullanmak yönünden, benden önce konuşan değerli arkadaşların verdiği bilgileri yinelemekten kaçınarak, hem de bir yazılı metne bağlı olmadan, kısa zamanda kimi şeyleri sunarak bu konuşmayı tamamlamak istiyorum.

* **Hukukçu**

** **Oturum Başkanının Konuşmacı Hakkındaki Açıklaması:**

Sayın Özden, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra 24 yıllık bir avukatlık deneyimi geçirmiştir. Bu süre içinde 1972 - 1974 yılları arasında Ankara Barosu Başkanlığında bulunmuştur. Daha önce 1956 - 1969 yılları arasında bazı ortaokul ve yüksekokullarda Türkçe, yazı, yurttaşlık bilgisi ve "sevki ve idare" dersleri vermiştir. Ankara Barosu Başkanlığının ardından Türk Hukukçular Birliği Genel Başkanlığı ve Türkiye Barolar Birliği kurucu üyeliği gibi önemli görevler üstlenmiş, 1979 yılında Cumhuriyet Senatosunca Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilmiştir. 1988'den bu yana da bu yüksek mahkemenin Başkan Vekilliği görevini sürdürmektedir.

Sayın Özden'in, bir hukukçu olmanın yanında, sosyal ve bilimsel bazı kurumlarda yönetici ya da üye olarak görevler aldığını görmekteyiz. Sayın konuşmacının eski Türk Dil Kurumu üyeliği uzun yıllar devam etmiştir; halen Türk Hukuk Kurumu, Felsefe Kurumu, kurucuları arasında bulunduğu Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Dil Derneği gibi kurum ve derneklerin de üyesi bulunmaktadır.

Sayın Özden'in kendi alanında Hukuk ve Anayasa, Hukukun Üstünlüğüne Saygı gibi çok aranan ve okunan eserleri de vardır. Sayın konuşmacımızın, altı şiir kitabının da sahibi olduğunu belirtmek isterim. Bunlardan biri, yalnız Atatürk'le ilgili şiirleri içermektedir.

Benden önceki konuşmacıların vurguladıkları laikliğin önemi üzerinde duracak değilim. Gerek Sayın Güçlüoğlu, gerek Sayın Yüce, laiklik yönünden her ne kadar, bilimsel bir toplantıda olumlu ya da olumsuz görüşleri eleştirmek, tartışmak, bir sonuca varmak yolunda bir çalışma, bir etkinlik olduğunu söyledilerse de kendilerinin de laiklik ilkesine içten, yürekte bağlı olduklarını ortaya koydular. Ben, Yüce Atatürk'ün söylediği gibi söylüyorum, "Laiklikten yanayım, Cumhuriyet yanlıyım". Yine Fahrettin Altay ile İnönü'nün dedikleri gibi, "laiklik ilkesinde birlikteyiz" hangi bilimsel ortamda, hangi düzeyde olursa olsun, her yerde, her zaman, her koşulda laiklik ilkesini savunacağım ve bu görüşte beni kimler yanlı olarak suçlarsa suçlasınlar, görevimin yasak sınırlarına karşın, bu konuda yanlılığımı bayrak gibi açıklamaktan asla geri durmayacağım. Korunması zorunlu bu Anayasa ilkesine bağlılıktan mutluluk duyuyorum. [Alkışlar]

Sorun şudur: Değerli Hocamız, laikliğin bir restorasyondan geçirilmesinin çok doğal olduğunu söyledi. Ama geriye bir bakalım. Ben güncelleştirerek girmek istiyorum konuya. Acaba 1923'deki kadar içtenlikli, 1925'deki kadar duyarlı, 1930'daki kadar özenli, 1949'daki kadar sağlıklı mıyız? Çevremize bakalım, bugün dindarlık ve Müslümanlık savunuculuğu adı altında asla din düşmanı olmayan laikleri ve Atatürkçüleri din düşmanı gibi hedef gösteren, yalan yazan, iftirada bulunan, bir Müslümanın her zaman yapmaktan özenle kaçınması gereken kötülemeyi, adam öldürmeyi gerekli ve zorunlu gösteren yayınlar var, dergiler var. Sayıları 20'yi aşıyor. Vakıflar var, değişik kuruluşlar var. Onun için bunu her zaman olması doğal karşılanacak, bir karşıtlık gibi görmüyorum. Çığ gibi büyüyor bu ve zaman zaman Atatürk döneminde olduğu gibi, ondan sonraki dönemlerde olduğu gibi. Laiklik ilkesine karşı, o ilkenin yetersizliğini savunanlar, bilimsel düzeyde tartışanlar olsaydı, biz de kendilerini oturumlara çağırır, "Gelin, konuşalım"

derdik. Ama üzüntü ile saptıyorum ki bu konuyu onlarla tartışmak olanağı yok. Fanatik, tutucu, tamamen sert, bakışlarıyla bizi sizi otobüslerde, duraklarda, sokaklarda eziyorlar, öldürüyorlar adeta. Böyle bir katılığı görüyorsunuz. Niye bu günlere geldik? İşte bunun sorumluluğu bizde. Herşey insanlık içindir, ama herşeyin başı eğitimidir. Eğitimde yeterli, güçlü, doyurucu adımlar atılmış olsaydı, çocuklarımıza bu konuda yeterli bilgiler verilmiş olsaydı ki ben de o çocuklardan birisiyim, bugün Türkiye bu acıları, bu üzüntüleri yaşamazdı. Niye Muammer Aksoy'lar, Çetin Emeç'ler, Turan Dursun'lar, Bahriye Üçok'lar öldürüldüler? Bir an düşünelim. Niye? Provakasyon suçlamaları var, bilim adamı etiketli kimselerden geliyor. İyice düşünelim. Acaba bir insan kendi bayrağını alıp çiğner mi? Yani mantıkla bunu ölçelim, bunun üzerinde düşünelim, duralım.

Şimdi bu konunun adı "Laikliğin Hukuki ve Siyasal Boyutları" olduğu için siyasal nitelikte konuşma yapacak değilim. Her yerde her zaman söylüyorum, yine söylüyorum.

Değerli dinleyenler, Anayasa Mahkemesi İcüzününün 32 nci maddesi "Anayasa Mahkemesi Başkan ve Üyelerinin önlerine gelmesi olası konularda yazılı ve sözlü bir görüş açıklamasını yasaklar." Bu yasağın bilincindeyim. Otuzyedinci meslek yılındayım, arkadaşlarıma layık olmak ve sizin güvenceniz olmak özenini bütün nitelikleriyle sürdüreceğim bir görevin içindeyim, elbette bunu biliyorum. Oturup çocukça bu yasağı çiğneyecek bir adam da değilim. Ama bakınız, acı olayları söylüyorum, kişiselleştirip bir tür savunma yapıyor diye değil, bilginiz olsun diye söylüyorum. İzmir'deki bir bilimsel toplantıda Anayasa Mahkemesi Başkanvekili diye çağırıldılar. Hukuk toplantısı. Prof. Aldıkaçtı var. Toplantıyı Hukuk Fakültesi Dekanı yönetiyor. Coşkun Kırca, Nazlı Ilıcak, bir başka arkadaş daha var. Ben de bulunuyordum. Yaptığım şey şu idi. Anayasa Mahkemesi kararının bir tümcesini okudum, üç

satır. Anayasanın 153 üncü maddesinin son fıkrasını okudum, üç satırlık bir fıkra. Hepsi altı satır etti ve dedim ki "Sayın dinleyenler, bir hukuk devletinde, Anayasa'nın bu bağlayıcılığı karşısında Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararlarındaki gerekçelerine aykırı biçimde yeni düzenleme yapılıp yapılmayacağını ilgililerin takdirine sunuyorum." Fırtına koptu ve ben şimdi ağır koruma altında, özgürlüklerinden yoksun, her an aşırı sağ gazetelerin ve dergilerin hedef tahtası gösterdiği bir adamım. Hiç umurumda değil, korkmuyorum ama bu düzeye niye geldik? Acaba, yeşil ışıklar olmasa, kimi göz kırpmalar olmasa, kimi kışkırtmalar olmasa, yetkililer ve sorumlular tarafsız davransalar, hiç değilse benim ihsası reyde bulunduğumu, yani önyargılı olduğumu, önceden görüş açıkladığımı bildiren suçlamaları incelemek zahmetine katlandıktan sonra yapsalardı, böyle bir ortam doğar mıydı? Bir ülke ki, Anayasa Mahkemesi Başkanvekili polisle korunuyor? Atatürk'ten söz etti, laiklikten söz etti, Anayasa'nın bir fıkrasını okudu, Mahkemenin bir kararını, bir tümcesini okudu" diye suçlanıyorsa o ülkede karanlığın hafif olduğunu hiç kimse savunamaz sayın dinleyenler. (Alkışlar).

Büyük Başöğretmen, ölümsüz Başöğretmen Atatürk'ün buyruğu ile kurulan bu Eğitim Derneği'nin bu tür etkinliklerini hazırlayan yöneticilerine içten teşekkürlerimi sunuyorum. Keşke zaman elverse oturup bunları uzun uzun konuşsak, tartışsak, olumlu, olumsuz yönlerini ayırsak, kendimize düşen sorumluluk payını ortaya çıkarsak ve geleceğimizi de ona göre kursak. Ama öyle olmuyor. Niye? Zaman yok çeşitli görevler var, çeşitli sınırlamalar var. Yarası olan o kadar çok adam var ki, ne söyleseniz gocunacaklar, yine sizi tartışma konusu yapacaklar; göreviniz, bağlı olduğunuz kurumlar kınanacak, hâttâ bu tür toplantıları kimi valiler yasaklayacaklar. İzin verecekler, toplantı saatinde geleceksiniz beş dakika olmuş polis gelmiş toplantı yasaklanmıştır. Ne imiş? Kamu yararı

varmış; ama kimi büyük toplantılar, kimi toplu namazlar, kimi başka şölenler, kimi gösteriler gayet rahat yürüyecek. Ondan sonra da benim çok iyi niyetli, çok hoşgörülü öğretim üyesi arkadaşlarım diyecekler ki "Bunlar, demokraside çok doğal gelişmelerdir, bu karışıklıklar her zaman olacaktır." Bunlar elbet olacaktır; ama ölçüsünde. Bunlar her zaman göğüslenecektir ama akılla, bilimle, yöntemiyle, hoşgörü ve anlayışla. Hoşgörü ve anlayış hep bizden geliyor. Biz her türlü kıskırtmaya karşı Atatürk ilkelerini savunuyoruz. Bakın Atatürk'ün amigosu değilim. O büyük adam, bizim soyut ve somut değerlerimizin özeti olarak ilke biçiminde yaşıyor, o bakımdan ölmemiştir. Ancak, Atatürk acaba bugün olsa idi yarınlar için ne söylerdi? Bugünü nasıl karşılardı? Biz, Atatürk'ü geçmeye, onun dün söylediklerini yarın için söylemeye, yeni biçimlerle söylemeye hazır olmazsak, onu kotaramazsak, dünden dolayı bugüne nasıl gelmişsek sayın dinleyenler, birkaç sene sonra bugünleri de ararız. O tehlikeyi de söylüyorum. Şimdi, konuya şurdan girmek isterim. Laiklik nedir?

Sayın hocam bunu söyledi, ben bilimsel tanımlara girişmeyeceğim. Bunu çok değişik insanlar, çok çeşitli biçimlerde söylemiştir. Bizim Türk literatüründe, benim 1981'de verdiğim bir tebliğde sadece 39 tanımını almıştım. Türk bilginlerinin ve Türk politikacılarının, yazarlarının yaptığı tanımlar var. Laikliği rejimin sigortası olarak gösterenler var. Laikliği, Cumhuriyetin özü, temeli olarak gösterenler var. Laikliği en basit tanımı ile klasik bir ayrımı olarak söylüyorum, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak gösterenler var. Bunların hepsi doğrudur. Tıpkı şuna benzer, Her resim Atatürk'tür, Atatürk'e benzer ama çoğu fotoğraflar paramızda da var ama, hiçbirisi Atatürk'ün gerçek yüzü değil, O'nun bir tanımı bu. Yani ne niyete alırsanız öyle gelir. Aslında sayın dinleyenler, fazla uzatmadan bilimsellikten de uzak kalacağım, bilimsel bir toplantı olmasına karşın, beni bağışlayın, "tereciye tere

satmak" istemiyorum. Sorunları güncelleştirerek, önemine sizin duyarlılığınızı çağırarak, orada sizi toplamak, birleştirmek istiyorum. Çünkü, laiklik, aslında birleştiricidir. Laiklik aslında insancılıktır. Laiklik, aslında adam olmaktır. Laiklik, aslında aydınlanmadır, bir tür Türk rönesansıdır. 1789, yalnız Fransız Ulusu için değildir. Böyle dünya üzerinde büyük hareketler, büyük oluşumlar her ulusun deneyimine geçmiş onların kazanımı olmuş olan büyük olgulardır. O bakımdan 1789'dan sonra ortaya çıkması, bizim 1920'lerde o devrimlerin bize yararlı olan yönlerini almamıza, kabullenmemize engel değildir. Çünkü bilimin, gerçeğin, ilkelerin, aslında siyasası, coğrafyası olmaz; onlar bütün insanlığın malıdır. Burada bir şeyi yine Bozkurt Beye katılarak sevinçle söylüyorum. Bakınız, başlangıcında, doğuşunda Batı'da çocukların, kadınların kimsesizlerin adından esinlenerek anılan, tanımlanan laiklik bugün onların değil de aydınların savunduğu bir ilke durumuna gelmiştir. Gerçekten, bir ilerleme vardır, bir yükselme vardır. Bizim aramızdaki çokluk, bizim aramızda omuz omuza, diz dize, baş başa olmak olgusu vardır ama bir şeyi üzümlere söylüyorum, vatan kurtaran, devlet kuran adama yönelik suçlamalara bakınız.

Bir dergi, dün benim, 1968'de yazdığım "Atatürk'e Dilekçe" başlıklı yazımı almış, fotokopisini çekmiş okumanın da olanağı yok. Ben orada "Yüce Atatürk" demişim, "Yücelerden yücesin, kimse bilmez nicesin" diye bir ek koymuş, alayına bakınız. Ben Atatürk'e "Yüce" dediğim için, yüce sözcüğüyle alay ediyor. Biz Atatürk'ü iyi algılayamamışız ve iyi algılayamadığımız için, iyi anlayamadığımız için, iyi anlatamadığımız için bugünlere gelmişiz. Yeni Türkçe yazıyı pırıl pırıl yazan, yeni Türkçe harfli dergilerde, gazetelerde sorumlu müdürlük, yazarlık yapan insanlar Atatürk'e sinsice, korkakça, kallesçe, "hile-i şeriye" dediğimiz yasal boşluklardan yararlanıp, saldırıyorlarsa önce kendileri utanmalıdır. Çünkü O'nun sayesinde varlar,

O'nun ilkeleriyle ayakta, O'nun getirdiği latin alfabesini okuyup adam olmaya çalışıyorlar, ama O'nu inkâr ediyorlar.

şimdi bir yere geliyorum. Laiklik, din dűřmanlıđı değil. Niye değil, laiklik din dűřmanlıđı olsaydı, bu memlekette yalnız Müslüman yok ki sayın dinleyenler, başka dinden yurttaşlarımız da var, onlar da laikliği ve Atatürkçülüđü kötülerlerdi. Yalnız, aslında Müslümanlığa zarar verip, Müslüman olduğunu söyleyen sözde Müslümanlar mıdır ki, dini o kadar tutup seviyor, sayıyorlar da, ötekileri kendi dinlerinin sahibi değil sayıyorlar. Niye "Atatürk laikliği getirmiş?" diyorlar. Laiklik, gerçekte bir dinin, bir tarikatın, bir mezhebin, bir ideolojinin egemenliğine ve baskısına engel olan en yüce bir kuraldır. Laiklik olmasa bugün kendisini Müslümanlığın savunucusu sanan, gerçekte ona zarar veren, bizim kadar dahi Müslümanlığa saygıları olmayanlar en başta kendileri ıstırap çekeceklerdir. Farkında değiller; ama o da diktanın bir başka yönü; siyasal diktalar gibi dinsel diktalar kurup kendi komplekslerini tatmin etmeye çalışan insanların dűřleridir bunlar. Gerçekte aşağılık duygusu, Atatürk'e ve Atatürkçülüđe karşı.

şimdi, bunlar bakınız, "Dindarız" diyorlar. Kűfür bunlarda, sövme bunlarda, yergi demiyorum, hakaret bunlarda, saldırı bunlarda, hedef tahtası göstermek bunlarda, öldürmekten söz etmek bunlarda, cihat çağrıları bunlarda. Siz bu kadar Allah'a inanıyorsunuz, Allah'ın kulusunuzda Allah'ı niye saymıyorsunuz, nasıl O'nun adına ceza ya da sevap dağıtıyorsunuz? Önce kendinize gelin. Evet, birisi laik olmakla, Atatürkçü olmakla suç işlemişse cezasını Tanrı verir. Siz niye veriyorsunuz, önceden? O bakımdan, hiçbir tutarlı yanı yok bu işin. Bugünlerde laiklere, Atatürkülere söyleyecek başka sözü olmayanlar ya tehdit peşindeler,

onları da duyuyorum, kimileri için hazırladıkları tehditleri Atatürkçüler için de hazırlamaya çalışıyorlar. Halk katında inançlarını, güvenlerini, saygınlığını yitirsinler diye. Viz gelir. Ya da onları din düşmanı gösteriyorlar, hiç ilgisi yok. Ben biliyorum ki, laiklik, aslında dinleri kendi saygın yerine oturur. Laik olanlar kendilerini dindar sanan kimi zavallılardan çok daha fazla Müslümanlığa saygılı, Hıristiyanlığa saygılı, öbürlerine saygılıdır. Çünkü laiklik, dinler karşısında kimilerinin gösterdiği gibi, din düşmanlığı olmadığı gibi ona karşı, buna yandaş değil, her dine karşı aynı yaklaşım içinde bulunan bir ilkedir. Öyle olmasa bu devlet din elbisesi giyer.

Sayın dinleyenler, teokrasiden geldik. Matbaayı kaç yüzyıl sonra Türkiye'ye aldığımızı biliyoruz. Tarihsel bilgiler üzerinde durmuyorum. Teokrasi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkımını getirdi. Demokrasiyi kurduk, niye tekrar teokrasiye dönelim? Bunun için verilecek mücadele ve uğraş niye soylu olmasın? Demokrasi bir hoşgörü rejimidir, bir anlayış rejimidir, bir insanlık rejimidir. Bir hukuksal rejimdir; ama kendisini koruyamayacak kadar da zavallı bir rejim değildir. Onlar, demokrasiye karşı teokrasi dedikçe de biz elbet teokrasiye karşı duracağız. Hiçbir sakınca yok, bunun anti-demokratik olan bir yönü de yok. Yani teokrasiden kurtulmuşuz, karanlıktan çıkmışız, neden yeniden karanlığa çağıranlara destek vereceğiz, anlamsız hoşgörü ile?... Burada yapılacak tek şey, Anayasa, hukuk ve yasal sınırlar içerisinde uğraşları sürdürmek. O halde laikliği büyük Atatürk kabul ettiği zaman, gerçekten tarihe bakarsak aslı Amasya Genelgesi'nde. Onu Sayın Güvenç iyi söyledi ulusal egemenlikten kalkarak. Çünkü laiklik, bireye kişiliğini veren ilkedir. Laiklik ilkesi olmadığı zaman, ümmetten uluslaşma olmaz, uluslaşma olmayınca ulusallık olmaz, ulusallık olmayınca bağımsızlık olmaz, bağımsızlık

clmayınca egemenlik olmaz, egemenlik olmayınca ne olur? Dinsel kurallar geçerli olur, din devleti olur. O zaman, cediğimiz gibi yurttaşlık olmaz. Sayın Güvenç'in gayet iyi anlattığı biçimde ayrılıklar ortaya koyduğu ve Erzurum Kongresi'nin sonunda kabul edilen kararlarda olduğu gibi çerçekte Türk halkının, Türkiye Cumhuriyeti'nin ileride kurmayı düşündüğü yönetimin, tek söz sahibi olduğunu getiriyordu. "Halkın kararı" dedi, dikkat ederseniz o genelge ve kararlarda. O şeydu, ileride kurulmasını Mazhar Müfit Kansu'nun anılarından saptadığımız Cumhuriyetin temellerini Atatürk, zihninde atmıştı. Ama akıllı adamdı, nasıl akıllı adamdı? Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açacağı gün hocalarla Hacı Bayram'a gitti. O zaman sarıklar hocaların kafasında idi, bugün sarıklar kafaların içinde. Dusasını etti, geldi. Meclis'i açtı. Ama aynı Atatürk, Sakarya Savaşından sonra Ankara'nın varoşlarında kendisini karşılayan, "Paşam camiide namaz kılıp öyle Meclis'e gidelim" diyen hocalara, "Ben bu savaşı dua ile değil, askerle kazandım" diyen bir adamdı. Yani, yavaş yavaş ama bilinçli yürümesini bilen bir adamdı. Laiklik ilkesi, Anayasal boyutlarıyla söyleyeyim, 1920 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ile gerçek temelini üstü kapalı biçimde ulusun gönlüne atmış oluyordu. Nasıldı? "Egemenlik bağısız - koşulsuz yüce Türk Ulusu'nundur" sözüyle. Bu güzel deyişin içerisinde yatan gerçekler, kişilik, ulus, bağımsızlık ve özgürlükle özetlenebilir. Ne oldu? 1921 Anayasası yapıldığı zaman "Devletin dini, din-i İslamdır" kuralı yoktu. 1923 değişikliğinde Cumhuriyet ilkesi getirildiğinde, Anayasa'nın ikinci maddesine "Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslamdır" kuralı konuldu; ama hem de laikliğe kaynak olan Cumhuriyetin temeli olan, demokrasinin özü olan ulusal egemenlik ilkesi benimsendi, bütün uygulama o doğrultuda yürütüldü. Saltanat kaldırıldı, Hilâfet lağvedildi. Fakat, Cum-

huriyetle birlikte hilâfetin kaldırılması 1924'dür, biliyorsunuz. 1923'de Devletin dini, din-i İslamdır kuralı yine korundu. Bugünün koşullarına uygun, Atatürk'ün zihninde çizdiği, O'nun vatansever arkadaşlarıyla birlikte gerçekleştirdiği Türkiye Cumhuriyeti'nin sonsuza kadar payidar olması yürüyüşünün planlarından birisiydi. Açık seçik ortada. Çünkü, yine söyleyeyim, güncelleştiriyorum, "Anayasalar kötü" diyorlar. Acaba Anayasalar iyi uygulansaydı, yakınıldığı kadar kötü olur muydu? Gerçekçi olmak gerekli. O bakımdan o dönemlerde uygulama o kadar iyi yürüyüş o kadar gerçekçi idi ki, "Devletin dini, din-i İslamdır" kuralının ikinci maddede bulunmasının hiç bir sakıncası yoktu. Çünkü, gerçek eylem, Atatürk'ün yaptırımli, bilinçli, istençli, açık-kesin ve yürekli yürüyüşü ile hep uygarlığa ve aydınlığa doğru idi. İç isyanları düşününüz. Bugün bile bakınız, altından kalkamadığımız engellemeler var. Bir de 1923'ün koşullarını göz önüne alınız. 1923'de Meclis'ten çıkmışsınız, Cumhuriyeti kuruyorsunuz güç koşullarla. İç ayaklanmalar, daha sonra gelecek Dersim İsyanları, Yozgat İsyanları, Zile İsyanları, öbür türlü muhalefetler, parti kuruluşları, kapatılışları, Atatürk'e Cumhurbaşkanlığı verilsin verilmemesin büyük tartışmaları bu ortamda. Halk diliyle yağdan kıl çeker gibi çıkmanın bir beceri, bir ustalık olduğunu, Atatürk'ün yalnız bir komutan değil, büyük bir devlet adamı becerisini, özellik ve niteliğini taşıdığını ortaya koymuştur.

Atatürk böyle yürüyünce, uygulamalar peşpeşe geldi. Nasıl geldi sayın dinleyenler? 1839'da Gülhane Hattı Hümayunu ile başlayan ve Batılıların Türkiye'deki azınlıkların insan haklarına yönelik istemlerini palyatif biçimde karşılayan önlemler yetmeyince 1856 İslahat Fermanı'nı, 1876 ilk Anayasayı alınız, Kanunî Esasi. 1800, 1814, 1816 değişikliğini alınız. Geçiniz, 1921'e geliniz. O arada

teokrasiiden yarı teokrasiye geçişi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu düşününüz. 1850'lerde Arazi Kanunnamesi, Ticaret Kanunu, Ceza Kanunu gibi önlemler alındı. Türkiye'de şeriye mahkemeleri yanında, batıdan alınan kurallarla, aktarma kurallarla bir de düzenli, nizami mahkemeler uygulamasına geçildi. İkili hukuk oldu zaten. Başta tam katı, dinsel hukuk vardı. Bu defa Batılları doyurmak amacıyla, onların yakınmalarını gidermek amacıyla böyle bir sisteme geçildi. Bu yürümedi, Anayasalara karşın. Atatürk, 1923'de yapılan Anayasa değişikliği ile Devletin dini İslamdır kuralını koyduktan sonra hilâfet kaldırıldı. 1924 yılında aynı zamanlarda Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Yasası çıkarıldı. Hukuk Yargılama Yasası çıkarıldı. Şeriye ve Evkaf Vekaleti kaldırıldı, Şeriye Mahkemeleri kaldırıldı. Hukuktaki ikilik yok edildi. Ama din kuralı Anayasa'da hâlâ duruyordu. Demokles'in kılıcının yalnız sapı var, kendisi yok. Orada duruyordu. O dururken, hepimizin bildiği büyük devrim hareketleri başladı. Onu da, yine çoğunluğunuzun aynı şeyi düşündüğünü sanıyorum, Atatürk çok büyük adamdı, hiç bir devrimi kendine mal etmedi. Türk Devrimi dedi. Onun için ben, "Türk Devrimi" derken, Atatürk Devrimi'ni, Atatürk Devrimi'nden de Türk Devrimi'ni anlıyorum. Ama o yüce insana saygım, çok bilimsel, çok usçu olduğu için de "Türk Devrimi" diyorum. O bir bütündür, onun bir dalı olarak öbür devrimleri gerçekleştirdi. Ne oldu? 1926'da Medeni Yasayı aldık. Burada bir ayrıç açacağız sayın dinleyenler. Atatürk, İnönü Lozan'a gittiği zaman ona bir talimat verdi. Bendeniz dokuz yıl İnönü'nün avukatlığını yaptım tek başıma. Ona ilişkin anılarımı yakında yayınlayacağım. Atatürk dedi ki, "İsmet, bir tek şeyden ödün vermeyeceksin, kapitülasyonların kaldırılmasından, öbürlerinde tamamen serbestsin!" Çok önemli bu. Niye önemli, kapitülasyonların

Türkiye'ye getirdiği kambur belli idi, yarattığı toplumsal ayrılık belli idi, yürüttüğü ikili, üçlü, dörtlü düzen belli idi, onun ulusal birliği sağlamadaki engeli belli idi, ulusal dayanışmayı ortadan kaldıran olumsuz etkeni belli idi. O bakımdan İnönü büyük savaş verdi. Kapitülasyonlar kaldırıldı; ama Batılılar Antlaşmaya bir çekince koydular, "Türkiye'deki gelişmeleri üç yıl izleyeceğiz, gözlemci göndereceğiz" dediler. Vardır, metinlerde. Ne oldu sayın dinleyenler, biliyor musunuz? Medenî Yasa kabul edilince gözlemcilerini geri çektiklerini bildirdiler. Okumayacağım şimdi, Mahmut Esat Bozkurt'un Medenî Yasa'nın başında yazılı çok coşkulu bir gerekçesi vardır. Bir edebî metindir o. Dine saygıdan söz eder, ama dinsel kurullarla yönetmenin olanaksız olduğunu açık seçik anlatır. Kanıtlarıyla açıklar.

Sevr Anlaşması'nın uygulanması özelemleri batıda daha büyük dalgalanma gösterir. Laiklik yıkılırsa, Türkiye'de Ermeni'nin, Rum'un, Yahudi'nin, Müslüman'ın, ileride mezheplerin, tarikatların mahkemeleri ayrı olur. Onsuz ulusal birliği korumanın ve sağlıklı yaşatmanın olanağı kalmaz, bu o kadar önemlidir.

Şimdi, bu düzenlemeler, bu çabalar gösteriyor ki, 1928 yılında yeni bir Anayasa değişikliği ile 16, 26 ve 38 inci maddeler, yanlış anımsamıyorsam değiştirildi. Anayasa'da milletvekili ve cumhurbaşkanı andlarındaki "Yemin ederim" sözcükleri kaldırıldı, "Allah'ın üzerine, namusum üzerine" ye çevrildi ve o arada şeriye kararlarının uygulanması, yeri ne getirilmesi sözcükleri de kaldırıldı. "Devletin dini, din-i İslamdır" kuralı ikinci maddeden çıkarıldı. Yürüyüş daha hızlı biçimde götürüldü, ne oldu? Benim her zaman, onlar olmazsa insanlar olmaz dediğim kadın arkadaşlarımızın,

yurttaşlarımızın hakları daha önemli biçimde getirildi. Şapka İktisası Yasasında da var, o yasa yalnızca kadınlar içinde getirilmiş değildir. Geçen yıl Anayasa Mahkemesi'nin "Türban" konusunda verdiği kararda yazılmıştır. "Yurttaşlar" diyor, "Kadın, erkek" demiyor. O yasa da kadınlar için geçerli. O yasalar, devrim yasaları, onları birazdan anlatacağım. 1930'da belediye seçimleri, 1934'de de genel seçimlerde, köy seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi. Ne oldu? Bir toplum kötürüm olmaktan kurtarıldı, yarım olmaktan kurtarıldı. Toplumda kadınlarla erkekler arasında cinsiyetten başka bir ayırım yoktur. Onun için, bu toplantının güzelliği şurada "Bir erkeği eğiterseniz bir kişiyi, bir kadını eğiterseniz bir aileyi eğitirsiniz" derler. Bu çok doğrudur. Zaten sorunların temelinde de eğitimin yeterli olmaması yatar.

1930'larda, 1934'lerde bu gelişime ayak uyduracak biçimde, eylemli biçimde, artık saymıyorum, 1961 Anayasası'nın 153 üncü maddesinde, 1982 Anayasası'nın 174 üncü maddesinde ilkinde "Devrim yasaları" diyor, daha Türkçe. İkincisinde "İnkılâp kanunları" diyor. Ben her zaman söylerim, yani "1917 İnkılâbı" dediğimiz zaman oradaki "İnkılâp" sözcüğü komünist olacak değil ki, Bugün de "Türk Devrimi" dediğiniz zaman Türk Devriminin kötü anlamı yok. Bunlar, bir tür bağınazlıktır. Burada en çok ayıplananlar, alınmasınlar, bilim adamlarıdır. Birisi kalkıyor, "İnkılap" sözcüğü kullandı diye, kitabının üzerindeki "Devrim" sözcüğünü de "İnkılâp" a çeviriyor. Ben daha 1953 yılında "Devrim Gençliği" dergisini çıkardım. Sayın Emiralioglu Yazarımızdı. Bunu gayet iyi bilir. Daha 1953'de Devrim Gençliği. Hiç aklımızda komünizm yok. Aksine, derginin kapağında, o zaman "komünizm ve irtica ile mücadele organı" yazıyordu. Yani bugün kimilerinin zannettiği gibi din düşmanlığı falan yapan, aman namaz kılmayın, oruç tut-

mayın diyen adamlar yok. Aydınlar da bugüne kadar hiç rastlamadım, "Laiklik din düşmanlığıdır" diyene. "Sayın vatandaşlar, sayın dinleyenler" diye insanın çıkıp bağırası geliyor : Laiklik din düşmanlığı değildir. Siz niye laiklik düşmanlığı yapıyorsunuz? Sanki laik olanlar, olmayanlara da terstemiz, saf, dürüst müslümanlara "Namaz kılmayın, oruç tutmayın, camiye gitmeyin" diyormuş gibi.... Ben böyle bir söze, böyle bir engellemeye 59 yaşındayım, rastlamadım. Rastlayan varsa beri gelsin. İkinci Dünya Savaşı'nda, çatlamış, yıkıntıya uğramış camilere savaş nedeniyle buğdayların konulmasının sömürüldüğü gibi, bugün de laiklik din aleyhine sömürülmektedir. Zararı İslâm dini nedir, Türkiye'deki müslüman çoğunluğundur. Çünkü laiklik, onların da güvencesidir. Laiklik, insan hak ve özgürlüklerinin güvencesidir. Din ve vicdan özgürlüğü ayrı, laiklik ayrıdır; ama laiklik din ve vicdan özgürlüğünün de güvencesidir, bunu kafalara sokmadığımız sürece laiklik tartışmalarının arkası kesilmez, onun için de biraz daha yürekli, biraz daha çalışkan olmak zorundayız. Geçenlerde bir toplantıda hanımefendilere söyledim, "Kocanızı etkilemezseniz, çocuklarınızı eğitmezseniz, yarın kendinizi kadınlık yönünden hangi güvenceye bağlı sayacaksınız?" Gerçekte, kadın haklarını ben ayrı kabul etmiyorum, onlar da insan hak ve özgürlükleri kapsamındadır. "Kadın hakkı" diye ayrı bir hak yoktur. Kadın da insandır. O ayırımı gitmek, zaten kadın haklarının, kadınların haklarının bir tür ikinciliğini getirir ortaya, buna katılmıyorum. O bakımdan kadınlarımızın toplantılarında, derneklerinde, böyle salonlarda birbirine bakmakla, bildiğimiz şeyleri söylemekle yetinmeyelim sayın vatandaşlar. Lütfen, başka topluluklarda, başka etkinliklerde bunların yollarını ışıklandıralım.

O halde, laikliğin siyasal boyutlarını bir yana bırakmış olarak hukuksal olarak tamamlamak istiyorum, o da şu :

1924 Anayasasında 1937 değişikliği ile Türkiye Cumhuriyeti milliyetçi, cumhuriyetçi, devrimci, halkçı, laik diye kural getirildi. Böylece, zaten eylemli biçimde Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşamında olan topluma da benimsetilmiş olan Laiklik İlkesi, bir anayasal kurum olarak Türk hukuk yaşamına girdi. Aslında demin anlatmaya çalıştığım yasal düzenlemelerle, Medeni Yasa ile Öğretim Birliği Yasası'yla 1961 Anayasası'nın 153 üncü, 1982 Anayasası'nın 174 üncü maddesinde sıralanan devrim yasalarıyla onlar hukuk yaşamımıza girmiştir, hukuksal ikilik ortadan kaldırılmıştır. Adalet dağıtımında, hukukun Türkiye Cumhuriyeti'ne temel olmasında, öğretimin laikleştirilmesinde, eğitimin laikleştirilmesinde yönetimin laikleştirilmesinde, devletin her alanda laik olmasında hukuksal düzenlemelerin payı büyüktür". Bu bakımdan laiklik ve hukuk birbirinden ayrılmaz, ikisi birbirinin güvencesi ve itici gücüdür. Ne oldu? 1961 Anayasası geldi, onda da 153 üncü madde ile devrim yasalarının Anayasaya aykırılığı savında bulunmayacağı kuralı konuldu, benimsendi. Yani şu oldu sayın dinleyenler: Geçen yılki Anayasa Mahkemesi kararında da vardı, denildi ki, "Laiklik, Anayasa'da ayrıcalıklı güvenceye bağlanmıştır". Bu neden? Bu önemi nedeniyledir. Elbet, Sayın Güvenç'e katılıyorum, Fransa'daki sözlük kavramıyla Hıristiyan ülkelerdeki uygulamasıyla, Türkiye'deki uygulaması çok farklıdır. Bizim laikliğimiz bize özgüdür, sayın dinleyenler. O, Türk'ün laikliğidir. Neden? Türkiye'nin koşulları başkadır, neden? Hıristiyanlıkla, Müslümanlığın koşulları başkadır. İkisinin düzenlemek istediği alan başkadır da o yüzden. Türkiye'deki laiklik başkadır. Bu, vicdânlara müdahale demek değildir. Bu Türkiye'nin, bir yurttaşımız dilemin söylüyordu, hocam anlatıyordu, varlık yokluk meselesidir, yaşamsal bir konudur. O bakımdan, devlet gözetimi altındadır. Gerçekten inceleyip bakınız, Türkiye'de Diyanet

İşleri Yasasına bakınız, o da yalnız Müslümanlar için kurulmuş bir örgüt değildir. Atatürk onu çok bilinçli kurdu. Laiklik İlkesinin gerçek temeline oturması bakımından Diyanet İşlerini kurdu. Yoksa "Alın, sadece bir dinin, bir mezhebin, bir tarikatın savunuculuğunu yapın" diye kurmadı.

Şimdi geçiyorum, 1982 Anayasasının başlangıç bölümünde üç ve yedinci paragraflara... İkinci maddesinde, Cumhurbaşkanı ve milletvekili yeminlerinde, siyasal partilerin kurulmasında, öğretim ve eğitimde, çağdaş eğitim ve öğretimden söz edilmek suretiyle Diyanet İşlerine ilişkin maddede, özellikle Laiklik İlkesi vurgulanmaktadır. Özellikle vurgulanmaktadır. Laiklikten söz eden 1982 Anayasasının Diyanet İşleri Başkanlığına ilişkin maddesinde var. Ondan sonra geçiyorsunuz, 174 üncü maddesinde devrim yasaları sıralanmış. Ondan sonra diyorsunuz ki, "Bunu ben kaldırayım". Peki, Diyanet İşleri Başkanlığı laiklik ilkesini koruyacak, gözetecek, özen gösterecek, çağdaş eğitim - öğretim buna göre olacak, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliğinde laiklik var, milletvekilleri laiklikten ayrılmayacağına namus şeref sözü verecek, Cumhurbaşkanı Laiklik İlkesini koruyacağına namus şeref sözü verecek, ondan sonra Türkiye Cumhuriyeti giderek bir karanlık tünelde, laiklik yönünde ödüllere girecek. Bu çelişkiyi nasıl kurtaracağız? İşte konunun bu boyutları siyasal oluyor. Sayın Güvenç çok seçkin bir tanık, hepiniz gibi, bu konuşmadan beni bağışlayın dedim. Çünkü yazılı metin olmadan daha içtenlikle konuşurum. Kabul etmediler. Son günlerde biliyorsunuz olaylar yoğun. O bakımdan sizlere saygım gereği sizin katınıza çıktım, geldim, konuşmamı sunmaya çalışıyorum. Orada siyasal boyutlara girip eleştiri yapmam. "Falan şöyle yapıyor, falan böyle" diyormuş. Anayasa, uygulandı mı, uygulanmadı mı? Bunların tartışmaları siyasal

boyutlardır. Bunların hiç birine girmiyorum. Gireceğim zaman dahi hiç bir kişiyi, hiç bir kuruluşu amaçlamadan tarafsız bir hukukçu olarak siyasal nedenler üzerinde durabilirdim. Bu benim görevim, ihsası rey de değil sayın dinleyenler. Nedeni, ben, Anayasa'yı korumaya and içmiş bir insanım. Anayasa'da laiklik ilkesi var. Geçen yıl Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararın, olumlu çoğunluğun on imzasından biri benim. Tükürdüğümü yalayacak adam değilim ki ben, ihsası rey olsun. Belli olan şeyi bir daha söylemek sakıncalı olmaz. Anayasa Mahkemesi karar verse, dese ki "Öğretim, eğitim şöyle olur, olmazsa olmaz." Örneğin "TRT böyle olur, ya da mezarlıklar böyle olur, belediyeler böyle olur." Sonucu ortaya koymuşsunuz. Artık yeniden bir belediye söz konusu olduğu zaman "Eskiden sen karar vermişsin, böyle demişsin" demenin anlamı yok. Onu elbet söyledik; niye söyledik? Aykırılık olmasın, çelişki olmasın, sakınca doğmasın, zarar doğmasın diye bunlar söylendi. Doğruyu kınamak doğru değildir. Doğruyu söylemiş, imza edilmişse o gerçekler yeni bir kararla değiştirilinceye kadar savunulacak gerekçelerdir. O zaman niye insanlar suçlanıyor? Amaç şu: Amaç, şeriat düzenine karşıt olan demokrasi yanlıları yavaş yavaş bıktırılсын, yıldırılсын, korkutulsun, sindirilsin; böylece kendi sakıncalı yollarının merdivenlerindeki çiviler, onlara göre yavaş yavaş ezilsin, rahat yürüsünler. Yoksa laikliği savunmanın, Atatürkçülüğü savunmanın suç olması düşünülemez. Anayasa'yı savunması gerekenlerin olduğu yerde onlardan daha çok savunmanın sakıncası düşünülemez; ama gelin görün ki ortam o ortam değil. Ben daha fazla bir şey söylemek istemiyorum. Zannediyorum böylece bir yarım saat doldu, sizlerin zamanınızı kötüye kullanmaktan kaçınmak isterim. Söyleyeceğim çok şey vardır, sizi sıkmamak için daha canlı olsun diye böylece biraz akışı

bozuk kötü sesimle söyledim. Saat 14:00'de de toplantımız var, Mahkememiz Başkanlığı büyük bir anlayışla bu toplantıya katılalım diye saat 10:00'daki toplantımızı 14:00'e aldı. Öğleden sonra gelemeyeceğim için beni bağışlayın sorular, yokluğumda konuşma olursa onlara da yanıt hakkımı saklı tutuyorum. Zamanım yok tekzibe bile tenezzül etmiyorum bazı yayınlar için. Yalnız çekindiğime falan vermeyiniz. Bizi bağışlayın, sorularınıza elimden geldiğince, aklımın yettiğince, dilimin döndüğünce yanıt vermek için yine huzurunuzdayım efendim! [Alkışlar].

BAŞKAN - Çok teşekkür ederim Sayın Özden.

Sayın Özden'in yaptığı açıklamalar, yorumlar ve kişisel görüşleri çerçevesinde soru sormak isteyen varsa, biraz daha açıklama isteyen arkadaşlar varsa lütfen sorularını iletirler.

Yekta Göngör ÖZDEN - Sayın Başkan, benim yasal sınırlarım göz önünde tutularak bana soru sorulsun. Cevap da veremem, çekinme değil, buraya Mahkemeyi temsilen de gelmedim. Eski öğretmen arkadaşınız olarak geldim, bir yurttaş olarak geldim. Görüşlerim tamamen kişiseldir. Hiç kimseyi bağlamaz, beni bile bağlamaz. Yarın belki daha güzel şeyler söylemeye çalışırım. Ancak bir söyleyeyim, anlatmak istediklerimin onda birini söylemedim. Laiklik konusunda birleştirici tanımlara giren güzel sözler söylemeye çalıştım, okuyacağım yazılar vardı, Mahmut Esat Bey'in yazısı, Anayasa Mahkemesi'nin kararında laiklik tanımıyla ilgili onun önemini belirten. Laiklik olmazsa ne olur? Elden giderse nasıl yıkılırız? Onları söyleyecektim. Artık sizlerin bağışlamalarına sığınıyorum, benden daha iyi düşünür, değerlendirirsiniz.

GENEL TARTIŞMA

BAŞKAN - Sayın Ozankaya, buyurun efendim.

Prof. Dr. Özer OZANKAYA - Değerli dinleyiciler, ben aslında soru sormayacağım; fakat gerçekten bir kez daha vurgulanması gereken bir husus hoşgörünün doğru tanımlanması, hoşgörülü olmak demek kurbanlık koyun gibi eli kolu bağlı duruma razı olmak demek değildir. Bu da, yine büyük Atatürk'ün 1930'dan 1939'a kadar tüm orta öğretim kurumlarında ders kitabı olarak okutulmak üzere bizzat yazdığı Prof. Afet İNAN'ın imzasıyla yayınlanmasını uygun gördüğü, Vatandaş için Medeni Bilgiler adlı kitapta özellikle belirtilmiştir. Biz bugün hoşgörülü olalım, gerekçesi altında kurbanlık koyun gibi eli kolu bağlı kesilmeye hazır duruma gireriz şeklinde bir hoşgörü anlayışının yanlış olduğunu belirtmek gerekir. Demokrasi kendisini savunacak önlemleri almalıdır, geç kalmamalıdır, gerekçeleriyle açıklanmalıdır. O zaman iyi niyetli olduğuna hiç kuşumuz olmuyor, büyük çoğunluğun tümü bizim amacımızı da anlayacaktır ve haklılığımızı da.

Teşekkür ederim (Alkışlar).

BAŞKAN - Buyurun Sayın Turna.

Mustafa TURNA - Önce Sivas Lisesi'nden öğrencim olan Yekta Güngör Özden gibi iyi yetişmiş bir aydını, öğrencim olmasından dolayı iftihar ettiğimi belirterek sözlerime başlamak istiyorum. Kendisini yürekli, Atatürk'e ve Atatürk ilkelerine candan bağlı, değerli bir aydın olarak bulunduğu görevlerin hepsini Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü, Atatürk ilkelerini savunmuştur, bunu hiç korkmadan devamlı olarak yapmıştır, onun için kendisini takdirle karşılıyorum.

1949 yılında ünlü İngiliz Tarihçi Prof. Arnold J. Toynbee Sivas'a gelmişlerdi. Orada biz bir gezi yaptık. Kendisinden bir konferans vermesini rica ettik. Bu konferansında Sayın Profesörün söylediği en önemli sözlerden birisi şu idi: "Tanzimattan beri, hâttâ ondan önce Meşrutiyet idareleri dahil, Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılmış olan bütün devrimler tamamiyle taklide dayanıyordu, batı kültürünü, batılılaşmayı taklide dayanıyordu, bunun için tutulmadı. Atatürk, ilk defa Türk Milleti'nin ruhuna, Türk Milleti'nin yaradılışına, Türk Milleti'nin anlayışına uygun, şekilde bir devrim yapmıştır. Bunun en önemli konularından birisi de şimdiye kadar yapılmış olan devrimleri başarısızlığa ulaştırmış olan din kurallarını ortadan kaldırarak laik bir düzen kurmuş olması ve demokrasinin tam olarak yerleşmesini sağlamış olmasıdır." Bugün laiklik konusu, birçoklarımızca yanlış anlaşılıyor. Maalesef şimdi, laikliğin aleyhinde olanlar var ama gençlik arasında ya da Atatürk'ün dönemini iyi yaşamış insanlar arasında laikliği savunanların sayısı bir hayli çok ve biz o zaferi kazanacağımıza inanıyoruz.

Laiklik ilkesi, memleketin, milletimizin en önemli çağdaşlaşma hareketinin esasını oluşturur. Bu nedenle onu korumak ve kollamak zorundayız. Bunun için Sayın Yekta Güngör Özden'in Anayasa'da yapılmış olan değişiklikler konusunda yapmış olduğu açıklamalara aynen katılıyorum, bu konuyu devamlı olarak savunmak durumundayız.

Saygılarımla. (Alkışlar).

BAŞKAN - Herhangi bir soru yok. Peki.

Sayın Özden bu konuşmalara ekleyeceğiniz varsa buyurun.

Yekta Güngör ÖZDEN - Kısaca söyleyeceğim, laiklik çağdaş yaşam biçimidir, demokratik toplum düzeninin temelidir, eşitliğin ve özgürlüğün kaynağıdır. O bakımdan korunması ve yaşanması, sürekli olması, içtenlikle savunulması gereken bir ilkedir. Hukuksallığı bu yönden ağır basmaktadır. Anayasa değişikliği ne olursa olsun, hiç kuşkunuz ve korkunuz olmasın, laiklik ilkesi korunacaktır. Ama asıl toplumsal bilinç önemlidir. O bakımdan yurttaşların kafasında ve yüreğinde laikliğe özlem ve bağlılık olmazsa Anayasa'da yazılmış olması yeterli güvence değildir. Biz laikliği, laikliğe karşı olanlar için de savunuyoruz. Bunun altını çizerek söylüyorum, çok önemlidir bu. Laikliği, laikliğe karşı olanlar için de savunuyoruz. Çünkü, onların din adına gösterdikleri bağnazlık ve yobazlık, aslında dine zarar vermektedir. Din birleştiricidir, laiklik de birleştiricidir. Din iyilikten söz eder, laikliğin kötülük neresinde? O bakımdan Sayın dinleyenler, şu kırık dökük konuşmamla sözlerime, sizi saygıyla selamlayarak son verirken, bir şeyi daha belirtiyorum, üzerinde duracağımız ve hiç ödün vermeyeceğimiz ilkeler, bağımsızlık, özgürlük ve egemenliktir. Bunun da bizim ülkemiz için en iyi güvencesi, en sağlam dayanağı laikliktir.

Teşekkür ederim. (Alkışlar).

BAŞKAN - Sayın Özden'e hem konuşması, hem de bu yapılan iki yoruma karşı verdiği cevaptan dolayı tekrar teşekkür ediyoruz.

PANEL I

LAİKLİK VE SORUNLARI

Panel Üyeleri: Fuat CEZAYIRLI
Prof. Dr. Cengiz GÜLEÇ
Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN
Prof. Dr. Şerafettin TURAN

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ

BAŞKAN - Sayın Konuklar,

TED XIV. Eğitim Toplantısının "Laiklik ve Sorunları" Panelini açıyorum. 14.30'dan 16.30'a kadar iki saatlik bir tartışma zamanımız olacak.

Hepimizi laik Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, hocaları olarak görüyorsunuz, aynı fikri savunacak kimseler gibi de görünebiliriz, aslında bu toplantının hazırlığı sırasında karşı fikirden olduğunu düşündüğümüz meslektaşlarımızı da davet etmeye çalıştık. Fakat belki biraz geç kaldık, belki davetimizin şeklini beğenmediler, onlar da mazeret beyan ederek katılmadılar. İstedik ki, bu biraz, karşı görüşlerin biraraya geldiği, tartışıldığı bir panel olsun. Yani böyle bir çabamız oldu, çok başarılı olamadık, ama çok da başarısız olmamak için, çeşitli disiplinlerden tarihten, hukuktan, psikiyatriden ve de öğretmenlik mesleğinden arkadaşlarımızı bir araya getirdik. Şimdi, laiklik ve sorunları genel bir konu. Konuyu arkadaşlarımız herhalde kendi görüş açılarından çok, kendi mesleki formasyonları açısından alıp tartışacaklar, geliştirmeye çalışacaklar. Bu sürenin kullanılmasında benim onlarla daha önce bir mutabakatım olmadı, ama şöyle düşünüyorum ve öneriyorum. İlk turda onar dakika içinde her üye asıl görüşünü ortaya koysun, ikinci turda belki üçer, beşer dakikalık, karşı görüşler, yan görüşler, eklemeler, saptamalar, desteklemeler, dile getirilebilir. Onbeşer dakika dört kişi konuşacağına göre bir saatte bu işi toparlamış oluruz, geri kalan 50 dakika içerisinde de, isteyenlerin panel üyelerine veya panelin tümüne yöneltebileceği sorular cevaplanmaya çalışılacaktır.

Değerli izleyenlerimiz; bu tür paneller son zamanlarda çok yapılıyor ve her panelde büyük sorun, paneli yönetecek

başkanlar açısından, sorumluluğunu üzerine almış kişiler açısından panelin zamanında başlayıp, bitirilmesidir. Burada karşılaştığımız sorun şudur. Sözü aştığımız zaman söz serbesttir dediğimiz zaman söz alacak arkadaşlardan, katılmacılardan soru sormalarını veya bir gözlemi, bir eleştiriyi dile getirmelerini söylüyoruz, korsan bildiriler oluyor, usul hakkında diye söz alıp mesela 1903 yılında Bitlis'te doğmuştum diye başlıyor konuşmasına, ta 1903'den alıp 1990'lara gelmesi de biraz zaman alıyor. Onun için korsan bildirileri önleyebilmek amacıyla sizlerden ricam, panelin sunulması sırasında dikkatinizi çeken cevaplanmasını istediğiniz noktalar olursa lütfen bir kağıda yazıp bana bildirirseniz, şu kişiye şu sorum var veya panele şöyle bir sorum var gibi, ben o yazılı soruları birleştirip değerlendiririm. Çünkü ben burada çok az konuşacağım. Hep böyle konuşacağımı sanmayın, zamanı iyi değerlendireceğiz, herkesin sorusuna da yetişeceğiz. Yoksa mikrofonu almış kişinin biliyorsunuz bırakması zor oluyor. Usul olarak bunu önerdim, arkadaşlarımdan da bir genel takdir peki öyle olur gibi, sözlerini kesmekle tehdit etmiyorum ama olabilir gibi bir cevap aldım.

Efendim, şimdi arkadaşlarıma söz vereceğim. Tabii sabahki toplantıya katılmış, izlemiş olan panel üyeleri sabah oturumlarında dile getiremedikleri noktalara da değinebilirler, eleştiriler getirebilirler. Laiklik ve sorunları, o kadar geniş bir konu ki, ben sadece zamanlamayı hatırlatmaya çalışacağım. Konuşmalarını 10'ar dakika ile sınırlamalarını rica ediyorum.

Kim başlamak isterdi? Yine de bir tarihi perspektifte yarar olabilir diye düşünüyorum ve sözü Şerafettin Turan Hocamıza veriyorum. Buyurun:

A. PANELE ÜYELERİNİN KONUŞMALARI

Prof. Dr. Şerafettin TURAN (A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi) - "Laiklik", terim ve kavram olarak Türk düşün dağarcığına 1860'lı yıllarda girmiş, ancak onun yaşama geçirilmesi Atatürk'ün öncülük ettiği Türk Devrimi ile sağlanabilmiştir. Bu nedenle laiklik ile ilgili sorunların büyük bir kesimi, Atatürkçülük ya da Atatürkçü düşünce konusunda giderek artan görüş ayrılıkları ve tartışmalardan kaynaklanmakta, bir kesimi de değişik boyutları ve amaçları olan nedenlere, uygulamalara dayanmaktadır. Sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için sorunları ana nedenler ve özel nedenler diye iki grupta toplamının yerinde olacağını sanıyoruz. Ayrıca her iki öbek de kendi içinde birkaç kısma ayrılabilir.

I - SORUNLARI DOĞURAN ANA NEDENLER:

Bunlar, dönemin özelliği, yaklaşım biçimleri, başvuru kaynaklar ve belgeler, yöntem eksikliği ya da tutarsızlığı, Atatürk İlkelerinin sayısı ve içerikleri ve eğitim - öğretim eksikliği diye '6' maddede toplanabilir.

1- Dönemin Özelliği: Laikliğin uygulamaya konulduğu Atatürk dönemi, herkesin kolaylıkla kabul edebileceği gibi bir devrim dönemidir. Devrim de, bazı kurumların, değerlerin, alışkanlıkların yıkıldığı, bırakıldığı, onların yerini yenilerinin aldığı eylem ve süreç demektir. Yeryüzündeki her devrimde olduğu gibi Atatürk döneminde de Türk kamuoyu, genel bir ayırımla devrimden yana olanlarla karşı olanlar diye ikiye ayrılmıştır. Üstelik yakından incelendiğinde söz konusu taraflardan her ikisinin de kendi içlerinde ikiye kesime ayrılacakları görülür. Devrime öncülük edenler dışında ona yandaş olanlar, "inanarak katılanlar"

ve "zoraki kabullenenler" olarak ikiye ayrılabilceği gibi, karşı olanlar da "inançları, düşünceleri yüzünden yenilikleri kabul etmeyenler" ile "çıkarları nedeniyle devrime karşı duranlar" diye iki ayrı sınıfta ele alınabilir.

1938'e değin, devrime karşı olanların oranı giderek azalırken, devrimciler arasında "devrimin hızı" konusunda bir ayrılığın doğduğu ve Atatürk'ten sonra görüş ayrılıklarının daha da arttığı görölmektedir. Hızlı değışmeden yakınanlar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de örnekleri görölen klasik düzenleme (ıslahat) hareketlerinde geçerli olabilecek bir **evrim** yöntemini savunmaya başlamışlardır. Devrimi kabullenemeyenler, şu ya da bu nedenle ona karşı olanlar ise, çok partili siyasal yaşama geçtikten sonra seslerini yükselterek etkinliklerini artırmışlardır.

2- Yaklaşım Biçimleri: Ülkemizde yakın zamanlara değin yaygın olan bir kaniya göre, yaşanmakta olan dönemin ya da yakın geçmişin gerçek bir tarihinin yazılmasına olanak görölmüyordu. Tarih öğretimine de yansımış olan bu inanış, Atatürk devriminin bilimsel yöntemlerle incelenmesini ertelediği gibi, konuyu önyargılı yaklaşımlara açık bırakarak küçüksenemeyecek bir sorun da yaratmıştır. Bu önyargılı yaklaşımlar, çıkış amaçlarına göre "övgü" ve "yergi" diye iki kola ayrılabilir. Kökeni duygusal olduğu için bunlar doğal olarak abartmalıdır. Yine duyguları belirtmek için gelişigüzel kullanılan deyim ve terimler, Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan kavram kargaşasına yol açmıştır.

Övgücülerin karşısında yer alan yergiciler birkaç kesime ayrılmaktadır. Küçük bir kesim, toplumda her türlü yeniliklere ve değışikliklere karşı çıkan gerçek anlamdaki tutucu-

lardır. Buna karşın, devrimden değil de evrimden yana olanlar siyasal dalgalanmalardan da yararlanarak sayılarını artırmaktadırlar. Batılılaşma ya da çağdaşlaşmayı, - bu arada da laikliği - Hıristiyan kültürüne bir dönüş bir "gâvurlaşma" diye damgalayanlar da Atatürkçü devrimi, İslâmiyeti küçülten, onu gözardı eden ve ahlak bozukluğuna yol açan bir girişim olarak nitелеmektedir. Devrimi halktan kaynaklanmayan, yukarıdan zorla getirilen bir üst yapı değişikliği olarak yeren kesimi de bu sırada anmak gerekmektedir.

3 - Başvurulan Kaynak ve Belgeler : Tarihe mal olmuş bir devrimin ve dönemin her yönüyle aydınlatılmasında başvurulacak kaynakların başında olaylar sırasında tutulmuş ve her türlü resmi ve özel belgeler gelir. Oysa Türkiye arşivlerinin dağınıklığı, sistemli kataloglarının bulunmayışı ve buralarda çalışmak isteyenlere çıkartılan yönetsel güçlükler, söz konusu belgelerden yararlanma olanağını büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Cumhuriyet'in 67. yılı geride kaldığı halde, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemini içeren bir belgelik ve bir kitaplık oluşturulamamıştır. Bundan ötürü, araştırmacılar kimi kez bulabildikleri az sayıdaki belgelerle yetinmekte, ya da kendi eğilimlerine göre kaynakların bir kısmını ele alıp ötekileri yok saymaktadırlar. Öte yandan, gününde tutulmuş notlara ve belgelere dayanmayan, emeklilik yıllarında hatıra kalanlara göre yazılan ve çoğu kez kişisel bir savunma ya da övünme niteliğini taşıyan "Anı" türündeki yayınlar ise, araştırmacıları tuzağa düşürüp büyük bir karmaşa yaratmaktadır.

4 - Yöntem Eksikliği ya da Tutarsızlığı : Türk Devriminin en büyük özelliklerinden biri düşünce, söz ile uygulamanın birlikte yürütülmüş olmasıdır. Bu nedenle devrime ilişkin

herhangi bir konuyu ele alırken Atatürk'ün onunla ilgili sözlerinden biri ile yetinmeyip uygulama süreci boyunca yaptığı açıklamaları tümüyle göz önüne almak gerekir. Örneğin, Din derslerinin okul programlarına konulmasında genellikle Atatürk'ün şu sözleri dayanak olarak gösterilmektedir: " Her kişi, dinini, diyanetini öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da okuldur (mekteptir)". Gerçekten de bu sözler Atatürk'ündür. Ancak Öğretim Birliği Yasasının kabul edilmesinden, Medreselerin kapatılmasından önce söylenmiştir. 31 Ocak 1923'te İzmir'de 'Medreseler'e ilişkin olarak sorulan bir soruya karşılıktır. Bundan 1,5 ay kadar sonra 16 Mart 1923'te Adana'daki konuşmasında ise din öğretimi konusunda şunları söylemiştir:

"Artık bizim dinin gereksinmelerini öğrenmek için şundan bundan derse ve akıl hocalığına ihtiyacımız yoktur. Analarımızın, babalarımızın kucaklarında verdikleri dersler bile, bize dinimizin esaslarını anlatmağa yeterlidir!"

Bu ikinci konuşmayı görmezlikten, bilmezlikten gelmek ve hele hele uygulamada Medreselerin kapatıldığını, Öğretim Birliği Yasasından sonra Din derslerinin programlardan çıkartıldığını göz önüne almamak, kuşkusuz büyük bir yöntem tutarsızlığıdır.

5 - Atatürk İlkeleri : 1960'lı yıllara kadar Atatürk İlkeleri'nin '6 Ok'la birlenen kavramlar olduğu üzerinde görüş birliği vardı, ancak bunların içeriği ve uygulamaları üzerinde de tartışmalar başlamıştı. Ne var ki son yıllarda bu ilkelerin sayıları hakkında da farklı ve çelişkili görüşler öne sürülür olmuştur. Serbest ticarete paralel olarak ilke sayısı açık artırma ya da eksiltmeye çıkarılmış gibidir! Kimi araştırmacılar bunları üçe indirirken, kimileri de değişik adlarla 18'e kadar çıkarmaktadır.

Bundan başka ilkelerin tanımları üzerinde bile görüş ayrılıkları giderek artmaktadır. Denilebilir ki **Cumhuriyetçilik** dışındaki öteki beş ilke tümüyle tartışma konusudur. Son yıllarda bu tartışmalar **Laiklik** üzerinde yoğunlaşmıştır. Kuşkusuz ki laiklik bir dünya görüşü, bir yaşam biçimi ve hukuk devletinin temeli olarak Atatürkçülüğün eksenini oluşturmaktadır. Böyle olmasına karşın bir yandan "dine yaklaşım biçimi" olarak ele alınmakta, öte yandan İslâm Tarihi boyunca geçerli bir kural olduğu, Kur'an'ın bile laik olduğu öne sürülmekte, dahası Osmanlı İmparatorluğu döneminde de laik bir düzenin egemen olduğu savunulmak istenmektedir. Tarihsel gerçeklerle bağdaştırılmasına olanak bulunmayan bu tür görüş ya da varsayımların zihinleri bulandırarak sorunu daha da karmaşık hale getirdiği görülmektedir.

6 - Eğitim - Öğretim Eksikliği : Her devrimde olduğu gibi Türk Devriminin ve onun temel dayanaklarından biri olan laikliğin halka mal edilmesinde en etkin yolun eğitim - öğretim olduğu kolaylıkla kabul edilir. Ancak gerek örgün, gerek yaygın eğitimde bu konuda pek başarılı olamadığımızı kabullenmek zorundayız. İlkokullardan başlayarak yüksek öğretimde son sınıflara kadar sürdürülen "İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri" dersleri, aynı konuların yinelenmesi biçiminde uygulandığından bekleneni vermemekte, aksine bilinç altında bir isteksizlik, bir ilgisizlik yaratmaktadır. Ezberciliğe dayanan bu öğretimde belleğinin gücüyle ilkokulda birçok şeyi öğrenen çocuğun ortaöğretimde ilgisinin azaldığı, yükseköğretimde ise bilgi düzeyinde bile büyük boşluklar olduğu gözlenmektedir. Bunun nedeni, öyle sanıyorum ki ortaöğretimde bu dersin sınıflara bölünerek bölük - pörçük okutulması, yükseköğretimde ise sorunların tartışılması gerekirken daha önce okutulmuş konuların

tekrarlanmasıyla yetinilmesidir. Hele bu derslerin konuların uzmanlarınca değil, kendilerini yetiştirmeleri gereken devşirme elemanlarla verilmesi başlıbaşına bir sorun oluşturmaktadır.

Geniş halk topluluklarının bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi sorununa gelince, Atatürk döneminin örnek bir uygulaması olan Halkevleri'nin kapatılması, duraksızın itiraf etmeliyiz ki Türk eğitim ve kültürüne indirilen büyük bir darbe olmuştur. İllerden başlayarak köylere değin yaygınlaştırılan Halkevi ve Halkodalarının sayısı, 1950 yılında 477'si Halkevi, 4.332'si de Halkodası olmak üzere 4.809'u bulmuştu. Ve yurtdışında, Londra'da bile bir Halkevi açılmıştı. Okuma - yazma kurslarından başlayarak her türlü kültürel, sosyal ve sanatsal etkinliklerin yapıldığı bu kuruluşların çoğunda birer kitaplık bulunuyordu. 1951'de kapatılan bu güzelim kuruluşlardaki kitaplar ve öteki eşyalar bile korunamamış, yok olup gitmiştir. Aynı adla, Halkevlerini canlandırma girişimleri çeşitli engellerle karşılaşmıştır. Aradan 39 yıl geçtiği halde Kültür Bakanlığına ya da öteki kuruluşlara bağlı kitaplık sayısının Halkevleri sayısına ulaşamadığı, yaygınlaşamadığı düşünülürse, yaygın eğitimdeki yetersizliğin nedeni daha kolay anlaşılır.

II - ÖZEL NEDENLER :

Laiklikle ilgili sorunları doğuran özel nedenleri de, İslamiyetin özelliği, laiklik tanımındaki eksiklikler, Öğretim Birliği'ne uyulmaması, zorunlu din dersleri ve ders kitapları, siyasal felsefe, oy avcılığı ve dış etkenler olarak yediye ayırabiliriz.

1 - İslamiyetin Özelliği: İslam Peygamberi'nin hem yeni bir dinin yayıcısı hem de yeni bir devletin kurucusu olması,

onu öteki peygamberlerden ayırmaktadır. Bu nedenle de İslam toplumlarında din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına olanak bulunmadığı ısrarla savunulmaktadır. Kuramsal olarak büyük bir doğruyu yansıtan bu görüşün "yaşanan gerçekler" demek olan tarihsel akışa tıpa tıpa uymadığı bilinmezlikten gelmektedir. Tarihe eğildiğinde toplum hayatında ve devlet yönetiminde yalnızca Şeriat hükümlerine göre hareket edilmediği, zorunluluklar nedeniyle yeni hükümler, kurallar getirildiği de açıkça saptanmaktadır.

Böylece dinin öngördüğü kurallar, şer'i hukuk dışında bir örf hukuku da oluşmuş ve giderek gelişmiştir. Kimi İslam bilginlerine, yorumcularına göre Peygamber'in bazı hadisleri, açıklamaları başlangıçtan beri bu olanağı vermiştir. Aktarıldığına göre Peygamber şöyle demiştir : "Ben, dine ilişkin bir şey emredersem ona uyunuz. Dünyaya ilişkin işlerinizi siz benden daha iyi bilirsiniz. Onları bilginiz ve deneyleriniz üzere yapınız!..." Buradan hareketle, Ebu Hanife'nin öğrencilerinden olan Muhammed, toplumsal geleneklerle yerleşen uygulamaların Kur'an hükmü gibi sayılması gerektiğini vurgulamıştır.

Örf hukuku denen bu kuralların özellikle, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaygınlaşıp yönetimde, kamu kuruluşlarında etkili olduğu bilinmektedir. Padişah tarafından bir ferman ile çıkartılan bu yasaların, Şeyhülislam tarafından bir fetva ile onaylanmasını gerektiren bir zorunlulukta yoktur. Hatta kimi kez Şeyhülislamlar bu tür başvuruları, "Şeriat işi değildir, nasıl emr edilmişse öyle hareket etmek gerekir" diye yanıtlamışlardır. Böylece kişi hukuku, evlenme, miras gibi medeni hukuk alanı Şeriat hükümlerine bağlı olarak kalmış, kamu hukukuna ilişkin

örgütlenme, maliye, vergiler ve bazı ceza işleri emir ve fermanlarla yürütülmüştür. Şeriat dışında oluşturulan Osmanlı Örf Hukukunun çarpıcı örnekleri olarak, Tapu resmi, hincir (domuz) vergisi, Bennak (Evlilerden alınan vergi) vb. nakid alınan vergiler, İslam hukukunda para cezası olmasına karşın değişik oranlarda alınan paralar ve özellikle de fiyat saptamaları olan 'Narh' uygulamaları ile ismi söylenmeden düzenlenen faiz işlemleri gösterilebilir.

Bunlar kuşkusuz ki Osmanlı sisteminin Laik olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak belirli bir ölçüde de olsa dünya işlerinin Şeriat hükümleri dışında yürütüldüğünü de kanıtlamaktadır. Toplumsal gereksinimlerden doğan bu uygulamaların verdiği olanaklar dolayısıyla, **Mecelle** denen yasa hükümleri düzenlenebilmiş, hükümlerin zamanla değişebileceği esas kabul edilmiştir. Gene buna dayanarak Mustafa Fazıl Paşa, 1867'de Abdülaziz'e "Din, ezeli gerçekler olarak durup kalmaz, yani dünya işlerine de karışır, herşeyi yok eder ve kendisi de yok olur" diye seslenerek din ile devlet işlerinin ayrılmasını isteyebilmiştir.

2 - Laiklik Tanımındaki Eksiklik Ve Tutarsızlıklar : Yakın yıllara kadar kimi din ve siyaset çevreleri "Laiklik dinsizliktir" diyerek bu kavramı kökten suçlamakta idiler. Son yıllarda bunun yanıbaşında İslamiyetin aslında laik bir din olduğu görüşünün savunulduğu dikkati çekmektedir. Üstelik bu sav, okul kitaplarına kadar girmiştir. Vurgulanması gereken nokta, Cumhuriyet Türkiye'sinde laikliğin ötedenberi var olduğu ortaya atılırken, öteki İslam toplumlarının bu görüşü kabul etmedikleridir.

Öte yandan, laikliğin tanımı çoğu kez, "Din ve Devlet işlerinin birbirinden ayrılması" diye yapılmakta, böylece bu kavramın yalnız din anlayışı ile ilgili olduğu izlenimi ya da

kanısı doğmaktadır. Gerçekte ise laiklik, bir düşünce ve yaşam biçimi olarak yalnızca din anlayışından kaynaklanan vicdan özgürlüğünü değil, her türlü düşünce özgürlüğünü, bütün yönetim, eğitim, kültür ve hukuk alanlarını da içerir.

Kabul etmek gerekir ki, laikliği İslamîyette ya da Osmanlıda var olan bir kavram olarak nitelemek, onu boş bir kalıp haline sokmak anlamına gelmektedir. Onu yalnızca vicdan özgürlüğü olarak görmek ise, etkinlik alanını sınırlandırıp devrimin ve çağdaşlaşmanın eksenini olma niteliğini yadsımaya yönelik bulunmaktadır.

3 - Öğretim Birliği'ne Uyulmaması: Laik değerlerin uygulamaya konulmasında en önemli atılımlardan biri olan 1924 tarihli Öğretimin Birleştirilmesi Yasası'nın amacına ve ruhuna uygun bir eğitim - öğretim düzeninin bulunduğu kolaylıkla savunulamaz. Bugün tartışılan bu Yasadan ne ölçüde yararlandırıldığı daha çok. Meslek okulu olma nitelikleri bir yana bırakılarak sayıları 389'a kadar çıkarılan İmam Hatip Liseleri ile bugün ortaöğretimdeki her 8 (belki de 7) öğrenciden biri din eğitimi görmektedir! Buralarda okutulan ders programlarının ve kitaplarının içerikleri incelendiğinde ise, Türk ortaöğretiminin Tanzimat döneminde olduğu gibi birbiriyle çelişen iki dala bölünmesinden korkulur!

4 - Zorunlu Din Dersleri ve Ders Kitapları: 1982 Anayasası, ilk ve ortaöğretimde Din Kültürü derslerini zorunlu kılan bir madde içermesiyle, öyle sanıyoruz ki çağdaş ve laik anayasalar içinde biricik örneği oluşturmaktadır. 1929 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü, amacın "Bilinçli Cumhuriyetçi, bilinçli demokrat ve bilinçli laik vatandaşlar yetiştirmek" olduğunu açıklamıştı. Önceleri seçimlik ders olarak ilkokullara konan Din derslerinin, bu kez hem

de 'Din Kültürü' adıyla 8 yıl süren zorunlu hale getirilmesinin doğurduğu sorunlar basına yansıyan olaylardan anlaşılmaktadır. Hele bir de bu dersler uygulamalı yapılacak olursa sorunlar daha da çoğalacaktır.

Bunun dışında akla uygun, kolay öğrenilir bir din olarak nitelendirilen İslamiyetin 8 yıl boyunca okutulması, buna ilişkin kitapların gerekmeyen ve başka bilimlerle, alanlarla çelişen konu ve bilgilerle doldurulmasına yol açmış bulunmaktadır. Kitaplarda tarihe, coğrafyaya, biyolojiye, hatta tıbbıya ilişkin olarak sergilenen görüşler öğrencilerde hangisine inanacakları hakkında duraksamalar, ikilemler yaratmaktadır.

5 - Siyasal Felsefe: Birkaç yıldır ülkemizde "Türk - İslam Sentezi" olarak adlandırılan bir siyasal felsefe uygulanmak istenmektedir. Oysa bir ayağı Türklüğe öteki ayağı İslamiyete dayanan böyle ikili bir sentez bundan yüzyıllarca önce Yunuslar, Mevlanalar çağı Anadoluşunda yapılmıştı. Giderek 3'lü bir sentez gündeme gelmişti. Bundan 72 yıl önce, 1918'de Ziya Gökalp bunu "Türkleşmek - İslamlaşmak - Muasırlaşmak (Çağdaşlaşmak)" formülüyle açıklamağa çalışmıştı. Cumhuriyet Türkiyesinin ana amacı ise çağdaşlaşmak olarak belirlenmişti. Şimdi bu üçüncü boyutun, çağdaşlaşma'nın bir yana itilmesi, kabul etmek gerekir ki ileriye gidişide değil, geriye dönüşü özendiricek, hızlandırıcaktır.

6 - Oy Avcılığı: Siyasal kuruluşların, partilerin amaçları olan iktidara ulaşabilmek için toplumun değişik dinamiklerini, çevrelerini kullanmaları doğal haklarıdır. Ülke ve toplum için yarardan çok zarar doğuracak olan, dinin siyasal amaçla kullanılmasıdır. Yaşadığımız yıllarda bu tehlikenin belirdiği, tarikatların bile paylaşılmasına çalışıldığı gözden kaçırılmamalıdır.

7 - Dış Etkenler: Laiklikle ilgili sorunların küçüksenemeyecek bir kaynağı da dış etkenlerdir. İslam devrimini yaptığını savunan ve bunu "ihraç" etmeğe çalışan ülkelerden başlayarak, İslam ya da Arap liderliğine oynayan şeyhler ve başkanlar, ekonomik ve kültür sömürgeciliğini sürdüren batılı devletler, her türlü yöntemle başvurarak laiklikle ilgilenen çevrelere de uzanmaktan geri kalmamaktadırlar.

Sorunları doğuran kaynaklar ve etkenler bu denli çok olmakla birlikte, önyarığdan uzak, akılcı bir yaklaşımla bunları en aza indirmek ve belirli süreç içinde olumlu sonuç alma yolları da tümüyle kapanmış değildir. Öncelikle yüzyıllar önce saptanmış, değişmeyen kurallarla çağımızda bir toplumu ve devleti yönetmenin olanağı bulunmadığını kabullenmek gerekir. Sonra da yaşanmış gerçeklerden de esinlenerek hoşgörölü geniş yorumlarla toplumsal yürüyüş sürdürülebilir.

Teşekkür ederim.

B.AŞKAN - Çok teşekkür ederiz Turan Hoca.

Efendim, ikinci sırada Ergun Özbudun var. Kendisi hukukçu bir arkadaşımız, eski bir meslektaşım; ama biz onu buraya bugün hukukçu olduğu için değil, hukukçu şapkasıyla değil de Türk Demokrasi Vakfı Başkan Vekili olması dolayısıyla çağırdık, o kimliği ile çağırdık. Çünkü düşündük ki sabahki oturumlarda da dile getirildiği gibi, gerçek demokrasi laiklik kavramıyla, olgusuyla yakından ilgilidir. Bakalım Demokrasi Vakfının çok başarılı ve faal Başkan Vekili bize bu konuda neler söyleyecek. Buyurun.

Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN (Türk Demokrasi Vakfı Başkan Vekili) - Sayın konuklar, ben eğer mümkünse iki

şapkamla konuşmak isterim. Çünkü konu bir yönüyle demokrasi, öbür yönüyle de elbette hukuku ilgilendiriyor ve bunların birbirinden soyutlanmasını da mümkün görmüyorum, izin verirsiniz hukukçu sıfatımı da koruyarak konuşmayı tercih ediyorum.

Efendim, Sayın Turan'ın da tarihsel gelişimi çok güzel özetleyen bildirisinden bildiğimiz gibi, Türkiye'de laiklik devriminin neredeyse 70 inci yıldönümüne yaklaşıyoruz, hâlâ laiklik ve laikliğin sorunları konusunda bir takım paneller düzenlemek zorunda bulunmamız bir anlamda paradoksal gibi görünebilir. Ancak, ben paradoksal olmadığı gözlemlerle konuşmaya başlamak istiyorum. Çünkü kabul etmek gerekir ki, nüfusunun büyük çoğunluğu müslüman olan dünya devletleri arasında hukuk ve devlet sistemini tam olarak laikleştirmeyi başarabilmiş olan bir tek ülke halen Türkiye Cumhuriyeti'dir. Hatta Doğu ve Güney Doğu komşularımız arasında görece olarak laikliğe benzer bir İslami versiyonu izleyen devletler, ki adlarını da verebiliriz, Irak, Suriye, Mısır, Tunus vs bunlar dahi bir defa özel hukuk alanında şeriatı ve şeriat mahkemelerini korumuşlardır, kamu hukuku alanında ise büyük ölçüde laik bir devlet örgütlenmesi gitmekle birlikte örneğin Devlet Başkanının Müslüman olması gereği, kanunlarda Şeriatın ana kaynak olduğu, bu teoride de kalsa, anayasalarında mevcut olan bir hüküm, kendilerini bunlarla korumak zorunda hissetmişlerdir. Tekrar ediyorum ki, İslam dünyasında laikliğin hukuki ve siyasi gerekleriyle tüm olarak yerine getirebilmiş olan tek devlet Türkiye'dir.

Dolayısıyla bir takım sorunların olmasını ve bu sorunların da hâlâ tartışılır olmasını yadırgamamak gerekir. Hıristiyanlıkla, İslamiyet arasındaki, özellikle din ve devlet

ilişkileri açısından mevcut olan nitelik farkı dolayısıyla herhangi bir İslam topluluğunda daha doğrusu çoğunluğu Müslüman olan herhangi bir ülkede laikliği gerçekleştirmek, bir Batı toplumunda laikliği gerçekleştirmekten çok daha zordur. Hıristiyan dininin kökenlerine gidildiğinde din ve devlet ayrılığının izlerini burada Örneğin : Hazreti İsa'nın " Benim ülkem yeryüzünde değildir, Allah'a ait olanı Allah'a Sezar'a ait olanı Sezar'a veriniz" gibi ifadelerinde - ki bunlar İncil'de mevcuttur - görmek mümkündür. Ama daha sonra kilise - devlet ilişkileri birbirine karışmış, katolik kilisesi devlet üzerinde egemenlik kurmaya gayret etmiştir ama, yine de Hıristiyanlığın özünde din ve devlet işlerinin ayrılığı vardır. Hıristiyanlıkta devlet düzenini düzenleyen kurallar, son derece azdır, hatta yok gibidir. Sosyal yaşamı düzenleyen kurallar bile günümüz yaşamımızı ilgilendiren doğum kontrolü, boşanma yasağı gibi sınırlı bir takım konular bir yana bırakılırsa yok gibidir. Çünkü Hıristiyanlık bir devlet olarak doğmamıştır. Devletleşmesi 300 yıl almıştır. Bu 300 yıl içinde de devlete hakim değil, tam aksine kurulu devlet düzeninden eza ve cefa gören, baskıya uğrayan bir azınlık olarak yaşamıştır.

Tek tanrılı dinler arasında İslamiyet ve Musevilik ise aksine devlet olarak ortaya çıkmışlar yani hem din, hem devlet olarak kurulmuşlardır. Dolayısıyla devlet düzenine ilişkin bir takım kuralları da kendi bünyelerinde barındırmışlardır. Bugün laiklik ve sorunları İsrail'de de tartışılıyor, aynı nedenle ve ben bunu örnek alalım arzusuyla söylemiyorum; ama örneğin İsrail'de cumartesi günleri belediye otobüsleri işlemiyor. Beş yıldızlı otellerde de asansörler çalışmıyor, yani bu derece bu işler karışmış durumda . Çünkü din ve devlet birbiriyle birlikte doğmuştur. Din, devlet kurallarını da, kamu yönetimi kurallarını da içermiştir. Dolayısıyla

İslamiyette de laikliği gerçekleştirmek bu özellikler dolayısıyla bir hayli gctr. Nispeten şanslı olduğumuz bir taraf varsa o da, İslamiyetin bir hukuk sistemi kurmuş olmasını, bu hukuk sisteminin kamu hukukundan çok özel hukuku, hatta büyük çoğunlukla özel hukuk kurallarını içermesidir. Hatta esas itibariyle özel hukuk ilişkilerini düzenleyen bir hukuk sistemidir. Kamu hukuku alanında ise, çoğu zaten temel kaynaklarda olmayan padişahın, daha doğrusu emiri müminin dil davranmadığı, şeriat kurallarına uymadığı gibi birtakım kurallar vardı. Danışmanın yararlılığını vurgulayan kurallar var bunun dışında da pek bir şey yoktu. Bu itibarla kamu hukuku alanında gerek Osmanlı Devleti gerek diğer İslam devletleri siyasi otoriteye oldukça geniş bir hareket alanı da bırakmışlardır. Osmanlı Devetinin yarı laik olup olmadığı yolundaki hocamızın değindiği, belki ikinci turda tekrar döneceğimiz tartışma biraz bundan kaynaklanmaktadır. Kamu hukukunu düzenleyen şeriat kuralları çok sınırlı olduğu için, padişahlar ilk günlerden itibaren kanunnamelerle devlet faaliyetlerini düzenleme olanağını bulmuşlardır. şimdi hukuki açıdan laiklik hepinizin yüzlerce kez duymuş olduğu bir tanımla, bir yanıyla din ve vicdan özgürlüğü, diğer yanıyla da din ve devlet kurumlarının ayrılması, kamu işlerinin dinsel kurallara göre yrtlmemesidir. Bu anlamda laiklik ve İslamiyet arasında bir çelişki olup olmadığı kabul edilecek İslamiyet anlayışının biçimine bağlıdır. Bu konuda daha ayrıntı vermeye çalışacağım. Eğer İslamiyet bir bireysel vicdan sorunu olarak alınabilirse bu takdirde laik devlet düzeniyle inançlı bir Müslüman olmak arasında bir çatışmanın doğmayacağı söylenebilir, yok eğer İslamiyet sadece inanç ve ibadet hususlarını düzenleyen bir kurallar bütünü değil, aynı zamanda devlet ve toplum düzenini ege-

menliği altına almak isteyen, kapsayıcı bir kurallar bütünüyse o zaman elbette bunun laik devlet anlayışı ile bağdaşmaması muhakkaktır. Kuşkusuz, gerçek anlamda din ve vicdan özgürlüğü ancak laik bir devlet düzeninde gerçekleşebilir. Çünkü gerçek din özgürlüğü insanların herhangi bir dış zorlama olmaksızın, herhangi bir sosyal baskı olmaksızın, özellikle kamu gücünün herhangi bir zorlaması olmaksızın diledikleri dini serbestçe seçebilmeleri ve bu dinin gerektirdiği ibadetleri ve diğer tezahürleri de yine serbestçe yapabilmeleridir. Laik olmayan bir devlet düzeni bireye belli bir din yönünde bir takım zorlamalarda bulunmak suretiyle din özgürlüğünü bu anlamda gerçek bir özgürlük olmaktan, gerçek bir seçme özgürlüğü olmaktan çıkarır.

Dolayısıyla bir defa laiklikle özgürlük, doğal olarak özgürlükle de demokrasi son derece birbirine bağlı olduğuna göre laiklikle demokrasinin arasında güçlü bir ilişkinin varlığından söz etmek olanaklıdır. İkinci öđe olarak hep vurguladığımız din ve devlet kurumlarının ayrılığına gelince; Türkiye'de Kemalist laikliğin veya Atatürkçü laikliğin bu kurumların mutlak ayrılığı esasına dayanmadığını da hepimiz biliyoruz. Atatürk'ün yaşamı boyunca da, ölümünden sonra da, bugün de, bir takım dinsel hizmetler Devlet kurumları tarafından ki, başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere ve onun geniş kadroları tarafından yürütölmektedir. Laikiđi salt batı laikliği hatta onun bir versiyonu olan Fransız Laicité'si anlamında alırsanız, din ve devlet kurumlarının bu şekilde karışmış olmasını laikliğin özüne aykırı bulmak gerekir. Türkiye'de sanıyorum laikliğe yürekten inananların pek çoğu burada böyle bir çelişki görmemektedir. Çünkü bir kez Türkiye'nin tarihsel gelenekleri içinde bir takım dinsel hizmetlerin Devlet örgütü, kamu kuruluşları tarafından

topluma sunulması geleneği vardır. Bu geleneği Atatürk de bozmamıştır, aksine Diyanet İşleri Başkanlığı çerçevesi içinde bu hizmetleri birinin vermesi gerekli olduğuna göre Devlet eliyle ve Devlet kontrolüyle verilmesini tercih etmiştir. Bunun fazla ayrıntılarına girmek istemedim, tarihsel nedenleri de mevcut. Batıda kilise devlet dışında ve devletten bağımsız bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Bu ikisinin alanlarının birbirine karıştığı dönemlerde bile Batıda devlet örgütüne indirgenemeyen, bir devlet dairesine indirgenemeyen bir kilise örgütü mevcut olmuştur. Kendi hiyerarşisiyle, kendi atama yetkisiyle, kendi gelir kaynaklarıyla, kendi karar alma mekanizmalarıyla. Dolayısıyla Batıdaki gibi laikliği gerçekleştirmek demin değindiğim nedenin dışında ayrıca kurumsal bir nedenden dolayı da kolaydır. Çünkü orada iki ayrı kurum vardır. Tek çatışma noktası, devlet hangi işlevleri yerine getirecek, kilise hangi işlevleri yerine getirecek sorunudur. Bunun en büyük çatışma alanı da, XX. yüzyılın başlarında Fransa'da da eğitim sorunu olmuştur. Eğitim, kilisenin sorumluluğunda mı yoksa laik devletin sorumluluğunda mı olacaktır? Sorun laik devlet lehine olarak çözülmüştür. Dolayısıyla orada zaten bir ikili yapı var. Türkiye'nin tarihinde, Osmanlı Devletinin tarihinde, diğer İslam devletlerinin tarihlerinde böyle bir bağımsız cemaat örgütü yok. Topluma verilmesi gereken dinsel hizmetlerin devlet eliyle verilmesi öylesine köklü bir gelenektir ki laiklik devrimi bunu değiştirmemiş, değiştirmeye de özellikle laikliğin korunması açısından gerek görmemiştir. Çünkü bu iş, başıboş cemaat örgütlerine bırakıldığı ve devletin kontrolü bu alandan tamamiyle çekildiği takdirde, laikliğin daha büyük tehlikelerle karşı karşıya kalacağı bence doğru olarak düşünülmüş ve bu yolda hareket edilmiştir. İlginçtir ki bugün, Batı tipi bir

laikliğin savunuculuğunu yapanlar, yani devlet ve din örgütleri ayrılınsın, devlet din işlerine para harcamasın, örgüt kurmasın, dini hizmetleri bağımsız cemaat örgütleri yerine getirsin diyenler, laikliğe inançlı olanlar değildir, aksine genelde laikliğin karşıtlarıdır. Buna bu kategoriye sokamayacağım bir kaç yazarı eklemek olanaklı; ama onun dışında Türkiye'de muhafazakâr kesim, hatta muhafazakâr kesimin radikal kanadı bu tür taleplerle ortaya çıkmıştır. Zamanında büyük yankılar uyandırmış bir kitapta. Rahmetli Profesör Ali Fuat Başgil'in Din ve Laiklik konusundaki kitabında da örneğin bu tez işlenmektedir. Biz gerçek anlamda laik değiliz, laik olmamız için de devletin bu işten elini eteğini çekmesi lazım, bu işi bağımsız cemaat örgütlerine bırakması gerek. Dolayısıyla biz Türkiye'de kendi devrimimizin gereği olan, kendi devrimimizin özelliklerinin yarattığı bir laiklik modeli kurduk, kurmak zorunda idik ve bunu devam ettirmek durumundayız.

İsterseniz diğer söyleyeceklerimi ikinci turda ifade edeyim.

BAŞKAN - Peki, daha söyleyeceklerinizin olduğu hissediliyor, dolusunuz. İkinci turda o olanağı size vermeye çalışacağız.

Efendim, laiklik konusu son yıllarda eğitim kurumlarındaki biçimsel veya öze ilişkin sorunlarla şikayetlerle, kuşkularla ortaya çıktı. Anayasamız eğitimi devlet okullarında zorunlu hale getirdi, işte bu dersler Din ve Ahlâk bilgisi şeklinde veriliyor, bazı iyi öğretmenlerin yönetiminde bu derslerin iyi yapıldığı, bazı öğretmenlerin ise bu dersi bir tür ibadet öğretimi, hatta ibadet şekline de döndürdükleri, dua öğrettikleri, abdest almayı öğrettikleri söyleniyor, biliyor.

Şimdi bugünkü panelimizde Ankara Kolejinin Din ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni Fuat Cezayirli var, bir de acaba bu durum yalnız bu Kolejde değil, ama okullarımızda nasıl yürütülmektedir, kendisinden birinci elden bilgi alacağız.

Fuat CEZAYIRLI (TED Ankara Koleji Vakfı Özel Lisesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni) - Saygıdeğer konuklar, herşeyden önce Atatürk'ün açmış olduğu bu okulda, O'nun Türkiye Cumhuriyeti'ni emanet ettiği gençliğe öğretmenlik yapmaktan şeref duyduğumu belirtmek isterim. Kutsal bir görev olan öğretmenliğin uygulanmasında dikkat edilecek bazı ölçütler vardır. Bunları ne derece yerine getirebildiğimiz de çok önemlidir. Milli Eğitim Sisteminin bir sonucu olarak, puanımın tuttuğu A. Ü. İlahiyat Fakültesine girdim. Ailemden, cami hocalarından ve lisede okuduğum din dersinden öğrendiklerimin dinimi tanımamda ne kadar yetersiz kaldığını Fakültedeki değerli hocalarımdan ve derslerden anladım. Mezun olduktan sonra da toplumun çeşitli kesimlerinden aldığım eleştiriler, dinde olmadığı halde, din rengine bürünmüş bazı anlayışlardan kaynaklanıyordu. Bu da bana, toplumun din konusundaki bilgisinin ne kadar yanlış ve eksik olduğunu gösterdi.

Bu deneyimlerimin ışığında Din Bilgisi, Ahlak, Din - Ahlak ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi adı altında okuttuğum ve halen okutmakta bulunduğum derslerde Atatürk İlike ve İnkılaplarına ve Milli Eğitimin Amaç ve İlkelerine bağlı kalmayı temel prensip olarak uyguladım ve uygulamaktayım. Ancak, Din dersi öğretmenlerinin bu ilkelere ve prensiplere gerektiği kadar uymadıkları konusunda basında zaman zaman eleştiriler yer almaktadır. Bu konuda düşünmemiz gereken noktalardan biri de eleştirdiğimiz insanların bu

ülkenin insanları oldukları, bizim Milli Eğitim Sistemimizden yetiştikleridir. Laiklikten saptıkları gerekçesiyle eleştirdiğimiz kişiler, bana göre dini asıl kaynağına uygun olarak öğrenemeyenlerdir. Dini bir bütün olarak öğrenemeyenler, kendi düşüncelerine uygun yorum yaparak, birkaç ayeti alıp Kur'an'ı ve dini bundan ibaretmiş gibi gösterip kendi görüşlerini empoze etmeye çalışırlar.

Oysa ki Kur'an şöyle der: "Bu kitap, gerçekten inananlar için bir kurtuluş ve hidayet rehberidir. Zalimlerin ise zulmünü artırmaktan başka bir işe yaramaz". İnsanın özgür iradesine seslenen bir dini, özgürlükleri kısıtlayıcı bir zulüm aracı haline getirmek ancak O'nu anlayamamanın sonucudur. Kısaca söylemek gerekirse toplumumuzda düzensiz, kontrolsüz ve şekle dayalı yaşatılmaya çalışılan bir din ve eğitimi vardır.

BAŞKAN - Teşekkür ediyoruz Fuat Cezayirli'ye. Fuat Bey konuşmasının sonuna doğru sözü ana, babalara, hocalara, hekimlere getirdi, aramızda bir hekim var hem de psikolog hekim. Fakat kendisini buraya bir psikiyatrist olarak, bir ruh hekimi olarak değil de yakından tanıdığımız tarih meselelerine ve Türkiye'deki bu kimlik - kişilik meselelerine eğilen, araştıran genç bir araştırmacı olarak davet ettik. Ama ben biraz önce iki şapkadan söz ederken Sayın Özbudun ben iki şapkamı da kullanacağım dedi, Cengiz Güleç arkadaşım da iki şapkasını kullanabilir. Ben sadece hatırlatmak istiyorum ki, acil bir psikiyatrik olay yok şu toplumda, ama olayı bir hekim olarak, bir psikolog olarak, bir tarihçi olarak nasıl görüyorlar?

Buyurun Sayın Güleç.

Prof. Dr. Cengiz GÜLEÇ (H. Ü. Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi) - Değerli dinleyiciler, bir ruh hekimi olarak

konuşmak, laiklik ve sorunları açısından bir psikiyatrin söyleyeceği ne olabilir? Bir o açıdan soruna baktım, bir de amatör bir tarihçi ya da antropolog olarak özellikle laikliğin bir siyasal hukuk ilkesi olmaktan öteye bir kültür, bir yaşam görüşü, bir dünya görüşü olarak bir topluma mal edilip edilememesi açısından baktım. Tabii burada söz konusu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşları, toplumdur. Bu topluma gündelik yaşamın bir ilkesi haline getirilip getirilememesi ve eğer getirilemediğine dair bir sezimiz, bir gözlemimiz yada bir saptamamız varsa ki benim var, o zaman bunun nedenleri ne olabilir? Bunun psikososyal ve tarihsel nedenleri ne olabilir, niyetim bu konuda bir sunuş yapmak idi. Bu bir incelemeden çok bir deneme, bunu baştan ifade etmek istiyorum ve bu nedenle sözel konuşmakansa notlara bakmayı tercih ediyorum.

İmparatorluğun gerileme ve çözülme dönemlerinde Osmanlı Devleti yöneticilerinin (aydın bürokratların) sürekli olarak gündeminde olan geleneksel "devlet kurtarma" misyonu, Modern Türkiye'nin kurucu kadrolarının da "tarihsel misyonu" olmuştur. Cumhuriyet aydınları bu soruya geleneksel Osmanlıcı - Dinci düzeyden farklı bir boyutta, hatta bir anlamda tam karşıtı bir tarzda, bir cevap bulmuşlardır.

Osmanlı bürokratları, egemen oldukları ve yönettikleri devlet aygıtını Batılı anlamda modernize etmeye çalışırken, toplumsal - kültürel kimliklerini hep "Osmanlılıkla" ve "İslamîlikle" özdeşleştirerek kurmaya çalışıyorlardı. Yeni mesleki kimlikleri (Tanzimattan - Cumhuriyete kadar tüm reformist politik seçkinler içinde olmak üzere) modern ve çağdaş Batılı devlet adamları biçimindeyken, Bireysel - Toplumsal kimlikleri alabildiğine geleneksel - tutucu nitelikler

gösteriyordu. Kısaca Osmanlı reformasyon dönemi bürokratlarının devlete dönük yüzü Batılı (laik) iken, topluma dönük yüzü Doğulu (dinsel - geleneksel) olmuştur. Devlet aygıtı modernleştirme (Saltanatın meşruiyetini sağlamakla yükümlü dini temel) yönünde dönüşümlere uğratan bürokrat aydınlar, zamanla 200 yıllık mücadele içinde kendi kimliklerindeki "ikililiği" de Cumhuriyetin Laik - Batıcı aydın kadroları aracılığı ile ortadan kaldırmayı başarmışlardır. Modern devletin en temel özelliklerinden birisi olan laikliği, kendi sınıfsal varoluşlarının bir simgesi ve kimliklerinin göstergesi olarak algılayan Cumhuriyet bürokratları, bu "çağdaş" kimliği topluma mal edebilmek, geniş kitlelerin de laik kültürle yoğrularak yepyeni bir "kimlik" (Cumhuriyetin ulusal devletine bağlı, özgür, bağımsız yurttaş) kazanmalarını istemişlerdir. "Tepeden inme", "yasacı" kimi zaman "eğitimci" anlayış ve uygulamalarla, kimi zaman da zora başvurarak bu kimliği yaymaya çalışmışlardır.

Atatürk "devrimciliği" çağdaşlığı öngörürken aradan geçen yıllar içinde bu devrimciliğin özünü teşkil eden Laiklik ilkesi toplumsal yapıdan soyutlanmış bir biçimde Batılılık ile birlikte seçkin - aydın olmanın bir özelliği ve ayrıcalığı durumuna getirilmiştir.

Bu çerçevede içinde zamanla soyut gericilik - ilerencilik çatışması ve suçlaması ortaya çıkmış, dinsel tutum ölçü alınarak dinsellikle herhangi bir şekilde bağlantılı olmak "gericilik - irticâ" biçiminde yargılanabilmiştir.

1950'li yıllardan bu yana giderek artan bir şekilde dinsel eğitimin (başta İlahiyat Fakültesi, İmam - Hatip Okulları ve Kur'an Kursları) yaygınlaşması, ibadet etmenin devlet kurumlarında bile artması, "tesettür"ün yaygınlaşarak nere-

deyse "milli" kıyafet olmaya aday olması kolayca, bürokrat - yöneticiler tarafından "irticâ hortlaması" olarak kabul edilmiştir.

Dinin toplumsal yaşam içinde etkisini giderek arttırmakta olduğunu telkin eden bu tür davranışların biraz da, kadrocu - bürokrat tepeden inmeceli Batılılaşma ve aynı türdeki devrimcilik geleneğinin 200 yıl içinde yarattığı toplumsal/kültürel yabancılışmaya (kimlik kargaşasına) bir tepki olabileceği pek düşünülmemektedir.

"Batılı" kimlikle ortaya çıkan bürokratların "tekelindeki" laiklik anlayışına tepki olarak artan dinsel muhalefeti bastırabilmek için, yönetici zümre (devletin politik seçkinleri) dinsel örgütlenmeleri ceza normları ile ve yeni bir kültür yaratarak ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Laik bir düzende ulaşılabilecek "çağdaş uygarlık" düzeninin yeni "kültür ve insan" yaratma yoluyla gerçekleştirilebileceğine inanılmıştır. Bu amaçla Cumhuriyetin ilk yıllarında "eğitime" hak ettiği rolden çok daha fazla önem ve ağırlık veren "hümanizmacı" görüşler Devlet politikası olarak ortaya çıkmışlardır. Bu dönem, okuma - yazma seferberliği ile ya/ya da uygar, çağdaş bir anayasa ile ülkede "irtica"nın geriletilebileceği düşüncesinin ege-men olduğu yıllardır.

Sanayi devriminin iyice güçlendirdiği burjuvazinin öncülüğünde gerçekleştirilen batı ülkelerindeki demokratik nitelikli toplumsal/kültürel dönüşümlerin ayrılmaz niteliği durumundaki laiklik ilkesini, yarı feodal gelenekçi, ümmet anlayışı içinde bir cemaât olarak örgütlenmiş Osmanlı toplumuna kabul ettirebilmenin çok zor ve sancılı olacağı açık bir gerçektir.

İslami bir sistem içinde ve İslamiyetin uygun düştüğü bir sosyo - ekonomik yapıda, bu temel yapıyı (alt - yapı) değiştirmeden (ki birer İttihat Terakki askerleri olan Cumhuriyet bürokratlarının bu dönüşümü yapmaya ne nesnel sınıfsal konumları ne de öznel sınıfsal ideolojileri uygundur) İslam dünya görüşüne ters düşen "Laikliği" topluma kabul ettirmek pek kolay ve tepkisiz olmayacaktı kuşkusuz. Laik bir siyasal toplumsal düzen içinde, elinde bulundurdukları siyasal ve ekonomik güçleri yitireceklerini bilen Osmanlı artığı tutucu toplumsal tabakaların (taşralı eşraf, tüccar, toprak ağası ve şeyhlerden oluşan eski Osmanlı düzeninin ayânları) bu yeni düzene tepki göstermeleri, halkı da bu muhalefete ortak ederek bürokratların dayattığı "laik kimliğe" direnmeleri anlaşılır bir sonuçtur.

Yapısal dönüşüm gerçekleştirilemediği için, Osmanlı'dan devir alınan ümmet kültürü, etkinliğini ve varlığını sürdürmüştür. Bu durumda yaratılmaya çalışılan çağdaş laik kültür de yalnızca devlet yönetme sanatı konusunda neredeyse 600 yıllık deneyimli aydın - bürokrat seçkinlerin kültürü olarak kalmış, yığınlara, halka bir türlü mal olmamıştır. Bu da Osmanlı'nın klasik çağından beri yüzyıllardır sürüp gelmekte olan merkez-çevre kültürlerinin birbirinden kopukluğunun yarattığı "kültür ikiliğini" ortadan kaldırmak yerine iyice pekiştirmiştir. Merkezi otoriteyi ellerinde tutan bürokratlarla, çevrede yerleşmiş halk arasındaki tarihi çatışma, başka bir bağlamda tekrarlanmıştır. Cumhuriyeti kuranların, uluslaşmanın yeşereceği atmosfer olarak düşündükleri laik düzende, dinsel olmayan çağdaş bir eğitimle ve modern bilimle temellendirilmeye çalışılan "milli kültür", giderek "ümmet kültürü"nü gücünü geçmişten alan inatçı direnişine karıştırmak zorunda kalmıştır.

¸ Kadrocu, merkeziyetçi, buyurgan yasacılığın belirli bir süre, özellikle 1950'li yıllara dek, "İslamcı muhalefeti" sindirdiği doğrudur. Ancak uygun bir ortam bulur bulmaz, bu tekpinin ortaya çıktığını yakın geçmişimizdeki ve günümüzdeki siyasal çalkantılar göstermektedir.

Özetle söylemek gerekirse, yığınlara tepeden bakan, demokratik toplumların değerler plüralizmini görmezlikten gelerek "tek sesliliği" egemen kılmaya çalışan bürokrat-seçkinci kadroculuk anlayışı, Osmanlı'dan günümüze gerçek anlamda "çağdaş-laik bir kimlik" edinmeyi engelleyici bir etken oluşturmuştur denilebilir.

Çağdaşlaşmak - Batılılaşmak ve Laiklik sorunlarını tarihsel gelişim içinde dinamik bir yaklaşımla incelemek, elbette ki laik, uygar bir toplumsal düzene karşı çıkmak demek değildir.

Siyasal ve yasal açıdan laik bir düzeni benimseyip devlet ile din işlerinin mekanik bir şekilde birbirinden ayrılmış olmasını "çağdaş laik" bir toplum için gerekli ama yeterli göremeyiz. Çünkü din, yalnızca "Allah'la kul arasında bir ilişki" değildir. Din, bilimsel olarak düşünülürse, temelde, toplumla birey arasında bir ilişkidir. İşte bu ilişki devleti doğrudan doğruya ilgilendirir. Bu ilişkinin içeriğini ve yönünü belirlemede devletin tutumu devletin yapısına, devleti işleten rejimin karakterine bağlıdır. Bu açıdan bakılınca laik devlet doğrudan doğruya ÖZGÜR BİREY ve DEMOKRATİK TOPLUM kavramlarına dayanır. Tarihi olarak da, evrensel düzeyde laiklik anlayışının ve uygulamasının belirip kök salması topluma mal edilmiş bir yaşam ilkesi haline gelmesi bireyin özgürleşme, toplumun demokratikleşme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Laik devlet, dini, özgür birey ve demokratik toplum kavramlarına somut işlerlik ve toplumsal gerçeklik sağlayacak bir içerikte DEVLET İŞLERİNDEN AYIRIR. Bundan sonraki aşama ise, bireylerin din, mezhep ya da tarikat bağlarına, ibadet biçimlerine, "yabancı din" propagandası yapıp yapmadıklarına ya da Kur'an Kursu açıp açmadıklarına vb. karışmaz. Laik devlet din işlerini devletin işlerinden ayırdıktan sonra, dini, bireyler üzerinde toplumsal ve dolaylı politik baskıcı işlevini sürdürmekte serbest de bırakmaz. Din sorununu soyut tartışmalar düzeyinde değil, somut gerçeklikte bireyin özgür seçimine bırakacak toplumsal/siyasal koşulları yaratmakla çözeceğini bilir, çağdaş devlet.

Siyasal ve yasal açıdan laik düzenin benimsenip, devlet aygıtını laik bir niteliğe kavuşturmanın, kendiliğinden laik bir kültürü ve laik bir toplumu (bu anlamda çağdaş demokratik toplumu) yaratmaya yeterli olmayacağını vurgulamaktır.

Laiklik, Batıda belirli bir iradenin, bir yasal düzenlemenin ürünü olmayıp, belirli bir toplumsal değişimin devrimin kendiliğinden gerçekleşen bir verisidir, sonucudur. Aynı tarihsel gelişim tablosunu göstermeyen toplumumuzda, yüzlerce yıldır devleti ve toplumu modernleştirme görevini üstlenen ve bu görev aracılığıyla "toplumsal kimliklerini" bulan merkezci, bürokrat seçkinlerin "çağdaşlaşma"yı tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri gerçeğini bir kez daha sergilemektir amacımız.

Bu amaca ulaşabilmek için laiklik kavramının ve anlayışının Batı'daki evrimi, Türkiye'deki tarihsel gelişimi, "Türk Devrimi" ile "Laiklik" arasındaki ilişkilerin incelenmesi uygun olacaktır.

BASKAN - Savunma için zaman ayırmış oluyorsunuz, teşekkür ederiz.

Efendim, bizim istediğimiz de zaten mevcut kadro ile bir tartışma ve soruları ortaya çıkarmak, yani herkesin böyle birbirine ne güzel söyledin hocam gibi değil, biraz karşılıklı fikirler olsun ki müsademeyi efkârdan, fikirlerin çatışmasından gerçeklerin barikatına ulaşalım.

Bu arada söz sırası tekrar sizde efendim.

Prof. Dr. Şerafettin TURAN - Laiklik konusunda başarılı olamadığımız bir gerçek ama sanırım bütün suçu bürokratlara yüklemek bunu Osmanlıya kadar götürmek ayrı bir tartışma, ayrı bir panel konusu olabilecek nitelikte görünüyor bana.

Konuşmamın bu bölümünde, İslamiyetten ve laiklik kavramından doğan nedenler, ondan kaynaklanan sorunlar üzerinde duracağım. Burada Laikliğin özelliği ile yedi başlık var. Laiklik tanımındaki eksiklikler, tutarsızlıklar, öğretim birliğinin gözardı edilmesi, zorunlu din dersleri ve özellikle Din ve Ahlâk kitapları, egemen kılınmak istenen siyasal felsefe, oy avcılığı ve dış etkenler.

Sayın Özbudun İslamiyetin özelliğini vurguladılar, kuşkusuz zaten sorun burada düğümleniyor. İslamiyet bir din ve devlet ayrımı gözetmeksizin, din yayıcısının kurduğu bir devlet eliyle yayılmış bir din olduğu için ayırma olanağı var mı? Ama ben yine tarihi yaşanan gerçeklerin aynası olarak kabul etmek istediğim için, bildiğimizde kuramsal olarak doğru görünen; yani Peygamberin hem İmam, hem Devlet Başkanı olması ve İncil'deki gibi Kur'an-ı Kerim'de din, devlet ve dünya işlerinin ayrılmasına ilişkin bir ayet, bir sure bulunmamasına karşın, yaşanan toplumsal yaşamda Sayın Cezayirli'nin de vurguladıkları gibi, yorumlarla gerçekleştirilen bir olay var, o da örf hukuku. Örf hukuku,

Selçuklu'dan başlayarak Osmanlı toplum yaşamında din ve devlet işlerinin belirli oranda da olsa birbirinden ayrıldığını gösteren bir olgudur. Buna dayanak olarak Peygamberin "Bana dine ilişkin şeyleri sorun, o emrime uyun ama dünyaya ilişkin işleri siz benden daha iyi bilirsiniz" yollu bir sözünden başlayarak özellikle tefsircilerin yorumlarına dayanılarak gerçekleşen bir örf hukuku ve giderek şeriat dışında özellikle kamu yönetiminde vergilerde, hatta toplumsal hayata ceza hukukunda öyle bir alan oluşmuş ki, Osmanlı yönetiminde iki tane müftü var. Birisi başkent müftüsü şeyhülislam, ikincisi müftü-i kanun olan nişancı. Örf kanunlarının müftüsü de odur. Bunlar da eğer tüm şeriat düzeni devlet hayatına egemen olsa idi, Osmanlı düzeninde şeriat egemen olsaydı, yalan söyleyenlerin dilinin, hırsızların kolunun ya da parmağını kesilmesi, göz çıkarmanın gözünün çıkarılması şeriat hükmü olduğuna göre yalnız Osmanlı toplumunun değil, İslam dünyasının da toplumdaki insanların onda birinin bir gözünün olmaması, parmağının kesilmesi ya da kolunun kesilmesi gerekirdi. Oysa böyle değil. Neden böyle olmamış, çünkü bunu hukuk olarak yönetimde para cezasına dönüştürmüşler. İslam ailesini canlandırma girişimleri içerisinde zina ya da flört yine gündemde, zinanın suçu reşt; gömülerek taşlanmaktadır. 600 yıllık Osmanlı tarihinde iki tane reşt olayı var. Neden? İnsani olmayan bu uygulama Kur'an'da durmasına karşın reşt, para cezasına dönüştürülmüş. Hem de nasıl bir sosyal adaletle? Zenginden daha çok para, fakirden daha az para cezası almak koşuluyla. Günümüzde hâlâ söz konusu. Al Baraka Türk veriyor, ne veriyor? Kazanç veriyor, faiz vermiyor. Faiz kalkmış mı Türkiye'de? Bankalar bir yandan ilan ediyor, faiz haram ama Osmanlı düzeninin bütün mahkerneleri sabahtan akşama onu onbi-

re, onu onikiye alış veriş diye faizi düzenlemektedir. Serbest piyasa ekonomisinin yine gündeme getirdiği bir şey. Fiyat saptamayalım; çünkü Peygamber buyurmuş ki, bolluğu da kıtlığı da veren Tanrı'dır, narh şeriatla aykırıdır, Osmanlı kadısının kentteki en büyük görevi narh ve fiyat saptaması, hem de yılda bir kez değil, iki kez saptamaktır. İşte bu uygulama giderek evlatlık vakıflara varıncaya kadar dini bir kuruma bile yapılmıştır. Buna dayanılarak Osmanlı düzenin laik olduğunu iddia etmeye olanak yok. Laiklik söz ve kavrama aykırı bir davranış. Ama toplum yaşamının, devlet yaşamının getirdiği bir zorunluluk var, bir gereksinme var. Bunu düzenliyor, buyurma yetkisine sahip olan padişah. Sonuçta Mecelle çıkıyor karşımıza, şeriatla modern hukukun düzenlenmesi ve yine buna dayanılarak din ve devlet işlerinin ayrılması çağrısı 1867'de kime yapılmıştır. Abdülaziz'e hitapeden Mustafa Fazıl Paşa'nın ünlü mektubu ile din ve mezhep ruha hitap eder ve bize uhrevi nimetler vaat eder, geleceğe dönük nimetler, şu kadar ki milletlerin hukukunu belirleyen din ve mezhep değildir ve din ezeli gerçekler, olarak durup kalmazsa, yani dünya işlerine de karışırsa her şeyi yok eder, kendisi de yok olur. 1867'de bu çağrı ve kavram öz olarak devrim böyle girmeye başlıyor.

İkinci nokta laiklik tanımındaki eksiklik ve tutarsızlıklar, buna Sayın Özbudun da değindiler. Sadece din ve devlet işlerinin ayrılması yetmiyor, vicdan özgürlüğü diye tanımlama yoluna gidiyor. Benim çağımdan arkadaşlar varsa, birkaç kişi var belki, ben 1937'de Vatandaş İçin Medeni Bilgiler Kitabını Ortaokul 2 nci sınıfta okudum, laikliğin tanımı orada var, tarih 4'te de var. 1937 yılında laiklik tanımını; toplumun getirdiği ihtiyacı olan bütün yasaların, bilimin ve teknolojinin gereklerine göre yapılması, din ve

devlet işlerinin ayrılması her kişinin istediği dine, mezhebe, felsefi görüşe inanması, bunun gereklerini yapması ya da yapmaması, biz böyle ezberledik. Şimdi laikliği belli şeye indirmeye çalıştığınızda ne oluyor? İçi boş bir kalıp haline geliyor. Öğretim Birliği parçalanmış mıdır? Kuşkusuz parçalanmıştır? Şimdi tartışılan ne oranda parçalanmıştır? Sayın Milli Eğitim Bakanı burada olsaydı tartışsaydık. 1947'de ilk İmam-Hatip Okulu açılmaya başlandığında, Halk Partisi Grubunda dönemin genç milletvekili Tahsin Bangoğlu, feryat eder, Öğretim Birliği Yasasına aykırı der. Ama sonra bir rahmetli Bangoğlu var, bu, kurumun savunucusu nereden nereye? Bugün 389 İmam-Hatip Lisesi, 4.715 görünüşte Kur'an Kursu, yüzbinlerce din eğitimi gören öğrenci var. Geçen yüzyılın sonlarında bu yüzyılın başlarında Ziya Gökalp niçin yakınıyordu: Medreselerde başka türlü, mekteplerde başka türlü eğitim veriliyor diye. Bugün biliyoruz ki, İmam Hatip Lisesi mezunlarının çoğu Diyanet İşlerinde görev almıyorlar, sadece 46 bin kişi görev almış ve böylece dinsel eğitim egemendir. Ortaöğretimimizin bir kesiminde zorunlu din derslerine gelince: Anayasa hukuku profesörü olan arkadaşım yanımda, sanıyorum laik olduğunu savunan hiçbir devletin Anayasasında, ilk ve ortaokullarda okutulacak ders, yer almamıştır, alamaz da. Devlet laikse, ortaöğretim programına girecek ders, din dersi verilmeli mi, verilmemeli mi? Tartışılabilir. Ama Osmanlı düzeninde sekiz yıl medrese eğitimi gören, öğretmen oluyordu. Eğer bir taraftan bu dinin çok akılcı, çok basit bir din olduğunu söylüyorsanız, sekiz yıl süreyle, ne okutulduğu önemli. Açın Din ve Ahlak Bilgisi kitaplarını, orada Tarihle, Biyoloji ile Coğrafya ile Tıpla bağdaşmayan yersiz bilgiler var ve böylelikle çocuk bir ikilem yaşıyor. Bir aradaşımın çocuğu

iki yıl önce babasının yanına geldi, "baba ben şaşırımdı ne yapacağımı," "niçin yavrum?" "Bugün Biyoloji hocası geldi, dünyanın oluşumunu, insanın yaratılışını anlattı, arkasından Din dersi hocası geldi, insanın başka türlü yaratıldığını anlattı." Çocuğun ruhunda ve kafasında bu çelişkiyi, bu çarpışmayı doğurduktan sonra nereye varabilir o çocuk? Ya bilime inanacaktır, dini tamamıyla yadsıyacaktır ya da dine inanacaktır, bilime güveni kalmayacaktır. O bakımdan sorun sadece Din dersi verme sorunu değil, sekiz yıl ne ölçüde verme sorunudur.

1929'da dönemin Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü şöyle diyor. "Türk milli eğitiminin amacı bilinçli cumhuriyetçi, bilinçli demokrat, bilinçli laik vatandaş yetiştirmek" Biz, bilinci bıraktık laik vatandaş yetiştiriyor muyuz; yetiştiremiyor muyuz? onun tartışmasını yapıyoruz. (Alkışlar)

Bugün Türkiye'de Türk - İslam Sentezi adını taşıyan bir siyasal felsefe egemen kılınmak istenmektedir. Nereden nereye? 1000 yıldır bu toplum müslüman. Türkler müslümanlığı benimsemedilerse 1000 yıl sonra benimseyemezler, kabullenemezler, yetenekleri yoktur demektir. Sentez olmamış mıdır geçmişe baktığımızda? Nedir Yunus'un, Mevlana'nın dile getirdiği, minyatürümüz, giysilerimiz, halılarımız Türk - İslam sentezi değil midir? O ikili sentezden,geçen yüzyılın sonu bu yüzyılın başında üçlü senteze yönelinmedi mi? Batılılaşma, garplaşma. Ünlü düşünür Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, (Çağdaşlaşmak) kitabını yazalı 72 yıl oldu (1918). Onun İslamlaşmak dediğini Mustafa Kemal dini birey içerisine çekerek ikiye indirdi ama şimdi muasırlaşmayı, çağdaşlaşmayı bir tarafa bırakarak, Türk - İslam sentezinden söz ediliyor. Nasıl çağ atlayacağız? Şöyle atlayabiliriz.

Biraz sonra iki saat dolduğunda biz burada çağ atlamış olabiliriz. Çünkü 12 hayvanlı Türk takvimine göre çağ 24 saatlik sürenin 12'de biridir, yani iki saatlik bir zaman dilimidir. (Gülüşmeler)

Bir başka sorun oy avcılığında düğümleniyor. Siyasal kuruluşların, partilerin amaçları olan iktidar mevkiine gelebilmeleri için toplumdaki bütün dinamikleri kullanma hakları vardır; ama camiye siyaseti sokmayacağız, dini siyasete alet etmeyeceğiz diyenler, bugün tarikatları paylaşma mücadelesine girmişlerdir. Laik bir devletin televizyonunda bir ağaca besmele yazıldı diye gösterilebilir mi? Hem de harfler gösterilmeksizin. Yıllar önce Yozgat'ta bir beden eğitimi öğretmeni arkadaşımız İstiklal Marşı töreninde bulutlara bakıp Atatürk'ün portresini bulmuştu. Şimdi ağaçta besmele buluyor ve laik devletin televizyonu bunu yayınlıyor. (Alkışlar) Bir çocuk programında. Siz çocuğun ruhunu böyle sarsarsanız laik devlet olma devam eder mi?

Nihayet dış etkenler. İslam devrimini ihraç ettiğini bar bar bağırın, Atatürk'e ve Türk Devrimine sabah akşam lanetler okuyan bir komşumuz var. Başkanlar var. Adlarını söyleyemiyoruz. Komşu ülkeye gitti, komşu ülkeden geldi. Üçüncü dünyanın uyanışında kuşkusuz din önemli bir etken olmuştur. Ama bunun yanı başında kılık değiştiren bir sömürgecilik var. Eskiden siyasal sömürgecilik vardı şimdi ekonomi ve kültür sömürgeciliği var. Türkiye'nin içinde bulunduğu dünyada bir yeşil kuşak oluşturma çabaları var. Yabancılar adına paralar verdiğini açıkça söyleyen gazetelere demeç veren yabancı pasaportlu vatandaş, kişiler Türkiye'de oturmakta, kuruluşlara, kişilere, başını örten kızlara para verdiklerini çekinmeden söyleyebiliyorlar. Peki bütün bunlara karşın sonuç ne diyebilirsiniz. Sonuç evvela

bilinçlenme. Kendi kendimize hamamda seslenmek değil, gerçekten de topluma bu düşünceleri, akılcı İslami, akılcı bir yorumuyla laikliğin her türlü din ve mezhebe açık olduğunu öğreteceğiz. Türkiye’de göz ardı edemeyeceğimiz sünni - alevi, tarikat çatışmasını da önleyebilecek biricik yol, yöntem, ilke olduğunu kabul ettirmeye çalışmamız gerekir: Laiklik

Çok teşekkür ederim.(Alkışlar)

BAŞKAN - Biz teşekkür ederiz.

Sayın Özbudun, buyurun.

Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN - Sayın Başkan, değerli meslektaşlarımızın konuşmalarından çok güzel temalar çıktı. Bunlara vaktimizin müsaadesi oranında değineceğim. Fakat önce, birinci turda ifade etmek olanağını bulamadığım bazı noktalar üzerinde durmak istiyorum.

Gerçek anlamda din özgürlüğünün, ancak laik bir devlet düzeni içinde mümkün olduğunu saptamıştık. O halde bugünkü çatışma, niçin bir sağırlar diyalogu halinde sürüyor? Niçin laikler, bugünkü laik düzenin kimsenin din özgürlüğünü engellemediğini iddia ederken, bir kısım inanç sahipleri mevcut düzenin kendilerini dışladığından, ikinci sınıf vatandaş muamelesi ettiğiinden şikayet ediyorlar? Ortada bir iletişim eksikliği olduğu açık. Bence bu tartışma büyük ölçüde, İslamî kesim içinde ufak bir azınlık oluşturan radikal bir grubun İslamiyet anlayışından doğuyor. Bu gruplar, laik devlet düzeni içinde herkesin dilediği dini dilediği ölçüde inanması ve onun gereklerini yine dilediği ölçüde yerine getirmesini yeterli saymıyorlar. Onlara göre bir

Müslüman, ancak Şeriatla yönetilen bir devlet düzeni altında yaşadığı takdirde gerçek bir Müslüman olabilir, dinî görevlerini yerine getirebilir. Bu görüşün en radikal versiyonunda, laik Türkiye Cumhuriyeti bir "dar-ül harp"tir ve onun yıkılması için yapılacak mücadele de bir cihat ödevidir.

Oysa, önceden belirttiğim gibi, lâiklik din özgürlüğüne kişinin inanç ve ibadet özgürlüğüne, hatta günümüzde çok kullanılan bir deyimle, isteyen kişinin kendi özel ve sosyal yaşamında " İslamiyeti yaşamasına" engel değildir. Örneğin bir kişi faizin haram olduğuna inanıyorsa, kimse onu faiz almaya zorlamıyor. Gerçek çatışma, Şeriatı devlet düzenine egemen kılmak ve bu kuralları bütün topluma zorla empoze etmek isteyen küçük bir köktenci azınlıkla, toplumun bütün diğer kesimleri arasındadır. Yoksa laiklik, İslamiyetin modernist, akılcı yorumlarıyla çelişki içinde değildir.

Birkaç kelimeyle, laiklikle demokrasi arasındaki vazgeçilmez ilişkiye de değinmek isterim. Az önce tanımladığım köktenci İslami akımların düşüncelerinin, insan haklarına ve çoğulculuğa dayanan demokratik rejimle bağdaşması asla mümkün değildir. Demokrasi herşeyden önce, gerçeğin görelisi olduğu, değişebileceği ve tartışmaya açık olduğu fikrine dayanır. Demokrasi tek ve mutlak gerçek, tek kitap düşüncesiyle bağdaşamaz. Mutlakiyetçi değer sistemleri, ister dinsel kökenli, ister Marksizm - Leninizm veya Nasyonal Sosyalizm gibi laik nitelikte olsunlar, demokratik rejimlerin değer sistemleri olamazlar. Çünkü tek ve mutlak gerçek anlayışını benimsediğiniz takdirde, ona katılmayan herkes, zorunlu olarak, devlet, halk veya din düşmanıdır; dolayısıyla ezilmesi haklıdır.

Bu sorun, bizi siyaset teorisinin en tartışmalı konularından biri olan "özgürlüğü yok etme özgürlüğü tanınabilir mi?" sorusuna götürüyor. İmzalamış bulunduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17. maddesi de bu hakkı tanımıyor. Bazıları, yanıltıcı bir mantığın arkasına saklanarak, eğer halkın çoğunluğu, demokrasi dışı bir rejim kurmak istiyorsa, bunu engellemek demokratik bir yöntem sayılabilir mi, sorusunu soruyorlar. Öyle ama, demokrasi, bir toplumun, tercih hakkını sadece bir defaya mahsus olarak değil, belli aralıklarla sürekli olarak kullanabilmesi demektir. Totaliter bir sistemin, belli bir andaki halk çoğunluğunun serbest iradesiyle kurulabileceğini (ki, dünyada şu ana kadar bunun bir örneği görülmemiştir) bir an için varsaysak bile, toplum bu hakkını bir daha serbestçe kullanma olanağına sahip olmayacaktır. Bunun da, demokrasi teorisinin ruhuna ve mantığına uygun olduğu söylenemez.

Sayın Turan'ın Osmanlı İmparatorluğunda tam bir şeriat egemenliği olmadığı, geniş bir örfi hukuk alanının bulunduğu yolundaki açıklamalarına katılıyorum ve bu iki noktanın vurgulanmasının, laikliği yerleştirme mücadelesi bakımından da önem taşıdığını düşünüyorum. Türkiye'de laikliğe inanan bir kısım insanların, Osmanlı Devletinde laikliğin hiçbir izinin olmadığını, laikliğin bir anda Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirdiğini ileri sürmeleri acaba bir taktik hatası değil midir? Osmanlı Devleti elbette bugünkü anlamda laik değildi; fakat geçmişimizde de laikliğin bazı öğelerinin var olduğunu söylemek, tarihsel bakımdan yanlış olmadığı gibi, laikliğin toplumumuza benimsetilmesi açısından daha yararlı bir strateji olabilir.

Gene Sayın Turan'ın haklı olarak belirttiği gibi, sorun sadece kutsal kitapların ne dediği değil, fakat nasıl algılandığı,

yorumlandığı ve uygulandığı sorunudur. Din, bir yönüyle ilâhî, bir yönüyle sosyolojik bir olaydır. Ben ilâhiyatçı değilim; Islâm dininde din ve devlet işlerinin ayrılması Şeriat açısından olanaklı mıdır tartışmasına ne girebilirim, ne de girmek isterim. Ama şu gerçek ki, Türkiye'de sosyolojik açıdan bu alanda büyük mesafe alınmıştır. Dinî inançlarına içten bağlı, ibadetlerini düzenli olarak yerine getiren büyük çoğunluk, iyi bir Müslüman olmakla, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin sadık bir vatandaşı olmak arasında hiç bir çelişki görmemektedir. Devlet yönetiminin din kurallarına uydurulması gibi bir davası da yoktur.

Teşekkür ederim. (Alkışlar).

BAŞKAN - Sayın Cezayirli, sorulara sonra geçeceğim ama eklemek istediğiniz bir nokta varsa buyurun.

Fuat CEZAYİRLİ : Din eğitimi konusundaki belirsizlik bana göre Anayasanın 24. maddesinden kaynaklanmaktadır: "Din Kültürü ve Ahlak Öğretimi ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır". Buraya kadar tamam. "Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır". 42. maddeye gelelim : "Eğitim ve Öğretim Atatürk İlkeleri ve İnkılapları doğrultusunda çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz". Diğer tarafta bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi kişilerin tasarrufuna bırakılmış. Anayasanın 58. maddesinde gençlerimizin nasıl yetiştirileceği, Devletimizin istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin nasıl yetiştirileceği, onların her türlü kötülöklere karşı nasıl korunacağı belirtilmekte ve Devletin gençleri CEHALET 'ten korumak için gerekli önlemleri

alacağı ifade edilmektedir. Bu konuda çeşitli görüş ve öneriler getirilebilir.

Kutsal Vatanımız üzerinde emelleri olan iç ve dış güçlerin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu güçler zaman zaman milli, manevi, ahlaki ve insani değerleri kullanagelmışlerdir. Amaçları milli birlik ve beraberliğimizi bozmak, Türkiye Cumhuriyeti Devletini parçalamak, yerine istedikleri devlet modelini kurdurmak veya bu konuda onlara yardımcı olmaktır.

Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" özdeyişinin her alanda olduğu gibi din öğretimi için de geçerli olduğunun, •dinin de bilimsel yöntemlerle öğretilmesi gerektiğinin vurgulanması gerekir. Laik düşüncenin milli kültür tarihimiz içinde anlayış ve uygulamalarının bulunduğu sistematik bir şekilde okullarda öğretilmelidir.

Dinin politika aracı yapılmasına eğitimle, demokratik yollarla, basın - yayın organlarıyla karşı çıkılmalıdır. Yıllar önce yazılmış dini nitelikli yayınların günümüz insanlarına ne derece yararlı olup olmadığı bilim adamlarınca incelenmelidir. Yüzlerce yıl önce yazılmış ve bugünün gereksinmelerine cevap veremeyen kitapların okunmasının ve uygulanmasının bizi biryere göteremeyeceği anlaşılmalıdır.

Laik, demokratik hukuk sistemimizi yıkıcı eleştirilerle yıpratmaya çalışan güçlere karşı halkımızın uyanık tutulması gerekir. Bunun için bilginin her alanda teşvik edilmesi gerekir. Din ile devleti, ya da din ile bilimi karşı karşıya getirmenin ne dine, ne devlete ne de bilime yarar sağlamayacağı, aksine bunları zayıflatacağı bir gerçektir. Eğitimin amacı insanı keşfetmektir. Çağımız bilgi çağıdır. Ancak bilgiye sahip olmak yetmez, onu hayata da geçirmek gerekir.

Sözlerimi Atatürk'ün şu sözleriyle bitirmek istiyorum:

"Gençler, cesaretimizi takviye ve devam ettiren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz eğitim ile kültür ile insanlık meziyetinin en kıymetli sembolü olacaksınız".

Teşekkür ederim Sayın Başkan. [Alkışlar]

BASKAN - Teşekkür ederim.

Buyurun Sayın Güleç.

Prof. Dr. Cengiz GÜLEÇ - Sözlerimi metne başvurarak toparlamak istiyorum ve bunun biraz kuramsal bir tez olduğunu biliyorum. Bu tür tezlerin pratik doğurgularını vermek tartışmaları ele almak gerekebilir.

Laiklik en genel ve temel anlamıyla otoritenin ayrışmasıdır. İktidarın tek merkezli ve monolitik olması kuşkusuz, ortalama insan için çok elverişli bir durumdur. Çünkü, nasıl davranılması ve yaşaması gerektiğini buyuran, dolayısıyla seçenekler arasında karar verme durumunun yaratacağı çatışma ve gerginliği gideren yani bunalımı önleyen bir otorite her zaman yeğ tutulacaktır. Hele de kendisine sunulan otorite kaynaklarını bir veri olarak kabul eden, siyasal bilinçlilikten nasibini almamış kitleler için bu yargı daha da doğru olacaktır.

İlahi düzenin varlığını ve sürekliliğini sağladığını iddia eden dinsel otorite ile bütünleşmiş bir siyasal otoriteye baş kaldırmanın yaratacağı günah ve lanetlenme korkusu da eklenirse, halka boyun eğmekten başka seçenek kalmıyor demektir. İşte Osmanlı döneminde "Merkez" ile "Çevre" arasındaki siyasal alış veriş kabaca bu çerçevede gerçekleşiyordu.

Bir saat dakikliği ile ve optimum bir denge içinde mükemmel bir şekilde işleyen bu sistem, 16. ve 17

yüzyıllarda Batıda başlayan köklü ekonomik, toplumsal, kültürel değişmeler ve ilerlemelerle sarsılmaya başladı. 18. ve 19. yüzyıllarda İmparatorlukta, devletin yeniden gözden geçirilerek, bazı düzeltilmelere tabi tutulması gerektiğini ileri süren bürokratların girişimi ile "Batılılaşma" serüveni başlamış ve laikleşmenin de tohumları atılmış oldu.

Laiklik, Batıda somut, maddi ve pratik koşulların sonucu dini otorite (kilise) ile dünyevi otoritenin (kral ve aristokrasi) yıllar boyu süren kanlı mücadeleler sonucu, ayrışması ve her birinin de toplumda meşruiyet kazanması ile ortaya çıkmış olan bir İLKE'dir. Soyut düzeydeki bu ilke bir bakıma somut ekonomik koşulların doğurduğu bir YAŞAM GÖRÜŞÜ ve düşünce alışkanlığı haline gelmiştir. Bu soyut ilkenin varolabilmesi bir toplumda otoritelerin çoğulluğunun fiili bir gerçeklik (somut, maddi ve pratik) olarak varolmasına bağlıdır.

Ortaçağda Batıda evrensel otoriteyi temsil eden kilise, toplumdaki otoritenin tek kaynağı idi. Ancak feodalizmin Batıda çok merkezli olması ve feodal beyler arasında varolan (kilisenin manevi nüfuzu ve koruyuculuğu altında yürütülen) iktidar mücadelelerinde giderek eşitler arasında dengenin sağlanması amacıyla bir kralın seçilmesi ile siyasal iktidar tekleşmiştir. Bu birleşmiş siyasî ve ekonomik iktidar giderek kilisenin tek ve biricik otoritesine karşı bir başkaldırıyı doğurmuş, kilisenin toplumsal yaşam içindeki iktidarını geriletmeye başlamış, hatta syasi iktidarını pekiştirmek için ve tebaları üzerinde yaygın ve meşru bir otorite sağlamak için dini otoriteyi (kilise) yedeğine almıştır. Papa, imparatora adeta terfi eden bir kral gibi taç giydirirken bir bakıma dünyevi otoritesirden kral lehine vazgeçtiğini istemeden de olsa ilan etmiştir

Aristokratlar arasında karşılıklı bir uzlaşma ile yürütülen siyasi - dünyevi iktidara ticaretin ve sanayileşmenin yarattığı yeni ve "modern" bir sınıf olan burjuvaların ortak olmak istemesi ile otorite çoğullaşması (plüralizmi) başka bir boyut kazanmıştır. "Devlet benim" diyen kralın temsil ettiği monarşiye, burjuvazi halkın ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin temsilcisi sıfatı ile başkaldırmıştır. Zaten ayrışmaya başlamış ve bu yönde hayli yol almış olan otoritenin çoğullaşması olayında, bu kez de devlet iktidarında kuvvetler ayırımı ortaya çıkmıştır. Bu olgu, modern demokrasilerin de kaynağını teşkil etmiştir. Yükselen burjuvazi ile kitlelerin devlet otoritesine dolaylı yollardan da olsa katılmaları mümkün olmuştur.

Osmanlı'da ise yüzlerce yıl otorite tek kaynaklı idi. İlk bakışta bu kaynak din gibi görünüyordu; ama gerçekte DEVLET idi. Çünkü devleti temsil eden sultan/padişah hiç bir zaman dinin kendi içinde bağımsız olarak örgütlenmesine izin vermemiş, hep devlete yani kendisine tabi olmasını sağlamıştı. Ancak reâya nezdinde, aynen Batıda olduğu gibi Tanrı'nın koruduğu ilahi düzenin temsilcisi ve bekçisi olarak padişah kendinden toplanan iktidarı din yoluyla meşrulaştırmıştır. Her hal-ü kârda iktidar hep monolitik bir yapıdaydı. İkinci olarak Osmanlı hiç bir zaman merkezi otoritesini tehdit edebilecek periferdeki güç kaynaklarına, temel üretim aracı olan toprağın mülkiyetinin padişaha ait olması ve devleti bürokratlar aracılığı ile yürütmesi gibi nedenlerle, olanak tanımadığı için otoritenin ayrışması ve çoğullaşması zaten pratik olarak mümkün değildi.

Modern Türkiye'nin çelişkisi de bu tarihsel miras ile çağdaşlığın gerektirdiği düşünce ve değerler arasındaki karşılıktır. 200 yıldır Osmanlıdan Cumhuriyete Batılılaşma

ve Çağdaşlaşmayı yöneten ve yürüten sivil - asker bürokrat elit zümrenin iktidar anlayışı da bizzat Osmanlıdan miras ve devir aldıkları monolitik bir iktidar anlayışdır. Bu nedenle de bu kesimin temsil ettiği laiklik merkezden ve tepeden vâz edilen bir ilkedir. Jön Türklerden, İttihat - Terakkicilere ve oradan da Cumhuriyet bürokratlarına aktarılan siyaset anlayışı gereği olarak, Batıcı aydınlar kendi iktidarlarına olanak sağlayabilecek manevi bir ilke olarak laikliğe sahip çıkmışlar ve bu yolla iktidarlarını da pekiştirmeyi başarmışlar, ama otoritenin ayrışmasına laikliğin gerçek anlamı düşünülürse merkeziyetçi/devletçi ideolojileri yüzünden de olanak vermemişlerdir. Başka bir deyişle laikliğin yeşereceği somut ve maddi temelleri hazırlamışlardır.

27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül darbelerini devletin tehlikeye girdiğini ileri sürerek, devleti ele geçirme ve yönetme gibi tarihi "misyonlarını" hatırlayan sivil ama özellikle asker bürokratların "meşru" girişimleri olarak görmek olanaklıdır kanımca.

Milli Mücadele, Osmanlı toprakları içinde, Anayurt Anadolu'da, "Türk Ulusçuları" öncülüğünde, "Osmanlılığın" dışlanarak ve "İslâmcılıkla" karşıt bir konuma yerleştirilerek gerçekleştirilmiştir.

Savaşın ilk yıllarda, "Ulusçu" nitelikler belirgin olmakla birlikte, hilafet ve sultanlık gibi kavramların karşıtı olan modern ulus devletinin vazgeçilmez temel ilkesi olabilecek "Laiklik" kavramı önceleri gözlenmiştir. Bilindiği gibi savaş sonrasında, Milli Mücadeleyi yürütenler, kutsal amaç olan yurdu düşmandan arındırmak düşüncesinde birleştikleri halde, daha sonra devletin alacağı biçim ve kurulacak kurumların niteliği üzerinde aynı düşüncede olmamışlardır.

Atatürk, ulusal ve çağdaş bir devlet kurma özlemi içindeyken, en yakın arkadaşlarından önemli bir grup, "Halifenin nimetine karşı nankörlük edemeyeceklerini, bir başka yönetim biçimini hiç düşünmediklerini" açık açık söylemişlerdir.

Kurtuluş savaşını, "makâm- ı muâlla"nın kurtarılmasına yönelik bir "İslam davası" olarak halka benimsetmeye çalışan Atatürk ve arkadaşları son derece gerçekçi taktiklerle, dinci - gelenekçi ideolojiye bağlı Anadolu eşrafı ve onun kontrolündeki köylüleri Milli Mücadeleye katmayı başaramışlardır. Bununla birlikte 1921 Anayasasında "Hakimiyet bila kaydu şart milletindir" denilerek, bir yandan da ulusalcı bürokrat - eşraf dayanışması içinde taraflar pratik kaygılar ile antiemperyalist bir kavgaya girişmişlerdir denilebilir.

"İslamcı" Anadolu eşrafı (tüccar, zanaatkar, toprak zengini köylü vb.) Milli Mücadeleyi Hıristiyanlığın, İslama saldırısına karşı koyma olarak algılamakta, "ulusçu" bürokratlar, Batıyı "emperyalist kapitalistler" olarak görmekte, ancak çıkış noktaları farklı da olsa, saldırgan Hıristiyan kültürü ve ideolojisini taşıyan Batılı emperyalistlere karşı bir "Türk - Halk Cephesi" kurulmaktadır.

Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında bile bu iki toplumsal tabaka arasındaki ittifakın geçici bir uzlaşma olduğu anlaşılmaya başlar. Dinsel bir kategori olarak toplumsal kimlik sağlayıcısı "ümme"ten, "ulusal egemenlik" kuralını temel siyasi ilke olarak benimseyen, modernleşme yanlı bürokratların çağdaş kimlikli bir "ulus" yaratmak üzere, mutlakiyetçi-dinci Osmanlı Monarşisini, Cumhuriyet rejimine dönüştürmek istemeleri elbette bağdaştırılması mümkün olmayan eğilimlerdir.

Ulusal Kurtuluş Savaşının öncüsü ve yöneticisi İmparatorluğun eski sivil asker bürokratları, Tanzimattan bu yana hiç bir zaman tam olarak sahip olmadıkları siyasal iktidarı meşrulaştırma fırsatını kaçırarak değillerdir kuşkusuz. Saltanatın ilgası ve hilafetin reddi ile devlet otoritesini tümüyle kontrollerine almış olacaktı. Savaş sonrasında bu iktidarı sürdürüp perçinlemeye yönelik olarak kısaca adına "Türk Devrimi" denilen bir dizi devrimci girişimlerle, toplumdaki "otorite" anlayışının geleneksel dinsel niteliği silinmeye çalışılmış, siyasal iktidar bir bakıma toplumun tüm kesimlerine açık bir şekilde getirecek şekilde "demokratikleştirilmeye" çalışılmıştır.

Uygar ve çağdaş bir toplum yaratmayı amaçlayan "Türk Devrimi", bu amaca erişebilmenin ön koşulu olarak, Batı örneğinde olduğu gibi, uluslaşmayı ve laikleşmeyi öngörmektedir.

Tanzimatçıların Batıcılığında da "çağdaşlaşma" istekleri vardır, ama onlar hep Osmanlı sistemi içinde devlet aygıtını reforme etmek istedikleri için ulusalcı, dolayısıyla antiemperyalist değildiler. Taklitçilik özellikleri ağır basmaktadır.

Atatürkçülere bu açıdan bakıldığında "Emperyalist Batı" tarafından yutulmamak için Batı'nın eriştiği uygarlık düzeyine yetişmek, hatta onu aşmak gerektiğine inanmaktadırlar. Yani "Batı'ya rağmen batılılaşmak" gibi gerçekleştirilmesi oldukça güç ama, başka türlü de pek düşünülemez bir yol seçilmektedir. Laiklik konusuna bu açıdan bakılınca, Kemalist bürokratlarda, laikliğin soyut bir siyasal ilke ve bir yaşama tarzı ya da dünya görüşü olmaktan çok, alabildiğine somut bir kimlik (varlık) seçeneği olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Bu nedendir ki Cumhu-

riyet seçkinlerinde ulusalcılık - laiklik birbirinden ayrılmaz, pratik ve dinamik bir ilke olarak devletin güvencesinde olması gereklidir. Böylece toplumsal statülerindeki ayrıcalık ve üstünlük korunabilmiş olsun. Bu nedenle İslamcı istemlerin neredeyse tümü, irtica olarak nitelendirilerek, bu muhalefetin tüm olanaklarını ortadan kaldırabilmek için önce DEVLETİ, sonra TOPLUMU laikleştirmek gereği düşünülür. Devlet ellerinin altında olduğu için bir dizi "İnkılap" la dinsel otoriteyi siyasal iktidardan uzaklaştırmak mümkün olur. Topluma yönelik olarak da "Tevhid-i Tedrisat", "Medeni Kanunlar", "Tekke ve zaviyelerin kapatılması", "Kıyafet Devrimi" gibi sivil reformalar yürürlüğe konur. "Kemalist" ideolojiyi yayıp geliştirecek kurumlar - Türk Tarih Kurumu, DTCF, Türk Dil Kurumu - Halk Evleri, Türk Ocakları vb. - açılır. Eğitim seferberliğine girilir. 1937'de, "devlet dini" kavranı Anayasadan çıkarılarak laiklik yolunda radikal bir adım daha atılır.

Laik yapı oluşturulduğunda, İslam dünya görüşü ve İslamcı ideoloji emredici niteliğini yitirecek, toplumsal değişim ve ilerlemelere tarihsel muhalefetini de toplum içinde bir daha temellendiremeyecektir. Atatürk "Mevcut tarikatların gayesi kendilerine tâbi olan kimseleri dünyevi ve manevi olan hayatta mazharı saadet kılmaktan başka ne olabilir?... Bugün ilmin, fennin bütün şumulü ile medeniyetin muvacehei şulepasında filân ve falân şeyhin irşâdıyla saadeti maddiye ve maneviye arayacak kadar iptidai insanların Türkiye medeni camiâsında mevcudiyeti asla kabul edilmeyecektir. En doğru ve en hakiki tarikat tarikatı medeniyettir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir demektedir."

Pozitivist bir anlayışla özel bir "din" haline sokulan laikliğin, "Ulusculuk", "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık" gibi çağdaş

kavram ve siyasal ilkelerin hayat bulabilmesi için bir temel olmaktan çıkarılarak, yöneticiler (bürokratlar) zümresinin toplumsal KİMLİĞİ durumuna dönüştürülmesi bu şekilde mümkün olmaktadır.

1937 Anayasasında Laiklik, "Türk Devleti'nin şekli ve beraber doğuş tarzının ve kuruluşunda hakim olan ve şimdiye kadar inkişaf eden temel umde" olarak nitelendirilmektedir. Böylece Din "vicdanlara ve mabetlere" itilirken Cumhuriyet yurttaşının manevi ilkesi ve kimlik seçeneği olarak LAIKLIK "irade" ile yürürlüğe sokulmaktadır. Cumhuriyetin bürokratları bu çağdaş ilkenin devlet dışında topluma bu kadar kolay benimsetilemeyeceğinin farkında olmalı ki, LAIKLIĞI yasaların güvencesine alma gereksinmesini duymaktadırlar. Nitekim devrin ileri gelenlerinden Recep Peker: "Laikliğin nakısı olan Klerikallik lehine bir faaliyet yapılamayacaktır" derken, yukarda belirtilen yorumumuza doğrulamaktadır.

İnönü devrinde de "Hiyanet-i Vatanîye Yasası" ile başlayan bir dizi yasayla, taşralı eşrafın (palazlanmaya başlayan milli burjuvazinin) İslamcı geleneksel muhalefeti- nin örgütlenmesi ve görüş bildirmesi suç sayılır. Bütün bu "çağdaşlaşma" çabalarına karşın, laik ve diğerleri gibi çağdaş siyasal ilkelerin yasaların güvencesinde, merkezi otoriteye sahip olan tabaka ya da sınıfların dayatmasıyla, zorla topluma mal edilebileceği yanılgısı, kapıkulu niteliğindeki Osmanlı İslahatçı ve Tanzimatçı bürokratlarından, özgür yurttaş niteliğindeki Cumhuriyet yöneticilerine kadar sürüp gitmiştir.

Siyasi ve İdari açıdan laikliği toplumsal bir "Kimlik" olarak benimseyen, devlet aygıtını laik bir niteliğe kavuşturan bürokratların topluma yaygın ve egemen bir "kimlik" ve bir

dünya görüşü sağlayan "laik kültür"ü tek başlarına yaşatamadıkları oldukça açık bir tarihsel gerçektir.

Incelememizde bu olgunun tarihsel - toplumsal nedenleri araştırılmaya çalışılmıştır. Bu nedenleri özetleyerek söylemek gerekirse :

1 -.Batı toplumlarının tarihsel evriminden farklı olarak Osmanlı'da monolitik iktidarı ellerinde tutan bürokratlar, çok gelişmiş ve etkin bir toplumsal tabaka olarak, devlet aygıtı düzeyinde gereken her türlü modernleşmeye el atmışlardır.

Batı'da feodal toplumda aristokratların; Kapitalist toplumda da sermaye sınıfının kontrolündeki devlet aygıtını yürüten memur statüsündeki bürokratların toplumsal değişmelerdeki etkinlikleri her zaman sınırlı olmuştur. Osmanlı'dan beri sahip oldukları ayrıcalıklı statüleri gereği bürokratlar devlete sahip çıkma görev ve işlevlerini, değişik sınıfsal ittifaklar içinde, bazan de tek başlarına her zaman sürdürmeyi başarabilmişlerdir. Toplumun tüm kesimleri adına, devleti çekip - çeviren bu zümre Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinin her döneminde yenileşme ve ilerlemenin temsilcileri ve yürütücüleri olmuşlardır.

Aşırı gelişmiş siyasal iktidarları nedeniyle bürokratlar halk tabakalarından her zaman uzak kalmışlar, hatta gide-rek adına hareket ettikleri kitlelere yabancılaşmışlardır de-nilebilir.

2 - "Laik Kimlik"in ve "Kültür"ün, egemen bir ilke haline gelebilmesi için, bu ilkeye sahip çıkabilecek orta sınıflar ve "ara kurumlar" Osmanlı-Toplumda güçlü bir şekilde hiç bir zaman varolmamıştır. Endüstri kentleri ve burjuvaları gelişmemiş, Osmanlı taşra eşrafının siyasal iktidara karşı

kendini ve geniş kitleleri koruması, hiç bir zaman Osmanlı sisteminde ne ekonomik planda ve ne de idari örgütlenme planında mümkün olamamıştır..

3 - Cumhuriyet Türkiye'sinde laik kültürün yasaklanmasına engel olan üçüncü bir faktör de İslam Dininin doğrudan doğruya kendi içsel özellikleridir.

İslam'ın "Anayasası" olan Kur'an yalnız kişinin Tanrı'ya karşı ödevlerini bildirmekle kalmamış, Siyaset, Medeni Hukuk ve Aile Hukukunun esaslarını da ortaya koymuştur. İnanan bir Müslüman'ın bunu reddedip, sadece ibadetle meşgul olması çok güçtür. Kısaca laikliğin temelini oluşturan dinsizlik özgürlüğüne ya da dinsizce yaşama hakkına karşı demokratça bir tutumu İslamî toplumsal hiç bir zaman benimsememişlerdir.

İslamın modernize edilmesine, yapısı gereği olarak olanak yoktur. Bütün reforma kapılarını kapatan İslam, bu yönüyle Hıristiyanlıktan önemli farklılıklar gösterir.

Despotik - merkeziyetçi İslam topluluklarını; Demokratik - çoğulcu laik toplumlara doğru dönüştürmek oldukça güç bir iştir. Başarı, toplumun tüm kesimlerinin bu amaca yönelik mücadelelere etkin olarak katılmalarına olanak verecek demokratik bir düzenin yaratılması şansına bağlıdır. Bu yönden bakıldığında, Cumhuriyet bürokratları kuşkusuz büyük başarılar elde etmişlerdir. En önemli başarı olarak da devletin dinsellikten arıtılması sağlanmıştır. Devletin üç temel fonksiyonu olan Yasama, Yürütme ve Yargılamanın dinsel esaslara dayandırılmaktan çıkarılmış olması, laik toplum için yeterli olmasa da zorunlu bir önkoşuldur.

Yasaları eğer din adamları ve örgütleri değil de, temsilcileri aracılığıyla ulus yapıyorsa, temsilciler de gerçekten

demokratik seçim ve özgür siyasal katılım yoluyla ulus tarafından seçiliyorsa, yasaları korkunç günün koşulları dikkate alınıyorsa, o devlet laiktir denilebilir. Bu tür bir devlet kuşkusuz inanç ve ibadet özgürlüklerini kısıtlamama yönünden hoşgörülü ve demokratik niteliklere sahiptir.

Osmanlı'da olmayan şey işte budur. Cumhuriyetin kuruluşu yıllarında laikleşmeyi sağlayabilmek için, dinsel örgütlere ve din adamlarına, dolayısıyla toplumsal bir kurum olan dine karşı baskılı ve sert bir tutum takınılmıştır. Yani din adamlarının yetişebildiği Osmanlı'dan kalan resmi din okulları kapandığı gibi resmi dini temsil etmeyen, tersine taşrada dinsel bilgileri yayan, geliştiren, koruyan, bir bakıma "Gerici" bir nitelik taşımakla birlikte, halkın sığındığı ve "kimlik" modelini bulduğu bir kültür ortamı olan heterodoksluk, gayri resmi dinsel örgütler de (tarikatlara) "İrticanın odağı" anlayışla kapatıldı. Ancak haksız bir eleştiri de yapmamak gerekiyor. Günün koşulları düşünülürse Anadolu'da Cumhuriyet öncesinde, değişik ulusların, kavimlerin bulunduğu heterojen yapı, Cumhuriyet sırasında kalmamıştır.

Birleştirici, bütünleştirici dolayısıyla **toplumsal düzeni** sağlayıcı öge, coğrafi mekana bağlı **ulus** anlayışı idi. Yani Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırları içinde yaşayan T.C. vatandaşı olan, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğiyle kendi geleceğini bir ve özdeş gören herkesin yasa önünde eşit olması ancak laik bir anayasa ile mümkündür. Dolayısıyla "Türk olmak eşittir Müslümün olmak"tan çıkmıştı. Ermeni ya da Yahudi, Müslüman değil ama Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak Müslüman Türk'lerle eşit haklara kavuştu. Laiklik işte bu anlamda dinsizlik ya da din düşmanlığı değil, tersine çağdaş bir dinsel hoşgörüdür. Ve demokratik bir toplumun önkoşuludur.

Ancak bu demokratça hoşgörünün bir sınırı olmalıdır. Herhangi bir T.C. yurttaşı müslümanca yaşamaya ve müslümanlığın gereği olan toplumsal istemlerini ifade edebilme olanaklarına ve haklarına sahip olabilmelidir. Ancak Şeriat düzeni, din, hukuk ve ahlak değerleri ile ilgili öznel bir inanç düzeyinde kalmayıp, ekonomik ve siyasal yapıdan toplumsal yaşamın en mahrem alanları ile hukukuna kadar tüm etkinlikleri kapsayacak şekilde kuşatmak demektir. Ayrıca bu düzenlemeler Tanrı adına yürütüldüğü için tartışılmaz, sorgulanamaz ve değiştirilemez gibi alabilirdiğine dogmatik ve çağdışı bir toplumsal yaşamı gerektirecektir. Bu tehlike karşısında kuşkusuz demokrasinin kendini savuma ve güvenceye alma hakkı doğacaktır.

Bu özet çalışmamızda da görülebileceği gibi 18. yüzyıldan başlayan Batılılaşma Ulusallaşma ve Çağdaşlaşma yönündeki, çoğu zaman çelişkili, gel - gitlerle dolu, mücadeleli ve ıstıraplı gelişmeler, sonunda Cumhuriyet'in zaferi ile sonuçlanıp **devletin laikleştirilmesi** sağlanmıştır. Ancak bireylerin günlük yaşamlarındaki dinsel etkilenme alanının iyice daraltılması anlamında "laik kültür" ve "kimlik", yani "laik toplum" henüz yaratılamamıştır.

Bunun sonucu olarak günümüz Türkiye'sinde otoritenin kaynağı ile ilgili aşılması güç bir ikilem, güncel önemini korumaktır:

Yüzyıllarca tek bir otorite olan padişah'a (Abdulhamit'ten sonra haliyle padişah olarak değişikliğe uğramıştır) boyun eğme alışkanlığında olan bir halk ile öbür yanda monolitik iktidarı kullanmaya alışmış ancak otoritelerine din dışı bir emel bulmaya kararlı politik seçkinler. Cumhuriyet döneminde bu bürokrat seçkinler iktidar olurlar ve yurarıda açıklanan Anayasal başarıları da gerçekleştirirler.

Ama iktidarlarını yine dinsel otoriteye atfedilen yanılmazlık, tartışılmazlık ve sorgulanamazlık gibi ilahi düzende geçerli olabilecek niteliklerle donatmak gereğini duyarlar. Sonuç olarak bunu, yorumumuza eklemek gerekirse; demokratik güçlerin direnmesi ve yaygın kültür - bilim seferberliğinin eşlik ettiği gerçek bir sanayileşme Türkiye'de **laik kültürün** yaratılmasını sağlayacaktır diyebiliriz.

Teşekkür ederim (Alkışlar)

BAŞKAN - Evet şimdi doğrusu sizleri kutlarım; çünkü bu okunan son mesajı, son cümleleri izlemekte, anlamakta ben biraz güçlük çektim, onu itiraf ediyorum.

Değerli izleyenlerim, 15 dakikalık bir çay arası vermeden önce iki önemli noktanın altını vurgulamak istiyorum, ondan sonra geleceğiz, 45 dakikalık bir tartışma zamanımız var, ama ondan sonra bugün başka bir program olmadığını düşünerek belki 17.30'u bir 15 dakika daha aşabiliriz.

Bir cuma namazı sahnesi de ben anlatayım izin verirseniz. Bir arkadaşımızın cenaze namazında 40 - 50 tane de çağdaş kıyafetli hanım vardı, bir köşeye kısıldılar ve mikrofonu elinde tutan vaiz şöyle söyledi. "Dünyada iki yol vardır. Tanrı yolu ve şeytan yolu. Şeytan yolu kadınlardan geçer, kendinizi sakınlınız."

Değerli arkadaşlarım, bu adı anılmayacak kadar uzak bir İslam ülkesinden bir nakil değil, bu Maltepe Camiinin avlusunda söyleniyor. Ayrıntısına inmeyeceğim çok rahatsız olabilirsiniz. Aman giderken başınızı örtün kapalı kıyafetle gidin, oradan çıkamayabilirsiniz, o avludan.

İkinci konu; bu dünyada biliyorsunuz İslamın bir dünya görüşü var, darül İslam, İslamın barış getirdiği ilkeler;

darül harp İslamın barış götürmesi gereken, savaş ülkeleri, kafirlerin ülkesi ve kafirler üzerine savaş açmak İslamın görevidir ve onları da Müslüman yapacak. Şimdi Hazreti Peygamberimiz ve Büyük İskender bu konuyu tartışıyorlar. Öyle söylüyor, tartışılar bunu diyor ve kendisini bilmiyorum, sadece sesini duyuyorum avluda. Diyor ki İskender hak verdi Hazreti Peygambere, Ey Muhammed haklısınız siz kafirleri ortadan kaldırırsınız bu dünyaya barış ancak öyle gelir. Şimdi ilim bunun neresinde? Ben kitapta yazılanı söylemiyorum ben Türkiye'de söyleneni söylüyorum. Buna karşı tepki göstermeyecek miyiz barış adına, demokrasi adına?

Ben çok sevgili öğrencim, meslektaşım Cengiz Güleç, Sayın Özbudun'la aynı fikirdeyim derken, ben Özbudun'dan yanayım: Demokrasi kendisini savunmayı bilemezse demokrasi yok olup gider ve bir tek şansı var. O şansını iyi kullanmazsa, demokrasiyi de yürütemeyebilir.

Ben bunu söylerken barış için savaşalım demiyorum Eğer barış istersen savaşa hazır ol diyor, o savaşa hazırlık ekseriya savaşla sonuçlanmıştır, olası savaşın geldiğini görmemek de başını kuma sokmaktır diyorum. Belki savaşın geldiğini görmek, savaşa karşı uyanık olmak, savaşı önleyici bir önlem olabilir, özellikle de savaşın sonuçlarını da ortaya koyarak. Türkiye bir İslam Cumhuriyeti olabilir mi? Kişisel görüşüm pek olamaz. Ama Türkiye bir İspanya iç savaşına sahne olabilir mi? Olabilir gibi gözüküyor, olmasını dilediğim için söylemiyorum, olabileceğini de düşünüyorum. Kırm kazanır, elimde bir kristal top olmadığı için, diliyorum ki ne böyle bir savaş olsun, ne de kazanan ya da kaybeden olsun.

B. GENEL TARTIŞMA

BAŞKAN - Beş dakika gecikme ile toplantımızın tartışma bölümüne geçiyoruz. Ricam kabul oldu ve soruları yazılı olarak aldık. Teşekkür ederim.

Efendim, arkadaşlarımız sorularını yazılı hale getirdiler, bana gönderdiler, ben de onları ilgili arkadaşlarıma dağıttım.

Şimdi saat 17.45'e 45 dakika var. Dört arkadaşımız var. Hepsine gelen sorular eşit sayıda veya eşit uzunlukta olmayabilir, ama onlardan rica edeyim, bütün bu soruları bir hamur ederek birlikte dört beş dakika içinde özetlerlerse sanırım ki zamanında bitirmiş oluruz. Şu gerekçeyle söylüyorum, bu Derneğin yapmakta olduğu ve yapacağı toplantılardan sadece birisidir, gündemi olduğu ve yapacağı toplantılardan sadece birisidir, gündemi bitirmek, tüketmek diye de bir amacımız yoktur. Eksik kalan noktalar, sorunlar başka toplantılarda tamamlanabilecektir. Buyurun Sayın Turan.

Prof. Dr. Şerafettin TURAN - Bana yöneltilen sorular şunlar: Atatürk'e ve Atatürk kurumlarına yöneltilen eleştiriler ya da düşmanlığın nedenleri nelerdir? Halkevleri'nden sonraki girişimler ne boyutta oldu? - İmam Hatip Lisesi mezunları, Anayasa'daki zorunlu din dersi ve çözüm yolu olarak bilinçlenme nasıl olabilir?

Ben, 46 yıldır "Tarih"i öğrenmeye çalışan bir kimse olarak şu yargıya vardım: Yeryüzünde hiçbir felsefe akımı, hiçbir devrim, hiçbir büyük girişim, dönüşümü gerektiren bir girişim, halk tabakasından gelmemiştir. Buna önyak olanlar, belli bir okuryazar, belli bir düşünür grubu ya da belli bir bürokrat kesimidir. Onun için de bürokratlara,

girişimcilere, devrimcilere yöneltilen eleştirileri bu çerçevede değerlendirmeye çalıştım ben yaşamım boyunca. Ne Sosyalizm, ne Kapitalizm ne de yeni bir din, halkın girişimleri ya da Peygamberlere gidip, "Sen başımıza geç yeni bir din getir" demeleriyle ortaya çıkmadı, çıkamazdı. Böyle bir Şey yok, tarih böyle yazmıyor hiçbir dönüşümü.. Tarih'i biz yaşanan gerçeklerin yansımaları diye kabul ediyoruz. Cenap Őehabettin'in, çok sevdiğim bir "tiryaki sözü" var: "Tarih'e her yalanı söyletmek mümkündür, çünkü ller konuşamazlar".

Sayın Cezayirli'nin anımsattığı, Peygamber'e bağlanan olayların bir kısmı da böyle.. Çünkü ller konuşamazlar. Belge olmadan da varsayımlarla birşeyler yazarsınız ve ölülere başka Şeyler konuşturabilirsiniz, tarih'i yalancı tanık yapabilirsiniz.. Yine de hiçbir siyasal, felsefi, dini akım, başlangıçta toplum kesimince olduğu gibi kabul edilmiş, yaygınlaşmış değildir; büyük tepkilere yol açmıştır.

İslam Peygamberi de bulunduğu kenti terk etmek, Hicret etmek zorunda kalmıştır. Fransa Devrimi, karşı devrimleri yaşamıştır. O yüzden Atatürk Devriminin de tepkiler doğurması kaçınılmazdı, bir yerde. Ama Atatürk öleli 52 yıl oldu, onun yaşamının ancak 15 yılı sürekli devrimlerle geçmişti: yıllardır sağından, solundan, yukarıdan "st yapı" idi diye eleştirile eleştirile giderilemedi. Onun getirdiği kendine özgü sentezin dışında bir başka sentez de oluşturulamadı, yarı total "Türk - İslam Sentezi" dışında. Yarı total diyoruz çünkü o yaşanmış bir geçmiş. Geçmiş'e yönelik bir girişim Türk - İslam Sentezi..

Atatürk'ün sağlığında sınımmış olan, belli nedenlerle eski ayrımcılıklarını yitirmiş olan çevreler, paşa torunları veya gerçekten de her türlü yeniliğe karşı olan kişiler, çok partili

siyasal hayata geçince devrimlere karşı yerlerini aldılar, tartışmalar çoğaldı.. Ama bunda Atatürkçülüğü savunanların da büyük yanılgıları, büyük yanlışları var. Onu da ben konuşmamda vurgulamaya çalıştım. Çünkü yalnızca övgülerle yetinildi, "mavi göz, sarı saç" tan söz edildi. Ben de Ankara'ya gelinceye kadar Ankara' da Çankaya'nın "yalçın granitler"le örüldüğünü sanırdım, aradım aradım graniti bulamadım.

Yeni bir teokratik düzen ya da saltanat özlemi çekenler, değişik nedenlerle devrimciliğe karşı olanlar, halkçılığa karşı olanlar sağdan, soldan, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilmiş bu ulusal devletin temellerini sarsmaya çalışıyorlar. Çağdaşlaşma söz konusu olduğunda, yeri geldiğinde "Çağ atladık!" diyorlar kimi kez de, "kalkın ey ehli İslam, 1923'ten, Cumhuriyet'in ilanından beri ıstırap çekiyorsunuz, kalkın" diye, 21 kuruluş adına "Cihad" bildiri-leri, iç savaş bildiri-leri yayımlıyorlar. Bunu görmemezlikten gelemeyiz, tehlike bu kadar dal budak salar bir hale gelmiştir.

Güncel gazeteyi, radyoyu, tiyatroyu orada görmüş bir Anadolu çocuğu olarak Halkevlerini Türk tarihinin en büyük kültürel eğitim girişimi kabul ediyorum. Ondan sonra ne yazık ki onun yerini dolduracak bir şey koyamadık. Gerçi Halkevleri adıyla üçüncü kez kurulan örgüt temsilcisi, "800" tane şubemiz var diyor ama yalnızca birer "oda" değildi eski Halkevleri. Halkevleri saraydı çoğu yerlerde, şimdi bazı yerlerde Öğretmen Evi yapılmaya çalışılıyor. Her şey vardı Halkevlerinde. Kütüphane, tiyatro oradaydı, müzik oradaydı, balo orada düzenlenirdi, kuklası orada oynatılırdı. Bütün bunlar engellendi ve yerleri doldurulamadı. Ne Millî Eğitim Bakanlığı ne de Kültür Bakanlığı halkın eğitiminde o etkinliğe kavuşamadı.

İmam - Hatip Liselerine ilişkin soru soran arkadaşlar... İmam - Hatip Liselerinin açılması, aslında Öğretim Birliği Yasasına aykırı bir şey değil. Ben 1967'de Öğretim Birliği Yasasına ilişkin bir bildiriye bulunmuştum. O zaman "Olur" demiştim, çünkü Yasa ona el veriyor. Ama niçin? Yalnızca İmam ya da Hatip yetiştirmek için. Ancak söz konusu okullar, bu niteliğini bugün TÜSIAD adına rapor düzenleyen eğitimcilerimizin de girişimleriyle 1970 Milli Eğitim Şûrası'nda yitirmeğe başladı. Bütün meslek okulları "lise" adında birleştirildi. Arkasından 1973'te Milli Eğitim Temel Yasasında yapılan bir değişiklikle ve şimdiki YÖK Başkanının girişimiyle İmam Hatip mezunları da üniversiteye girsinler, doktor da olsunlar, yargıç da olsunlar diye onların meslek okulu nitelikleri gözardı edildi. Böylece öğretim ikiliği meydana geldi. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1991 yılı için Bütçe Komisyonuna verdiği rakamlardan aldığım verilere göre 46.000 İmam - Hatip mezunu var, fakat görevli İmam ve Hatiplerin çoğunun ilkokul diploması bile yok! Çoğu ilkokulu dışarıdan bitirmiş kişiler. Doğal olarak sonuç ne oluyor? 18 yaşına gelinceye kadar din eğitiminden geçmiş kişilerin sonradan bu çağdaşlaşmaya ayak uydurmaları kolay bir şey değil. O yüzden bugün ne oluyor? Sayın Cengiz Bey bir hekim, bugün Tıp Fakültelerinde kadavralara don giydirmeye kalkıyor! Öyle bir kesim ki ülkedeki eski mumyaları hep "evliya" sayıp gitmiş çaput bağlamış onlara, ne olduğu belirsiz kişilere. Türkiye'de tıp fakültelerinde kadavra üzerinde öğretime 1870'de başlanmıştı, şimdi ise kadavralara don giydiriliyor! Hekimlerimiz bayan ise erkek hastaya, erkek ise bayan hastaya bakmıyor! Buna "cevaz" veren, bu yolda ders veren Tıp Fakültesi profesörlerimiz var? Yani sorun giderek dağılmış, büyümüş.

1982 Anayasasının zorunlu din dersleriyle ilgili maddesi... Burada Sayın Cezayirli varken bunu benim anlatmama gerek yok. Bu konuda ders kitapları önemli, İslamiyeti

öğretmek dışında, bilimle, akılla çelişen yersiz bilgiler var bu kitaplarda ve 8 yıl boyunca bunlar okutuluyor. Tıpkı Üniversitelerdeki Devrim Tarihi dersi gibi, süre uzatılınca arkadaşlarımız ne okutacaklarını şaşırıyorlar, Altaylar'dan yola çıkıyorlar ve bir türlü Sakarya'ya gelemiyorlar ne okutacaklarını şaşırıyorlar. Ben de Din dersi öğretmeni olsam ne okutacağımı çok düşünürüm. Örneğin dünyanın yaratılışını okutuyorlar ama anlatılanlar biyoloji ya da coğrafya ile çelişiyor. Melekler yağmur yağdırır diyorlar, yani din bu mudur? Din bilgisi? Sayın Güleç hatırlayacaklar, birkaç yıl önce onların kliniğine düşen bir olay vardı. Bir Din dersinde öğretmen, öğrencilere gözlerini kapattırıp, "İşte öldünüz, Münkir'e Nekir'e cevap vereceksiniz, gözlerinizi kapatın... İşte Sırat Köprüsüne geldiniz, geçiyorsunuz ... vb." diye, sözde bir uygulama yaptırınca 11 çocuk hastanelik olmuştu, hem de Ankara liselerinden birinde.

"Türban" konusuna gelince, Türkiye'de bir sürü sorun varken, üniversitelerin de bir dizi sorunu varken, ilgili olmayan bir yerde, partiler arası bir yarışla "Kız öğrenciler türban taksin mi takmasın mı?" konusuna öncelik vermek çok düşündürücüdür. Türban ne? Tülbent'in Fransızcası. Ya "modern türban"? Bizim YÖK Başkanımız "modern türban" diye bir ad taktı. Modern türban diye bir şey yok, üniversitede türban olsun mu, olmasın mı siyasal yarışması var. Bu durumda haklılar, o zaman üniversite de işin içinden çıkamıyor. Anayasa Mahkemesi bununla uğraşılıyor, herkes meşgul Türkiye'de bununla. Çözüm yolu bilinçlenmedir dedik. Bilinçlenme için öncelikle örgün öğretimde, yaygın eğitimde gerçek din bilgisi vermek, onun dışına taşmamak gerekir. Radyo ve televizyondaki Din ve Ahlak Sohbetlerini dinleyin lütfen, ben arada bir dinliyorum.

Uzman hekimlerimiz konuşuyor, değişik mesleklerden insanlarımız konuşuyor. Söylediklerinin bir kesiminin kitaplarında yeri yok, eski deyimle "irap"ta da yeri yok. Kişisel görüşleri getirip Din ve Ahlak adı altında topluma yayan-sanız toplumun bilinçlenmesine olanak kalmaz. Kuşkusuz biz yalnızca birbirimize seslenecek değiliz. Öncelikle, bu devlet laik ise bunu sağlamalıyız. Örgün ve yaygın eğitimde, televizyonda, radyoda programlar laik anlayışla yapılmalı ve böyle uygulamalı din derslerinden vaz geçilmelidir. İsteyen inanacak, beş vakit namazını kılacak, istemiyen de kılmayacak. Bugün türban bağlayan, başını örten öğrenci, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi salonlarında şemsiye ile ötekilerine saldırmaya başladı, "Niçin başını örtmüyorsun?" diye. Onun için sorunun giderek büyümekte olduğunu kabul etmeliyiz. Ama bu, bir sen ben kavgası değil. Bu toplum hepimizin toplumu. Bu toplum geçmiş yüzyıllarda çok akılcı, hoşgörülü yorumlara, etkilere açık olmuş. İmam Muhammed'den başlayarak "Örfler, gelenekler Kur'an hükmüdür" denilmiş. Bu Osmanlıya da yansımış, Cevdet Paşa'ya yansımış, Kâtip Çelebi'ye yansımış. Toplumların örflerini geleneklerini gözardı edemezsiniz. Bu örf ve gelenektir ki Türkiye'de Türk - İslam Sentezi'ni gerçekte 700 yıl önce yaşatmış, Bektaşilik olarak, Mevlevilik olarak, sanatta, edebiyatta. Şimdi çağdaşlaşmayı bırakıp, yalnız İslamlaşmaya kalkarsak sonu gelmez. Çünkü İslamiyet bugün birçok ülkede doğrudan doğruya siyasetin kendisidir.

Çok teşekkür ederim... [Alkışlar]

BAŞKAN - Teşekkür ederiz Sayın Turan.

Burada sayılmayacak eğilimleri destekleyen, görmezlikten gelen ya da bilmezlikten gelen Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneğinin bir eğitim raporu var. Bugün burada dile getirdiklerimizden çok daha fazlası bu eğitim raporunda dile getirilmektedir; yani demek ki sorun yalnız bürokratların kimliği sorunu olmaktan çıkmış, Türkiye’de filiz vermeye başlayan; ama devlet kapısına bağlı olmayan orta sınıfın sorunu haline gelmiştir. Yani sorun yalnız bürokratların devlete karşı bir kimlik arayışı değil, devletten bağımsız hatta devlete yön veren iş ve sanayi adamlarının da tehlike çanlarını duyduğunu ve ona karşı devleti uyardıklarını görüyoruz.

Şimdi, bunu da dikkate alarak Sayın Güleç, buyurun.

Prof. Dr. Cengiz GÜLEÇ - Teşekkür ederim Sayın Hocam.

Bu son katkı benim yolumu açtı doğrusunu isterseniz; çünkü oturup da laiklik sadece bürokratların tekelinde, bürokratların bir kimlik sorunu olarak algılandığı zaman topluma mal edilemez derken, o noktanın üstüne basmak istiyordum ve neden böyle olduğunun da biraz tarihsel analizini yapmak istiyordum, tarihçi olmadığım halde. Ama bunun yapılması gerektiğine hâlâ yürekten inanıyorum. Türkiye Batı ile karşılaştırılırken elbette bir orta sınıf Osmanlıda pek söz konusu edilemezdi. 17. yüzyıldan itibaren palazlanmaya başlayan bir eşraf ve ayandan söz edilebilir; yani Batıdaki burjuvazinin bir bakıma karşılığı olabilecek zümrelerden bahsedilebilir, bu zümreler, merkezi otoriteyi temsil eden devlet ve halk arasında bir tampon kurum ya da bir tampon zümre olabilecek iken, özgül tarihsel

koşullar gereği böyle bir işlevi yüklenememiş; yani burjuvaların bir anlamda modernleşmeye ve insan haklarına, özgürlüklere sahip çıkma misyonunu yüklenememiştir. Osmanlıda eşraf ve ayan 18. yüzyıldan itibaren merkezle bütünleşerek, merkezi otoriteye takılmış ve kendi otoritesini de bu şekilde meşrulaştırmıştır. Yani halkın yanında yer alacağına, bir bakıma merkezi otoritenin bir tarafı haline gelmiştir. Dolayısıyla halktan yana her türlü yeniliğin ya da halkın özgürlüklerinin, haklarının savunuculuğunu da ister istemez devlet aygıtını yürütmekten yükümlü olan eski kullar, kapıkulu olan bürokratlar yürütmek, yüklenmek zorunda kalmıştır. Bir tarihi olayın altını çizmek istiyorum ve bu tarihi olayın günümüzde de belli noktalarda sürüp gitmekte olduğunu en azından bir mantalite olarak, yani bir iktidar yürütme biçimi olarak mevcut olduğunu anlatmaya çalışıyorum. Üstelik yalnızca bürokratların sorunu değil bu, bürokratlarla birlikte Türkiye'de otoritenin ayrışmasına karşı kişisel ya da kişilik gelişmeleri açısından da bakılabilir, hazırlıklı bir toplum değiliz, bunu vurgulamak istiyorum. Dolayısıyla biz, özgürlüklerin ve otoritenin ayrışmasından yana demokratça bir tavır ileri sürerken, öyle tutum ve tavırlar sergileyebiliyoruz ki, yalnız bizim dediğimiz doğru diyebiliyoruz.

Laiklik bir tehlike değil, Türkiye'de hiç böyle bir sorun yok demişim gibi bir izlenim vermek istemem. Özellikle biraz önceki kadavra sorunu: Kendimi haklı çıkarmak için bir gerekçe söylemek istemiyorum ama, tıp fakülteleri ve tabip odalarına gönderilen bu tür anti-laik davranışlara karşı duyarlı olunması gerektiği bildirildiği zaman, o bildiri- nin altını ben imzaladım, bunu yapan iki tane tıp fakültesi

öğretim üyesidir. Bunları görmüyor değilim; ama bir tıp fakültesi öğretim üyesi olarak anfiide ders verirken türbanlı bir öğrenciyi ben sınıftan atmam. Bunun laiklik mücadelesi olduğuna da pek katılamıyorum, bir parçasıdır mutlaka. Aydınların sahip çıktığı laisizme karşı, bir karşı devrim söz konusu olamaz mı? Karşı devrim de kendini meşru kılamaz mı?" Elbette kılabilir; yani teorik, mantıksal olasılık olarak söz konusudur; ama bir nokta var, aydın ve bürokrat özdeş mi? İşte bu noktaya katılamıyorum. Aydınin illâ bürokrat kökenli olması diye bir zorunluluk yok. Öyle bürokratlar vardır ki, şu anda devlet örgütünü önemli ölçüde çekip çeviren kişiler hiç de böyle bir misyona sahip değiller. Buna karşılık demin Hocamın söylediği, şimdi burjuvalardan veya çağdaşlaşma gereğini hisseden birçok burjuvadan da pekâlâ aydın çıkabilir. Bence aydın, resmi ideolojilerin, resmi görüşlerin dışında durabilen bağımsız teorik konumlarını koruyabilen kişiye verilen bir unvandır. Bu anlamıyla alırsanız, Türkiye'de aydının doğuşu çok yenidir, yani devletin bir bakıma resmi ideolojisi içerisinde görev yüklenmiş insanlara aydın diyemeyiz, onlar bürokrattır. Sayın Özbudun'un belirttiği gibi Türkiye'de radikal dincilerin çok sıkı örgütlendiği bir gerçektir; ama tüm Türk halkının da bu radikal İslamcılarının arkasından gideceği iddiası da çok gerçekçi olmaz. Çünkü Anadolu Türkünün İslamiyeti yaşayışı; bir Arabın, Aceminkinden çok farklıdır. Türk halkının belki de yüzde 40 - 50 denebilecek bir bölümü de neredeyse bizim çağdaş din yorumumuza yakın, dinsel pratiğini bu biçimde temellendiren insanlardır. Onlar, bu dinsel ve geleneksel değerlere duyarsız kalamazlar, bu bir sosyolojik veridir, bence aydın; işte bu verilerin farkına

varan insandır. Aydın bence, bunların hepsini bir havuza sokan, din ve dinsel olan her şeyi bir potaya sokan insan olmamalıdır.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

BAŞKAN - Sayın Prof. Güleç'i önündeki notlardan ayırmayı başardığımda, ne kadar daha etkili olduğunu gördünüz, teşekkür ediyoruz.

Fuat CEZAYIRLI - Efendim, sorularınızı yanıtlamaya çalışacağım. Bir soru şöyle : "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarının içeriği hakkında laiklik açısından ne söyleyebilirsiniz?"

Bilindiği gibi okul kitapları Talim ve Terbiye Kurulunca önceden hazırlanmış bulunan müfredat programlarına uygun olarak yazarlar tarafından Milli Eğitimin Amaç ve İlkeleri ve dersin amaçları göz önünde tutularak yazılır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitapları da aynı şekilde mevcut müfredat programlarına göre. A. Ü. İlahiyat Fakültesi'nin değerli hocalarına yazdırılmıştır. Ders kitaplarının yazılışında Milli Eğitimin Amaç ve İlkelerine uyulmaya çalışıldığı kitapların içeriğinden anlaşılmaktadır. Ancak bazı yayınlarda bilgi eksikliğine, konuların daraltıldığına, Kur'an ve Peygamber adına ibadetler türetildiğine de rastlıyoruz... O halde ilk yapılacak iş kitapların içerik olarak çağdaş bir anlayışla, özellikle günümüzün insanına, anlayışına, koşullarına uygun; insanlarımızın sorunlarına çözüm getirecek ve uygulama olanağı olan bir müfredata göre yazılması gerekir. O halde laikliği insanca, özgürce, doğru ve bilimsel anlayışla yaşamak olarak anlıyorsak bunun

koşullarına da uymak gerekir. Kitapların yazılışında bu anlayış canlı tutulmaya çalışılmalıdır.

Bir diğer soru : "Bu ders zorunlu mu olmalıdır?" Ben buna karar verecek konumda değilim. Yalnızca öğretmen olarak verilen görevi yerine getirmeye çalışıyorum.

BAŞKAN - Değerli arkadaşım sizden karar değil de kanaat istiyorlar? İnşallah karar verecek duruma da gelirsiniz.

Fuat CEZAYIRLI - Bu dersin seçmeli olması belki bazılarınca daha uygun görülebilir. Seçmeli olması laikliğin bir koşuludur da denilemez. Bunlar yoruma açık konulardır. Bu dersin zorunlu olmasını eğitim ve kültür açısından düşünürsek, Devletin vatandaşlarının maddi ve manevi gereksinmelerini karşılamakla yükümlü olduğunu, bu düşünceden hareketle de topluma dininin doğru bir şekilde öğretilmesi gerektiğini belirtebiliriz.

Bir soru da: "Bu dersin sınıfta işleniş biçimi nasıldır?" Dersin işlenişi, öğrencilerin derse karşı ilgi ve tutumlarına, öğretmenin bu ilgi ve tutumu değerlendirmesi ve öğrencinin gereksinmelerine yanıt verebilme yeteneğine bağlıdır. Kısaca bu dersin sınıfta işleniş bilgi, beceri, ilgi, hoşgörü ve karşılıklı saygı içerisinde yapılmaktadır. Benim yaptığım da budur zaten.

Bir başka soru şöyle: "Kur'an - ı Kerim Şerefli Bir Elçinin Sözüdür" ayetini açıklar mısınız?" Kur'an, her konuda evrensellik sergilemekte, düşünce ve inanç özgürlüğüne tam destek vermektedir. Bu düşünce ve inanç özgürlüğü ışığında kendi görüşlerimi sunuyorum.

Elektriğin barajlardan evlerimize birçok aşamadan geçerek geldiği hepinizce bilinir. Kur'an da tıpkı bunun gibi değişik aşamalardan geçerek Hz. Muhammed'e ulaşmıştır. Bizim bugün kelime kalıplarından çok ayetin yorumunu evrensel açıdan düşünmemiz gerekir. Çünkü İslam evrensel iyilerdir, evrensel iyilere ulaşmaktır. Bu ayetteki "Şerefli Elçiden" kastedilen önce Allah'tan Ceb-rail'e kadar olan varlıklardır, onlardan sonra Ceb-rail ve Hz. Muhammed'dir. Bu elçilik zincirini sürdürecektir olursak Hz. Muhammed'in yaymış olduğu evrensel iyileri taşıyan her-kestir...

"Uygulanacak programlarda laik inanç, fikir ve düşüncenin din dersleriyle çelişen yanlarında ne yapıyor-sunuz?" sorusuna gelince; Hz. Muhammed, "Dünyayı isteyen ilime sarılsın, ahireti isteyen ilime sarılsın, her ikisini de isteyen yine ilime sarılsın", "İlim tahsil etmek kadın - erkek her müslümana farzdır" demiştir. Atatürk ise "ilim-de kayıt şart yoktur" demiştir. Derslerimizde bütün inanç ve fikirler bu açıdan ele alınır. Daha önce söylediğim gibi Kur'an evrensellik sergilemekte, düşünce ve inanç özgürlüğüne engel olacak hiç bir görüşe ve anlayışa itibar etmemektedir. Bu bakımdan İslam Dininin özünde laikliğe ters düşebilecek bir durum yoktur. Laik inanç, fikir ve düşünceyle çelişir görünen yaklaşımlar kişisel yorumlara dayanmaktadır.

"Faizsiz para var mıdır" diye soruluyor. " Banka faizi ha-ramdır. Kâr payı veren finans kurumlarının verdiği gelir he-laldir" görüşünü tek kelimeyle Hile-i Şer'iyeye olarak algılıyorum.

Hepinize teşekkür ediyorum. (Alkışlar).

BAŞKAN - Biz teşekkür ediyoruz; çok güzel açıklamalarınız için.

Bu oturumdaki son sözü Sayın Özbudun'a veriyorum.

Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN - Bana sorulmuş bir soru olmamakla beraber, bir Anayasa Hukukçusu olarak, zorunlu din derslerinin laikliğe uygun olup olmadığı konusundaki düşüncemi burada belirtmeyi bir ödev sayıyorum. Laik bir devlette, şu veya bu biçimde zorunlu din eğitimi olamaz. Bu Anayasa hükmü ile, Osmanlı Devletinin dinsel toleransının bile gerisine gidilmiştir; çünkü o zaman hiç değilse, Müslüman olmayanlar böyle bir eğitime tâbî tutulmuyorlardı. Şimdi Müslüman olmayan çocuklarımız bile, zorunlu olan Din derslerinden sorumludurlar. İkinci üzüntüm, bu hükmün, Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü dilinden düşürmeyen bir rejim zamanında getirilmiş olmasıdır.

Sayın Erbaş'ın sorusuna cevaben, nüfus kağıtlarında din hanesi bulunmasını doğru bulmuyorum. Laik bir devletin vatandaşların dinî inançlarını açıklamaları isteme hakkı olamaz; kişinin dinî inançları da devleti hiç bir şekilde ilgilendirmez. Sayın Erbaş'ın ikinci sorusu, İslamiyette din adamlarının bir "ruhban sınıfı" oluşturup oluşturmadığı. İslamiyette ruhban sınıfı olmamasından kastedilen, bu sınıfın Hıristiyanlıkta olduğu gibi, devletten bağımsız, özerk bir cemaat örgütü oluşturmamasıdır. Yoksa elbette, her İslam devletinde dinî hizmetler gören görevliler mevcut olmuştur. Ama bunlar, bağımsız bir cemaat örgütünün görevlileri değil, kamu görevlileri, devlet memurlarıdır. Bu, Osmanlı Devletinde de böyleydi, Cumhuriyette de böyledir. Cumhuriyet, daha önce değindiğim nedenlerle, bunu değiştirmek istememiştir.

Bir soru, Türkiye'de Devlet, Müslüman vatandaşların dinî hayatını düzenlerken, Müslüman olmayan vatandaşların din işlerinin kendi cemaat örgütlerine bırakılmasının bir çelişki olup olmadığıdır. Bu bir çelişki değil, Lozan'daki taahhüdümüzün gereğidir. Kaldı ki, çoğu zaman çeşitli açılardan yerilen, fakat dinî toleransının da övgüyle anılması gereken Osmanlı İmparatorluğunda da durum böyleydi.

Bir soru da, devletçe sağlanan dinî hizmetlerin, belli siyasal iktidarların yararına istismar edilmelerinin mümkün olup olmadığıdır. Böyle bir ihtimal yok denilemez. Gerçi Anayasanın 136'ncı maddesi, Diyanet İşleri Başkanlığına, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek faaliyette bulunma yükümlülüğünü getiriyor. Ancak uygulamaların her zaman bu norma uygun olup olmadığı tartışılabilir. Anayasa hüküm koymakla bir sorunu kökünden çözmek mümkün olsaydı, herşey çok kolaylaşır. Bugün laikliği tartışmamıza da gerek kalmazdı. Bence, belki biraz hayalci gibi görülebilecek temel çözüm, bütün siyasi partilerin din hizmetlerini bir politik konu olmaktan çıkarma hususunda bir "consensus"a varmalarıdır.

Nihayet, Sayın Güleç'in, bazı yanlış anlamalara neden olan ilginç bildirisinin de, bence bir değer yargısını değil, objektif bir tesbiti içerdiğini ifade etmek isterim. Türkiye'de bürokratik seçkinlerin bir ölçüde seçkin (elitist) ve vesayetçi bir tutum içinde oldukları ve bunun da toplumda bazı sonuçları yarattığı, beğenelim veya beğenmeyelim, sosyolojik bir gerçektir. Toplumla laik ve çağdaş değerler doğrultusunda eğitmek görevimizi elbette ihmal etmeyelim. Ama her samimî dindarın gerisinde

bir potansiyel Humeyni görmek gibi bir hataya da düşmeyelim. Büyük çoğunluğu dinî inançlarıyla laik devlet arasında çelişki görmeyen halk kültürleriyle açık ve içten bir diyalog kurmaya çalışalım. Böylece laikliğin güçlenmesine daha da yararlı bir katkıda bulunacağımıza inanıyorum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar).

BAŞKAN - Teşekkür ederiz.

Efendim, öğretmen arkadaşımız Ortaöğretim Genel Müdürlüğünün bir genelgesini okumak istedi. Yalnızca bunu okuması için söz veriyorum, yorumunu size bırakıyorum.

Fuat CEZAYIRLI - Teşekkür ederim Sayın Başkan, daha önceki bir konuşmacının sözünü ettiği gayri müslim öğrencilerin bu dersteki durumlarına ilişkin açıklama getirmek istiyorum.

26.7.1990 tarihli, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'nün Ankara Valiliğine, oradan Milli Eğitim Müdürlüğüne, Milli Eğitim Müdürlüğü'nün de okul müdürlüklerine göndermiş olduğu bir yazıyı sunuyorum:

"Bakanlığımız Orta Öğretim Genel Müdürlüğünün İlk ve Orta Öğretim okullarında öğrenim gören T. C. uyruklu Hıristiyanlık ve Musevilik dinlerine mensup öğrencilerinden bu dinlerden birine mensup olduklarını belgelendirmeleri kaydıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine girmelerinin zorunlu olmadığına ilişkin 26.7.1990 gün ve 23388 sayılı emri yukarıya çıkarılmıştır. Bilgilerinizi rica ederim.

·Milli Eğitim Müdürü

Okulumuz bu uygulamayı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi Anayasaya zorunlu olarak konduğu günden beri uygulamakta ve gayri müslüm öğrencileri bu dersten sorumlu tutmamaktadır. Bu durumda olan öğrencilerin velileri bir dilekçeyle okul müdürlüğümüze başvurur. Dilekçe ilgili birimlerden geçtikten sonra durum yazılı olarak ders öğretmenine bildirilir. Böylece, gerek ders öğretmenin not defterinde, gerek diğer resmi kayıtlarda öğrencinin adı ve soyadının karşısına "SORUMLU DEĞİLDİR" yazılır.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN - Efendim, saat 17.40 ve 17.45'te kapatma sözümü yerine getirmeye çalışıyorum. Toplantımız yarın devam edecek.

Efendim, sorulardan bir tanesi Darwin'le ilgiliymiş, ben onu farketmemiştim; bu güzel fırsattan yararlanarak; üniversitede ders veriyoruz diye ille de bizi o bürokratlardan saymayınız biz hiç olmazsa eskinin dilini anlıyoruz. Efendim, bu Darwin sorununu bu güzel topluluğu bulmuşken anlatayım. Darwin Kuramı, Türkiye'de Maymun Kuramıdır. Yani Darwin'e inananlar maymuncudur. Maymundan geldiğine inanırlar, olayın tarihi bir gelişmesi var. 1859 yılında Darwin Türlerin Kökenini yazdı, 1860'da Cambridge Üniversitesinde. İngiliz bilim heyetinin bir toplantısında konu tartışılıyor ve de kentin başpiskoposu konuyu savunan Mrs. Haksley'e şu soruyu soruyor: "Mrs Haksley, siz Darwin'in Evrim Kuramını savunuyorsunuz, size şöyle bir sorum var. Bir insanın eğer anneannesi maymunsa, dedesinin de maymun olması gerekir mi?" Darwin bir köşede oturmuş not alıyor, hiç öyle

şeylerle ilgili değil, kafasında başka sorular var. Fakat Mrs. Haksley; yani savunucusu, işi ciddiye almış, söz sırası gelince şöyle söylüyor:" Sayın Başpiskopos, muhterem peder gerçeklere yüz çeviren ve bunu kullanarak insanları karalayan insanlardan olmaktansa, gerçeklere saygılı maymunların torunu olmayı tercih ederim" (Alkışlar). Fakat 1860 yılında bu cevabı duyan gazeteciler, yazıhaneye koşup başlığı atıyorlar. Darwin'ciler maymundan geldiklerini kabul ettiler. O gün bugündür Türkiye'de bu maymun davası sürüp gider.

Değerli arkadaşlarım, Darwin maymunla ilgili hiçbir şey söylemiyor, Darwin; bize en yakın kuzenler olduğunu söylemiştir ama ondan geldiğimizi söylemiyor. Biz kuzenlerden gelmeyiz, kuzenler başka bir şey, belki onlar bizden gelmiş olabilir. Ama maymunlara sormuşlar, "bizim insanlarla hiç ilişkimiz yok" diyorlar.

Şimdi bu çelişki nereden çıkıyor. Bu işin esprisiydi, galiba maymunların ne düşündüğünü bilmiyoruz. O kadar evrime girmediler. Fakat sorunun özü şu. Darwin'in bir Evrim Kuramı değil, Darwin'in iki kuramı var. Burada da ben otoriteyim, şimdi kendime söz veriyorum. Birinci kuramı Evrim Kuramıdır, hiç akli başında bir bilim adamı bunu bugün reddedemez. Biyoloji Evrim Kuramı üzerine kuruludur ve gelişmektedir. Darwin'in bilmediği olaylar radyasyonlar, mutasyonlar eklenmektedir; kuramı gelişmekte ve büyümektedir, canlıdır, her zamandan daha kuvvetlidir, ama Darwin'in ikinci bir kuramı var, o da bizlerle, insanlarla ilgili. Darwin hızını alamamış fen bilimcilerinin yaptığı bir hataya düşmüş ve şunu söylemiş. Demiş ki: "Kültürler, insan-

lar arasındaki fark, onların evrim düzeylerinden ileri geliyor." Yani " Biz İngilizler dünyayı yönetiyoruz, çünkü diğer ırklardan daha ilerdeyiz"... Bu gürüş, ırkçılıktır. Darwin, Biyolojinin mekanizmasını anlamış, insan sorununu anlamamıştır, orada hataya düşmüştür ve bütün dünya da Darwin'in bu ikinci kuramına karşıdır. Şimdi bu gerçek karşısında batı kilisesi ne yapıyor. Darwin'in yaradılış kuramına indirdiği darbeyi, Darwin'in yaptığı yanlışlıkları örtmeye çalışıyor. Bilim dünyası Darwin'i reddediyor, hangi Darwin'i, bir tane Darwin var ama, iki tane kuram var. Bilim dünyası Darwin'in Evrim Kuramını reddetmiyor, bilim dünyası Darwin'in insanla ilgili kuramını reddediyor, insanlar arasındaki fark ve benzerliklerin türün evriminden değil, kültürün farklarından ileri geldiğini söylüyor, işte bunu anladığımız anda Darwin'i okutmaktan korkmayacağız, Darwin'i bilmekten korkmayacağız. Ama ne yazık ki üniversitelerimizde, fakültelerimizde Darwin'i böyle okutuyoruz. Benim Üniversitemde Biyoloji öğrencisi var, geçen gün bana sordu: "Hocam sizi ortalıkta gördüm ne yapıyorsunuz?" Dedim "Antropoloji insan bilimidir." "Yani Darwin falan mı?" "Evet Darwin falan. Sen Darwin'i okudun mu?" "Hocam biz Darwin'i okumayız, hocalarımız bize söyler, biz de yazarız, sonra bize sorarlar, onların bize söylediklerini biz onlara söyleriz." İşte böyle kulaktan, naklen çocuklarımıza yazarak öğrettiğimiz sürece Darwin'in bu gerçeğini hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Korkarım ki, 2000 li yıllara girerken yine maymun davasıyla, nasıl Yunanlıların bir eşek davası vardı, afedersiniz sözümüz meclisten dışarı, geometri ile ilgili, bu maymun davasını konuşup duracağız; ama insan olmak için Darwin'i anla-

mak ve aşmak zorundayız. Çünkü değerli arkadaşlarım, Darwin'in varlık stratejisi olarak önerdiği ilke "En Güçlünün Yaşam Gücüdür, Kalıcılığıdır." Bugün bu ilke terk edilmiştir. Ekologlar ve de Uzak Doğulu bilginler, başka bir öneri getiriyorlar. Türlerin birlikte varolması stratejisi, o kadar güçlü olabilir ki, kendisini ortadan kaldırabilir. Tıpkı dinazorların yok olduğu gibi; ama eğer siz ilke olarak türlerin birlikte var olabileceğini kabul ederseniz, o zaman bu en yüksek yaşam koşuludur. Bir çam ormanı mahfolabilir ama çam kururken, yanında çınar varsa durum kurtulabilir. Varlığın stratejisi doğaya bakınız, hayvanlara bakınız, böceklerle bakınız, türlere bakınız, yüzbinlere, milyonlara bakınız yaşam, doğa çeşitliliğin yaşaması stratejisini seçmiştir. Türleri bire indirme stratejisini değil. Bu sözümle laikliğin bir ilkesine gelmek istiyorum. Laiklik ve demokrasi Özbudun'un söylediği gibi insanları tek türe indirmek değil, insanları çeşitlilik içerisinde varolabileceğini savunma ilkesidir.

Saygılarımı arz ediyorum, hepinize iyi akşamlar diliyorum. (Alkışlar).

BİLDİRİ III

EĞİTİMDE LAİKLİK

Konuşmacı : Prof. Dr. Özer OZANKAYA

Oturum Başkanı : Doç. Dr. Nezahat SEÇKİN

EĞİTİMDE LAİKLİK

Prof. Dr. Özer OZANKAYA *

I. LAİKLİK KAVRAMININ TANIMI VE KAPSAMI

1. Bilindiği gibi "çağdaş" olarak nitelenen toplumlar "demokratik" toplumlardır ve bu toplumların tüm temel kurumları gibi eğitimleri de demokratik eğitim özelliğindedir. Konumuz da burada başlıyor: Demokrasinin olduğu gibi demokratik eğitimin de başta gelen özelliği "laik" olmasıdır. Öyleyse her şeyden önce laiklik kavramını tanımlayıp demokratik düzenle zorunlu bağlarını göstermek, sonra da laik eğitimin neleri yapmayı ve nelerden sakınmayı gerektirdiğini belirtmek gerekiyor.

2. Bu noktada üzüntü verici bir duruma işaret etmeden geçemeyeceğim: Gerek demokrasinin, gerekse laiklik ilkesinin belirgin koşulları, dolayısıyla geçerli tanımı Türk ulusunun gündeminden çoktan çıkmış olmalıydı. Çünkü aşağıda belirteceğim gibi laik ortam, toplumsal yaşamın her alanında barışın kurulmuş olduğu ve kararlı biçimde işlediği ortam demektir; toplumumuzda bu barış ortamını bozucu tertipler, ona büyük zaman ve her türden maddi, manevi kaynak yitirtmekte, çağdaş uygarlığın büyük ivme kazanmış gelişme hızı karşısında, Türk ulusunun sömürge ortamını andıran bir derbederliğe düşmesine yol açmaktadır. Gerçi bugün hemen herkesin laikliği benimsiyor görünmesi karşısında belki yukarıdaki kötümserliğe gerek yok denilebilir. Gerçekten de bugün toplumumuzda hemen herkes

* Yıldız Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

"Ben laikim" diyor. Hükümet, siyasal partilerin hemen tümü, hep laiklikten yana olduklarını söylüyorlar. Böylece gerçek davranışları laikliğe uymayanlar bile laiklik ilkesini savunmak zorunda kaldıklarına göre, artık demokrasi ve laikliğe yönelik tehlikelerin azaldığı sanılabilirse de, bu sanı çok yanlış olur. Çünkü dudaklarının ucuyla laiklikten yana görünüp, örgütlü ve eylemli olarak bu düzenin tam tersini kurma ve eğitim kurumlarını da bu amaçla kullanma çabasında bulunanlar vardır, kanımca Türk demokrasisinin karşısındaki en ciddi tehditlerden birini bunlar oluşturmaktadır. Hem toplumu kavram kargaşasından sakınmak, hem de bir yandan demokrasi ve laiklik türküsü söylerken, gerçekte bu düzeni yıkıcı eylem ve örgütlenmelerde bulunanları ayırdedebilmek için elimizdeki en etkili ölçüt, kanımca, kavrama getirilecek tanımdır. Ayrıca laikliğin neden demokrasinin temel koşulu olduğu, eğitimin neden laik olması gerektiği sorularının yanıtı da kavramın tanımlanmasını gerektirir. Bilimsel yöntemi geçerli kılan baş özelliklerinden bir tanesi de, kullandığı kavramları açıkça tanımlamak ilkesine sıkı sıkıya uymasındır. Tanım işinin bunca yaşamsal önemde olmasına karşın, bir türlü sonuçlandırılmaması olması dikkat çekicidir.

3. Laiklik kavramının geçerli ve yeterli tanımı kanımca şudur: Bir toplumda bireylerin herhangi bir inanca sahip olma ya da olmama konusunda tam özgür olmaları ve bu yüzden (yani belli bir inanca sahip oldukları ya da herhangi bir inancı paylaşmadıkları için) kamu yaşamının hiç bir alanında -işyerinde, bankada, otobüste, hastanede, parkta, sokakta...- ne olumlu, ne de olumsuz yönde hiçbir farklı işlemle karşılaşmamaları, bir cümleyle eşit hak ve yükümlülöklere sahip olmaları demektir.

Herhangi bir inancı gerekli görmeme, belli bir inancı paylaşmama özgürlüğünün olmadığı, tersine herkesin belli

bir inanca katılmak zorunda bırakıldığı yerde inanç özgürlüğü, yani laiklik olmadığı gibi demokrasinin de bulunmadığı açıktır.

4. Herhangi bir inancı paylaşmaya gerek görmeyenlerin de eşit yurttaş hak ve özgürlüklerine sahip olması noktasına gereken önemi vermeyenler, örneğin istesin istemesin her ailenin çocuğuna aynı din eğitim ve/ya da öğretimini vermeyi gerekli görenler, toplum yaşamında uyum ve dayanışmanın, herkesin aynı kutsal inancı paylaşmasına bağlı olduğu kanısındadırlar. Bunlardan içtenlikli olanların toplum ve tarih bilgisine sahip olmadıkları söylenebilir kanısındayım. Hemen her toplumun tarihinde din ve mezhep kavgalarının ne korkunç iç savaşlara yol açmış olduğunu, ne büyük yıkımların nedeni olduğunu tarihten öğrenememişlerse, yirmi yıldır Lübnan'ın nasıl perişan olduğunu, sekiz yıllık İran-İrak savaşının milyonu aşkın genç insanın öldürülmesi ve saymakla bitmez acılara yol açtığını, ayrıca bugün dinsel yönetim altında bulunan toplumların bağımsızlık ve özgürlükten yoksun, Atatürk'ün deyişiyle "Şunun, bunun tutsaklık ve aşağılayıcılık zincirleri altında bulunduğunu, aldıkları eğitim ve ahlakın onlara bu tutsaklık zincirlerini kırarak insanlık niteliğini vermediğini", çünkü laik olmayan eğitimin ulusal da olmadığını artık görmelidirler.

5. Ayrıca her inanç ve görüşten yurttaşların eşit haklarla paylaşmaları ve ilişkide bulunmaları gereken kamusal alanlarda -işyerinde, hastahane, otobüste, bankada, okulda, parkta...- inançlarının gösterisini yapmaya, giyim, kuşam ve davranışlarıyla birbirlerinin adeta gözüne sokmaya kalkışmalarının hoşgörünün gereği olmadığını da anlamalıdır. Bu bakımdan Türk Devriminin giyime ilişkin önlemlerini yüzeysel ya da biçimsel diye hafife alanların ne

denli yanıldıkları bir kez daha ortaya çıkıyor. **Türk Devrimi uluslararası giyimi toplumumuza kazandırmakla, her Türk yurttaşının kamusal yani ortak alanlarda birbirlerine inanç ya da toplumsal konum gösterisi yapmayacakları bir ilişki ortamı bulmalarını sağlamıştır.** Demokratik düzeni verimli bir biçimde uygulayabilen toplumlarda bireylerin çok büyük çoğunluğunun giyim, kuşam, renk, biçim... gibi dışa vuran davranışlarının herhangi bir inanç ya da ideoloji gösterisi niteliğini taşımadığı, bu bakımdan nötr olduğu gerçeği göz önüne alınırsa, Türk giyim devriminin önemi de anlaşılabilir. Çünkü inançların çok değişik ve değişken olduğu, bu nedenle kamusal alanlarda, yani her görüşten yurttaşların eşit haklarla paylaşım ilişkiler kurduğu alanlarda, inanç gösterisi yapmanın toplumsal uyum ve dayanışmaya olanak bırakmayacağı, yurttaşların birbirlerine yaklaşım dostça ilişkiler kurmalarını engelleyeceği, kamu düzenini bozacağı, söz konusu demokratik toplumların okullarında da özenle verilen demokrasi eğitiminin temel bir saptamasıdır... **Kamu düzenini bozacak bir biçimde inanç gösterisi yapılamaz.** Çünkü hoşgörü, bir bölüm insanların bir başka bölüm karşısında eli-kolu bağlı kurbanlık koyun durumuna razı olmaları demek değildir. Onlar da kendi inançlarının gösterisine kalkıştığında kamusal ortak alanlar, hizmet ve üretim yerleri olmaktan çıkar.

6. Bu tanımıyla laiklik, yalnız dinsel nitelikli baskıcılığı değil, her türlü baskıcılığı önlemek bakımından da en elverişli düzenlemenin ve en uygun siyasal kültürün temelini oluşturur. Gerçekten insanlar kutsal saydıkları inançlar alanında ne kendilerinin başkalarına, ne başkalarının kendilerine herhangi bir baskıda bulunmasını kabul etmeyince, inançların kişiden kişiye, toplumdaki topluma ve zaman geçtikçe değiştiğini, yani göreliliğini kavrayınca, dinsel

kaynaklı olmayan zorbalık düzenlerine çok daha kolaylıkla karşı çıkabilmekte, dinsel olmayan dogmaları çok daha etkin biçimde reddedebilmektedirler. Demokratik düzenle yönetilen toplumları gösteren bir dünya haritasıyla laik düzene sahip toplumları gösteren bir dünya haritasının tam olarak üstüste çakışmasının temel nedeni, laik düşüncesün demokratik düzenin özünü oluşturmasıdır.

7. Laiklik ilkesinin toplumda ulusal bağımsızlık, özgürlük ve barışı gerçekleştirici ve koruyucu işlevini yerine getirebilmesi, temel toplumsal işlevleri üstlenmiş olan tüm kurumların da laikleşmesine bağlıdır. Aile kurumunun, eğitim kurumunun, devlet dediğimiz siyasal kurumun, kamuoyu oluşturucu kurumların ve ekonomi kurumunun laikleşmesi gerekir. Bunlardan herhangi birinin laik nitelikten yoksun kalması ya da bu niteliğinin zayıflaması, öteki kurumların da bu niteliğinin sarsılıp bozulmasına yol açar.

Nitekim Türk toplumunu demokrasi ilkesi üzerine kuran **Atatürk ilke ve Devrimleri, devletin, hukukun, ailenin, ekonominin, dil, tarih, felsefe, sanat ve edebiyatın da eğitim gibi laikleştirilmesi hareketidir.**

12 Haziran 1919 Amasya Genelgesi, "ulusun yazgısını yine ulusun azim ve kararı kurtaracaktır" der. Bu ilkenin ardından "Egemenlik başlısız, koşulsuz ulusundur" ilkesinin geleceği belliydi.

Saltanata son verilerek Cumhuriyetin ilanı ve Cumhuriyet dışında bir devlet biçiminin önerisinin bile yapılamayacağı, devletin laikleşmesinin bir başka temel göstergesi olmuştur.

3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması yasası Türkiye'de laikliğin bugüne değin yapılmış en açık, en yeterli ve geçerli tanımını getirmiştir: **"Türkiye Cumhuriyeti'nde insan**

ilişkileri alanında yasa yapmak yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun seçtiği hükümete aittir." Eğitim kurumlarımızda bu yasa hükmünün, laikliğin en açık ve öğretici tanımı olarak değerlendirilmemiş olması hem üzüntü verici, hem de düşündürücüdür. 1926 tarihli Türk Yurttaşlık Yasası (Medeni Kanun) ile ailenin laikleşmesi, özellikle de bu yasanın "Ergin (reşit) dinini seçmekte özgürdür" hükmü, ailenin ve genel olarak toplumsal ilişkilerin laikleşmesi bakımından temel önem taşır.

Son olarak eğitimin birliği ilkesi ve Türk eğitim düzeninin demokrasinin belirgin nitelikleri üzerine kurulması: "Tüm yurt çocuklarına, ne cinsiyet ne de başka herhangi bir toplumsal statü farkı kabul edilmeksizin, bilimsel yöntem ilkelerini tek kılavuz olarak alan, biçimiyle de içeriği ile de demokratik bir eğitimin verilmesi. Dinsel nitelikli mahalle mektepleri ve medreselerin kapatılması, okul ders izlençelerinin inançların gölgesinden -bırakınız baskısını- kurtarılması, kız çocukların da her eğitim düzeyinde ve karma eğitim ilkesine göre eğitim görmesi, milli eğitim bütçesinin merkezi devlet bütçesi içine alınarak laik ve demokratik olmayan toplumsal kesimlerin etkisinden kurtarılması... gibi demokratik ve ulusal bir eğitim düzeninin temelleri, bugün de olduğu kadarıyla tüm ulusal gücümüzün, bağımsızlığımızın, şeref ve gönencimizin gerçek temelleridir..."

I. TÜRKİYE'DE LAİKLİK VE DEMOKRASİYE - DOLAYISIYLA LAİK EĞİTİME - KARŞI ÖRGÜTLÜ TUTUM VE DAVRANIŞLARIN ANA ETKENLERİ

Türkiye'de tüm temel kurumlar alanında olduğu gibi eğitim alanında da demokrasi ve onun özü demek olan laiklik ilkesini engellemeye yönelik örgütlü akımları anlamaya

çalışırken, daha Türk Devrimi'nin başından beri karşılaştığı ve İkinci Dünya Savaşından sonra etkinliği artarak süregelen önemli bir etken göz ardı edilmemelidir. **Bu etken uluslararası sömürgecilik ve onun ülke içindeki işbirlikçileri etkenidir.** Bunu Mustafa Kemal başından beri görmüş ve göstermeğe çok çalışmıştır:

"Türk bağımsızlık savaşı yalnız Türk ulusunun kendi nam ve hesabına olsaydı, çok daha az kanlı, çok daha kısa süreli olurdu."

Buradaki "bağımsızlık savaşı" teriminin yerine rahatlıkla "Türk Devrimi" terimini koyabiliriz. Çünkü Cumhuriyet düzenini oluşturan ve Atatürk Devrimleri denilen demokratikleşme girişimleri olmadan "bağımsızlık" kavramını algılamaya bile olanak yoktur. Bu nedenledir ki sömürgeciliğin baş hedefi gerçekte "demokratikleşmeyi önlemek"tir.

Nitekim Atatürk daha sonra **Söylev**'de, bu önemli noktayı gözlemlemiş olduğunu daha açık bir biçimde belirtmiştir:

"Efendiler, yabancılar halifeliğe saldırmıyorlardı. Ama Türk ulusu saldırıdan kurtulamıyordu. Türk ulusuna daha kolay saldırabilmek için halifeliğin devamını tercih ediyorlardı."

Halifeliğin, yani dinsel devletin sürdürülmesini istiyorlardı. Çünkü dinin sömürülmesi hem iç hem de dış sömürgecilerin her zaman başvurdukları bir yol olmuştur. Bu nedenledir ki din sömürüsü ile dinin kendisini birbirinden ayırmanın çok önemli olduğunu burada belirtmek gerekir. Sömürülmekten kurtulmanın tek gerçek koşulu olan demokrasiyi ve onun temeli olan laikliği koruyup geliştirmek bakımından bu çok önemlidir. Türk devrimi bu konuda da gerçekte gerekli tüm önlemleri almıştır.

Evet, din denilen ve kutsallık, dokunulmazlık bağlanan inançlar düzeninin sömürülebildiği gerçeği, binlerce yıldan beri gözlemlenmiştir. Üç örnek yeterlidir:

Ünlü Roma'lı tarihçi Çiçero, "Roma'da sokakta karşılaşan iki kâhinin (din adamı) gülmeden birbirinin yüzüne bakmadığını (!) ve dinin köleler, yoksullar ve kadınlar için olduğunu" yazmıştı.

19. yüzyılda Napolyon dine şu işlevi veriyordu: "Din olmadan bir devlette düzen kurulamaz. Toplumda eşitsizlikler olduğu için din vardır. Karnı tıka basa dolu bir kimsenin yanında açlıktan ölmekte olan kişinin bu durumu kabullenebilmesi için, birinin ona 'Ne yapalım, Tanrı'nın takdiri böyle. Bu dünyada eşitsizlikler olacaktır. Ama öte dünyada, o sonsuzluk âleminde bölüşüm başka türlü olacaktır demesi gerekir."

Bunun gibi daha 19. yüzyılın sonlarında bile (1891) Revum Novarum adıyla bilinen papalık genelgesi aynen şunları söylüyordu: "Devletin baş görevlerinden biri yasalar yaparak ve güvenliği sağlayarak özel mülkiyeti korumak ödevidir... eğer herkes durumunu iyileştirmeğe kalkarsa, ne adalet ne de kamu yararı herhangi bir bireyin başkasına ait şeylere el koymasına izin verir; ne de anlamsız eşitlik gerekçesiyle başkasının malına zor yoluyla el koymağa hak verdirir."

Napolyon'dan bu yana din sömürüsü ulusal sınırları taşmış, uluslararası boyutlara ulaşmış, dünya nüfusunun 2/3 ünü ikinci sınıf insan derecesine indirmiştir. Evet, her türlü değer ölçüsünün olduğu gibi dinsel değerlerin de onları bozmak, yıkmak, saygınlığını azaltmak pahasına sömürüsü yapılagelmıştır. Kanımca bugün karşısında bulunduğumuz durumun bu uluslararası boyutu üzerinde

durmamak, toplumu bu konuda uyarılmamak büyük bir yanlışlıktır. Örneğin "örtünen kız öğrencilere parasal yardım yapıldığı" yolundaki, bir kez de bir üniversite rektörünce basına verilen bir demeçte dile getirilen uyarılar güvenlikten sorumlu makamları harekete çoktan geçirmeliydi. Laik düzen karşıtlığının bu iç ve dış siyasal kaynaklarına eğilebilmek için her şeyden önce" düşüncelerin insan ve toplum yaşamındaki önemini kavrayan bir toplum tanısına sahip olmak" gerekir.

Laik Atatürk Türkiye'si, her iki süper gücün gözünde de "istenmeyen" bir şey olmuştur. Çünkü demokratik, bağımsız, sanayileşmeyi hedef almış ulusal bir toplum olma hedefindeki Türkiye, petrol zengini Orta - Doğuya örnek olacak bir stratejik değerdeki kaynağın söz konusu ülkelerin halklarının yararına kullanılması yolunu açacaktır. Bu arada, böyle gerçek anlamda uyanmış, gelişmeye koyulmuş ülkeler arasında İsrail'in haksızlık üzerine atılmış olan temellerinin nasıl korunabileceği, özellikle ABD'nin baş sorunları arasındadır. Söz konusu gerçek gelişme giderek tüm az gelişmiş ülkelere de yayılacaktır. Yani ekonomik gelişmenin ancak demokratik düzenle başarılabileceği, bunun için de din sömürünün yapılamayacağı, düşünsel ve toplumsal uyanışın engellenemeyeceği laik düzenin zorunlu olduğu kavranacaktır. Öyleyse iç sömürücü işbirlikçileriyle elele verip ne olursa olsun demokratikleşmeyi engellemelidir. Nasıl? Bilimi, demokrasiyi, insanların "uyruk" (teb'a) değil, özgür yurttaş olmalarını, sanki kendisinin sonuymuş gibi sunup, dini ve din adamlarını bu gelişmelere karşı kışkırtarak. Oysa aşağıda belirtileceği gibi demokrasi ve bilimsel düşünüş, toplumsal gelişimin doğal bir belirişi olmuştur, yoksa dini erki yerinden indirmek için özel olarak kimilerince "düzenlenmiş" değildir.

Demokrasi ve bilimsel düşünüş toplumsal gelişimin doğal bir parçası olduğuna göre, din için kendi saygınlığını sürdürmenin tek yolu bunlarla uyum içinde bulunmaktır, bunlara savaş açmak değil. Aşağıda Atatürk'ten de Einstein'dan da yapacağım alıntılar, toplumbilimcilerin - örneğin en başta Emile Durkheim'in- bu konudaki görüşlerinin hem geçerli, hem de uygulanabilir olduğunu gösterecektir, kanısındayım.

Süper güçlerin ikisi de demiştim. Gerçekten Rusların da daha Çarlık zamanından kalma birinci sınıf sömürgeci gelenekleri göz önüne alınmadan ve daha günümüze değin, Gorbachev'in deyimiyle "uşaklığı özendirici, baskıcı ve dogmatik" yönetim özelliği hesaba katılmadan SSCB'nin uluslararası ilişkilerdeki etkisi gereğince anlaşılabilir kanısındayım. Bir tek örnek vermek yetecektir. On yıl süreyle Afganistan'ı iç savaşta perişan ettikten sonra SSCB, kendi güdümündeki yönetim aracılığı ile bu ülkeye önere önere "İslam Cumhuriyeti" önermiştir.

ABD'nin de başta Türkiye olmak üzere Orta - Doğu ülkelerini komünist diktadan korumak savıyla bir "yeşil kuşak" stratejisi izlediği gibi. Oysa asıl amaç bu ülkeleri karanlıklar içinde tutmaktır. Yoksa diktacılığa karşı önlem başka bir dikta olamaz; demokrasi ve özgürlük düzeni olur. ABD demokrasi savunuculuğunda içtenlikli olsaydı, hem Türkiye'de hem de genellikle Orta-Doğu ülkelerinde Atatürk Devriminin başarısı için destek vermesi gerekirdi. Gerçek şudur ki ABD ve SSCB başta olmak üzere **tüm gelişmiş sanayi toplumlarının yönetimleri, demokrasiyi, özgürlüğü, dolayısıyla gerçek bir gelişmeyi dünya nüfusunun 2/3 sine lâyük görmemektedir.** Konumuzun uluslararası boyutu budur. Atatürk'ün dediği gibi "uluslararası yaşamın felsefesi, hâlâ sürekli ve korkunç bir

mücadele biçiminde beliriyor". O'nun UNESCO'nun kuruluşuna da esin kaynağı olan "Dünya yurttaşları açgözlülükten, çekememezlikten ve bağınazlıktan uzak kalacak biçimde yetiştirilmelidirler" ülküsünü, süper güçler ve tüm sanayileşmiş toplumlar - İkinci Dünya Savaşı yıkımlarını atlattıktan sonra - çabuk unutmuşa benziyorlar. İki süper gücün şimdi dost olmaları ve tüm sanayileşmiş dünya ülkeleri arasında saldırmazlık paktı yapmış olmaları az gelişmiş dünya bakımından ne sonuç verecektir. Göreceğiz. Bakalım "uygar dünya" diye adlandırılan ülkeler, az gelişmiş ülkelerin gerçek gelişmelerinin vazgeçilmez gereği olan demokratikleşmelerine mi destek verecek, yoksa yerel savaşlarla, iç parçalanmalarla derbeder edip yine hammadde ve ucuz emek deposu olarak tutmayı amaçlayan "yeşil kuşak" türü komplolarını mı sürdürecekleler.

Bu uluslararası karışma, Türkiye'de 1945 yılından beri laik gelişimi engellemekte, Türk demokrasisini çarpıtıp getirilmekte önemli bir etken olmuştur. Bir dışişleri bakanı, bir askeri darbeyle yerinden olduktan sonra ancak "Bir de baktım CIA altımı oymuş" diyebiliyor; ama bir yabancı devlet Türk demokrasisini nasıl işlemez kılabilecek düzenler oluşturabiliyor, sorusunu ana öğeleriyle aydınlatacak ve kamuyu bilgilendirecek herhangi bir araştırma, inceleme yaptırmayı kimse akıl etmek istemiyor.

1946'da Türkiye çoğulcu demokrasiye geçme kararı aldı. Demokrasi insanların birey olarak kişilik sahipleri olmaları, özgürleşmeleri değil midir? Öyle ise neden tarikatlar özendirildi, şeyhlerle kol kola, dahası elleri öpülerek çektilen resimler oy toplama aracı yapılabildi. Aynı kişiler bir yandan da ABD başkanıyla kol kola resim çektirerek

parti başkanı seçtirebildiler kendilerini. Oysa tarikat denilen şey, Orta Çağ koşullarının bir toplumsal örgütlenmesi olup, bireyliğin hiç bir değer taşımadığını, şeyh denilen kişinin ancak bir ölçüde gerçeklerin bilgisine ulaşabileceğini, geriye kalanlara şeyhin dediğini izlemek düştüğünü savunan anlayışı temsil eder. Türk Devrimi ise Atatürk'ün ağzından şu demokrasi ilkesini getiriyordu: **"Bütün dünya ve ey millet, iyice biliniz ki, Türk ulusu artık şeyhler, dervişler, müritler ve mansıplar ulusu olmayacaktır. Tarikat demek yol demektir. Bir tek tarikat vardır : Uygarlık tarikatı! Uygarlığın gereklerine uymak, insan olmak için yeter."** Bu demokrasi ilkesi izlenecek yerde, onun temelleri yıkılmak üzere birer kültür ve sanat yuvası olan Halk Evleri, köylü çocuğunu demokratik düzenin yurttaşı bilincine ve becerisine kavuşturacak olan Köy Enstitüleri kapatılıyor, okullarda din dersleri konulmaya başlıyor, ticanilik, mezhep kışkırtmacılığı... alıp başını gidiyordu. Peki bunların hangisinin demokrasi ile uyuşan bir yanı olabilir?

Ama ABD güdümündeki sağ uç ile Rus güdümündeki sol uç, başta laiklik olmak üzere Atatürk Devrimlerini biçimsel ve/ya da tepeden inme, yani anti demokratik olarak suçlamada birleştiler. Oysa her toplumsal ilerlemenin ister istemez yukarı bir otorite düzeyinde örgütlenerek uygulamaya konulmasının kaçınılmazlığı, toplumbilimsel bir olgudur. Bu, Türk Devrimi atılımlarının Türk halkınca istenmeyen bir şey olduğu sonucunu hiç bir zaman haklı kılmaz. Türk ulusu padişahın ya da halifenin arkasından ağladı mı? Kadın haklarını istemiyorum mu dedi? Egemenlik niçin ulusun olacakmış diye direndi mi? Arap harflerinin, sarığın, fesin, zedegânlığın.... savunucusu yapan herhangi bir toplumsal örgütlenme mi vardı? Türk halkı, "müselles" demek varken niçin "üçgen" diyelim diye mi diretti?

Ama dışardan güdümlü, Türk - Devrimi - karşıtı akımlar, demokrasiyi işlemez kılıyor; 12 Mart darbesiyle "Toplumsal uyanış ekonomik gelişmenin önünde gidiyor" gibi terimlerde çelişki niteliğindeki bir gerekçeyle toplumsal uyanışı engellemeyi kendine strateji seçen bir yönetim özgürlükçü ve demokratik 1961 Anayasasını kuşa çevirmek istiyor, bunu tam başaramıyor ama, eğitim birliği ilkesini temelinden bozacak bir akımı, İmam - Hatip Liselerini laik eğitime seçenek oluşturmak istercesine yaygınlaştırma akımını başlatıyor. Özerk üniversitelere seçenek olmak üzere de siyasal iktidara bağımlı akademileri alabildiğine çoğaltma yolu tutuluyor. Aynı stratejinin çok daha serbestçe uygulamaya konulabildiği 12 Eylül döneminde de, okullarda din derslerinin zorunlu kılınması, İmam - Hatip çıkışlıların her türlü yüksek öğrenim kurumuna, dolayısıyla tüm kamusal makamlara gelebilmesi yolu açılarak medrese kafasına toplum teslim edilmek isteniyor. Ama ağızlarından Atatürk ve Atatürkçülük sözcükleri hiç düşmüyor. Bütün bu demokrasi düşmanlıkları bu yüce kavramların arkasına saklanılarak yapılıyor.

Tüm bunlar, kanımca, Türkiye'nin bir sanayileşmiş, bağımsız, demokratik ulusal toplum olmasını ve çevresinde bunun örneğini verip umudunu canlı tutmasını önlemek içindir. Türkiyeyi ve çevresindeki ülkeleri, al - satçılığa mahkûm etmek, hammadde ve ucuz işgücü satan, yapılmış mal alan, derbeder birer toplum düzeyinde tutmak içindir.

III. LAİK EĞİTİMİN TEMEL GEREKLERİ

İster iç, ister dış olsun, savaşlar önce insanların kafalarında, yüreklerinde başlatılır. Bunu önlemek için eğitimi laik, demokratik bir eğitim niteliğine kavuşturmak zorunlu-

dur. Bu yapılmadığı sürece ne demokratik bir kültür yaygınlaşabilir, ne de toplumda iç barış ve uyum kurulabilir. Demokratik ve laik düzenin bireylerde bulunmasının gerektirdiği özellikler * ise şöylece sıralanabilir:

1. Laik düzenin okulları, çocuklara ve gençlere kendine güven duygusu veren okullardır. Çünkü kendine güven duygusuyla yetişmeyen bireyler, çevreyi dost bir çevre olarak algılayamaz, her an bir kötülük gelecek, her an aldatılabilecekmiş gibi düşünür ve duyar, yani toplumdan korkar, çevrelerine kuşkuyla bakarlar. Bunu önlemenin temel bir gereği, çocukların ve gençlerin görüşlerini ve isteklerini engellemesiz dile getirebilecekleri bir ortamın okullarda oluşturulmasıdır.

2. Laik düzenin okulları, çocukları ve gençleri katı görüşlerden, yani bağnazlıktan uzak tutan okullardır. Bu okullarda "Tek ve değişmez doğru olmadığı, cansız madde- nin bile bir yandan çözülüp dağılırken, bir yandan da yeni biçimler altında örgütlenmekte olduğu" anlatılır. Bu nedenle hep değişmekte olan gerçekliğin değişmez açıklamaşı olamayacağı kavratılır. Öyleyse sürekli olarak somut gerçekliği göz önünde bulundurmak gerektiği, çünkü sürekli geçerli bir kuramsal açıklama söz konusu olmadığına göre kuramsal genellemelerle yetinilemeyeceği, kuramları da yenilemek gerektiği, bunun için de somut gerçeklikle teması hiç koparmamak gerektiği kavratılır.

3. Laik okul, çocuklara ve gençlere nesnel (=objektif) davranmanın gereğini kavratır ve örneğini verir. Ön

* Demokrasi eğitimi için en elverişli kurumların okullar olduğu konusundaki görüşlerimi, TED'in daha önce Bugünden Yarına Ortaöğretimimiz konusunda düzenlemiş olduğu bilimsel toplantıda açıklamış bulunuyorum. Bu toplantı bildirileri de bir kitap olarak yayınlanmıştır.

yardımların etkisi altında gerçeğe ulaşamayacağını vurgular. Kendi görüş, inanç ya da çıkarına uymuyor diye gerçeklerin saklanması, çarpıtılması ve çözümlenmeye katılmamasının, toplumda uyum ve barışa da olanak bırakmayacağını vurgular. **Çünkü ancak doğruya bağlılık, insanlara barışın ve uzlaşmanın güzelliğini gösterebilir.** Nesnel davranışın ege- men olduğu ortamdadır ki demokrasinin bir başka temel kuralı olan "çoğunluğun özgürce belirgen kararına azınlıkta kalanların uymayı bilmesi, çoğunluk görüşünde olanların da azınlıktakilerin kendi görüşlerini çoğunluğa ulaştırma hakkına saygı göstermesi" gerçekleşebilir.

4. **Laik okulun en başta öğretmenleri "Bana göre, eğer bildiğim doğruysa, eğer koşullar değişmediyse..." gibi çekinceler eşliğinde derslerini verir ve görüşlerini açıklar.** Öğrencilerine en büyük özenle kavratması gereken bir tutum da "öğretmen söyledi diye, kitaplar yazıyor diye, falanca büyük kişi buyurmuş diye, atalardan kalmış diye... bir şeyin doğru olmayacağı, bizzat herkesin kendisinin araştırıp incelemek ve kendi bağımsız sentezine, sonucuna kendisi ulaşmak zorunda olduğunu" düşünme tutumudur.

Çünkü laik eğitim, bilimsel eğitimidir, bilim ise kuşku- cudur, kendi bulgusunu da her zaman sınamak gereğini temel önemde görür.

Bu noktanın önemi ne denli vurgulansa yeridir. Ayrıca bu nokta, son birkaç yıldan beri üniversite yaşamımızı ortaçağ karanlığıyla gölgelemek niteliğini almış, ancak "giyim özgürlüğü" kılıfı altında sergilenmekte olan bir eylemle de doğrudan doğruya bağlantılıdır.

"İnancım gerektiriyor" gerekçesiyle başlarını büyük çoğunlukla bir üniformayı andırırcasına belli bir biçimde sarıp sarmalayan bir bölüm kız öğrencilerle onlara arka

çıkanlara her şeyden önce iki şeyi anımsatalım: 150 yıl kadar önce Fransa'da, "Ben laboratuara girerken yalnız pardösümü değil, inançlarımı da kapının dışında bırakırım!" diyen bilim adamı Claude Bernard ile 700 yıl önce Endülüs'teki medresenin kapısına, "Burada âyet, kanıt olarak öne sürülemez!" diye yazmış olan ve Batı Aydınlanmasının (Rönesans) temellerini attığı kabul edilen Ibn-i Rüşd! Bu iki örnek de "İnançların gölgesinde bilim yapılamayacağı" gözlemini dile getirmektedir. Bağnazlara belki yararı olur diye bir de Erzurumlu İbrahim Hakkı Efendi'den üçüncü bir örnek verelim. Darwin'in doğumundan 50 yıl önce yazımını tamamladığı **Marifetname** adlı kitabında birçok konu yanında, bir de insanın da evrim sonucu oluşmuş bir canlı olduğunu, "nesnas" denilen bir maymundan yücelerek "insan suretin bulduğunu" yazan İbrahim Hakkı Efendi, bağnazların saldırısını daha baştan önlemek istercesine şu uyarıyı da kitabına koymuştur: **"Burada anlatılan konuları 'dine aykırıdır' gerekçesiyle tartışma nedeni yapmak isteyen kimse, dini zayıflatmış, güçten düşürmüş, dine karşı cinayet işlemiş olur. Çünkü bir kimse herhangi bir şeyin yerini, zamanını, tutarını (= miktarını) ve süresini akıl yoluyla bulduktan sonra, o kişiye bunun dine aykırı olduğu söylene, o kişi akıl yoluyla bulunduğu sonuçtan değil, olsa olsa dinden kuşkuya düşer ve 'akla aykırı din olur mu?' diye eleştiriye başlar. Dine yolsuz biçimde yardım etmeğe kalkışanların verdiği zarar, onu yolu yordamıyla eleştirenlerin verdiği zarardan daha büyüktür!"**

Gelelim üniversiteli kimi kız öğrencilerin "örtünme" tutumuna. Bir kez bir öğrenciye başını sarıp sarmalaması izni ni verdikten sonra, bir başkasının peçe takmasını, aba giymesini inanç ve ideolojisini (örneğin bu ateizm de olabilir)

simgelerle (rozetle, renkle, biçimle, rumuzla...) sergilemesini hangi gerekçeyle yasaklamaya kalkışabilirsiniz? Herkes inanç ve ideolojisini bayrakla, giyim - kuşamla, rozetle sergilesin demek, kamusal ortamları (örneğin üniversite alanlarını, hastaneleri, mahkemeleri, parkları, trenleri...) itişme alanına çevirmez mi? Üniversiteye gelen gençleri daha ilk günden başlayarak giyim kuşamlarıyla farklılıklarını birbirlerinin gözleri içine sokmaya itmek, onları öğrenim yılları boyunca birbirlerinden öğrenmeleri ve ortak girişimlerde bulunmaları için zorunlu olan etkileşim içinde tutmak gereğine ters düşmez mi?

Bir de en az bunlar kadar önemli olan, ama üniversite kurumunun var olma - yok olma sorunu olan "araştırmacı, kuşkucu, ön yargısız, saplantısız" olma zorunluluğu var. Kürsüdeki bilim adamı bile her cümlesinin başında, "yanılmıyorsam, eksik bilmiyorsam, koşullar değişmediyse.." gibi çekinceler dile getiriyorken, adı öğrenci olan kişiler ne hakla, hangi yetkiyle, her şeyin, evet her şeyin özgürce irdelenip eleştirilebilmesi gereken bilim kurumlarında "Tek doğru var, o da benim bildiğimdir, değişmez doğru benim dediğimdir!" dercesine inanç ve ideolojilerini giyim ve kuşamlarıyla gözlere sokmaya kalkışabilirler?!

5. Laik eğitim çocukları ve gençleri, duyguları gıdıklayan yaldızlı söylevlerden etkilenmeyecek, kitaplık ve laboratuvarlara özgü serin kanlı araştırma ortamlarında görüş alışverişinde bulunabilecek bir duygusal olgunluğa kavuşturmayı da amaçlar. "En korkunç yalanların beyaz kâğıt üzerine kara mürekkeple yazılan, sayılar biçiminde ortaya atılan, yaldızlara büründürülen yalanlar olduğunu" öğrenerek yetişen genç kuşaklar, demagojilerden, göz boyayıcı söylevlerden etkilenmemeyi de öğrenirler.

6. Laik öğretim çocuk ve gençlere, toplumu ve insanı tanıtır. Toplumun ne olduğunu, nasıl oluşup, işlediğini, nasıl değiştiğini, kurumların ne olduğunu, neye yaradığını anlatır. Örneğin seçim nedir, Anayasa Mahkemesi ne işe yarar, vergi nedir, doğrudan ya da vasıtalı vergi olması neden gereklidir, sendika, grev, lokavt, toplu sözleşme ne demektir, bir kentte arsa kullanımını konusu nasıl kararlaştırılıyor?... Bu ve benzeri toplumsal konularda gerçeğe uygun bilgilerle donatılan çocuklar ve gençler, demokratik bir toplumun haklarını olduğu kadar ödevlerini de bilen bireyleri olarak yetişmiş olurlar. Yasaların ve kurumların, her zaman için geçerli, değişmez, dokunulmaz şeyler olmayıp, geçmiş kuşakların gereksinimleri için yapmış oldukları düzenlemeler olduğunu, kendilerinin de yeni koşulların gereklerine göre yeni yasalar yapıp kurumlar oluşturmalarının hem zorunlu hem de kaçınılmaz olduğunu kavrarlar. Böylece toplumsal kurum ve kuralların efsanelleştirilip dokunulmazlaştırılması gibi anti - demokratik bir anlayış ve kültür önlenabilir.

7. Laik eğitim düzeninde okullarda din eğitime yer olmaz. Eşit yurttaş haklarına sahip, her inançtan ve herhangi bir dinsel inanca gerek görmeyen bireylerin çocuklarının eşit hakla devam etmesi gereken - çünkü hepsinin ödediği vergilerle çalışan - okullarda, **neden şunun inancı değil de, niçin ötekinin mezhebi değil de, falancanın okutulacakmış?** İnsanlar neden aldatılmak isteniyor? Aynı mezhepten iki kişinin bile dini yorumlayışı gerçek yaşamda birbirinden onca farklı iken, **sanki tüm yurttaşların dinsel anlayış ve beklentileri tornadan çıkmış gibi birbirinin aynıymış gibi bir varsayımla, çoğunluk Müslüman, öyleyse herkesin çocuğuna verilecek din dersi ortak istence uygun olur, denemez?**

Ayrıca demokratik bir toplumun temel meşruluk ilkelelerinden biri de, "ergin kişinin dinini seçmekte özgür olması" ilkesidir. Buna göre bireylerin baba ocağında, anne kucağında aldıklarının dışında, kamunun tüm çocuklara beyin yıkaması biçiminde bir dinsel inancı kazımayacağı, kalkışması, kuşkusuz ki yukardaki demokrasi ilkesiyle - dolayısıyla insan hakları ilkesi ile - bağdaşmaz. **Demokratik bir toplum, her türlü telkine elverişli çağdaki çocuk yurttaşlarını beyin yıkaması değil, bağımsız düşünme, eleştirme, soru sorma doğrultusunda bir eğitimden geçiren toplumdur.** İnançlarının, yorumlarının çok değerli, geçerli ve yararlı olduğuna inanan kişiler, iletişim kanallarının bunca bol ve etkili olduğu çağımızda, çocukları değil yetişkinleri kendilerine muhatap seçmelidirler. O yetişkinleri inandırabiliyorlarsa, bu berikiler nasıl olsa aile ocaklarında bu inanç ve yorumları aile üyelerine ulaştırırlar. Nitekim başka her türlü görüş ve inanç toplumda bu yolla tanıtılmaktadır, demokratik düzende. Bu bakımdan yalnız resmi okullardaki din derslerinin değil, Kur'an Kursları adıyla anılan ve çocukları çok daha körpe bir zihin ve beden çağında koşullandırıcı ve içeriği de en hafif deyişle tartışmaya çok açık olan sözde eğitim uygulamalarının da üzerinde önemle durulmalıdır.

8. Bu incelemede savunduğumuz tutumu, başka deyişle laik toplumsal düzen yandaşlığını, **"Laikliğe zorlama" olarak niteleyen bir tutumun yanlışlığına da değinmek yerinde olacaktır.** Gerçekten laik düzene karşı olanlar, tutumlarının zorlamaya dayalı olduğunu saklayamayınca, ya da saklamaya gerek görmediklerinde, "Sizinki de bir zorlama! Siz de insanları laikliğe zorluyorsunuz!" diyorlar. İşin ilginç yanı kimi Marksistler de - uçların birleştiğini kanıtlarcasına- laik düzeni aynı nitelikte olmakla suçlamaktadırlar.

Bunlara verilecek yanıtların en başında, Laikliğe zorlama deyiminin terimlerde bir çelişki olduğu gerçeği gelir.

"Laikliğin kendisi, kimsenin kimseye herhangi bir inancı zorla kabul ettirmeye kalkışmaması demek olduğuna göre, yukardaki anlayışa göre laiklik, "zorlamamaya zorlama" demek oluyor. Bu anlayışa göre hırsızlığın yasaklanması da bir "zorbalık" oluyor: Çalışmamaya zorlama! Aslında hem dinci, hem Marksist diktacı görüşlerin ortak bir özellikleri bu düşüncelerinin altında yatıyor. Gerçekten her iki düşünce biçimi, "tutsaklık" ile "özgürlük" arasında bir fark görmeyen düşünce biçimidir. Bu nedenledir ki, laikliği önermekle din baskıcılığına dayalı bir yönetim biçimi önermek arasında bir fark göremiyorlar. George Orwell'ın ünlü 1984 adlı romanında diktacı kafa yapısını betimlerken dile getirdiği gibi, bunlar için "cehalet bilgidir", "özgürlük tutsaklıktır".

9. Üzerinde durulması yerinde olacak bir nokta da, "İslam dininin özelliği" gerekçesi arkasında savunulmak istenen düşüncenin yanlışlığıdır.

Bu gerekçeye göre İslam dini, Hıristiyanlıktan farklı olarak devlet dinidir, bu nedenle İslamlıkta laiklik olmaz. Bu görüşe dayanak olarak da Hıristiyanlık "Tanrı'nın yetkisini Tanrı'ya, kralinkini krala verin" der, deniyor. Böyle bir - iki özdeyişe bunca ağırlık tanıyıp, papaların yüzlerce yıl dünyevi otoriteyi bizzat ellerinde tuttuklarını, boşanmayı yasaklamaktan, dünyanın güneş çevresinde döndüğünü öne sürenleri ateşte yakmaya, dünyanın İsa'dan önce 4004 yılında yaratıldığını öne sürmeye, keçileri lanetlemeye varıncaya değin pek çok dünya işiyle doğrudan doğruya ilgilenmiş olduğunu görmezlikten gelmesi, kuşkusuz bu görüşün ciddiye alınmamasına yeter nedendir. Ama iste-

nirse İslam dininde de dünya işleri ile din işlerinin ayrılması gerektiğini öğütleyen hadisler de, ayetler de bulunabilir. Neden Hıristiyanların "Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya, kralınki krala" sözüne sarıldıkları gibi, dinsel yönetim yanlısı Müslümanlar da Muhammed'in "**Müftüler diledikleri kadar fetva versinler, diledikleri kadar fetvalarında diretsinler; sen kendi kalbine danış**" öğüdüne aynı biçimde sarılmıyorlar? Neden "Dünya işlerini siz benden daha iyi bilirsiniz" uyarısına önem vermiyorlar? Neden Halife Ömer'in "Kur'anda, hadiste, icma ve kıyasta yer almayan yeni bir durum ortaya çıkabilir ve ben içtihat ederim!" diyen kadı adayı için "İşte kadı budur!" deyişine sarılmıyorlar? Hepsinden önemlisi, neden İslam dininde ruhbanlığın bulunmamasına, yani dinsel uyarı, öğretim ve eğitim yapmakla yetkili hiç bir makamın tanınmamış olmasına laik ve demokratik toplumu çok kolaylaştırıcı olan anlamını vermemekte diretmiyorlar?

10. Laik eğitimin özelliklerini açıklamayı amaçlayan bu bildiriye, hem laikliği dinsizlikle suçlayan görüşün yanlışlığını, hem de dini safsatalardan ibaret sayan görüşün yanlışlığını belirterek bitirmek uygun olacaktır.

Laik görüş dini safsata olarak nitlemek gibi bir özellik taşımaz. Ancak dinin sömürülmesinin gözlemlenen tüm biçimlerini sergilemeyi de görev bilir. Bir de tüm bildiri boyunca açıklandığı gibi, hiç kimsenin kendi inancını başkalarına zorlamaya kalkışmasına olanak vermeyecek bir kamu düzeni gerçekleştirmeyi amaçlar. Başka her özgürlük için olduğu gibi inanç özgürlüğü için de bu amaçla - yani kötüye kullanılmasını engellemek amacıyla - belli sınırlamaların getirilebileceği açıktır. **Toplanma özgürlüğü söz konusu olduğunda kim nasıl kullanırsa kullansın deni-**

liyor mu ki, inanç özgürlüğünün kullanılışı da herhangi bir düzenlemenin dışında tutulabilsin?

Ancak gerçek dindarlar, laik ortamda dinin gerçekten hak ettiği değerli yere çıktığını görmekte-dirler. **Din çıkarlar uğruna sömürü aracı yapılmaktan, başka deyişle insanları cehalet karanlığında tutmanın bir yolu olmaktan kurtarılınca, din ile bilim arasında yapay olarak yaratılan karşıtlık da sona erecek, din de kendini yenileyebilecek, geliştirebilecektir.** Nitekim Hıristiyanlığın Reform devriminden sonra gösterdiği asıl başarı bu noktadadır. Şemseddin Günaltay'ın daha 1913'te **Hurafattan Hakikata** adlı kitabında belirttiği gibi, **cahil ve sömürgeci hacı - hoca takımı yüzünden, toplumda biraz bilim ve kültür sahibi olan herkes din adını duyduğunda oradan ya da o konudan hemen kaçmak eğilimi gösteriyordu.** Son 40 yıldır siyasetçi - tarikatçı ittifakı yeniden aynı ortamı yaratmamış mıdır?

Oysa Hıristiyan ve Musevi dünyasında örneğin bir Einstein, bir Goethe bakınız neler söyleyebiliyorlar ve uygar dünyayı çok iyi tanıyan Mustafa Kemal'in din anlayışı da nasıl gerçek dindarların şapkalarını çıkarmaları gereken bir anlayıştır:

a. Ünlü atom bilgini, Görelilik Kuramının savunucusu Einstein, 1940 yılında **Science Newsletter** dergisinde yayınladığı "Bilim ve Din" başlıklı makalesinde aynen şunları yazıyor: "Bilimsel düşünce alanında başarılı ilerlemeler elde eden herkes, varlığın yapısındaki usa uygunluk karşısında derin bir saygı duymaktadır. Anlama yoluyla kişisel umut ve arzuların çalkantılarından çok geniş ölçüde kurtulmayı başarmakta ve varlıkta cisimleşen usun büyüklüğü önünde alçak gönüllü bir tutum kazanabilmektedir. Bu us, en derin yanlarıyla insanın kavrayamayacağı

bir şeydir. Ancak böyle bir tutum bana göre sözcüğün en yüksek anlamında bir dindir."

Einstein bu sözleriyle bir ruh, bir "Tanrı" ya da bir kişiye karşı değil, "varlıkta kendisini gösteren usa uygunluk önünde derin bir saygı ve alçak gönüllü bir tutum kazanabildiğini" söylüyor. Einstein'ın bu yaklaşımı Yunus Emre'nin "Gelir bir bir, gider bir bir, kalır bir - Gelen gider, giden gelmez, bu bir sır" deyişi ile, "Mal sahibi, mülk sahibi - Hani bunun ilk sahibi? - Mal da yalan, mülk de yalan - Var biraz da sen oyalan" deyişini, hatta "Ete kemiğe büründüm - Yunus oldum göründüm" deyişini anımsatmıyor mu? Niçin Yunus Emre 700 yıldır gönüllerde yaşıyor ve bugün çağdaş dünya O'nun için anma yılları düzenliyor? Dini, çıkarlara araç yapmadığı gibi, özgür yorumlara da açık bir anlayış benimsemiş olduğu için.

b. Ünlü Alman filozof - ozanı Goethe de "Bilim ve sanat sahibinin dini de vardır; bu ikisinden yoksun olanın dini ise sözden ibarettir" demekle, bilim ile din arasında oluşturulmak istenen karşıtlığın, çıkarıcıların ve bilgisizlerin işi olduğunu ve gerçek bir dayanağı olmadığını vurgulamış olmuyor mu?

Kuşkusuz Goethe'nin de sözünü ettiği din, bilim ve sanatla donanmış beyinlerin özgürce yorumladıkları ve geliştirdikleri bir din anlayışıdır. Buna toplumbilimde "koz-mik din anlayışı" denir ve Tanrı'yı insan huylarıyla huylu (örneğin kızan, seven, ödüllendiren, cezalandıran,... özelliklerde) tasarlayan "antropomorfik din anlayışı"ndan farklıdır.

c. Atatürk'ün din anlayışı da tıpkı Einstein'ınki, Goethe'ninki gibidir: **"İnsanlıkta dine ilişkin duygular bilimin ve tekniğin ışıklarıyla dupduru olup yücelmelidir. Bu olmadıkça, din oyunu aktörlerine her yerde rastlanacaktır!"**

BAŞKAN - Efendim, Sayın Ozankaya'ya teşekkür ediyoruz.

GENEL TARTIŞMA

BAŞKAN - Efendim, çok kısa olarak katkı yapacak, soru soracak olan kişilerin isimlerini alayım: Mustafa Altıntaş, Halil Metin.

Buyurun Mustafa Altıntaş.

Prof. Dr. Mustafa ALTINTAŞ - (Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi) - Sayın Ozankaya'nın lezzetine doyum olmaz sunuşu için öncelikle teşekkür ederim. Özellikle, bu hem dünkü, hem bugünkü konuşmalarla ilgili olası bir kavram kargaşasını gidermek amacına dönük olarak da bir genel çerçeve çizdi, bunun için de teşekkür ederim.

Sayın Ozankaya özellikle İnsan ilişkileri üzerinde yasa yapma yetkisi, "İnsan ilişkilerini düzenleme kurallarını oluşturma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir" dedi. Acaba Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu insan ilişkilerini düzenleme, konusundaki yetki sınırı nedir? Yani bunun çerçevesi nerededir? Örneğin laikliğe aykırı bir düzenlemeyi Türkiye Büyük Millet Meclisi yapma yetkisini kendisinde bulabilir mi? Yani değişmezlik içeren ilişkiler oluşturabilir mi?

Yine "Her reşit, Medeni Yasamıza göre, kendi dinini özgürce seçme hakkına sahiptir" dediniz. Halbuki bugünkü uygulamada reşit bir kimsenin, kendi dinini özgürce seçme hakkı ancak bir yargı kararına bağlıdır. Yani bu çelişkiyi nasıl açıklayabilirsiniz ya da bu çelişkiyi nasıl giderebiliriz. Özellikle Türkiye'de 1980'li yıllardan bu yana laik cephe giderek bir öz savunmaya kendisini zorunlu hissetti, yani bir günah çıkartma olayı biçimine büründürüldü. Şimdi deniliyor ki efendim, bunlarla da uzlaşalım, demokrasinin

gereği bunlarla uzlaşmaktır. Uzlaşabilmenin asgarı koşulları olması gerekmektedir. Siz insan haklarına, demokراسiye saygı duymayan kimselerle yani aslında çoğulculuğu reddeden kimselerle, örneğin en hafifinden günün belirli saatlerine, katıldığınız toplantıların özelliklerine, mevsim koşullarına dayalı olarak özgürce belirlemek durumunda olduğunuz giysinizi bile 1400 yıl önceki kurallara, onu da çarpıtarak dayandırmayı kendisi için yaşam koşulu olarak niteleyen kimselerle hangi koşullarda uzlaşırsınız? İlk önce bu toplumda özellikle başta Cumhurbaşkanı olmak üzere herkesin "Devlet laik ben dindarım, ben Müslümanım" demekten vazgeçmesi gerekmektedir. Önce herkesin gerçekten değişmezliğin, tek değişmez nesnenin her şeyin değişir olduğu konusunda görüş birliğine varması gerekmektedir. Size göre Sayın Ozan-kaya, bir insanın, özellikle de bırakınız kamuda en üst düzeyde görev alan bir kimsenin "Devlet laik ama ben Müslümanım" demesinin hangi çağdaş topluma, hangi demokراسiye uygun olduğunu savunabiliriz? Bugün laikliğin en büyük sorunu esasında gerçekten samimi olarak, içtenlikle inanan insanlar değildir. Bugün gerçekten Türkiye'deki laikliğin temel sorunu, Devletin laik olmasındır. Yani Devlet laik olduğu için bunlar olmuyor, tersine Devlet laik olmadığı için, Devlet günümüzde bizzat kendisi özellikle de toplumumuzu iddialı olmaktan çıkarmak amacına dönük olarak uluslararası boyutunu söylediler. Ben Türkiye'de özellikle 1945'den itibaren laik devlet düzenimize aykırılığı, özellikle onun bir uydusu olarak katıldığımız Batı sisteminin bir sonucu olan gelişmeler olarak alıyorum. Çünkü 1945'den sonra dünya ulusal ekonomik politikalarınca bize önerilen görev hizmet sektöründe, tarım sektöründe uğraşmak, ama sanayileşmekten

vazgeçmektir. Sanayileşmekten vazgeçecek toplumları da iddialı olmaktan vazgeçirmek için onu, sanırım ki laik düzenden kopartmak konusunda çabalara güç vermeniz gerekmektedir. Misyoner okullarıyla bunlar yapılmıştır, barış gönüllüleriyle bunlar yapılmıştır. Bunların altını çizmek gerek.

Şimdi, bir başka şey. Özellikle şunun altını çizmekte yarar var. Bugün önemli olan; esasen inanan, inanmayan falan değil, iktidar savaşıdır. Yani dini yedeğine alıp da Türkiye'deki toplumu, insanı yazgisına razı etmek savaşı var, iddialı olmaktan vazgeçirmek var, kadın hakları konusunda getirilen sınırlamalarda da amaç kadını eve kapatmak değil midir? Dünyanın her tarafında, her döneminde din, iktidar olanların yedeklemesi olarak kullanılmıştır. Bunun ayırdına varmadığımız sürece, bugünkü gerçek anlamda savaşımın dinin yedeklenmesinin bir iktidar savaşı olduğunu ortaya çıkartmadıkça sanırım ki soruna çözüm bulabilmemiz mümkün değildir.

Saygılar sunarım efendim. {Alkışlar}

BAŞKAN - Teşekkür ederim efendim.

Prof. Dr. Özer OZANKAYA - Sayın Prof. Mustafa Altıntaş'ın belirttiği konular oldukça geniş kapsamlı. O yüzden içlerinden birkaç noktayı seçmem gerekecek. Ama daha önce vurgulamak istediğim bir - iki husus var:

Çağdaş toplumda dinin yüceltilmesinin de olanaklı bulunduğunu belirtmiş, dinin "safsatalar yığını" olmadığını, laik görüşün böyle bir iddiayla ilişkisi bulunmadığını vurgulamıştım. Son konuşmacının görüşlerine yanıt olmak üzere şunları eklemek istiyorum; din safsatalar yığınınından ibaret olsaydı, hâlâ sömürüsü yapılamazdı; din sömürücüleri kendilerine çoktan başka sömürü alanları

bulurlardı. Dinin, Atatürk'ün özlediği gibi, Einstein'ın somut örneğini verdiği gibi, bilimin ve tekniğin ışıklarıyla dupduru olup yükselecek bir özü, bilimin sınırlarının bittiği yerde başlayan felsefi özü bulunduğu içindir ki, sömürüsü yapılmakta devam ediyor. Bir kez din kurumunun kendisi de tarih içinde çok önemli değişimlerden geçegelmiştir. Toplum yaşamının başka alanlarındaki değişimlere koşul olarak, din de olumlu ya da olumsuz sayılan birçok değişikliklerden geçmiştir. Konumuz bu değişiklikleri anlatmayı zorunlu kılmadığı gibi zamanımız da buna elvermiyor. Bunca değişimlerden sonra günümüze geldiğimizde, bilimin bunca ilerlemiş olduğu bir çağda, yine de yanıtlayamadığı bir çok sorunun ortada kaldığını görüyoruz. Bilimin yanıtını bulamadığı konularda yaptığımız nedir? Özgür felsefi önermelerde bulunmak! Gerçekten de bilimin daha ileri gelişmeler gösterebilmesi için gerekli temeli sağlayan, sınanacak varsayımlar ortaya atan, felsefi önermelerdir. Kanıtını bulamadığı konular üzerinde özgürce araştırma yapmak, önermelerde bulunmak insanın en doğal hakkıdır. Bu çabaların, bu örenmelerin bir bölümü de "din" biçiminde ortaya çıkmaktadır. Gerçi çağımızın gelişmelerinin ışığında din ve Tanrı anlayışı "antropomorfik" olmaktan artan ölçüde çıkıyor ve "kozmetik" din anlayışına bürünüyor. İnsanoğlunun yönetimi de bir bilime dönüştürdüğü, ruhbilimi, toplumsal ruhbilimi geliştirdiği, yasa yapmanın ne demek olduğunu, nasıl yapılacağını kavradığı bir çağda, kalkıp da 1500, 2000, 3000 yıl öncesinin kurallarını illa sürdürüleceğim demenin, bilimin dışında bir tutum olduğu gibi, dinin gerçek niteliğini kavramamak da demektir.

Gerçekten kafaları bilimle aydınlanan insanlar artık büyüsel, gizemsel önermelere değil, ruhbiliminin, toplumbi-

limin, siyaset biliminin, her türden doğa bilimlerinin, ideolojilerin ... eksik ya da tartışmalı alanlarında önermeler getirmeğe çalışarak yaşarlıklarını sürdürebiliyorlar. Einstein'ın, Goethe'nin andığım gözlemleri, bu potansiyelin varlığını göstermektedir. Atatürk de İslam dini için çağdaş bir toplum oluşumuna katkı yapabilme alanının bu olduğunu çok yerinde olarak belirtmiştir. Üstelik İslam tarihinin parlak dönemi hep bu nitelikteki özgür felsefi önermeler eşliğinde işlendiği dönemidir. Medresesinde "ayeti kanıt olarak göstermeğe izin vermeyen", böyle bir yöntemin özgür araştırmayı engelleyeceğini gören İbn-i Rüşd, aynı zamanda "kainat yaratılmadı, çünkü hep vardı!" gözlemine de varabilmişti. Yunus Emre'den, Hacı Bektaş'tan verdiğim örnekler ve daha birçok büyük düşünürden getirilebilecek örnekler, İslâm dininin ve Anadolu kültürünün, bilimle çekişme içinde olmak şöyle dursun, tam tersine bilimin gelişmelerine her zaman kendisini uyarlayan, bilimle her zaman barış içinde bulunan, böylece sömürülmeye izin vermeyen bir çağdaş din anlayışına çok elverişli temelleri bulunduğu kanıtlarıdır. Yunus Emre'nin **"Bir avuç toprak için bunca kıyl u kal - Yakışır mı ey kerim-i zül-celâl?"** uyarısında, Einstein'ınki gibi bencillikten, kendini beğenmişlikten kurtulmuş, alçak gönüllü bir tutum gibi, sonu bir avuç toprakta noktalanacak şu yaşamı "Şunu yapma, bunu etme!" türünden aşırı kısıtlamalar altına almaya çalışan bağnazlığa karşı bir başkaldırı da vardır, kanısındayım. Hacı Bektaş-ı Veli'nin **"Hararet nardadır, sacda değildir - Keramet baştadır tacda değildir - Her ne arar isen kendinde ara - Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir!"** deyişi de özgür akla saygı için çok

değerli bir kültür temelimiz bulunduğunun bir kanıtı sayılmalıdır.

Demokraside değişmez yasa konulamaz mı? Hemen yanıt vereyim, konulamaz! Demokrasi demek, Atatürk'ün tanımıyla **"Kamu yararının her gün yeniden yeniye tartışılabilmesi"** demektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi değişmez bir yasa yapmaya kalktığı anda meşruluğunu yitirir! Çünkü "Egemenlik TBMM'nin değil, kayıtsız, koşulsuz ulusundur". TBMM, ulus adına belli bir süreyle de sınırlı olarak, yalnızca "vekalet" etmektedir. Böyle bir kurul, olmaz ya diyelim ki seçmenlerin % 100'nün oyu ile bir partinin üyelerinden kurulu olarak seçilmiş olsa bile, "Ben artık değişmez yasa yapabilirim" diyemez, dediği anda meşruluğunu yitirir. Niçin? Birçok nedenle!

Herşeyden önce, bu değişmez düzenlemeyi seçmenlerin en azından bir dahaki seçimlerde de onaylayacağına kimse güvence veremez; bu nedenle değişmezlik niteliği vermeğe Meclis'in yetkisi olamaz.

İkinci olarak, o seçimde henüz seçmen olmayan, ondan sonraki günlerde seçmen çağına giren yurttaşların bu düzenlemeyi onaylayacağını kimse öne süremez, onların istençlerini sürgit ipotek altına alma yetkisi hiç bir meclise belli bir tarihteki seçmen topluluğu veremez!

Üçüncü olarak bugün dünyada olmayan gelecek kuşakların yaşamını bugünkü insanların ipotek altına almaya hakları yoktur.

İşte bunun içindir ki, insan ilişkileri üzerine yasa yapmak yetkisi, değişmezlik iddiasında olan din kurumuna demokrasinin meşruluk ilkeleri gereğince de bırakılamaz.

Değişmez yasa koyma yolunu kapatan tek yönetim biçimi Cumhuriyet olduğu içindir ki, "Cumhuriyet dışında bir devlet biçimini önermek bile yasaktır!" Laik düzen ve dolayısıyla demokrasi karşıtı olanlar, burada bir ağız kalabalığı, bir aldatmaca yolu seçerek, "Görüyorsunuz ya, siz de değişmez yasa koyuyorsunuz! Öyleyse dinin değişmez yasa koymasına niye karşısınız?" diyorlar. Ama bu savın boşluğunu görmek çok kolaydır: Cumhuriyet dışında bir yönetim biçimini önermeği yasaklamak, değişmez yasa koymayı yasaklamak demektir; çünkü belirttiğim üzere, değişmez yasa koymayı meşruluk dışı sayıp yasaklayan, ne bir din, ne bir ideoloji ya da doktrin, ne de kişisel otorite gerekçesiyle kamu yararının her gün yeniden yeniye tartışılmasını ve değişik ölçülere göre düzenlenmesinin önerilmesini engelleyici bir tutuma izin vermeyen tek düzen Cumhuriyettir. Kamu yararının kendi koyduğu ilkeler dışında araştırılmasını yasaklayan bir tutumla, böyle bir yasağın konmasını yasaklayan tutum aynı nitelikte olur mu? Tutsaklığı önermekle özgürlüğü önermek arasında fark yok mudur?

"Devlet laiktir; ama ben Müslümanım!" diyen politikacının yaptığı, bir gösteriden başka şey değildir, kanısındayım. Neyin gösterisi? "Laikliği, yurttaşların dinsel inançları üzerinde baskı kurma isteği" gibi sunma gösterisi! Herhangi bir birey -bırakınız örneğin Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan bir bireyi- dinsel ya da siyasal inancının gösterisini yapmaya kalktı mı, başkalarına kendisi gibi inanma ve düşünme yönünde bir baskıda bulunmaya başlamış demektir.

Bu konu açılmışken belirtilmesinde yarar gördüğüm önemli bir noktaya da değineyim: Toplum yaşamındaki inanç, kanı ya da tutumlarla ilgili istatistiklerin yanlış yorumlanma tehlikesi! Bir toplum üyelerinin % 60'ı ya da % 99'u şu dinden ya da şu görüştedir, yolundaki bir istatistiksel saptama, hiç bir zaman bu bireylerin her birinin o dini, ya da o görüşü aynı biçimde anladıklarını göstermez. Nitekim herhangi bir siyasi partiye verilen oyların her birinin, o partiyle ilgili olarak aynı yorumların, aynı beklentilerin sonucu olduğunu söylemeğe olanak bulunmadığı gibi. Bu nedenle de inançların ya da kanıların, başkalarını baskı altında tutma biçiminde gösterişmin yapılmasını demokrasiye aykırı buluyorum. Dolayısıyla yurttaşlar arasında barışa da aykırı buluyorum. İnsanlık tarihi, aynı dinin mezhepleri arasındaki kavgaların, değişik dinlerden toplumlar arasındaki kavgalardan çok daha kanlı, çok daha acımasız olduğunun sayısız -ve ne yazık ki günümüzde de süregiden- örnekleriyle doludur. Daha bir kaç yıl önce Lübnan'da şiilerin kuşattıkları kamplardaki sünni Müslümanları açlıktan kedi- köpek eti yemek zorunluluğunda bıraktıkları anımsanacaktır. Azerbaycanlıların bağımsız savaşımına, "Onlar şii, onlar İran'a yönelik! "diye ilgisiz kalmayı yeğlediğini söyleyen politikacı, işte "Ben Müslümanım, devlet laikdir!" kılıfı altında din sömürsü yapan politikacıdan başkası değildir! Ve dinsel inanç gösterişinde bulunmanın toplumda bölünmeye yol açtığı gerçeğinin somut örneğidir.

Böylece Sayın Halil Metin Beyin değindiği Alevilik konusuna sözü getirmiş oluyorum. Türkiye'de Aleviliği yok sayan tutum, "Tek doğru inanç var, o da benimkidir!" diyen baskıcı, özgürlük karşıtı tutumdur. Bu baskıcı

tutum dolayısıyla'dır ki, "doğru" dediği kendi inancını her yurttaşın çocuğuna okullarda zorla öğretmekte direnmektedir. Daha önce vurgulamaya çalıştığım gibi, başta okullar olmak üzere tüm kamusal alanlar, her yurttaşın eşit haklara sahip olarak yararlanmasına açık olan alanlardır. Buralarda, bırakınız kimi bireylerin kendi inanç ve görüşlerini başkalarına zorla uygulamaya kalkışmalarını, kendi inanç ve kanılarını giysiyle, rozetle, belli biçimlerine belli anlamlar verilen sakalla, bıyıkla, parka ya da postalla... sergilemeye ve gösterisini yapmaya kalkışmaları bile demokrasiye, özgürlüğe, dolayısıyla da barışa aykırıdır. Çünkü bu tutumlar ortak alanları - okul, hastahane, park, banka, tapu dairesi, tren - her inançtan ve görüşten insanların barış ve güven içinde kullanabilecekleri yerler olmaktan çıkarır. Yurdun kalkınmasını olağanüstü güçleştirir.

Görüş ve inançların sergilenmesi, bireylerin birbirleriyle ilişki ve iletişim kurma, birbirlerinden bir şeyler öğrenme ve görüş ve inançlarında düzeltimler yapma olanaklarını da ortadan kaldırır. Çünkü görüş ve inancını giysilerine bile yansıtan bireyler, son sözlerini peşin söylemiş gibi bir izlenim bırakmış olurlar. Böylece de değişik inanç ve görüşlüler kendilerinden uzaklaştırmış, itmiş olurlar.

Bu düşüncelerin ışığında, alevi yurttaşların da en az başka mezhep ve anlayıştan yurttaşlar kadar inanç özgürlüğüne sahip oldukları, eğitim kurumları başta olmak üzere tüm kamu düzenimize yön veren ana meşruluk ilkesi olarak kafalara ve gönüllere yerleştirilmelidir.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

BAŞKAN - Sayın Prof. Dr. Özer Ozankaya'ya ve sorularıyla katkıda bulunan katılımcılara teşekkür ediyor ve dördüncü oturumumuzu yarım saat gecikme ile burada bitiriyoruz. Teşekkür ederiz efendim.

BİLDİRİ IV

DİN EĞİTİMİ VE LAİKLİK

Konuşmacı : Dr. Lütflü DOĞAN

Oturum Başkanı : Doç. Dr. Gül AYDIN

DİN EĞİTİMİ ve LAİKLİK

Dr. Lütfi DOĞAN *

Din, toplumda çoğu yargılarımızı etkileyen, davranışlarımıza, yönelişlerimize, insani yaklaşımlarımıza değerler koyan kutsal kaynaktır; insanlık tarihi ile varolan, kapsamlı bir toplum kurumudur.

Çağımızda, bilim ve tekniğin başarıları insan yaşamını kolaylaştırmış, renklendirmiş ve çok çekici bir duruma getirmiş olmasına karşın, dünyamızın insan hakları, yaşam koşulları bakımından yeni korkuların ve bunalımların kapısını açmıştır. Bir düşünürümüzün dediği gibi: "Üstelik yeni bilimlerin ve teknolojinin insan uçuşu dışı gelişmeleri ve politik çıkarlarla birleşmeleri, çağımızda insanlığı öyle çıkmazlara sürüklemiştir ki, bilimin başarıları sayesinde insanların yok oluşu tehlikesiyle yüz yüze geldiğini düşünen dünyamızda, bilimsel rasyonelliğe tepkiler yaygınlaşmaya ve çıkar yol olarak "Maneviyat" arayışları çoğalmaya başlamış, insanın kendi özünden, manevi-ahlaki değerlerinden söz etmek yaygınlaşmıştır. Açıkça toplumda insanı bunalımdan ve değer kaybından, insanca yaşamına götürecektir. Toplumdaki çok önemli, değerli ve nazik niteliğinden ötürü, din, insanın yeni durumuna göre, gelişen ve çeşitlenen kurumlar arasında, onu yanıtlayacak insanın değerine, özüne, ahlaki yönelişine, anlamına ve mutluluğuna, sevilmesine ve yüceltilmesine yarar sağlayacak

* Diyanet İşleri Eski Başkanı

** Dr. Lütfi DOĞAN'ın rahatsızlığı nedeniyle, bildiriye, Devlet Bakanı olduğu zamanki Özel Kalem Müdürü, yakın çalışma arkadaşı, Kamu Yönetimi Uzmanı Sayın Nihat AYTÜRK sundu. (Ed.)

biçimde yaşamını sürdürecektir. İnsanın dine yönelişi onun inanç ve vicdan özgürlüğü, doğal, vazgeçilmez, hukuki ve medeni hakkıdır.

İslamın bildirisinde, sunuluşunda, düşüncelere ve kalplere iletilip yerleştirilmesinde en değerli araç, okuma, öğrenme, eğitim ve bilimdir. İslamla İslam olmayanı ayıran çizgi, okuma, öğrenme ile cehalettir. Bundan ötürü, İslam öncesini cahiliye yani "bilgisizlik" çağı olarak nitelendiriyoruz. Cahiliyet çağında hurafe, batıl, boş inançlardan cehaletten ve zulümden boğulmaya yüz tutan Araplar ve o günün dünyası, Kur'an-ı Kerim'in "Oku" sesiyle başlayan ilim öğrenme, eğitimle yürüyen İslama, bu cehaletten kurtarmayı amaç edinen imana, büyük bir ilgi ve sevgi göstermiş ve bağlanmışlardır.

İslam, din olarak, insan aklına ve doğasına ters düşen batıl, boş inançlara, hurafeye aslı esas olmayan masallara karşıdır ve onlara savaş açmıştır. Atatürk'ün dediği gibi: "Bizim dinimiz için herkesin elinde bir ölçü vardır. Bu ölçü ile hangi şeyin bu dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey akla, mantığa, halkın menfaatine uygunsa, kimseye sormayın, o şey dindir. Dinimiz aklın ve mantığın uyduğu bir din olmasaydı, mükemmel olmazdı." O halde İslam dini, insana; onun aklını ve mantığını harekete geçiren kendi özelliği ve sadeliği içinde verilmektedir. Bu da ancak bilinçli, bilimsel temellere dayalı, eğitim ilkelerine uygun bir öğrenimle sağlanabilir.

Osmanlı döneminde her türlü öğrenim ve eğitimin yeri medreselerdi. Medreseler özellikle son dönemlerde, kuru, yaşamdan ve insandan uzak belli eğitim yönelişi vermeyen ve eski din metinlerini, Arap şiir ve edebiyatı, fıkıh, tefsir, hadis gibi alanlarda sınırlı ve belirli bilgilerin haşiyeleri

ve açıklamalarını tekrar eden, onarı çok kez aynen aktaran ve anlamadan çok ezberlemeye dayanan skolastik eğitim yerleri olmuştur. Bu nedenlerle medreseler, özellikle son yüzyıllarda topluma etkileri, görevleri ve yararları kalmamış bir duruma girmişti.

Batı etkisiyle ilk yenilik hareketleri 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamış, ancak ilk güçlü baskı II. Mahmut döneminde görülmüştür. Tanzimatla birlikte, daha önce başlatılan girişimlerin de sonuçları alınmış oldu. Böylece Türkiye'de Osmanlı döneminde yalnız sınırlı bazı metinlere bağlı eskileri tekrar eden, yeni bir şey getirmeyen, skolastik eğitim kurumlarının yanında, gittikçe güçlenen, çağdaş, bilimsel eğitim, bir anlamda laik öğrenim, kendisine bir yer açmış oldu. Etkinliğini yitirmiş, her şeyi ile yozlaşmış olan medreselerin yanı sıra, yeni çağdaş bilim ve eğitim kurumları, yan yana bir yüzyıl kadar sürdü. İki ayrı düzeni yansıtan, aralarında herhangi bir yaklaşım bulunmayan bu ikili eğitim ve öğretim, toplumun özlenen gelişmesini, değişimini ve yenileşmesini sağlayamadığı gibi, eski klasik medrese yöntemi, yeninin karşısında daha da geriledi ve yozlaştı. Yetişen sözde din bilginleri, gelişen ve değişen toplumun yeni sorunlarını ve insan konularını karşılayamaz duruma girdi ve toplumu olumsuz biçimde etkiledi. Bu durum Türkiye'de yenileşme, çağdaşlaşma çabalarını bütün yönleriyle, ülkenin her yöresine ve her düzeydeki yurttaşa iletilmesini engelliyordu. Toplumu geliştiren, iyiye ve ileriye yönelten eğitim ve öğretim, görevini yapamaz olmuş, insandan ve toplumdan uzaklaşmıştır.

Osmanlı döneminde Tanzimattan sonra ülkede özlenen yenileşme ve çağdaşlaşma hareketlerine paralel olarak açılan yeni modern eğitim kurumu olan Darülfünun, bu ikili dünya görüşünden ötürü, istenilen etkiyi de gösterememiştir.

Büyük Atatürk, Osmanlı döneminde, toplumun gelişmesini engelleyen, yenileşmeye ve ilerlemeye köstek olan nedenleri izlemiş ve bu konudaki eğitimin, önemli, değerli ve öncelikli yerini kavramıştır. Bu nedenle Atatürk'ün daha millî mücadele sonuçlanmadan ve yeni devlet örgütlenmeden böyle bir anlayış içinde bulunduğu, eğitim konularındaki açıklamalarıyla ortaya konmuştur. O tarihte, o çetin savaş sıralarında, 15 Temmuz 1921'de Maarif Kongresi'nde yaptığı konuşmada Atatürk şöyle diyordu: "... şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tecelliyatında ne mühim bir âmil olduğu kanaatındayım. Onun için, bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurâfâsından ve evsâfî fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelecek bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve terbiyemizle mütenasib bir kültür kastediyorum". Birbuçuk yıl kadar sonra, zaferi izleyen günlerde, 27 Ekim 1923'te Bursa'da öğretmenlerle yaptığı görüşmelerde ise Milli Eğitim konusundaki şu sözleriyle Atatürk'ün görüşünü daha iyi anlıyoruz: "... Maarif işlerinde behemahal muzaffer olmak lazımdır. Bir milletin hâlâs-ı hakikisi ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimiz yek can ve yek fikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışmamız lazımdır. Bence bu programın esas noktaları ikidir.

1. Hayat-ı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi,

2. İcâbât-ı asriyeye tevafuk etmesidir. Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp, cihan ile alakasız yaşayamayız. Bilakis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat, ancak ilim ve

fen ile olur. İlim ve fen nerede ise orada olacağız ve milletin her ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Hiç bir delil-i mantıkiyeye istinad etmeden, analerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur..."

Yeni Türkiye'nin kuruluşunda Atatürk, daha istiklâl mücadelesi aşamasında iken, seciye-i milliye ve tarihiye ile mütenasip bir kültür düşünmekte, bunun da ilim ve fen yoluyla meydana geleceğine inanmaktadır. Bir ulusun kurtuluşunu ise Milli Eğitimin başarısında görmektedir. Bu kurtuluşa ulaşabilmek için, hiçbir delil-i mantıkiyeye istinad etmeden gelenek ve göreneklerden kurtulmayı ilk şart olarak ileri sürmektedir. Bütün bu ifadelerden, O'nun, daha o zaman, eğitim alanında büyük bir hamle yapmak tasarısında bulunduğu anlaşılmıştır. Temelde medresenin geçirdiği tarihi seyri, bize bu eğitim kurumlarının hangi noktaya geldiklerini göstermişti. Ortada tek bir hamle kalmış bulunuyordu. O da, kendi görevini yitiren, varlık nedenini bitiren, sadece geleneksel bir addan ibaret kalan bu kurumu kaldırmak, onun tutucu, kuru, insandan ve eğitimden uzak, ismini de silmek. İşte bu sonuç, 3 Mart 1924 tarihinde alındı ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile gerçekleşti. Kanunun çıkmasından üç gün önce, 1 Mart 1924'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Atatürk şöyle diyordu: "... Milletın ârâ-yı umumiyesinde tespit olunan terbiye ve tedrisatın, tevhid-i umdesinin bilâ ifate-i an, tatbik-i lüzumunu müşahade ediyoruz. Bu yolda teahhurun zararları ve bu yolda Tehâlükün, ciddi ve derin semereleri, seri kararımıza vesile-i tecelli olmalıdır." Atatürk bu açıklamasında, Türkiye'de tek bir eğitim sisteminin kabulü suretiyle, eğitim-öğretim hayatında büyük bir hamleyle işaret etmektedir. Bu Kanunun 2 nci maddesi: "Şeriye ve evkaf vekaleti veyahut hususi

vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir" diyor. Tanzimatta modern eğitimin Türkiye'ye girişi ile başgösteren ikili eğitime son verildiğine işaret ederken, yani bir bakıma Tanzimatçıların yaptıkları büyük hatayı tasbih ederken, 4 üncü maddesi ise: "Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir İllâhiyat Fakültesi tesis; ve imamet gibi din hizmetlerinin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de mektepler küşad eder" hükmü ile medreselerin ve onlara bağlı olarak son yıllarda kurulan okulların kapatılmakta olduklarını ve bu kurumlar yerine hangilerinin kurulacağını saptamış bulunmaktadır.

Türkiye'de, Milli Eğitimin, din eğitiminin, çağdaş laik eğitimin temeli ve hareket noktası bu yasadır. Yeni Türkiye'nin gerçeklerine ve gereklerine uygun. toplumumuzun ilerlemesini, çocuklarımızı çağdaş uygarlık yarışında ulusal karakteri ile başarıya erdirecek bir düzenlemedir. Kanun Türkiye'de din görevlisi ve din bilgini yetiştirme görevini, öteki bütün bilim, fen ve teknik alanlarda gereksinme duyulan elemanları yetiştirmek görevi ile birlikte, eğitim ve öğretim işlerini Milli Eğitim Bakanlığına vermiştir. Böylece, ikili eğitim ortadan kalkıyor, eğitim, millî bir karaktere bürünüyor, genç kuşakların yetiştirilmesinde, gereksinme ve istihdam olanaklarına göre bir öncelik tanıma, kendiliğinden sağlanmış oluyordu. Dinî yaşamı düzenleyecek, halka dinî açıdan rehberlik edecek elemanların orta dereceli İmam-Hatip Okullarından yetiştirilmeleri; yeni Türkiye'nin çağa uyumunda ve uygarlık yarışında, halkın buna katılımını ve güç vermesini sağlayacak, getirilen yenilikleri halka benimsetme bakımından çok yararlı sonuçlar verecek nitelikte idi. Çağdaş bir düşünce ile kurulan İmam-

Hatip Okulları, öğretimde tek yönlü insan değil, İslâmın özünde olan ve özellikle medreselerde bulunmayan sosyal ve müspet bilimler ve öteki bilgiler de müfredata konmuştu. Bununla, din görevlisinin topluma yabancı, ondan ayrı, toplum kültüründen kopuk, çağdaş bilimin ve uygarlığın gelişmesinden uzak kalmamasının sağlanması amaçlanmıştı. Halkın bu okullara din - diyanet duygusu ile hassas ilgisi ve manevî desteği, zamanla kimi politikacı ve partilerce oy sorunu haline dönüşmesine yol açmış ve son dönemlerde sayıları artmıştır. Böylece kendinden istenilen meslek elemanı yetiştirme niteliğini kaybetmiş; din bilgileri ile ağırlıklı okullar durumuna dönüştürülmüştür. Oysa nitelikli, uygar, bilimsever, kendini sürekli yenileyerek gelişen, güçlü kişilikli, aydın, ehil inançlı din görevlilerine gereksinme, hâlâ ortadadır. Bu okulların, İslâmın özüne uygun, özlenen amaca yönelik, ehil gençler yetiştirecek biçimde program ve müfredatı yeniden ele alınmalı; orada verilen İslamî bilgiler ile öteki müspet ilimlerarası ilişki kurularak ve bağdaştırılarak, yetenekli aydın, hoşgörölü, İslamî kişiliği güçlü din görevlileri yetiştirilmeli ve bunu sağlayacak derslerin içeriğine ağırlık verilmelidir.

Tevhid-i Tedrisat Yasasının uygulamasının ilk aşamasında dinî öğrenim ve eğitim nazarî olarak velilere bırakılmıştı. Böyle hassas bir konunun ana - babalara bırakılmasında nazarî düşünüldüğü gibi, isabetli bir karar olmadığı sonuçta ortaya çıktı. Büyük çoğunluğu ile din konusunda gerçek bilgiden uzak, gelenek ve göreneklere dayalı olan halkın İslam bilgisi çoğu zaman din ile ilgisiz, yanlış bilgilerdi. Bu bilgiler ve görgülerle evde eğitilen çocuk, eski sistem içinde aldığı eğitim ve öğretimle, ruhunda açıklaması mümkün olmayan bir çelişkiye düşmekte idi. Bunun sonucunda da kişi, ya eski geleneklerine ve

göreneklerine bağlı, adeta fanatik bir reaksiyonel; ya da hiç bir şeye inanmayan, herşeyi kötümser karşılayan inançsız, ilkesiz bir yurttaş olma durumuna düşmekte idi. Bu arada Tevhid-i Tedrisat Yasasının uygulama aşamasında, okullardan bütünüyle din bilgilerinin çıkartılması, belirttiğimiz ölçüler ve dünya görüşleri içinde din görevlisi yetiştirilmemesi, istenmeyen ve beklenmeyen doğrultuda olumsuz sonuçlar doğurdu. Halkın bu ilgisinden ve gereksinmesinden yararlanan, onu bağınaz, fanatik görüşler çevresinde toplayan gruplar oluştu. Çok partili demokratik yaşama başladığımız dönemde, halkın isteği doğrultusunda, din öğrenimi konusunda yeniden bazı önlemlerin alınması gerekliliği ortaya çıktı. Önce 1 Şubat 1949 tarihli bir genelge ile ilkokullarda program dışı din dersleri kondu. Sonra din görevlisi yetiştirmek üzere önce İmam-Hatip Kursları, daha sonra 1951'de İmam-Hatip Okulları açıldı. 1956 yılında da ortaokullara din dersleri kondu. Ankara İlahiyat Fakültesi 1949 yılında açıldı. Fakülteyi açan yasanın gerekçesinde: "Din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, meslekî bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için lüzümlü şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de garptaki örneklerine benzer bir İlahiyat Fakültesi kurulması..." denilmek suretiyle kurulacak fakültenin skolastik bir kurum olmayacağı belirtilmekte idi. 1960 tarihinde de Yüksek İslâm Enstitüleri kuruluşu ile Türkiye'de dinî eğitim yeni bir aşamaya girmiş oldu. Daha sonraki yıllarda din öğretiminin kapsamı genişletildi. 1982 yılından sonra zorunlu ders olarak ilkokul, ortaokul ve liselerde programlara girdi. Yüksek İslam Enstitüleri de Yükseköğretim Yasasından sonra fakülte haline dönüştürüldü ve halen Türkiye'de 9 İlahiyat Fakültesi bulunmaktadır.

Laiklik insan hakkı olarak, inanç, vicdan, din özgürlüğünü sağlayacak, toplumun ilerlemesini ve çağdaş atılımları gerçekleştirmek üzere tarihimizden edindiğimiz deneyimler sonucu seçtiğimiz Cumhuriyet Devleti'mizin ana ilkesi, yönetim biçimimiz, ulusal bir tavrımızdır. Laiklik, devlet ve din ilişkilerini düzenler; dini, devlet politikasından ayırır. Laiklik dine karşı değil veya başka bir deyimle din düşmanlığı değil, din ve inanç özgürlüğünü sağlayan, kişi vicdanını baskıdan, horlanmadan koruyan bir ilkedir. İnsana inancını özgürce açıklamasını, huzur içinde ibadet yapmasını ve dine yönelişini sağlar. Ülkemizde aşamalarını belirtmeye çalıştığım din eğitimi, laik yönetimde Tevhid-i Tedrisat Yasasının sınırları içerisinde gelişmesini ve doğrultusunu saptamış bulunmaktadır. Her toplum ahlakını, yönetim ilkelerini, değerlerini kendi koşullarına göre uygular. Nitekim bizde de öyle olmuştur. Batı'da, din eğitimi ve sorumluluğunu yüklenen "din örgütü" olarak kilise bulunmaktadır. Buna karşın laiklik uygulaması ülkelere göre değişik olmaktadır. Bizde din eğitimi laik ilke doğrultusunda uygulamayı, Anayasamıza göre, Devlet üstlenmiştir. Tevhid - i Tedrisat Yasasının ilk uygulama aşamasında, din öğreniminin bütünü ile okul programlarından soyutlanarak, ana - babalarının sorumluluğuna verilmesi yararlı değil, kanımca zararlı sonuçlar doğurmuştur. Yukarıda da belirttiğim gibi bu uygulama halk arasında İslamın özüne, temel ilkelerine ters düşen hurafelerin, bağnazlıkların din adına oluşmasına alan hazırlamıştır. Bu aşamada ana - babalarca din eğitimi verilme istemi yeterli biçimde işlemeyince, din toplumda çeşitli ve değişik biçimde, çoğu zaman dini çok dar çerçevede anlayan, yorumlayan bağnaz grupların etkisinde kalmıştır.

Oysa, din eğitiminde laiklik ilkesinin korunması, eğitimden amaçlanan hedefe, insanın akıl ve düşüncesiyle sağlıklı yetişmesini, toplumda olayları gerçekçi biçimde

gözlemesinde ve algılamasında bilimsel kalmasını; bağnazlıklara, hurafe ve saplantılara dalmamasını sağlamaktadır. Bu ciddi nedenle, Tevhid-i Tedrisat Kanununda öngörülen Millî Eğitim Birliği ve bilincinin yerleşmesi için, din öğreniminin de okullarda verilmesi gereği tartışılmaz bir durum olmuştur. Genellikle okullarda din derslerinin verilmiş biçimi, sunuluşu, yorumu, bilime karşı tutuluşu, bilimin yerine mutlak dinin konuluşu, bazı açmazlara, sonu gelmeyen ürkütücü yorumlara, kimi kez de, din istismarına götürmektedir. İslâm dini yukarıda da belirttiğimiz gibi bilime karşı olmayıp, batıl inançları, hurafe yorumları reddeden ve onlara karşı savaş veren, insan akıl ve bilincini savunan dindir. Çünkü İslâm, biliminin kendi alanında özgürce gözlem ve deneyimler sonucu elde ettiği bilgiyi, huccet yani belge kabul eder. İslâm, bilimine saygılıdır; bilimi, bilim adamlarını adeta takdis eder, yüceltir. İslâm hoşgörülüdür; güzel ahlak ve erdem ilkelerini ve insan mutluluğunu amaçlar. Bu nedenle, okullarımızda genel eğitimin müfredatı arasında din eğitiminin ve öğretiminin çocuklara sunuluşunu dikkatlice ele almamız gereklidir. Din, herşeyden önce bir vicdan ve inanç sorunu olarak, zorlanmadan, baskı ve korku ile değil, sevgi ve hoşgörü ile yaklaşarak benimsetilmelidir. Toplumda dinin, davranış ve yönelişlerimizdeki üstün, tartışmasız manevî gücünden, ruhanî esintisinden, çocuklarımızın gelişen ve bütünleşen kişiliklerini yoksun bırakmamalıyız. Din derslerinin verilisinde çocuklarımızın bilgi ve bilinçlerine seslenerek onların vicdanlarını harekete geçirmek, gerçekleri anlatmak, örnek alabilecekleri konuları ve sorunları ortaya koymak, onları konuşturmak, onların muhakemelerine ve düşünmelerine olanak sağlamak önemli amaç olmalıdır. Derslerin bilgi konuları düzenli ve doyurucu

biçimde objektif olarak sunulmalı ve sunulan bu bilgiler arasına ulusal kimliği, huzuru, bütünlüğü bozucu, politika ve ideoloji; kışkırtıcılık ve ayrıcılık asla karıştırılmamalıdır.

Yeni bir yüzyılın eşiğinde, ülkemiz, kalkınma ve uygarlık yarışında Büyük Atatürk'ün amaçladığı "önde olmak" çabasında başarılı olmak özlemi içindedir. Çocuklarımız demokratik ortamlarda, hoşgörülü, kişilikli ve bilimsever olma nitelikleriyle büyürlerken; din bilgileri de küçük zihinlere doğru inanç verecek, gönülleri arıtp sevgi ile donatacak, kötülükleri ortadan kaldıracak biçimde, insanlık idealinin bütün sürecine katkıda bulunmalıdır. Bilim; bilgi ile aydınlatarak ve düşündürerek yaşamda önder olurken; din de inanç, vicdan, kalp gücü ile yaşama sevinci olacaktır. Çağımız bilim ile dinin çatışması değil, insan yaşamı, mutluluğu için laik anlayışımız içinde yan yana, barış içinde sürecektir. Bir yönden bilim, bilimsel düşüncemizi, bilim ve teknikte başarıya ermeteki yarışımızı sağlarken, din de Islâmın inancından doğan bir güçle, insanlığa ve ulus yaşamına sevgi, saygı, dostluk, hoşgörü ve demokratik yaşam için gerekli insan değerlerini benimsetecektir. Bu uyumu sağlamak, bilim ile dinin kendi alanları içinde ulusumuzun yaşamını geliştirmek, uygarlıkta ve çağdaşlıkta en ileri olma özleminde görev alan eğitimimizin ve eğitimcilerimizin en önemli sorunudur. Türk Milli Eğitimcilerinin bunu ustalikle yapacağını, saygıdeğer, erdemli, özverili öğretmenlerimizin, bilimi öğretmede, din bilgisini gönüllere sunuşta, bu dengeye özenle uyacaklarına ve bunu başaracaklarına güveniyorum. Bunun için Türk öğretmenini saygıyla ve sevgiyle selamlıyorum.

KAYNAKLAR

- Adivar, Adnan. **Tarih Boyunca İlim ve Din**. İstanbul : 1969
- Başgil, Ali Fuad. **Din ve Laiklik**. İstanbul : 1977
- Bilgin, Beyza. **Din Bilgisi**. Ankara : 1982
- Bingöl, Pınar. "Temel Din Dersleri ve F. Almanya", **Cumhuriyet Gazetesi** . Ağustos 1990
- Bugünün Diliyle Atatürk'ün Söylevleri**. Ankara : 1968
- Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. Ankara: M.E.B. Yayını, 1983
- Fazlur, Rahman. **İslam ve Çağdaşlık**. Ankara : 1990
- Günümüzde Din Bilimleri Sempozyumu**. Samsun : 1989
- Karal, Enver Ziya. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**. Türk Kurumu Yayını
- Milli Eğitim ve Din Eğitimi Semineri**. Ankara : 1981
- Parmaksızoğlu, İsmet. **Türkiyede Din Eğitimi**. Ankara : 1966.
- Özek, Çetin. **Türkiye'de Laiklik**. İstanbul : 1968
- Türkiye I. Din Eğitim Semineri**. Ankara : 1981
- Unat, Faik Reşit. **Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**. Ankara : 1964
- Yavuz, Fehmi. **Din Eğitimi ve Toplumumuz**. Ankara : 1969
- Yurdaydın, Hüseyin. **İslam Tarihi Dersleri**. Ankara: 1982
- Yücekök, Ahmet. **Türkiye'de Din ve Siyaset**. İstanbul : 1971

BAŞKAN - Efendim, Sayın Aytürk'e, bu görevi yerine getirdiği için, lütfedip geldiği için çok teşekkür ediyoruz. Kendisiyle toplantıdan önce yapmış olduğumuz konuşmada Sayın Aytürk çok haklı olarak Sayın Doğan'ın cevap vermesi gereken sorulara cevap vermek istemediğini belirtti, Lütfi Bey aramızda olsaydı da bir tartışma açabilseydik. Ben buradan bu vesileyle Sayın Doğan'a acil Őifalar da dilemek istiyorum.

Oturumu kapatıp sizi çaya davet etmek istiyorum efendim.

BİLDİRİ V

ATATÜRK DEVRİMLERİ VE LAİKLİK

Konuşmacı : Prof. Dr. Yuluğ Tekin KURAT

Oturum Başkanı : Doç. Dr. Gül AYDIN

ATATÜRK DEVRİMLERİ VE LAİKLİK

Prof. Dr. Yuluğ Tekin KURAT *

Bilindiği gibi, Atatürk attığı büyük bir adımla yıkılmış bir Osmanlı İmparatorluğundan, güçlü bir milli devletin yaratılması yolunda askeri ve siyasi zaferler kazanmıştır. Bu aşamadan sonra ise, daha önceki Osmanlı kurumlarının ne sosyal ne de kültürel olarak erişemedikleri bir anlayışa dayalı, yönetim ve eğitim sistemi ile toplumun sosyo - kültürel dokusunu değiştirmiştir. Diğer bir deyişle, Atatürk halkının çağdaş gereksinmelerini karşılayacak kurumlar kurmanın yanı sıra, ilerde ne getireceği belli olmayan olaylar karşısında da, milletin tedbirli olmasını sağlayacak temeli de hazırlamıştır. Bunların tümünü Atatürk İlkeleri ve bu ilkelerin uygulamaya yansıyan yönü olarak Cumhuriyet Devrimlerinde görebiliriz. Kuşkusuz böylesine seçkin bir toplantıda ilkelerin açıklanmasına gerek yoktur. Bununla birlikte, şunu belirtmek isterim. Söz konusu ilkelerin uygulamaları, Atatürk'ün siyasal stratejisi doğrultusunda ve olgunlaştıkları anda ortaya çıkmışlardır. Örneğin Milliyetçilik İlkesi 23 Nisan 1920'te TBMM'nin açılması ile filizlenmiş ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetçilik olarak meyvesini vermiştir. Laiklik İlkesi ise, 1924'te Hilafetin kaldırılması ile meydana çıkmış, sonra 14 yıllık bir gelişme süreci izlemiştir. Ancak Atatürk Devrimlerinin de, yapılan her devrim gibi, bir karşı devrim akımı ile yüz yüze gelmesi kaçınılmazdı. Dolayısıyla 1930'larda olgunlaşan

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Not : Bu Oturumun Başkanı Sayın Doç. Dr. Nizamettin KOÇ'un bir mazereti nedeniyle, Oturumu Sayın Doç. Dr. Gül AYDIN yönetmiştir. (Ed).

Devrimcilik ilkesinin özünde, yapılan devrimleri korumanın yanı sıra, devrimi durağan, yani statik olmaktan kurtarmak amacı da vardı. Böylece "Hayatta en hakiki mürşit, ilimdir, fendir" diye bildiğimiz bilimsel yöntem ve yaklaşımın yolu açılmış oluyordu. İşte açılan bu yol, Türkiye Cumhuriyeti insanlarına çağdaş bir dünya görüşü kazandırmayı hedef seçmiştir. Bu amaç için gerekli araç da bilimdir ve Atatürk bunu her zaman vurgulamıştır. Ancak bilim tek başına, ne bir ulusal bilincin yaratılması, ne de bir sosyal dayanışmanın sağlanması için yeterli olamaz. Evrensel olan bilimi, milli hedefler ve ulusal çıkarlar doğrultusunda kullanabilmek ve vatandaşlara böyle bir değer yargısını kazandırmak, belirli bir politikanın izlenmesini ve söz konusu politikanın yasaların koruyuculuğu altında da güçlendirilmesini zorunlu kılmıştır.

Çağdaş uygarlık görüşü ya da çağdaş uygarlığa ayak uydurma gibi bir kavramın toplumda ortaklaşa kabul edilmiş bir değer yargısına dönüşebilmesi için, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bir Kültür Savaşı'nın başlatılması da kaçınılmazdı.

Bu savaştaki taraflar bir yanda Atatürk Devrimleri, öte yanda her ne kadar etkinliklerini ve güncelliklerini yitirmiş de olsalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal ve sosyal gelenekleri ve alışkanlıkları idi. Atatürk Devrimlerini inceleyenler bazen yanlış bir izlenime kapılabilirler. Şöyle ki Devrimler, Osmanlı kurumlarının yeni ve radikal bir reorganizasyonu şeklinde algılanabilir. Oysa Atatürk, çağdaş bir Türk toplumunun modelini kafasında çizmiş ve olayların akışı içinde, zamanlamadaki büyük ustalığını da kullanıp, bu modele yavaş yavaş canlılık kazandırarak, varlığı ve ülküsü ile yeni bir toplum yaratmıştır. Nitekim yukarıda değindiğim

Kültür Savaşı bu toplumu korumak ve geliştirmek için yapılmıştır. Savaşın başlangıcında, toplumun kişi egemenliğinden ulusal egemenliğe tam anlamı ile geçtiği 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması ve teokratik devlet düzeni yerine laik bir yönetim anlayışının tümü ile yürürlüğe girdiği Hilafetin kaldırılması olayları yer alır. Hilafetin kaldırıldığı 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Eğitimde Birlik Yasası) sürmekte olan bu kültür savaşının bir borazan sesi olmaktadır. Bu toplantıda Tevhid-i Tedrisat üzerinde yeterince konuşulmuştur. Ancak yine de küçük bir yorum getirmek isterim. Tevhid-i Tedrisat Osmanlı'da evrimle yapılamayan bir işlevi devrimle yerine getirmiştir.

Aramızda bulunan eğitimciler, Osmanlı döneminde medrese eğitim sisteminin yetmezliği karşısında, uzmanlaşmış eleman kadrosunun yetiştirilmesi için, dinden soyutlanmış bir eğitimin devreye sokulduğunu çok iyi bilirler. 1827'de açılan Askeri Tıbbiye, 1834'deki Harbiye, 1859'daki Mülkiye bilimsel ve çağdaş eğitimin en belirgin örnekleri sayılırlar. Bu arada yazımına Cevdet Paşa tarafından 1867 yılında başlanan ve 1878'lere kadar süren 16 ciltlik Mecelle'de , şeriat hukukunun, toplumun gereksinimlerine cevap vermediğinin akademik bir kanıtıdır.

Tüm bu örnekler söz konusu Kültür Savaşı'nın haklılığını ortaya koyar. Bu savaşın zaferleri 1924 - 1937 yılları arasında genellikle şöyle bir görünüm oluşturur. Şeriat mahkemelerinin, tarikatların, tekke ve zaviyelerin kaldırılması, Medeni Hukukun yürürlüğe girmesi, İslamın Anayasa'dan çıkartılarak, devletin resmi bir dini olmadığına ilanı, yeni harflerin kullanımına başlanması ve nihayet 1937'de diğer ilkeler gibi Laikliğin de Anayasal bir hüküm niteliğini kazanması.

Kuşkusuz Atatürk'ün başlattığı bu kültür savaşında barış yoktur, çünkü uygarlık durağan değildir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus vardır. Kültür Savaşının silahı, devrimleri koruyan Devrim Yasalarıdır. Amaç toplumun devrimleri yalnız yasaların yaptırım gücü ile değil, onları benimseyerek ve severek sindirmesidir. Çünkü Atatürk de, toplumun benimsemeyeceği hiç bir yaptırımın uzun süre geçerli olamayacağını bilinci içindedir. O halde kendimize şu soruyu yöneltebiliriz. Atatürk Devrimleri toplum tarafından sindirilmiş midir? Yanıtımız olumludur, çünkü Atatürk Devrimleri üzerine bina edilmiş Türkiye Cumhuriyeti 67 yıldan beri varlığını sürdürmektedir. Bununla beraber karşı devrim düşüncesi de, güncelliğini yitirmiş değildir, zaten olmaması eşyanın tabiatına aykırıdır. Karşı devrim düşüncesine sahip olanlar ya da bu düşünceye sıcak bakanlar, devrimlerin temeli olan Laiklik İlkesini hedef almaktadırlar. Bu hedefe karşı kullandıkları silah da dindir. Çünkü Cumhuriyet dönemine kadar, her şeyi dine bağlamak zihniyeti Osmanlı toplumunda egemen idi. İslamiyetin toplumsal ve siyasal yaşama egemen olduğu her millette görüleceği gibi, şeriat mutlaka uyulması gereken bir normdur. Yüzyılların birikimi ve genekselleşmiş olan bu zihniyetin üstesinden gelmek hiç de kolay olmamıştır. Nitekim Milli Mücadele tarihimize bakıldığında, Saltanata son verilmesine karşı gösterilen tepki, Hilafetin kaldırılmasındaki tepki ile karşılaştırıldığında, ikinci tepkinin birincisinden ne kadar büyük olduğu görülür. Şöyle ki, İstiklal Savaşı'nda Mustafa Kemal'e omuz verenlerin hiç de küçümsenmeyecek sayıdaki bir kesimi, O'nu karşılarına almışlardır. Hatta bunların arasında Atatürk'ün çok yakın çalışma arkadaşları da bulunmakta idi. Yalnızca bu örnek, Laiklik gibi, yerleşmiş gelenek ve alışkanlıklara

ters düşen bir düşüncenin, en çetin engelleri aşmasındaki başarıyı göstermesi açısından önemlidir.

Şimdi de olaya laikliği benimseyen bir kişinin gözü ile bakmakta yarar vardır. Laiklik kişinin düşüncesini inançla sınırlayan duvarı yıkar ve ona aynı zamanda dini dışında düşüneceği geniş bir alan yaratır. O halde laiklik özgür düşünce ile düşünmek olanağını sağlamıştır. Düşünce özgürlüğüne kavuşan birey bilimsellik ve çağdaşıktan ürkmeyerek, aksine onlara yaklaşıp onlarla bütünleşerek, araştırmacı ve yaratıcı olma yeteneğini kazanır. Ayrıca kutsal haklara dayalı bir totaliter yönetim biçimi yerine, kişinin temel hak ve özgürlüklerinin temsil edildiği bir sisteme inanarak, toplumun yaptırımlarının korku ile değil saygı ile kabul edildiği, bir siyaset felsefesini kazandıran yine laikliktir. İşte laikliği bu çerçeve içinde savunanlar haklı olarak laikliğin bir çağdaş yaşam biçimi ve demokrasi olduğunu gösterebilirler. Oysa bu görüşleri kabul etmeyenler, polemige girerlerken, herşeyden önce tarihsel, tarihsel olduğu kadar da güncel bir gerçeği reddederler. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'ne danışılmadan yapıldığıdır. Yöntem bakımından düşünülürse, söyledikleri doğrudur. Evet, hareket noktası olarak devrimler tavandan tabana yansıyan bir biçimde yapılmışlardır. Bunların kabul edilip edilmemesi için bir halk oylamasına gidilmiş değildir. Ancak bu konuda bir referandumun meşruluğunu kasıtlı olarak savunanlar, diğer bir tarihsel gerçeği de isteyerek göz ardı ederler. Çünkü referandum, ancak demokraside yol alıp deneyim kazanmış ülkelerde somut bir anlam taşır. Oysa o aşamada Devrim, daha önce değindiğim Kültür Savaşı ile devam etmektedir. Kültür Savaşı'nın amacı, bir kez daha vurgulamak gerekirse, yüzyılların geri kalmışlığı içinde kıvranan bir toplumu çağdaş uygarlığa eristirecek yola

çıkarmaktadır. Kuşkusuz bu hedefe ulaşmak için Atatürk topluma inmek yerine, toplumun kendi bilinç düzeyin çıkmasını istemiş ve bunda da göreceli olarak başarı sağlamıştır.

Laikliğe tavır alanların bir bölümü de, devrimlerin manevi değerleri yıktığını ve yerine yeni bir şey getirmediğini iddia ederek din ile devlet arasındaki bağlantının güçlendirilmesini isterler ve savlarını şöyle ileri sürerler: "Türkiye'nin % 95'i Müslümandır, devlet bu gerçeği bilmezlikten gelemez. Halkın dinsel gereksinimleri göz önüne alınarak, din görevleri yönlendirecek kurumları güçlendirmek ve yönetmek, devletin üstlenmesi gereken bir yükümlülüktür."

Bu düşünce ne ilke ne de uygulama bakımından laiklik ile bağdaşmaz. Çünkü din ve devlet ilişkisine çözüm zaten getirilmiştir. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 yılındaki programına baktığımızda, bu husus bütün ayrıntıları ile ortaya çıkmaktadır.

Din tamamı ile bir inanç konusu olduğundan, devlet kişilerin inanç dünyasına müdahaleci hiç bir rol oynamayacaktır. Buna rağmen devletin görevi kişileri ibadetlerinde rahatsız etmeyecek ve onların ibadetlerini rahatlıkla yapmalarını sağlayacak önlemleri almaktır. Böylece devlet "din ve vicdan özgürlüğü" çerçevesi içinde her türlü ibadeti, cami, kilise ve havra dahil tüm mabetlerin de güvenliğini sağlamaktadır.

Laiklik anlayışında devletten beklenen de budur. Atatürk'ün dediği gibi, kişiler inanç sahibi olsunlar veya olmasınlar, ideali temsil edemezler, yani laik olamazlar. Tam anlamı ile laik olmak demek sınırsız bir dinsel

hoşgörüyü sahip olmak demektir. Oysa kişilerin tümünden gerek sosyolojik, gerekse psikolojik etkenler dolayısıyla, arzu edilen ütopyik davranışa sahip olmaları beklenemez. Bu konuda ideali sağlayan resmi bir dini olmayan devlettir. Çünkü devletin resmen bir din ve mezhebi benimsememesi, farklı inançlara sahip vatandaşlarına eşit muamele etmesini sağlar ve onları farklı düşüncelerinde özgür kılarak güvenliklerini de güvence altına alır. Devlet bu işlevi yerine getirirken, farklı inanç gruplarının birbirleri ile sürtüşmelerini engelleyerek, toplumda huzur ve sükûnu korur. O halde laikliğin diğer bir niteliği de, dinsel açıdan sosyal barış demektir. Çünkü tarih dinin toplumda birleştirici bir öge olmadığını yüzyıllar boyunca birçok örnekleri ile göstermiştir. Sünni olan Osmanlı yönetim kadrosu daha XV. yüzyıldan itibaren şiiileri düşman ilan etmiş, onları gerek kendi toprakları, gerek İmparatorluğun sınırları dışında sürekli olarak kovalamıştır. Arap yarımadasının Necid yöresindeki Vahabiler sünni oldukları halde, kutsal topraktan olmayan Osmanlı Halifesini asla tanımamışlar ve sık sık başkaldırmışlardır. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa devletinin Padişahı olan Sultan Mahmud Han'ı bir tarafa bırakılmı, onun Halifelik unvanını da hiçe sayarak, ümmetinin reisine karşı savaş ilan etmiştir. Çok daha yakın bir örnek vermek gerekiyorsa, Birinci Dünya Savaşı'nda Orta - Doğu'daki Arap dünyası, ilan edilen Cihad'a rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun değil, onun azılı düşmanı Britanya İmparatorluğu'nun savaş amaçlarını desteklemiştir.

İşte tarihten alınan derslerin kazandırdığı bunca deneyimden sonra, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin dine müdahalesi nereye kadar götürülebilir? Yanıtımız şudur. Devlet dine müdahale ettiği anda Laiklik İlkesinden ödün vermiş olur ve laiklikte aşınma resmen başlar.

Ancak laikliği anlamayanlar ya da anlamak istemeyenler bu kez demokrasi zırhının içine girip "Madem ki halkın çoğunluğu Müslümandır, o halde demokrasinin gereği olarak halkın din konusundaki eğilimlerinin ve isteklerinin yerine getirilmesi gereklidir" demektedirler. Kuşkusuz demokrasilerde geçerli olan çoğunluğun isteğidir, onun iradesidir. Ayrıca ölkemizde Laiklik İlkesinde bir değişiklik yapılmasını isteyen bir çoğunluğun bulunup bulunmadığı da akademik olarak üzerinde durulacak diğer bir husustur. Akademik diyorum, çünkü şu anda yasal olarak böyle bir nabız yoklamasına gitmek olanaklı değildir. Anayasamızın 4. ve 174. maddeleri Türkiye Cumhuriyeti'nde Laiklik İlkesinin değiştirilmesi şöyle dursun, bu ilke ile ilintili herhangi bir öneri getirilmesini de kabul etmemektedir. Çünkü her demokrasi gibi, Türk demokrasisinin de kendisine özgü nitelikleri vardır. Türk Demokrasisi İstiklal Savaşı ve onunla bütünleşen Atatürk Devrimleri'nin bir ürünüdür. Değerli Hocam, Büyük insan rahmetli Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın dediği gibi "Türk İnkılabının manası, milli, demokratik, mustakil ve laik bir Türk devletinin kurulmasından başka bir şey değildir ve olamaz". şu halde demokrasimiz ile Devrimin arasındaki organik bağın kopartılması mümkün değildir. Öte yandan, laiklik anlayışında herhangi bir değişikliğe gitmek demek, din ve vicdan özgürlüğünün sonu demektir.

Devrimlerin manevi değerleri yıktığı iddiasına gelince, bu konuda şunları söyleyebiliriz. Bir kez Devrim doğrudan doğruya dine karşı yapılmış bir hareket değildir; ne dini yıkmaya ne de ona herhangi bir reform getirmeye kalkışmıştır. Bunların aksine dini, devletin yaptırım gücü olmaktan çıkartıp, onu kişinin kendi özgür iradesine bırakmıştır.

Atatürk, hayatta iken laikliğin getirdiği çağdaş yaşam biçimi ve onun kurumlarına karşı kısa ya da uzun dönemde bir takım tepkiler alacağını biliyordu. Dolayısıyla yönetmekte olduğu Kültür Savaşı'nda, laik düşüncenin yaratılmasına, daha önceki gelenek ve alışkanlıkları dolayısıyla, açıktan açığa değilse bile pasif ve sosyal bir biçimde direniş gösterecek hedefler üzerine de gitmekte kararlı idi. Bu hedefler küçük toplumsal üniteler olup, Osmanlı yaşamının egemen olduğu ve büyük sayılabilecek kentlerdeki tipik Osmanlı mahalleleri idi. Mahalleler orada oturan sakinlerin sosyo - ekonomik yapılarına göre farklı özellikler göstermekle birlikte, kendilerine özgü ve semt sınırından dışarı taşmayan bir sosyal yönetim düzeni kurmuşlardır. Örneğin doğumlar, düğünler, cenaze törenleri, türbeleri ziyaret, camide verilen vaizleri dinlemek, mahalle hayatında hep birlikte yapılan sosyal etkinliklerdi. Kadınların erkeklerden kesinlikle ayrı durdukları ve hiç bir zaman ortalıkta toplu olarak görülmedikleri bu sosyal yönetim mekanizmasının merkezlerinden bir tanesi kahvehane, diğeri de cami idi.

İşte bu toplumsal ünitelere laik öğretiyi getirebilmek için Atatürk'ün politikası iki koldan yürümüştür. Bunlardan birisi mahallenin çocuk ve gençlerinin gittikleri Cumhuriyet okulları idi ki, mahallenin genç kuşakları için burada başlayan laikleşme süreci ile zafer öğretmenin oluyor ve mahalleye giren çağdaş dünya görüşü oradaki batıl inanç ve yerleşmiş tabuları kınıyordu. Atatürk'ün kullandığı ikinci silah ise, İslamiyetin siyasal ve sosyal olarak egemen olduğu toplumlarda halen kesinlikle kabul edilmeyen kadın - erkek eşitliğini getirmesiydi. Dolayısıyla mahalledeki haremlik - selamlık duvarı da çöküyordu. Bu atılımın yasal dayanakları olarak 1926 tarihli Medeni Kanun 1930 yılında

kadınların Belediye seçimlerinde oy kullanmaları ve aday olmaları, 1934 yılı itibariyle genel seçimlere her yönü ile katılmaları ki bu hiç bir İslam toplumunda görülmemiştir. Böylece kadın ve erkeğin hayatı, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak birlikte paylaştıkları çağdaş yaşam, Türkiye'nin attığı çok büyük bir adımdır.

Bu çağdaş ve uygar görünümü kazanmış olan Türkiye'nin bir de bu görünümü savunan kuşaklara sahip olduğu düşünülürse, 1928 öncesi bir tablonun yaratılması, karşı devrim sempatanlarının ancak bir özlemi şeklinde sürebilir. Şurası da bir gerçektir ki, çoğulcu demokrasinin getirdiği özgürlük ortamı içinde, tüzüklerinde değilse bile düşüncelerinde bu tür restorasyon arayışı içinde olan ve aşırı muhafazakar diyebileceğimiz siyasi partilere, seçmenlerin pek itibar etmedikleri de hepimizce bilinmektedir. Bununla birlikte bizleri tedirgin eden bir husus, dolaylı da olsa dini siyasete alet etme politikasıdır. Atatürk'ün de vurguladığı gibi, 656 yılındaki Hilafet mücadelesinin neden olduğu Ali - Muaviye savaşında askerlerin mızraklarının ucuna sureler takarak "Allah karar versin" diye ortaya çıkmaları ile, İslam dinini siyasete alet edilmesi süreci başlatılmıştır. Böyle bir anlayışın Osmanlı'ya ne kazandırıp ne kazandırmadığının üzerinde duracak değiliz. Ancak sonuç olarak diyebiliriz ki, dinin politikaya alet edilişi, Osmanlı'ya kazandırdığından çok şey kaybettirmiştir. İşte bundan ötürü Türkiye Cumhuriyeti dinin ne resmen örgütlenmesini, ne de siyasal bir araç haline dönüştürülmesini yasal platformda kabul etmemektedir.

Tek partili dönemden çok partili hayata, çoğulcu demokrasiye geçilmesi ile birlikte, genel seçimlerin en doğal yönü olan propaganda konuşmalarında, dinin çok yumuşak

bir biçimde de olsa siyasete alet edilmesine tanık olmuşuzdur. 1980'li yıllara gelinceye değin, adayların büyük bir çoğunluğunun, gerek partileri, gerek kendileri adına yapacakları icraatı, Allah'ın adını anarak "İnşallah" "Allah'ın izni ile" gibi sözcüklerle sunmaları ve ilerleyen yıllarda bununla da yetinmeyerek, görüşlerinin haklılığını Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden örnekler vererek süslemeleri, halkın temiz dinsel duygularının sömürülmesi gibi, laik olması istenen bir toplumda hiç de arzu edilmeyen bir yönetimi devreye sokmuştur. Doğal olarak bu çabaları, genelde bir karşı - devrimcilik olarak niteleyemeyiz. Amaç bu kişilerin, kendilerini seçmenlerine inanç sahibi olarak tanıtıp onların beğenisini ve oylarını kazanmaktır. 1980'den sonra ise din, seçim propagandaları kürsüsünden sıçrayarak yönetim ile yargı organları arasında tartışma konusu yaratacak boyutlar kazanmıştır. Ancak tarihin geçen 10 yılın değerlendirmesini yapabilmesi için vakit biraz erkendir.

Buna rağmen üzerinde dikkatle durulması gereken bir nokta vardır. Tarih; karşı - devrimin eyleme dönüştüğü 1930 Ocağında yedek subay öğretmen Kubilay'ın şehit edildiği Menemen Olayını kaydetmiştir. 1990'ların Türkiye'si de bu tür irtica hareketlerini anında ezecek moral ve fiziksel güce sahiptir. Böyle bir fanatizm ile karşılaşmıyorsak, bunun nedeni benzer bir eyleme geçmenin karşı - devrim militanlarına hiç bir yarar sağlamayacağını bilmesinden kaynaklanmaktadır.

İrtica geçirdiği deneyimlerden sonra, daha kurnaz, daha örgütlü ve daha sabırlı olarak, şu anda nereden geldiğini tam olarak bilemediğimiz iç ve dış maddi kaynaklarla beslenip, yaygınlaşarak, devleti ele geçirmek ve Atatürk Cumhuriyetini yıkmak amacını gütmektedir. İrtica

bu stratejisini gerek Cumhuriyetimizin gerekse Cumhuriyetimiz gibi özgür ve açık toplumların kişilere sağladığı "din ve vicdan özgürlüğünü" kılıf olarak kullanıp yürütmek isteyecektir. İşte bunun içindir ki karşısında en büyük engel olarak laikliği görür. Çünkü laiklik bölücü değil birleştiricidir, çağdaş uygarlığa ayak uydurmaktır, toplumda sosyal barışın güç kaynağıdır, bunların da ötesinde Atatürk İlike ve Devrimlerinin temelidir.

GENEL TARTIŞMA

BAŞKAN - Sayın Kurat'a çok teşekkür ediyoruz.

Efendim, kendi adıma çok yararlandığımı söyleyebilirim, herhalde sizler de soru sormak için sabırsızlanıyorsunuzdur, soru sormak ve katkıda bulunmak isteyenlere söz vereceğim. Buyurun efendim.

Aysun OMAV - Efendim, burada korsan bir bildiri okumak niyetinde değilim, benim sorum yalnızca sayın konuşmacıya değil, daha önceden izlediğimiz bütün toplantı ile ilgili olarak birkaç şey söylemek istiyorum. Toplantıyı iki gün boyunca izledim, gördüğüm kadarıyla burada aşağı yukarı laik olmayan kimse yok gibi. Ben bu toplantıda daha çok laiklik eğitiminin nasıl yapılacağı, kitlelere nasıl iletileceği, nasıl mal edilebileceği, laiklik karşıtı görüşlerle nasıl mücadele edilebileceği açısından daha teknik, daha bilimsel somut veriler ve tartışma ortamı bulabileceğim umudu ile gelmiştim, ancak bu konuda fazlaca bir şey bulabildiğim kanısında değilim. Yani bu konudaki üzüntümü belirtiyorum.

Bence esas tartışmamız gereken şeylerin başında resmî ideoloji olarak bizde şu anda var olan laikliğin, resmi ideoloji biçiminde yani yasaklarla mı, sürmesi gerektiği, yoksa daha demokratik bir ortamda tartışmalarla mı kitlelere mal edilmesi gerektiği üzerinde bir teknik tartışma yapılabilirdi. Burada bildiğim kadarıyla Türkiye'de aydınlar arasında farklı iki görüş var. Örneğin çok somut olarak 163 üncü maddenin kaldırılması ya da kaldırılmaması biçiminde somutlaşan durumda acaba hangisi daha doğru olur, gerçekten kaldırılması, dün Sayın Bozkurt Güvenç'in belirttiği gibi, gerçekten geri dönülmez bir noktaya mı getirir bizi, böyle bir tehlike var mıdır Türkiye'de? Böyle bir tehlike yoksa gerçekten tartışmamız mı gereklidir? Kaldırılıp, bunun yeryüzüne çıkıp, eşit koşullarda tartışmaya açılması mı acaba bu işi söndürecek noktadır? Yani laiklik düşmanlarının tartışmalarını geriletecek şeylerdir, bunu tartışmak gerekir diye düşünüyorum. Bence de pozitif düşünce yerüstünde gelişen, ancak negatif düşünce yeraltında gelişen daha çok kaynak bulan, gelişme olanağı bulan bir bakış açıdır, dolayısıyla ben bunların özgür ve demokratik bir biçimde tartışıldığı zaman, bugünkü tehlikeyi arz etmeyeceği görüşündeyim.

Sayın konuşmacımız, "Atatürk İlkeleri referandumla onaylanmadı" dedi. Ben de gerçekten laiklik yaklaşımının topluma biraz tepeden inme sunulduğu görüşündeyim. Tepeden inme olmuştur, ancak o günün koşullarında. Sayın konuşmacıya tamamıyla katılıyorum, bir kültür savaşı vardı, o günkü koşullar bugünkü koşullarda farklı idi, böyle tepeden inme bile olsa, bunun gerekli olduğuna gerçekten inanıyorum. Ancak o gün için çok doğru olan böyle bir yaklaşım böyle bir tavır, bugün için de gerçekten doğru mudur? Hâlâ o koşullarda mı çalışmamız gerekir? Yani bizi

şu anda devrin ideolojisi gibi görünen böyle bir tartışmanın açılmaması, özellikle devlet kurumları tarafından savunulan, bürokrasi tarafından savunulan bu tartışmanın sürdürülmemesi yönünde mi olmalıdır? Bunu tartışmak gerekir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

BAŞKAN - Teşekkür ederim.

Mustafa COSTUROĞLU (Eğitimci - Yazar) - Sorum, sürüp gelen bir yanlışlık üzerindedir, sadece bugünkü konuşma ile sınırlı değildir. Yanlışlık şu : Özellikle Türkiye'de Atatürkçülüğe ve laikliğe karşı her darbeyi, her engeli, her yıkımı, bir karşı devrim olarak nitelemektedir. Bu kanımca yanlış. Soruyorum. Şimdi, bu yanlışlığa şu çerçeve içerisinde katılabilirler mi? Çerçeve şu: Şeriatçıların bir kuralı vardır. Engeli kaldırırsanız yasaklar geri gelir onların deyimi ile söylüyorum: "Manî zail olunca memnu avdet eder." Engel Atatürk, Atatürkçülüktür, laikliktir. Siz bunu yıkarsanız, kaldırırsanız yasak olan, yasaklanmış olan geriye gelir. Nedir geriye gelenler bugün? Türbandır, kadavraya don giydirmedir, kitleleri kurşuna dizme direktifidir, şu bir zamanlar tengir tengir diye okuyoruz Kenan Evren'in anılarından, bana birisi bir şey yaparsa, o kitleyi kurşuna dizeceksiniz diyor. Hani cezanın ferdiliği? Demek ki bakınız Atatürkçülük İlkesi, Atatürkçülük çerçevesi bozulduğu zaman ilkelik geriye geliyor. Şimdi bu ilkeliliğin geriye gelmesi, karşıma türban dendiği zaman Hammurabi Kanunlarından değil de asıl kanunlardaki şeylere gidiyoruz, Kur'anı aşıyoruz, Kur'andan çok daha önce oradaki bu yasaklar aynen Hammurabi Kanunlarında yok, onun sonunda gelen Asur Kanunlarında aynen Kur'an'da olduğu biçimde yazılıdır. Yani kadınların namusunu alan falan değil, satılık kadınlara damga vurmak kabilinde örtü getirilmiştir.

Bakınız ilkellik nereye kadar geliyor. Siz şimdi türbana göz yumarsanız, bakın kadınların, kızların pazarlanması da vardır. İmam Gazali de Alışverişin Kuralları diye kadın alım satımının ilkelerini anlatıyor. Ticaret kanunlarında kadın alınır satılır, kadını örnek veriyor. Bugünkü gazetede okudum, dikkatinizi çekiyorum, hanımefendiler, türbanın arkasında kadın pazarlanması yine gündeme gelecektir.

BAŞKAN : Teşekkür ederim Sayın Coşturoğlu. Buyrun Sayın Kurat.

Prof. Dr. Yuluğ Tekin KURAT - Teşekkür ederim. Birinci soruyu soran arkadaşımız Sayın Aysun Omay, dediler ki, "Ben bu oturumlara katıldım ama beni doymadı. Karşı görüştün olan bir kimse yok". Evet, belki de bu bir organizasyon sorunu olabilir, ayrıca Şunu ifade ettiler: "Bu konuda biraz daha teknik, biraz daha eğitim alanında birtakım verilere sahip olmak isterdim". Ben kendilerine söyleyeyim, eğer programın son sayfasına bakarlarsa belki de kendilerine o doymu sağlayacak bir oturum oğleden sonra yapılacaktır. Çünkü bakın hemen Őuradan görüyorum ki, Eğitim ve Öğretim Uygulamaları ve Laiklik diye çok değerli arkadaşların konuşacağı ve benim de izleyeceğim bir oturum var, tabii ki kendileri burada olacaklar, belki de orada biraz daha kendi istekleri doğrultusunda verilere kavuşabilirler; ama ben arkadaşın eleştirilerini duymaktan son derece mutlu oldum. Çünkü benim tarihsel açıyla Atatürk Devrimleri, laiklik olarak sizlere sunmaya çalıştığım modelin en canlı modeli idi, arkadaşımız laikliği temsil eden bir Türk kızıydı, düşünce özgürlüğünü söylüyordu, onun için beni çok mutlu ettiler, ben de onun nasıl bu hale geldiğinin bir tarihsel panoramasını verdim.

BAŞKAN : Sayın Kurat'a teşekkür ederim.

PANEL II

EĞİTİM ve ÖĞRETİM UYGULAMALARI ve LAİKLİK

**Panel Üyeleri : Prof. Dr. Necla ARAT
Prof. Dr. İ. Ethem BAŞARAN
Prof. Dr. Beyza BİLGİN
Prof. Dr. Coşkun SAN**

Oturum Başkanı : Prof. Dr. Kemal GÜÇLÜOL

BAŞKAN - Bugünkü toplantımızın son oturumunu açıyorum.

Önce konuşmacılarımızı tanıtmak istiyorum. Sağdan itibaren Sayın Prof. Dr. Çoşkun San, Gazi Üniversitesi eski öğretim üyelerimizden; onun yanındaki arkadaşımız Prof. Dr. Necla Arat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyelerimizden, Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyemiz, Sayın Prof. Dr. Beyza Bilgin, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. Programımızda Dr. Hıfzı Topuz ismini de göreceksiniz. Kendisi rahatsızlığı nedeniyle yurt dışında bulunduğu için katılamamıştır.

Belirtmek istediğim bir nokta daha var. Bu toplantının düzenlenmesi sırasında, mümkün olduğu kadar çeşitli disiplinlerden arkadaşlarımızı çağırmaya çaba gösterdik, katılımlarını sağlamaya çalıştık. Bunlar arasında Eğitim Tarihi ve Felsefe alanlarından bilim adamları da vardır. Çeşitli nedenlerle katılıma olanağı bulamadılar. Böylece, katılan arkadaşlarımızın büyük çabaları ile bu noktaya gelebildik. Onun için, bundan önceki konuşmacılarımızla birlikte, panel üyelerimize Bilim Kurulu adına tekrar teşekkür etmeyi borç biliyorum.

Çalışmamızı şu şekilde yönetmeyi düşündük. Sayın San'dan başlamak üzere arkadaşlarımız en çok 15 dakika olmak üzere ilk konuşmalarını yapacak, düşüncelerini belirtecekler. Konumuz, bildiğiniz gibi, Eğitim ve Öğretim Uygulamaları ve Laiklik. 15 dakikalık konuşmalar sırasında sayın izleyici arkadaşlarımıza kağıt dağıtılacaktır. Bu kağıtlara, varsa, isteyenler sorularını yazacaklar. Arkadaşlarımız lütfen isimlerini de yazsınlar. Çünkü yazılı olarak belirttiğiniz

sorularınız daha sonra basılacak kitap içinde yer alacaktır. Sorusu olanlar, isterlerse, sorularını hangi konuşmacının cevaplamasını istiyorlarsa onu da belirtebilirler. Arkadaşlarımız, soruları lütfen buraya getirirlerse çabuk ilerleyebiliriz.

İkinci turda eğer konuşmacıların yine de belirtmek istedikleri konular varsa, kendilerine 5 dakika kadar bir süre daha vermeyi planladık. Ben tekrar hepinize yardımlarınız ve katıldığınız için teşekkür ederim. Sözü Sayın San'a veriyorum.

Buyurunuz efendim.

Prof. Dr. Coşkun SAN (Gazi Üniversitesi Eski Öğretim Üyesi) - Sayın Başkan, saygıdeğer izleyenlerim, "**Bir Toplumsal Süreç Olarak Laiklik**" konusunda konuşmak istiyorum. Konuşmamı çok kısa tutacağım, Sayın Başkan memnun oldular mı diye bakıyorum ve bu konuşmayı elimden geldiğince şu üç alt başlık altında yapmaya çalışacağım.

Birinci alt başlık Laikliğine Gelişimi Üzerine Birkaç Söz; ikinci alt başlık Laisizm ve Sekülerizm Kavram Çifti; üçüncü başlık Laikleşme Süreci.

Efendim, gerek burada daha önce yapılan konuşmalarda, gerek Türkiye'de laiklikle ilgili konularda yapılan kimi toplantılarda ya da bu konularda yayınlanan yapıtlarda dikkati çeken bir husus var. Laiklik kavramı genellikle siyasal ve hukuksal boyutlarıyla irdelenmekte, buna karşılık asıl önemli olan toplumsal boyutu ihmal edilmektedir. Oysa nasıl ki, yalnızca bir parlamento ile birkaç siyasal partinin ve seçim yasasının varlığı, demokrasinin gerçekleşebilmesi daha yerinde bir deyişle, **yaşama geçirilebilmesi** için yeterli olamıyorsa, laiklik ilkesinin Anaya-

sa ve yasalarda yazılı oluşu da, laikliğin kendiliğinden bireyin düşünce ve davranışlarının bir parçası haline gelmesini sağlayamaz. Bu gerçeği çok iyi gören ve bilen Mustafa Kemal, bir tür **laik toplumsallaşma** süreci başlatmış, laiklik ilkesinin açıkça Anayasada yer almasından önce ve hemen sonra gerçekleştirdiği bir dizi laik hukuk ve eğitim devrimiyle, toplumu oluşturan bireylere laik düşünce ve davranış alışkanlığının kazandırılmasına çalışmıştır. Bu çabalar özellikle 1950'li yıllarda frenlenmeye ve geriye döndürülmeye başlanmış ve 1990'da "ferdin laik olamayacağı, devletin laik olabileceği" hem de yüksek sesle söylenebilmiştir.

Çağdaş toplumların son birkaç yüzyıllık tarihine bakıldığında, "dünyanın büyüden sıyrılması" (Weber) ya da başka bir deyişle, akılcı düşünce ve davranışın, mistik ve dinsel inançların önüne geçmesi olgusu açıkça görülecektir. Kùltürleri ve sosyo - politik yapıları ne denli farklı olursa olsun, tüm toplumların bu süreçten geçmeleri, toplumsal değişimin ve modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.1 Çünkü akılcılık temeline dayalı bilim, henüz tüm sorunlara yanıt verememiş olmakla birlikte, birkaç yüzyıl öncesine oranla inanılmaz bir gelişme göstermiştir. Öyle ki, insanlığın artık bilim çağına adım attığı ùlkemizde bile, tam anlamıyla kavranamasa ve bilgisayar ithal etmekle bir tutulsa da, sık sık söylenir olmuştur.

Artık çoğulcu toplum yapısındaki siyasal, ekonomik, eğitsel, hukuksal hatta sportif v.b. birçok etkinlik, büyücülere ya da din adamlarına sorularak ve onlardan alınacak fetvalara göre değil, akılcılık temeline dayalı bilim ve tekniğin son verilerine göre planlanmakta ve yürütölmektedir. Öyleyse, toplumların akılcılıktan vazgeçe-

yürütülmektedir. Öyleyse, toplumların akılcılıktan vazgeçerek, yeniden mistik inançlar dünyasına geri döndürüleceklerini düşünmek, olmayacak duaya amin demekten farksızdır.

Laisizm ve Sekularizm Kavram Çifti

Yunanca kökten gelmekle birlikte, dilimize Fransızcadan geçen laiklik (laïcité) gerek ilk ve orta öğretimde, gerek birçok yükseköğretim kurumunda, en yüzeysel anlamı ile "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" biçiminde öğretilmektedir. Sekularizm kavramı ise, ülkemizde hemen hemen hiç kullanılmamakta², buna karşılık İngiliz dilinde yazılan yapıtların tümünde, laiklik sözcüğüyle eş anlamlı olarak ya da bu sözcüğü de kapsıyacak biçimde yer almaktadır. Oysa, Latince kökten gelen sekularizmin sözcük anlamı "dünyasallaşma", daha açık bir deyişle "mistik ve dinsel inançların etkisinden kurtulma" dır. Demek ki, bu iki kavramdan laiklik, daha çok bilinçli bir müdahale sonucu, toplumların mistik ve dinsel inançlardan kurtarılması, sekularizm ise aynı durumun belirgin bir karışma olmaksızın, evrimleşme sonucunda kendiliğinden ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

Ne ki, bu ayırım Weberci anlamda bir ideal (saf) tip özelliği göstermekte, başka bir deyişle "laiklik" gibi "dünyasallaşma" da gerçek toplumsal yaşamda ancak çok ender durumlarda, söz konusu saflıkları içinde karşımıza çıkarabilmektedirler. Olağan toplumsal gerçeklikte ise, bu iki sürecin birbiriyle belli oranlarda karışmış olduğu³ gözlenmektedir. Sözelimi, Roma Hukukunun dinsel etkilerden arındırılması bir devlet tasarrufu sonucunda olduğu için "laikleşme" sayılması gerekir. Ancak ileri sürdüğümüz teze göre, dünyasallaşma ile laikleşme genellikle birarada bulunduğundan, hukukun laik bir temele otur-

tulmaya başlandığı dönemlerde, Roma toplumunun da belli bir dünyasallaşma sürecine girmiş olduğunu kabul etmek gerekecektir. Laikleşmenin mi yoksa dünyasallaşmanın mı daha önce ortaya çıktığı sorusuna gelince, kanımızca bu soruya açık, kesin ve bilimsel bir yanıt verebilmek pek güçtür ve bu bağlamda önemli ya da anlamlı da değildir.

Asıl önemli değişim, Roma döneminde belli bir dünyasallaşma - laikleşme sürecine giren Batılı toplumların, Hıristiyanlığın yükselişi ile birlikte tüm ortaçağ boyunca, bu anlamda bir geriye dönüş yaşadıklarıdır.⁴ Fakat akılcılığın sonucu olan dünyasallaşma, bir kez toplumsal bir süreç haline döndükten sonra toplumların belleklerinde silinmez izler bırakır. Gerçekten de, ortaçağın sonlarından başlayarak akılcılığın, öncelikle siyasal, eğitsel ve hukuksal alanlarda yavaş yavaş yerleşmeye başladığı Avrupa'da, yeniden bir sekularist gelişme görülmektedir. Büyük Fransız İhtilaline dek süregelen bu "dünyasallaşma" süreci, İhtilalden sonra, Fransa'da devlet ve din işlerinin radikal bir biçimde birbirinden ayrılmasıyla, ayrıca devrimsel bir nitelik ve ivme kazanmıştır. Ne ki günümüze geldiğinde, çağdaş toplumlarda evrimci ve devrimci çizgiler arasındaki makasın kapandığını, açıkçası artık tüm modern toplumların, akılcı düşünce ve davranışların dinsel inançlardan kesinlikle ayrılması anlamında bir **laikleşme süreci** içine girdiklerine tanık olmaktayız.

Öyleyse, tarihsel gelişme açısından evrimsel niteliği ağır basan dünyasallaşmaya "sekularizm", devrimsel ve köktenci yönü daha belirgin olan dünyasallaşmaya da "laiklik" adını vermek yerinde olacaktır. Ancak bu ayırım, yalnızca tarihsel çözümleme bakımından anlamlıdır, çünkü günümüzde Türkiye de dahil olmak üzere, birçok modern toplumda dünyasallaşma geri döndürülemez bir toplumsal süreç niteliğine kavuşmuştur.

Laikleşme Süreci

Bu toplumsal sürece, ülkemizde de Fransa'da olduğu gibi Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte devrimsel ve köktenci yollardan ivme kazandırıldığı için "laikleşme ya da laikleştirme süreci" adını veriyoruz. Laikleşme sürecinin en önemli boyutunun, Mustafa Kemal'in başlattığı "laik toplumsallaşma süreci" olduğu tartışma götürmez.

Laiklik, ancak bireyler laik "tavır"⁵ kazanabildikleri ölçüde gerçekleşebilir ve bir yaşam felsefesi ve tarzı haline dönüşebilir. Siyasal ve hukuksal anlamda laiklik ile toplumsal laikleşme süreci arasındaki ilişkiye gelince, herhangi bir toplumda "dünyasallaşma" yönünde kimi gelişmeler olmadıkça, laikliğin bir siyasal ve hukuksal ilke olarak benimsenmesi yeterli olamaz.⁶ Gerçekten de eğer Fransa, Büyük İhtilal öncesinde bir tür dünyasallaşma evresinden geçmemiş olsaydı, 1789 sonrasında Osmanlı toplumunda da yaşanmaya başlandığını ileri sürmek olanaklıdır. Kimi zaman küçümsenen Tanzimat ve Islahat dönemlerinin, adalet ve eğitim sistemlerinin yavaş yavaş din kurumlarının sultasından kurtarılması çabaları olmasa ve buna meşrutiyet dönemlerinde siyasetin de dünyasallaşmaya başlaması eklenmese idi, Cumhuriyeti ve laiklik devrimini gerçekleştiren kadrolar, acaba nasıl oluşabilirlerdi? Hatta denebilir ki, bu dönemlerin birbirine karşıt ikili yapısı, laik eğitim, hukuk ve siyasetin üstünlüklerini çok daha belirgin bir biçimde ortaya koymuş ve dünyasallaşma sürecini hızlandıran bir etki yaratmıştır. Bu nedenle, belli belirsiz de olsa, bir sekularist evreden geçilmedikçe, salt siyasal ve hukuksal anlamda sınırlı bir laiklik girişiminin kısa sürede başarılı olması beklenemez.

Eğer neden - sonuç ilişkisi doğrultusunda bir gelişme eğrisi çizilmek istenirse, bu çizginin büyük bir olasılıkla dünyasallaşmadan başlayıp laiklikten geçip laikleşme sürecinde devam ettiği söylenebilir.

Na yapmalı?

Özellikle 1980 sonrasında çok sık sorulmaya başlanan bu soruya verilecek yanıt, çok kısadır:

"Öğretim Birliği" lke ve Yasası yeniden yaşama geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

1- Erdoğan, Mustafa. **Laiklik ve Türk Uygulaması Üstüne Notlar, Türkiye Günlüğü**. Ankara: 1990, s. 54

2 - Sarıbay, Ali Yaşar. **Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası**, İstanbul: 1985, s. 72 v.d.

3 - San, Coşkun. "Türkei - EG - Diskussion im Spiegel der inneren politischen Entwicklungen der Türkei seit 1980", in: **Türkei u. europäische Integration**. Köln: 1990, s. 24

4 - Şaylan, Gencay. **İslamiyet ve Siyaset**. Ankara: 1987, s. 37 v.d.

5 - Tanyol, Cahit. **Laiklik ve İrtica**. İstanbul: 1989, s. 214 v.d.

6 - Ozankaya, Özer **Atatürk ve Laiklik**. 3. Basım, Ankara: (tarihsiz), s. 259

BAŞKAN - Efendim, zamanlama bakımından bize büyük ölçüde yardımcı olduğu için Sayın Hocamıza teşekkür ederiz.

İkinci sözü Sayın Arat'a veriyorum.

Buyurun.

Prof. Dr. Necla ARAT - (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Önce izin verirseniz bir açıklama yapmak istiyorum. Ben İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesiyim. Aynı zamanda, bu yıl Türkiye'de Üniversitemiz içerisinde ilk kez kurulmuş olan İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin de kurucusu ve Başkanım.

Bu kısa tanıtımdan sonra Türk Eğitim Derneği'nin XIV. Eğitim Toplantısında iki gün boyunca laikliğin tartışılması güzel bir girişim.

Türk Eğitim Derneği'nin XIV. Eğitim Toplantısında, iki gün boyunca **laiklik**, altı değişik oturumda tüm boyutlarıyla tartışıldı ve öyle sanıyorum ki son yılların gündeminde oldukça önemli bir yer tutan ve zaman zaman "Müslüman-Türk halkının isteklerine de, eğilimlerine de uygun olmadığı" öne sürülen bu kavramın "herkese göre değişen", "boş" bir kavram olmadığı açıkça ortaya çıktı.

"Eğitim ve Öğretim Uygulamalarında Laiklik" konusuna geçmeden önce laiklikle ilgili ne gibi saptamalar yaptık; kısaca özetlemek istiyorum. Çünkü, bu saptamalarımız hem eğitim ve öğretimin nasıl olması gerektiğini hem de aksayan yönlerin neler olduğunu somut bir biçimde gözler önüne serecektir.

1. Laiklik, çağdaşlaşmanın ve demokratikleşmenin önkoşuludur; az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar için, bir çağdaşlaşma aşaması, dünya ve toplum sorunlarına usçu ve bilimci yaklaşım, bir çağdaş yaşam biçimidir.

2. Laiklik, dinsel barışın onsuz olunamaz ortamıdır.

3. Laiklik, dar anlamında bir din - devlet ayrımı yani bir otorite ayrışması değil, devleti ve bütün toplumsal - siyasal örgütlenişleri "geneksel - dinsel ilkelerden ayırma; ekonomik, toplumsal ve kültürel örgütlerin (bilimin, felsefenin, sanatın ve edebiyatın) özerkliğidir."

4. Laiklik, toplumsal yaşamın çeşitli alanlarının en üstün kural ve değer ölçüleri sayılan din kavramlarından özen ve dikkatle ayrılmasıdır.

5. Laiklik, bir inanca sahip olma gibi olmama; herhangi bir inancı paylaşmayanların da eşit haklara sahip olmasıdır.

Daha genel bir çerçeve içinde ele alındığında laiklik, eğitimin, ailenin, ekonomik yaşamın, hukukun, giyim kuşamın, görgü kurallarının değişmez ve öncesiz - sonsuz din kurallarından ayrılarak zamanın ve yaşamın gereklerine göre belirlenmesi ve düzenlenmesidir. Son günlerde oldukça eleştirilen laiklik savunucularına gelince, onlar, saptırılmaya çalışıldığı gibi, **inançla** değil, boş - inançla; dinle değil, dini kullanan bağınazlıkla kısacası dinsel-leştirilen siyaset ya da siyasallaştırılan dinle mücadele etmektedirler. Çünkü onlar, inanç olayının bir araç, çıkar ya da istismar konusu yapılmaması gerektiğini; dinin yalnız Tanrı ile insan arasındaki kişisel ilişki üzerinde durması gerektiğini; dine başka konular karıştırıldığı, çıkarlar için bir

araç haline getirildiği andan itibaren belli bir gurubun silahına düşürebileceğini çok iyi bilmektedirler.

Yaptığımız saptamada ağırlıklı yeri, "Eğitimin, ailenin, giyim kuşamın, hukukun, ekonomik yaşamın, görgü kurallarının değişmez ve öncesiz - sonrasız din kurallarından ayrılması, zamanın ve yaşamın gereklerine göre yeniden düzenlenmesi" tanımını alıyor.

Bizi öncelikle ilgilendiren eğitim ve öğretim uygulamalarına baktığımızda son yıllarda laikliğin ne ölçüde yaşandığını ya da yıpratıldığını hemen görebiliyor muyuz acaba?

3 Mart 1924'te Öğretim Birliği Yasası (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) uygulamaya konulduğunda, medreseler kapatılıp tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde birleştirilmiş; mektep-medrese ikiliği ortadan kaldırılmış; teokratik eğitim veren kurumların çağdaş öğretim birimlerine dönüştürülmesi amaçlanmıştı. Günümüzde ise teokratik ağırlıklı eğitim kurumlarının sayılarının hızla çoğaldığını, liselerimizde pozitif derslerle dinsel yorumların çatışmakta olduğunu hayret ve ibretle izlemekteyiz. Örneğin, geçtiğimiz yıllarda Durkheim, Comte, Voltaire, Darwin ve Freud'un "zararlı" fikirler yaydıkları öne sürülebilmiş (**Milliyet**, 30.8.1988), belki de bu nedenle liselerimizde **felsefe** seçimlik derse dönüştürülmüş; ayrıca boş geçen İngilizce, tarih, coğrafya, felsefe derslerine din dersi öğretmenleri sokulmuştur. (**Cumhuriyet**, 17.12.1988)

Yine geçtiğimiz yıllarda Milli Eğitim Bakanlığının okul kütüphanelerine aldığı 263 milyon liralık kitaptan yüz milyon liralık bölümü dinî yayınlara ayrılmış, buna karşılık, Yahya Kemal, Reşat Nuri, Sait Faik, Haldun Taner, Yaşar

Kemal'in eserleri Bakan onayı olmasına rağmen satın alınmamıştır. (Hürriyet, 18.6.1987)

1987 yılında Voltaire'in **Candide**'i, Camus'nun **Veba**'sı ve Moliere'in **Kibarlık Budalası** gibi kitaplar, Bakanlıkça, okutulması eğitim ve öğretim açısından uygun olmayan kitaplar listesine alınmışlardır. (Hürriyet, 19.11.1987) Çünkü, Camus'nün **Veba**'sında dine kuşkucu yaklaşımı benimseyen bir doktor olan kitap kahramanı, hastalığa ve karanlığa, kara güçlere karşı mücadele vermektedir. Voltaire'in **Candide**'inde de Tanrı ve din irdelenmekte, kötülüğün kaynakları araştırılmakta, dinlere karşı kuşkucu bir tavır takınılmaktadır.

Bunun yanı sıra 1988'de 8,5 milyar lira ayrılan din öğretimi yatırımları için 1989'da 14 milyar lira öngörülmüştür. İmam - Hatip Okullarının sayısı 1951-1952 öğretim yılında 7 iken, 1988 - 1989 öğretim yılında 384'e; 38 yıl önce 876 olan öğrenci sayısı ise, 290 bine ulaşmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeni yayınladığı bir raporda her yıl ortalama 234 yeni Kur'an Kursunun açıldığı, 62947 cami ve 4775 Kur'an Kursunda din hizmeti sunulduğu açıklanmaktadır. Bu sayıya, yasadışı yatılı - yatısız Kur'an Kursları dahil değildir. Bunların da sayıca on bine ulaştığı söylenmektedir. Yurt içinde ve dışında, ilkokul çağındaki çocuklara yönelik çalışan ve çeşitli tarikatlarca yönetilen bu kurslarda çocuklar gefeğin Şeriat militanları, İslam Mücahitleri olarak yetiştirilmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak öğretiminin Anayasa ile zorunlu hale getirilmesi, burada gerçekte inançlarının uygulanmasına ve ibadete taşınan bir zorunluluk bulunmadığı halde, durum saptırılarak, iş önce özel ortaokul ve liseler için iba-

dethaneler açmak zorunluluğuna kadar götürülmüş ve bu zorunluluk Tebliğler Dergisi'nde yayınlanmıştır. İlk mescitli lise ise, Başkent Ankara'nın Yahyalar, Mehmet Akif Ersoy Lisesi olmuştur. (**Cumhuriyet**, 16.1.1988) Mescit istemi giderek çoğalmış, öğrenciler, bilim - din ikilemi içine itilmişlerdir.

Eğitim Birliği ilkesine aykırı bir biçimde, ikiye bölünmüş bir gençlik yetişmesine neden olacak olan laik ve teokratik eğitim ikilemi mutlaka aşılmalıdır. Aksi takdirde, TÜSIAD'ın "**Türkiye'de Eğitim**" adlı raporunda da belirtildiği gibi, "ayırıcı kanallarda, kültürel kimliği, millî benliği, değer yargıları, yaşam biçimi, giyimi, dünya görüşü, kısaca eğitim profili çok farklı iki ayrı gençlik kuşağı yetiştirilmesi", ülkemizin geleceği açısından büyük sakıncalar içerecektir. (s. 133).

Örnekler çoğaltılabilir. Sözgelimi bir İlâhiyat Fakültemizde yapılan bir araştırmada halen ilkökul ve ortaokullarda din eğitiminin yetersizliği öne sürülerek dinî bilgilerin **anaokulunda** verilmesi gerektiği vurgulanmış; okulöncesi dönemde çocukların kelime dağarcığına dinî terimlerin kazandırılmasının, bu çocukların camilere, mescitlere, ibadet yerlerine götürülmelerinin eğitime katkıda bulunacağı öne sürülmüştür. (Dr. Muallâ Selçuk, Türkiye Diyanet Vakfı yayını)

Bunu Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı Yetiştirme Yurtları ve Çocuk Yuvalarında 6 -12 yaş arasındaki 9000 çocuğa ağırlıklı din eğitimi verilmesi için yayınlanan genelge izlemiştir. 29 hafta boyunca haftada 4 saat uygulanacak ders programı ise, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından hazırlanmıştır. (**Cumhuriyet**, 10.9.1990)

Bir başka örnek: Atatürk'ün adını taşıyan bir Üniversitemizin Tıp Fakültesinde yayınlanıp okutulan "Biyokimya I" başlıklı kitapta "Atom, yaratılmışların temeli olan mahlûk" olarak tanımlanmış; "Kalsiyum gibi kararsız ve huzursuz atomların azlığı için Cenab-ı Hak'ka şükredilmiş"; beyinde "dua, ibaret, hürmet, tapınma, evlenme" merkezleri bulunduğu öne sürülmüştür. (Kâzım Türker, "Bilim ve Eğitimde Din Sömürüsü" **Cumhuriyet**, 28.12.1989)

Bir başka üniversite öğretim görevlisinin yazdığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca okullara önerilen "İslamda Kadın" adlı kitapta "Bir yabancıнын elini sıkmak, dokunmak el zinasıdır. Tatlı bir kadın sesini dinlemek, kulağın zinasıdır" denilmiştir. Aynı kitapta Kadın Haklarına ve Yurttaşlar Yasasına aykırı bir biçimde, erkek için çok - eşlilik savunulmuş "Konulan koruyucu şartlara riayet edilirse, taaddüdü zevcat, kadınlar için hiçbir zaman zarar ve haksızlığa sebep olmaz" denilmiştir.

Yükseköğretimde ilginç bir uygulama da 4.7.1989 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 3580 sayılı "Öğretmen Yetiştirmede Bursluluk ve Yatılılık Kanunu" ile İlâhiyat Fakültelerinin "örgün ve yaygın eğitim kurumlarının öğretmen ve uzman gereksinmesini karşılayan öğretmen yetiştiren kurumlar" arasına alınmasıdır. Fen - Edebiyat Fakültelerinin öğrencilerine bu yasanın kazanımlarından yararlanma olanağı tanınmamış, İlâhiyat Fakülteleri öğrencileri ayrıcalıklı kılınarak **esitlik** ilkesi bozulmuştur. Asıl işlevi, uzman din adamı, din bilgini ve araştırmacı yetiştirmek olan İlâhiyat Fakültelerinin öğretmen ve eğitim uzmanı yetiştiren yükseköğretim kurumları olarak işlev yapmalarının sonuçlarını, Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı yetiştirme yurtlarına, yuva ve kreşlere, Aile Danışma Merkezlerine bu tür uzmanlar atandıkça hep birlikte izleyeceğiz.

Böyle bir atama niyetinin varlığı ise, son günlerde Aile-den Sorumlu Devlet Bakanı Cemil Çiçek'in bir demecinde açıkca kendini göstermektedir. Sayın Bakan : "Bizim toplumumuz Müslüman bir toplum. Topluma bir mesaj vermek isteniyorsa din görevlilerinin büyük faydası olur. Türkiye'de yayılmış iki teşkilatın biri Millî Eğitim; diğeri Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Biri okuda, öteki camide hükümetin politikalarını yayarlar" demektedir. (**Cumhuriyet**, 13.11.1990).

Bugün Türkiye'de 9 İlâhiyat Fakültesi ve 4 İlâhiyat Yüksek Meslek Okulunda din öğretimi yapılmaktadır. Bu kurumlarda öğrencilere ağırlıklı bir dinsel formasyon verilmekte, dünyaya bakış açıları dinsel niteliklerle belirlenmektedir. Bu kendi alanlarında uzmanlaştıkları sürece normal ve doğaldır ama ilâhiyatçı olarak uzmanlaşmaları gereken bu gençler, örgün ve yaygın öğretim kurumlarında öğretmen ve uzman olarak görevlendirildiklerinde, dinsel bakış açılarını ne ölçüde laikleştirebilirler? Yıllar yılı kendilerine belletilen dinsel konuları, mutlak gerçekler olarak savunmaları aldıkları eğitimin doğal sonucu değil midir? Hızla değişen bir dünyaya değişmeyen kural ve yasalarla yorum getirmeye çalışmaları, yalnızca, birbirinden çok farklı iki alan için aynı yöntemi uygulamayı öğrenmiş olmalarından kaynaklanmaz mı?

Ülkemiz için kaygı verici sonuçlar doğurabileceğine daha önce değindiğim ikiye bölünmüşlüğü artıracak, laik öğretim - dinsel öğretim açmazını daha da derinleştirecek yeni girişimlere, sözgelimi Anadolu Üniversitesi bünyesinde Açık Öğretim Fakültesinde televizyonla eğitim verecek bir İlâhiyat Bölümüne neden gereksinme duyulmaktadır?

Eğitim ve öğretim uygulamalarında nesnel, ussal ve laik ölçütlerimiz olması gerekiyor. Eğer devlet dairelerinde ve

üniversitelerde namaz vakti görevin topluca bırakılmasını, kız öğrenciler için ayrı otobüsleri, kadınlar için kadın hekimlerin görev yaptığı özel hastaneleri, dinsel amaçlı özel yerleşim birimleri kurulmasını, giderek daha da kararlı giyim kuşama özleyenlerin sayılarını arttırmak istemiyorsak, belli ölçüt ve önlemleri hemen uygulamaya sokmalıyız.

Bu ölçüt ve önlemler şöyle sıralanabilir:

1. Sekiz yıllık zorunlu temeleğitime hemen geçilmeli; istekli öğrencilerin Kur'an Kurslarına temel eğitimden sonra gitmeleri sağlanmalı; Milli Eğitim Temel Yasasında yer alan 16 yaşından küçüklerin meslek kurslarına devam edemeyeceklerine ilişkin maddeye işlerlik kazandırılmalıdır.

2. İmam - Hatip Ortaokulları; Sağlık, Tarım, Endüstri Meslek Okullarına dönüştürülmeli; İmam-Hatip Liseleri "Aydın Din Adamı" gereksinmesi sayısal açıdan gözönüne alınarak sayıca sınırlandırılmalı, bu okulun mezunları, İlahiyat Fakülteleri dışındaki yükseköğretim kurumlarına giremeyip kendi alanlarında uzmanlaşmalıdır.

3. İlahiyat Fakülteleri öğretmen yetiştiren kurumlar olmaktan çıkarılmalı; sayıları da Devlet Planlama Teşkilâtı ile eşgüdüm içinde istihdam istemine cevap verecek şekilde azaltılmalıdır.

4. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri, içerik ve kitapları yeniden düzenlenerek yalnızca **liselerde** okutulan **seçimlik** dersler haline getirilmelidir.

5. Felsefe ve Sosyoloji dersleri, içerik ve kitapları yeniden düzenlenerek yine **zorunlu** dersler arasında yer almalı ve yalnız Edebiyat dallarında değil, Fen dallarında da okutulmalıdır. (Necla Arat, **Cumhuriyet**, 14.3.1990)

TÜSIAD'ın 1.7.1990'da yayınlanan **Türkiye'de Eğitim** Raporunda da benzer ölçüt ve önlemler savunulmakta,

eğitimin demokratikleştirilmesi Öğretim Birliğinin sağlanması ve laikliğin engellenmemesi için, ayrıca şu noktalara da dikkat çekilmektedir:

"Millî Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu ve Yükseköğretim Kurumları dışında, resmî veya özel hiç bir kurum veya kişiye hangi ad altında olursa olsun, özel veya resmî öğrenci yurdu, pansiyon veya benzeri öğrenci barındırma yerleri açma izni verilmemesi; daha önce açılanların Millî Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu veya Yükseköğretim kurumlarınca devralınması; bu yurtlarda yaşam koşullarının çağdaşlaştırılması"

- "İmam-Hatip Okullarının bütün ihtiyaçlarının Millî Eğitim Bakanlığınca karşılanmasına özen gösterilmesi; bu okullara yönelik bağışların doğrudan Bakanlığa yapılması"

- "Kur'an Kurslarının 8 yıllık temel eğitime dayalı ve **gündüzlü** kurslar olarak düzenlenmesi; Millî Eğitim Bakanlığının denetimi ve gözetimi altına alınması; yatılı kısımların okul veya öğrenci yurdu olarak kullanılmak üzere, Millî Eğitim Bakanlığınca devralınması" (TÜSIAD. **Türkiye'de Eğitim**, s. 175-176).

Görüldüğü gibi, eğer ussal eleştirilere kulak verilir, nesnel bir tutumla gecikmeksizin düzeltici uygulamalara geçilirse, gelecek kuşakların çağdaş ve sağlıklı bir toplumsal ortamda uyum ve birlik içinde yaşamaları güvence altına alınabilir.

BAŞKAN - Atatürk'ün dediği gibi "Memnuniyetle tekrar görüyorum ki laik Cumhuriyet esasında beraberiz". Görüldüğü gibi bazı sıkıntılar burada serbestçe dile getiriliyor. Zaten demokrasinin ve demokrasinin kaçınılmaz koşullarından biri olan laikliğin özü de, önemi ve büyüklüğü de burada yatıyor. Öyle görünüyor ki, bir yerde köprüleri at-

madan, sıkıntıları gidermenin çözümünün bulunması gerekiyor. Çünkü bu bir uygarlık savaşıdır. Yine Atatürk'ün dediği gibi, "Medeniyet öyle bir güneştir ki, karşı çıkmak isteyen kim olursa olsun onu yakar". Bu noktada biz, eğitimciler olarak, demokratik eğitimin bir özelliğini ve üstünlüğünü özenle vurgulamaya çalışırız. Deriz ki eğitim, özellikle demokratik eğitim bir güneş gibidir. Ayrıcalık tanımaz. Fırsat ve olanak eşitliği ilkesini ve uygulamasını dikkate almak suretiyle tarafsız, sevecen ve kudretli bir güneş olma işlevini yerine getirir.

Şimdi konuşma sırası Sayın Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran arkadaşımızda.

Buyurun.

Prof. Dr. İbrahim Ethem BAŞARAN (A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi) - Sayın Başkan ve Sayın İzleyenler.

Eğitimde Laiklik konusunda Türk Eğitim Derneği'nin bu XIV. Eğitim Toplantısında bana verilen bu kısa süre içinde payıma düşen kısım **Temeleğitim Uygulamaları ve Laiklik**tir.

Dünden bugüne yapılan altı oturumda Eğitimde Laiklik konusuyla ilgili pek çok kavramlar açığa kavuştu. Ben bunlar üzerinde durmayacağım. Temeleğitimin geçmişinde laikliğin nasıl uygulandığını kısaca belirledikten sonra, temeleğitim çağındaki çocuğa uygulanması gereken laik bir eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin görüşümü sunacağım.

Temeleğitim Düzeyinde Laik Öğretimin Geçmişi

1860'lı yıllara kadar, temeleğitim çağı çocuğuna örgün eğitim olarak sunulan "sıbyan mektebi" ve medreselerin "Hariç" denilen ilk aşaması vardı. Bunların genel özellikleri özetle şöyleydi:

1. Cami, mescid ya da medreselere bitişik olarak yapılmış yerlerde öğretim yapıyorlardı.

2. Gelirlerini mahalle halkından, vakıflardan ve kişilerden sağlıyorlardı.

3. Üzerlerinde herhangi bir devlet denetimi yoktu, bağımsız çalışmaktaydılar.

4. Genellikle imamlar, kimi kez de mahalle hocası denilen kişiler öğretilimi yürütmekteydi.

5. Öğretim tümüyle dinsel bilgilere dayalıydı. Buna biraz hesap eklenemebilmekteydi. Öğretim elemanı ne biliyorsa onu öğretmekteydi.

6. Öğretim genellikle dört beş yaşında başlamakta ve iki üç yıllık bir süreyi kapsamaktaydı. Medrese'de kimi kez "Dahil" aşaması da buna eklenerek temeleğitim sayılabilecek öğretim altı yedi yıla çıkarılmaktaydı.

Bir yandan 1830'larda açılmaya başlayan asker okullarının, öte yandan Tanzimat'la çoğalmaya başlayan Batı türü rüşdiye, idadi gibi okullar, sıbyan okulunun yerine, yeni tür bir okulun açılmasını zorlamıştır. Böylece 1862'de "İbtidai Mektep" adı altında okullar açılmaya başlanmıştır. Sıbyan okulunun dinsel bilgiler vermesine karşılık bu okulun bilimsel bilgiler vermesi düşünülmüştü. İbtidai mektebin genel özellikleri özetle şöyleydi:

1. Özel olarak yapılmış okul binalarında öğretim yapılmaktaydı.

2. Gelirleri genellikle il özel idaresinden sağlanıyordu.

3. İlin denetimi altında çalışıyorlardı.

4. Öğretmenleri öğretmen okullarında yetiştiriliyordu.

5. Öğretim fen, matematik, el işi ve günlük yaşama

ilişkin bilgilere ağırlık veren müfredat programına göre yapılıyordu.

6. Öğretim altı yedi yaşlarında başlamakta, üç yıllık iki devrede tamamlanmaktaydı. Öğrenciler mezun olduktan sonra üçüncü üç yıllık öğretim veren idadiye devam edebilmekteydiler.

1869 Genel Eğitim Tüzüğü ile ibtidai mektep, daha da düzenli bir duruma getirildi. İdadinin üzerine sultanilerin kurulması öngörülerek on iki yıllık, bir eğitim sistemi başlatıldı.

1880'lere gelindiğinde ibtidai mektebin ve idadinin bu niteliği büyük bir değişikliğe uğratıldı. Fen, matematik, el işi ve günlük yaşama ilişkin dersler en aza indirilerek yerine dinsel bilgileri ve Arapça'yı içeren bir müfredat programı getirildi.

1876 Anayasasından sonra temeleğitim veren okullar yaygınlık sırasına göre üç kümede toplanabilir:

1. Yabancı dille eğitim yapan azınlıkların ve yabancı ülkelerin açtıkları ve çağdaş nitelikli okullar. (Bunlar öteki okulların hemen hemen üç katı bir yaygınlıktaydı).

2. Dinsel nitelikli sıbyan mektepleri ve medreseler.

3. Bir bakıma bilimsel nitelikli sayılan ibtidai mektepler ve idadiler.

Osmanlı eğitim sistemimizin bir üçlü yapısı II. Meşrutiyet'te yapılan ufak tefek değişikliklerle Cumhuriyet Dönemi'ne kadar süregelmişti.

3 Mart 1924'de benimsenen Öğretim Birliği Yasası ile dinsel nitelikli okullarla bilimsel nitelikli okullar birleştirildi. Osmanlı'nın hiç bir zaman denetim altına alamadığı ya-

bancı dilli okullar denetim altına alınmaya başlandı. Bunların sayısı giderek çok aza indi.

1924'te ve sonraki yıllarda toplanan Eğitim Kurul'u laik temele dayanan ilk ve orta okul programlarını benimseyerek uygulamaya koydu. Bundan sonraki yıllarda da bu eğitim programları sürekli geliştirilerek çağdaştırıldı.

1945 - 1946 öğretim yılında, okul programlarına ek olarak yurttaşlık dersinde okutulmak üzere bir genelge ile "Türk Ahlakının İlkeleri" adı altında bir metin okullara gönderildi. Metin birçok yönleriyle dinsel içerikliydi.

1 Şubat 1949'da programın dışında, isteyenlere din bilgisi vermek üzere bir dersin açılması Bakanlık'ça okullardan istendi.

4 Kasım 1950'de Din Bilgisi dersi velilerin seçimine bağlı olarak müfredat programının içine alındı. Bu durum 1960'lı 1970'li yıllarda sürdü. Daha sonra da 1982 Anayasa'sı ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi zorunlu dersler arasına alındı.

Eğitimde Laiklik

Dünkü ve bugünkü oturumlarda konuşmacılar laikliğin değişik tanımlarını yaptılar. Eğitim açısından bu konuşmada ne anlama geldiğini belirtmek için, yinelense bile, laikliğin tanımını yapmak istiyorum.

"Genel ve alışılmış tanımıyla laiklik din ve devlet işlerinin ayrılmasıdır" (Öktem, 1989). İnanç özgürlüğüdür. Biraz daha açıklamayla laikliğin anlamı şudur:

"Laiklik, devletin kanunları koyarken din kurallarına uymak zorunda olmaması ve herkesi kendi inancında özgür bırakması; dinin de devlet işlerine ve bireylerin

inançlarına karışmaması ilkesidir" (Üçok, 1985).

Laiklik ilkesinin pek çok ülkelerin anayasasında ve son üç Türk Anayasasında da yer aldığıda bilinmektedir. Ben Batı ülkelerinden değil de Doğu Ülkelerinden Japonya Anayasası'ndan bir örnek vermek istiyorum. Bu örnek laikliği daha iyi açıklamaktadır.

Japon Anayasası'nın 20. maddesine göre "... herkesin dinsel özgürlüğü güvence altındadır. Hiçbir dinsel kuruluş, devlet tarafından, herhangi bir ayrıcalıkla donatılamaz ve siyasal bir otorite kullanamaz.... Devlet ve örgütleri dinsel eğitim veremezler, herhangi bir dinsel etkinliğe katılamazlar" (Üçok, 1985).

1982 Türk Anayasası'nda özetle dinin devlet işlerine karışamayacağı, ama Devletin, Laiklik ilkesine uygun olarak kamu hizmeti niteliğinde din hizmetlerini yürütebileceği benimsenmiştir.

Buna dayalı olarak din hizmetlerini yürütmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı yürütme birimleri arasında yer almıştır. Okullara Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olarak konulması da Anayasa'dan kaynaklanmaktadır.

Temeleğitimde Laikliğin Önemi

Temeleğitim altı - on dört yaşları arasındaki çocuklar içindir. Bu çağdaki çocukların bilişsel (zihinsel) gelişimleri henüz daha somut düşünme aşamasından kurtulmuş değildir. Bir başka deyişle, bu çağın çocukları soyut ve genel kavramları algılamada zorlanırlar ve bilinçli öğrenemezler. Soyut ve genel kavramların somut ve özel kavramlara dönüştürülmesi onların öğrenmesini sağlamak için zorunludur.

Temeleğitim ağı çocukları, doğal merakları yüzünden sürekli kendileri ve evrenlerini tanımak için uğraşırlar. Sürekli soru sorarlar, eleştirirler, sorgularlar. Bu doğal eğilimleri onların kavramlarının yerleşmesine, durulaşmasına ve gelişmesine yardım eder. Kavramların gelişmesinde bu diriklik onların düşünme yeteneklerinin gelişmesi için çok önemlidir.

Temeleğitim ağı çocuklarının bu bilişsel gelişimi ve dirikliğine karşılık din eğitimi için istenen nedir? Değişik kaynaklardan toplanan bilgilere göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin öğretilmesi için Şunlar istenmektedir:

1. Dinin temel ilkeleri ve kavramları kavratılmalıdır.
2. Çocukların "tasawuf" imgeleri beslenip desteklenmelidir.
3. Dinsel kavramlar duygusal olarak yaşılanmalıdır.
4. Dinsel terimler çocukların sözcük dağarcıklarına yerleştirilmelidir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ilişkin kitaplar incelendiğinde görüleceği gibi, dinsel ilkeler ve kavramlar, soyut ve geneldir. Ayrıca bu kavramların çoğu Arapça'dır.

Soyut, genel ve anlamı bilinmeyen kavramlar ancak ezberlemeyle öğrenebilir. Ezberleme bilinçli bir öğrenme değildir. Ayrıca ezberlemeyi sağlamak için koşullama yöntemini uygulamak gerekir. Koşullanmayla bilinçsiz öğrenme ise çocukları dogmalar geliştirmeye zorlar. Dogmalar ocuğun bilişsel gelişimini, özellikle de bilişsel dirikliğini dondurur.

Çocukların inançlarının gelişmesinde temeleğitim çağında edindiğı yaşantıların kuşkusuz önemi vardır. Ama insanların bilinçli olarak inançlarını yerleştirmeleri asıl soyut düşünme aşamasına geldikleri 12 - 14 yaşından sonra başlar.

Temeleğitim çağının demokrasi ve laiklik için büyük önemi vardır. Ayrıca bilgi toplumu olma amacı bu çağın önemini daha da artırmıştır.

Çoğulcu demokrasi, insanların yönetime katılma, özgürce konuşma ve özgürce örgütlenmelerinin asıl olduğu bir yaşam biçimidir. Laiklik bu yaşam biçiminin inanç özgürlüğü yönüdür. Bilgi toplumu olmak ise bireylerin bilgi üretimi yapabilecek nitelikte yetiştirilmesiyle sağlanabilir. Temeleğitimin laiklik açısından demokratik yaşama ve bilgi toplumuna insan yetiştirebilmesi için şunlar gereklidir:

1. Çocuğun doğuştan getirdiğı araştırmacılık yeteneğı, öğrenme merakı, eğitim öğretimle desteklenmelidir.

2. Düşüncelerini değişik yol ve yöntemlerle anlatmasına olanak sağlanmalıdır.

3. Çocuk, eğitsel yaşantılarla kendi kendini içten denetlemeye alıştırılmak, büyüdükçe dıştan denetimli olmaktan kurtarılmalıdır.

Bunun için temeleğitim çağında çocuğa, eleştirebileceğı, sorgulayabileceğı, yargılayabileceğı, gerektiğinde değiştirebileceğı bilgiler verilmelidir.

Eleştirilebilen, sorgulanabilen, yargılanabilen, gerektiğinde değiştirelebilen bilgiler bilimsel bilgi, bir başka

deyişle kuramsal, teknik ve sanatsal bilgilerdir. Oysa dinsel bilgiler eleştirilemez, sorgulanamaz, yargılanamaz ve değiştirilemez. Dinsel bilgiler çocuğun dıştan denetimli olmasına ve yazgıcılığa yöneliktir. Bu yüzden çocuğun düşünmesini dondurabilir. Genç, soyut düşünme çağına girdiğinde inançlarını bilinçli olarak derinleştirmeye ve yerleştirmeye daha yeterli olmaya başlar.

Temeleğitimde Laiklik İçin Kimi Öneriler

Temeleğitim açısından aşağıdaki dört durumunun laikliğe uygun düşmediği kanısındaım:

1. Temeleğitim çağı çocuğuna inançlarını aktarma hakkı ana - babanıdır. Bu hak onların elinden alınarak, okula devredilmemelidir. Bu hak, okula devredilse bile zorunlu bir derse dönüştürülmemelidir. Ana - babaya seçme hakkı verilmelidir. Ayrıca bu ders, değişik dinlerin, mezheplerin ve tarikatların olduğu Türkiye'de resmi bir devlet dini varmış gibi içeriklendirilmemelidir. Bu zorunlu ders kaldırılmalıdır. Zorunlu ders olmamalıdır.

2. Her düşünce sisteminde olduğu gibi dinlerde de değişik akımların olması doğaldır. Tarih boyunca İslamlıkta görülen akımları üçe indirgemek olanaklıdır. Bunlar Cebriye, Mütezile, Ehl-i Sünnet akımlarıdır. Türkler, bin yıldan beri genellikle Cebriye akımına eğilim göstermemişler Ehl-i Sünnet akımına uymuşlardır. (Öktem, 1990). Son yılların eylemlerine ve yazılanlara bakıldığında Cebriye akımının güçlendiği görülmektedir. Kanımca, bu eğilim ulusal iç barışın ve laikliğin ortadan kaldırılmasına doğru bir gidiş göstermektedir.

3. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çıkardığı son Kur'an Kursları Yönetmeliği, kursları okullandırmaktadır. Yönetmelik, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlanan müfredat programı, ders kitapları, otuz iki haftalık öğretim yılı, öğretim yılının açılış ve kapanış günü, akşam ve yaz öğretimiyle, bina, derslik, araç gereçleri ile kursları birer okul niteliğine sokmaktadır.

Din kurslarının sayısı ilk ve orta okullardan daha çoktur. Ayrıca yirmi öğrenci velisi istediğinde hemen her kurs açılacaktır. Bu okullara temeleğitim, hatta okulöncesi çocuklarının da fiilen devam ettiği bilinmektedir. Bu durumda Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı dinsel bilgiler veren bir tür temeleğitim okulları dizisi ortaya çıkacağına benzemektedir. Laiklik açısından bu durumun incelenmesi yerinde olur.

4. Devlet eliyle din hizmetlerinin yürütülmesi, siyasal erkin siyasal eylem ve düşüncelerinin de din hizmetleri yoluyla yayılmasına yol açar. Bu ise dinin siyasal amaçlarla kullanılması ve dinin siyasete araç edilmesidir. Okul ve camilerin siyasal erkin politikasını yayacak yerler olduğu yönetenlerce açıkça söylenebilmektedir.

KAYNAKLAR

Öktem, Niyazi. "Laiklik ve Akılcılık". **Cumhuriyet Gazetesi**, 19.3.1989.

Üçok, Coşkun. "Anlaşılamayan Laiklik". **Cumhuriyet Gazetesi**, 16.9.1985.

_____ . "Dinler ve Çağdaş Yorum Gereği", **Cumhuriyet Gazetesi**, 4.8.1990.

BAŞKAN - Teşekkür ederiz Sayın Başaran. Buyurun Sayın Bilgin.

Prof. Dr. Beyza BİLGİN (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) - Teşekkür ederim.

Burada doğrusu küçüldükçe küçüldüm, büzülüyorum, çok kabahatli birisi gibi; ama benim parolam şu. Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. Ben sathı müdafaa ediyorum. [Alkışlar] Çocuklarımız hepimizindir efendim, eğitimde hangi kuvvet neredeyse hepsini alacağız kullanacağız, çocuklarımızı mutlu olmak üzere yetiştireceğiz. Kuvvet bölünmesi ve kuvvetleri birbiriyle çarpıştırma yoktur. Allah bize yardım etsin. Bu laikliğe aykırı değil.

Efendim, ben başıma geleceği biliyordum, bana gelinceye kadar herkesin her şeyi anlatacağını, bana hiçbir şey kalmayacağını biliyordum, onun için aradım taradım, "Eğitim Uygulamaları ve Laiklik" konusunda biraz farklı bilgiler topladım ve bu farklı bilgileri sizlere getirdim, inşallah beğeneceksiniz.

Konuşmama, pek yakında katılmış olduğum bir toplantıda görüp yaşadıklarımla başlamak istiyorum. Toplantı 25 - 27 Temmuz 1990 tarihindeydi. Toplantının adı "Dünya Çocukları İçin Dünya Dinleri" idi. Düzenleyenler, Unicef ile WCRP kısaltması ile bilinen "Din ve Barış İçin Dünya Konferansı" kuruluşlarıydı. Toplantı Amerika'nın New Jersey eyaletindeki Princeton Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yapıldı. Amaç, dünya çocuklarının sağlıklı ve mutlu yaşamaları, eğitim görenek yetişmeleri konusunda dinî motivasyonu hareketleri oluşturmak üzere, dinî liderlerle siyasi liderler arasında iletişim kurmaktı. Davetliler,

dünyanın bütün dinlerinden liderlerle, konuya yatkınlık duyan kimselerdendi.

Toplantı üç gün sürdü. Üç gün boyunca, program gereğince, Fakültenin Kilisesinde, sabah ve akşam olmak üzere, günde iki defa Meditasyon düzenlendi. Temsilciler, her defasında iki dinden olmak üzere, ayinlerini yapıyorlar, her birinin sonunda ortak dualar ediliyordu. Dualarda dünya çocuklarının daha iyi koşullara ve olanaklara kavuşması için Tanrı'ya yakarılıyordu. Günün diğer saatlerinde toplantı salonuna geçiliyor, bildiri sahipleri, ülkelerindeki veya genel olarak dünyadaki, çocuk sağlığı, koruması ve eğitimi ile ilgili güçlükleri, gereksinimleri ve önerileri dile getiriyorlardı. Sonuç olarak bir deklerasyon hazırlandı. Deklerasyona çok önem veriliyordu. Çünkü bu deklerasyon, 28 - 30 Eylül 1990'da New York'da düzenlenecek "Çocuklar İçin Dünya Liderleri Zirvesi"ne sunulacaktı. Metin tekrar tekrar okundu. Cümleleri ve kelimeleri en etkili, en anlamlı biçime sokuldu ve onaylandı. Bilindiği üzere Türkiye Cumhurbaşkanı da bu Zirveye katılmış ve imza atmıştır. Toplantının etkileri canlı tutulmaya çalışılmaktadır.

Toplantıda, dünyanın bütün dinlerinden liderler, orijinal kıyafetleri içinde veya Avrupalı kıyafeti tercih etmiş olarak, gerçek bir hoşgörü ve saygı ile dinlendi, izlendi. Bu, heyecan verici, mutlu edici bir manzaraydı. Çocuklar söz konusu olunca, nasıl bütün ayrılıkları bir yana bırakarak birleştiğimizin bir örneğini daha somut olarak görürken iki düşünceyi zihnimden geçiriyordum.

Birincisi kendi dininin dindarı olan veya en azından din olayını tanıyan ve dindarlığa saygıyı öğrenmiş olan kimseler, başkalarının dinine ve dindarına da saygı gösteriyor, onlarda gördükleri dinî tezahürlere hoşgörü ile bakıyorlar.

İkincisi, enerjimizi ve olanaklarımızı, dinlerin gücünden korunarak tüketeyeğimize, onların gücünden yararlanarak, barışı, sağlığı, eğitimi ve temizliği gerçekleştirip, korumaya çalışamaz mıyız acaba? Neden olmasın!

Şimdi, dünyadaki daha geniş bir dinî hareketten söz etmek istiyorum. Bu "Ekumenik Hareket" tir. Ekumenik hareket nedir? Ekumen, üzerinde insan yaşayan her yer, bütün dünya anlamına gelmektedir. Ekumenik hareket, Hıristiyanlıkla ilgilidir, Hıristiyanların dünya ölçüsünde birliğini ya da işbirliğini amaçlayan, Hıristiyan Kiliselerinin evrenselliğini vurgulayan bir harekettir. Kökleri, Hz. İsa'nın havarilerini, İncil'i bütün halklara yaymakla görevlendirdiği tarihe, yani çarşıya gerilmeden sonraki ruhanî buluşmada, Kutsal Ruhun etkisiyle her havarinin başka bir dille konuşmaya başladığına inanılan mucize gününe kadar götürül-mektedir.

Amaç, Hıristiyanlığın ilk dönemlerindeki, çeşitlilik içinde birlik anlayışını yeniden egemen kılmaktır. Başlangıçta Kilisenin örgütlenme ve öğreti bakımından daha geniş bir çeşitlilik gösterdiği, çeşitliliğin zamanla, siyasal çatışmaların etkisi ile köklü ayrılıklara ve bölünmelere dönüştüğü vurgulanmaktadır.

İzmit Konsillerinden beri Kilise disiplini sağlama çalışmalarının yapıldığı fakat, başarılı olunamadığı kaydedilmektedir. XIX. yüzyılda ise koşulların hazırlandığı, Amerika Birleşik Devletleri'nde Kilise ile Devletin ayrılmasında ve ayrılığın laiklik şeklinde diğer ülkelere de yayılmasından sonra Kilisenin halkla bütünleşmesinin, birçok dinin bir arada yaşandığı ülkelerde din özgürlüğüne saygı gösterilmesinin zorunlu hale geldiği belirtilmektedir. Başlanılan ve giderek gelişen çalışmalar, konferanslar,

iletişim ve işbirliği sonunda, 1948'de Amsterdam'da Dünya Kiliseler Konseyi kuruldu. Konsey, Protestan ve Ortodoks kiliselerinin en etkin ekumenik organı oldu. Daha sonra karşı bir hareketle, Amerika'da Ulusal Evangelikler Birliği kuruldu.

Katolik Kilisesinde ise Papa XXIII. Johannes Paulus, 1961'de Hıristiyan Birliğini Geliştirme Sekreterliği'ni kurdu ve Katolik Kilisesi, tarihinde ilk kez II. Vatikan Konsili ile (1962 , 1965), ayrı kiliselerin varlığını resmen tanıdı, ekumenik hareketi, Kilise yaşantısını yenileme amacı olarak tanımladı.

Ekumenik hareket kendi içinde iletişime girişmekle kalmadı, dinlerarası iletişime de girdi. Papa, II. Konsilde yayımladığı öğretilerde, "Hıristiyan olmasa da, iyi niyetli herkesin kurtuluşa ulaşabileceğini, iyi niyet ve ciddiyet olduğu sürece, Tanrı'nın varlığına inanmanın yeterli olduğunu" ilân etti. Bundan sonraki aşamada amacın, dinli olsun olmasın, bütün insanlarla iletişim olacağını öne sürüyorlar.

Dünyada din eğitimi uygulamalarında yenilik arayışları okullarda da yaygın bir biçimde devam etmektedir. Örneğin İngiltere'de, çok kültürlü (pluralist) ortamda, genel eğitimde kültürlerarası Eğitim ve Fenomenolojik Din Eğitimi denemeleri yapılmaktadır. Dinlere ilginin, çeşitli dinleri bir arada öğretmekle sağlanabileceğine inanılıyor. İlk ve ortaöğretimde, aynı sınıfta ve aynı öğretmen tarafından, sınıftaki öğrencilerin bağlı oldukları dinlere göre - altı dine kadar - öğretim yapabilecek öğretmeni yetiştirme kolejleri kurmuşlardır.

Vatandaşlarımızın büyük çoğunlukla bulunduğu Almanya'da da "Dinlerarası Eğitim"nin olanakları araştırılıyor. Nürnberg-Erlangen Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde, 1991 yılının Eylül ayında, bu alandaki düzenli

forumların dördüncüsü yapılacak. Bu ülkede "dinlerarası"ndan kasıt, Müslümanlık'la Hıristiyanlık, özellikle de Türklerle Almanlardır. Forumun konusu şudur: "Pedagojik İhtiyaç Olarak Dinlerin Yeniden Uyanışı, Fundamentalizm ile Laisizmin Gergin Ortamında Dinlerarası Eğitim".

Biz, bu tür çalışmalara henüz ilk adımlarımızı atıyoruz. Almanya'daki çalışmalara Türkiye olarak katılmamızın yanı sıra, oradaki Türkler kendileri de iletişim ve işbirliğini geliştirip genişletmeye çalışmaktadırlar.

1986 yılında Ankara Üniversitesi ile Vatikan Gregoriana Üniversitesi arasında bir işbirliği anlaşması imzalandı. Anlaşmada muhatap İlahiyat Fakültesi'ydi elbette. Öğretim üyesi değişimi, ortak seminer ve konferanslar düzenlenip yayınlar yapılması ve laik bir dünyada insanları, dinlerin sağladığı ilâhî lütuftan uzak tutmamanın nasıl başarılacağı yolunda işbirliği yapılması vb. onların teklif ettiği çalışma alanlarıydı.

Ortak seminerlerin ikincisi bu yıl, Ankara'da oldu. Konusu, "Tarih Boyunca Din, Kültür ve Tolerans" idi.

Dinlerin birbirinden kuvvet almak üzere diyaloga girdiği, buna hazırlık olmak üzere, kendi içindeki mezheplerle bütünleşme yollarını aradığı bir dönemde, Avrupa Topuluğu'na tek Müslüman ülke olarak katılmaya hazırlanan Türkiye'nin, din alanında fakirleşme değil, zenginleşme ve nitelik yükseltme peşinde olması gerekmez mi?

Buraya gelirken, laiklikle ilgili olarak, ansiklopedi bilgisine başvurmayı istedim ve yeni ansiklopedilerden ikisini açıp laiklik maddelerini okudum. Şöyle notlar aldım:

"Genel anlamı ile laiklik, din ile devlet işlerinin ayrılığıdır. Devletin, din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olmasıdır... Türkiye için laiklik, bunların yanı sıra, dinin, toplum işlerinden ve toplumsal görevlerden çıkarılıp vicdanlara itilmesi, kişilerin iç dünya-larından dışarı taşmayan bir inançlar bütünü olmasıdır".

Maalesef doğru olmayan bu açıklamalar, doğru gibi işlem görmekte ve günlük sohbetlerde bu bilgilerle konuşulduğunu duymaktayız. Din eğitimi ve öğretiminin sürekli tartışma konusu olmasının bir nedeni de bu gibi yanıltıcı bilgilerdir. Din, toplum işlerinden ve toplumsal görevlerden çıkarılıp vicdanlara itilirse; din, kişilerin iç dünyalarından dışarı taşmayan bir inançlar bütünü olursa, bunda gerçekten başarılı olunabileceği varsayılırsa, dünyada, biraz önce örneğini verdiğim faaliyetlere Türk toplumu hangi birikimle, ne şekilde katılabilir? Yoksa hiç katılmaması mı hedeflenir?

Ansiklopediler eğitim uygulamalarında, en yakın başvuru kaynaklarıdır. Laiklik ise, eğitimde çok ince bir konudur. Dikkatli olunması gerekir.

Şu notları da aldım:

"Türkiye'de laikliğin eğitim ve öğretim alanındaki hedefi, dinî dogmalardan ve önyargılardan arındırılmış yurttaşlar yetiştirilmesidir. Laiklik temelinde birleştirilen Milli Eğitim Politikası (Tevhid-i Tedrisat, 1924) bunun en önemli aracıdır." Dinî dogmalardan uzak bir dinî - iç yaşantı nasıl olabilir acaba?

Tevhid-î Tedrisat maddesinde ise daha büyük bir yanlış yapılarak şöyle yazılmıştı:

"Tevhid-i Tedrisat Yasasının uygulanması ile ilkokullardan Kur'an, ortaokul ve liselerden Din dersleri kaldırılmıştır."

Yurttaşlar, dinî dogmalardan uzak yetiştirilirse, duygularını yönlendirecek kabulleri, inançlı ilgili bilgileri öğrenmezlerse, önyargılarla yargıları nasıl ayırdedebileceklerdir acaba? Vicdanlar hangi bilgilerle işlem yapacaktır? Tevhid-i Tedrisat Yasası ile, ilkokullardan Kur'an, ortaokul ve liselerden Din derslerinin kaldırıldığı gibi bir yanlış, kasıtlı olarak yapılmış olamaz. Din derslerinin okullardan kaldırılışı ile ilgili hiçbir yasa veya kararname şimdiye kadar bulunmamıştır.

Bilgileri derleyip kullanırken hele yorumlarken gelişigüzellikten sakınmak önemli bir davranıştır. İnsanımızı inciterek, bölmeye değil, günlünü kazanarak bütünleştirmeye gereksinmemiz vardır.

Bir sonuç vermeyen çekişmelerden, iddialaşmalardan başımızı kaldırıp, dünyaya şöyle bir bakmakta, ufkumuzu genişletmeye çalışmakta yarar görüyorum. Bunun için eğitim uygulamalarının örneklerini dünya milletlerinden aldım.

Günümüzde pekçok ülkede Laiklik ilkesi geçerli olmasına rağmen, Kilise okulları, Devlet okullarının yanı sıra öğrenci yetiştirmeyi sürdürmektedir. Almanya, Fransa, İngiltere, bütün Hıristiyan ülkelerde durum aynıdır. Kilise okulları Devlet okulları ile aynı öğretim programını uygular. Fakat Kilise okullarında biraz daha fazla Din eğitimi vardır. Örneğin seçmeli dersler arasında dinle ilgili dersler de vardır ve öğrenciler bu dersleri seçebilirler. Ayrıca haftada bir saat okul ibadeti vardır. Bütün öğretmen ve

öğrenciler birlikte bu ibadete katılırlar. Her sabah derslere başlamadan önce toplu bir dua yapılır. Öğretmenler seçilerek alınır. Kilise okulları belki bizdeki İmam - Hatip Liselerine benzetilebilir. Ancak onlar bizdekiler gibi meslek lisesi değildirler. Onların pratikleri fazladır ve oralarda daha dindar bir eğitim yapılır. Bu bilgilerin Almanya'daki şeklini almak üzere, bir iki ay kadar önce konuştuğum, Fakültemizde misafir araştırmacı genç rahip, durumu bana aynen bu kelimelerle ifade etti. Fakat o ülkelerde, farklı zihniyette insanlar yetiştiriliyor diye, kilise okulları laikliğe aykırı görülmemektedir. Önemli olan düzenlemedir sanıyorum.

Hepimiz biliyoruz ki, çağımızda İngiliz Birleşik Krallığı ve Norveç gibi bazı devletler, belli bir din ve mezheple geleneksel bağlılıklarını sürdürmektedirler ve bu durum onların laik olmalarını engellememektedir.

Şunu söylemek istiyorum. Devletin Türkiye'deki gibi, belli bir düzeyde dinle ilişkisini kesmemiş olması, bünyesinde Diyanet İşleri Başkanlığını ve ağırlıklı din öğretimi veren liseleri (İmam - Hatip Liseleri) bulundurması, hatta okuluna Din dersi öğretmenini, camisine din görevlisini ataması ve onlara maaş vermesi, laikliği özünde zedeleyen uygulamalardan olamayabiliyor. Türk laikliği böyle gerektiriyor ve böyle oluyor.

Dinler insanlara yaşamın anlamı, değeri ve sırları konusunda her zaman bir anlayış yolu sunmuştur. Bu nedenle dünya ülkelerinin yanı sıra, ülkemiz insanlarını da dinî potansiyelini, ortak sorunlara, milletimizin ve insanlığın sorunlarına, barışı ve adaleti sağlama yolundaki çabalara katkıda bulunmaya çağırıyorum.

OKUL SAYILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

YILLAR	TOPLAM ORTAOKUL VE LİSE SAYISI	İMAM HATİP OKULU (ORTAOKUL VE LİSE) SAYISI	İMAM - HATİP OKULLARININ TOPLAMA ORANI %
1923-1924	95	29	30.5
1988-1989	8.946	733	8.2

ÖĞRENCİ SAYILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

YILLAR	TOPLAM ORTAOKUL VE LİSE ÖĞR. SAYISI	İMAM HATİP OKULU (ORTAOKUL VE LİSE) ÖĞRENCİ SAYISI	İMAM - HATİP OKULLARININ ÖĞR. TOPLAMA ORANI %
1923-1924	7.146	2.258	31.6
1988-1989	3.471.564	267.454	7.7

BİR OKULA DÜŞEN ÖĞRENCİ SAYILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

YILLAR	TOPLAM ORTAOKUL VE LİSE	İMAM HATİP OKULU (ORTAOKUL VE LİSE)
1923-1924	75	78
1988-1989	388	365

Ortaokullarda her yüz öğrencinin 8.11'i İmam - Hatipli, Liselerde ise her yüz öğrencinin 6.98'i İmam - Hatiplidir. Azalan bir trend var,

BASKAN - Sayın Bilgin'e teşekkür ederiz.

Gördüğünüz gibi konuşmanın, karşılıklı tartışmanın erdemi ve dolayısıyla laikliğin erdemi de kendiliğinden ortaya çıkıyor. İkincisi, tabii bu alanda kendileri konuşmayı kabul ettikleri için müteşekkirimiz. Üçüncüsü de, benim değinmek istediğim iki husus var. Birisi modern eğitimin amaçlarını, hedeflerini öğretirken, biz genellikle deriz ki, modern eğitim, ama modernini çoğu zaman söylemeden eğitim deriz, genellikle kişiye, topluma ve insanlığa dönük olarak hizmetini yürütecek ve eğitimden geçen bireyler, bu amaçlara dönük olarak belirlenen ve istenen davranışlarda bulunacak, istenen bilgi ve becerilere sahip kılınacaklar. Sayın Bilgin'in konuşmasından bir başka gerçek daha kendiliğinden ortaya çıkıyor. Gerçekten eğer kendi çocuklarımızla aramızda gerekli iletişimi kurma yönünde başarı sağlayamamışsak, kişiye, topluma, insanlığa dönük amaçların ve bu arada da dünya çocuklarının yetiştirilmesi gibi, gerçekten laikliğin daha ileri düzeydeki bir aşamasına nasıl ulaşabiliriz, sorusunun cevaplandırılması gerekir.

Bu tür çalışmalar, bu tür ulusal ve uluslararası toplantılar, bize, yeni modern Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer, daha doğrusu laik olmayan ülkelerden farkını çok somut biçimde ortaya koymaktadır. İsterseniz bunu, düşüncelerimizi açıkça ortaya koyup tartışabilme yönünden, isterseniz eğitim uygulamalarındaki farklılıklar yönünden düşününüz, fark bizim lehimize dir.

Gerçekten, modern Türkiye'nin sadece vicdan özgürlüğü bakımından değil, modern Türk eğitiminin yetiştirdiği kuşakların laikliğe, söz özgürlüğüne bağlılıkları yönünden dünya ülkeleri içinde seçkin bir yeri vardır. Bunun daha da geliştirilerek sürdürülmesi gerekir.

Ayrıca, dikkat edilirse, bu ve benzeri toplantılarda ikinci bir özellik vardır. Bu da Türklere özgüdür. Hangi yaşta ve hatta hangi eğitim düzeyinde olursak olalım, genellikle, bir eğlence partisi dahi olsa, Türkler, bir araya geldiğimiz zaman ülkemizin bir, hatta birçok sorununu ele alırız. İçten ve gönüllü olarak, memleketi kurtarma çabasına gireriz. Yani hemen birşeyler tartışırız. Bu, ya politika ile ilgili veya eğitim sistemiyle ilgilidir. Bir karşılık beklemeziz. Bunu, bu memleket sevgisini, başkalarında görmek o kadar kolay değildir.

İkinci Turda sözü Sayın İbrahim Ethem Başaran'a veriyorum.

Buyurun.

Prof. Dr. İbrahim Ethem BAŞARAN - Bu ikinci turda özellikle temel eğitim ve laiklik için kimi önerilerde bulunacağım. Ancak, bundan önce şunu belirlemek gerekiyor. Sanıyorum ki bu toplantının başından beri laikliğin dinsizlik olmadığını herkes vurguladı. Bence laikliğin en önemli işlevi inanç özgürlüğünü sağlamaktır. Yine ikinci bir işlevi, belki inancın oluşmasında insanın kendi iradesi, istencini ön plana çıkartmalıdır, dışardan bir zorlama olmadan kendi bilinciyle kabul etmesini sağlamaktır. Bu da daha önce sunduğum gibi soyut düşünme basamağına girdiği zaman yetişkinde, yahut gençte görülmektedir. Bir başkası belki en önemlisi de, başka ülkelerde de, bizde de yaşandığını görüyoruz; insanların yaşantılarını siyasete araç yapma. Bunun dışında insanların elinden inançlarını almazsınız, her insanın inancı olacaktır. İnsanın dini görüşleri olacaktır, sanıyorum ki bu toplantıda buna karşı kimse olmadı. Sayın Bilgin'in söyledikleri, belki ileride de tartışabiliriz tekrar; bana şunu da hatırlattı. Biz işimize

geldiği zaman yabancı ülkelerden örnekler alıp koyuyoruz, işimize geldiği zaman da bize göreyiz, biz bize uygunuz, yabancı ülkeler bize örnek olamaz diyoruz. Ben şu soruları sormak istiyorum. Belki Sayın Bilgin bana bu konuda cevap verir. Batı ülkelerinde en azından biz devleti din kurallarına göre yürüteceğiz akımı var mı? Yine batı ülkelerinde siyaset adamları dini ne oranda oy toplamak için kullanıyorlar? Yine batı ülkelerinde demokrasi ve insan haklarına aykırı davranma ne kadar ilerdedir? Bunlar o kadar güzel yerleştirilmiş ki Batı ülkelerinde, rahatlıkla bir eğitimci, bir siyaset adamı, bir din adamı bir araya gelip tartışabiliyorlar, konuşabiliyorlar, iletişim kurabiliyorlar. Ama bizde bu henüz olamıyor, iletişim kuramıyoruz. Bunun nedeni de, yine ben ters düşeceğim Sayın Bilgin'e dogmalarımızın daha kırılmamış olmasıdır. Eğer vicdanlar dogmalarla yönetilirse bunun sonucu mutluluk değildir, dogmalar insanı kalıplaştırır. Ama her türlü dogmadan söz ediyorum. İster eğitimsel dogma olsun, ister bilimsel dogma olsun, ister dinsel dogma olsun. Dogma insanı katılaştırır ve iletişimin kapılarını kapatır.

Teşekkür ederim. [Alkışlar]

BASKAN - Teşekkür ederiz Sayın Başaran. Buyrun Sayın Bilgin.

Prof. Dr. Beyza BILGIN - Ben kendime göre birkaç nokta belirledim, kuşkusuz bana yöneltilecek sorular pek çoktur, gücümü de aşabilir, gücümün yettiği noktaları aldım ve beş nokta saptadım onları söyleyeceğim yalnızca. Birincisi, sorumluluk konusu, yani insan ne Allah'tır, ne kuldur, sorumluluğu kendi kendisinde olan bir varlıktır. Tabii, İslam dini de böyle diyor, ben İlâhiyatçı olduğum için böyle öğrenim gördüm, başka türlü söylüyorlarsa yanlıştır. Ben

doğrusunu söylüyorum efendim. Ayet şöyle diyor: "Allah sorumluluğu dağlara, taşlara teklif etti, onlar kabul etmediler, insana teklif etti insan kabul etti." İnsan sorumluluğu kabul etmiş olarak gösteriliyor kutsal kitapta, yani dinin dogması böyle. Biz böyle kabul ediyoruz, böyle inandık, insanın sorumluluğu kendi içindedir. Öyle olmasa idi, insanı Allah cezalandırabilir veya ödüllendirebilir miydi? Böyle söyler miydi? Sorumluluğumuzu kendimiz taşıyoruz. Ne yapıyorsak kendimizindir, iyidir veya kötüdür. Başkasına kul olmak yok İslamiyette.

İkincisi, okulöncesi eğitim çağı çocuğuna eğitim, düzenli ve zorunlu olmamalı. Efendim, böyle bir şey yok zaten. Eleştirilen doktora tezi benim yanımda yapıldı, gayet iyi biliyorum, öyle bir şey yok kesinlikle. Ama çocuklar 3 - 4 yaşından itibaren dinle ilgili sorular getirmiyorlar mı, anne babaları terletmiyorlar mı? Nasıl cevap vereceğiz bunlara, anne babalar, öğretmenler, büyükler olarak? Elbette formasyon almamız gerekli. Bizim üzerinde durduğumuz konu budur. Bakınız anaokulunda, benim çocuklarım da anakolunda okudu, şimdi büyüdüler ama ilişkilerim hâlâ devam ediyor, öğretmenler bana başvuruyorlardı çocuğumu almaya gidip gelirken, "Nasıl cevap verelim hocam" diye müdire hanım başta olmak üzere. Bir örnek vereyim : Annesi çocuğa, demiş ki "Bak şunu yapmayacaksın, yoksa ben seni sevmem." "Sevmezsen ne olur" diyor çocuk." Allah da seni sevmez. "Allah beni sevmezse ne olur?" diyor bu kez çocuk. Annesi zorluk çekmiş öğretmene gelmiş sormuş, müdire hanıma sormuş, "Ben bu çocuğa ne cevap vereyim?" diye. - Allah'ın insanı sevmesi ne demektir, sevmemesi ne demektir? Hadi bakalım. Bilirsiniz hepiniz çocuk büyüttünüz ne kadar zor soruları vardır. Başka bir örnek: Bir çocuğun annesi

ölmüş, ölü annenin korkusuyla kendi annesine gelmiş sarılıyor, korku içerisinde, "Ölü anne ne demek?" "Artık hiç hareket etmeyen, konuşmayan bir anne" demek. "Bir daha hiç konuşmaz mı?" "Konuşmaz." "Ne olur?" "Tören yapılır, toprağa gömülür" vesaire. "Sen de ölecek misin bir gün?" "Ben de bir gün öleceğim yavrum ama daha çok var, ben seni büyüteceğim ondan sonra öleceğim." "Peki insanlar ölüyorlar, onlar gömülüyorlar ama içlerinde konuşan bir kısmı var o nereye gidiyor?" Annesi düşünüyor diyor ki, "Bazıları inanıyor ki o kısım ölmüyormuş, Allah katında yaşamına devam ediyormuş." "Biz onlardanız değil mi anneceğim?" Çocuğun söylediği budur annesine. Ne yapacaksınız böyle durumlarda?

Efendim, bence okullarda ders tam olarak zorunlu değildir. Bir kez dün de anlattı Din dersi öğretmenimiz burada, Müslüman olmayan çocuklara zorunluluk yoktur, Anayasa'ya açıklama konulmamıştır, çünkü Lozan Antlaşması vardır. Lozan Antlaşması halen yürürlüktedir. Azınlıklardan herkes bu hakkı kullanabilir. Bence şimdiki durum, isteğe bağlılığın düzenlenmesidir, bir başıboşluk vardı benim doçentlik tezimde bunu incelemiştim, bunun düzene sokulmasıdır yalnızca; ama diyelim ki Avrupada Ahlâk dersi var, Din dersi okumayan çocuklar Ahlâk dersine alınıyor. Ahlâk dersini biz daha düzenleyemedik ki. Ahlâk dersini okuyan çocuklar Din dersini de beraber okuyorlar. Nasıl okuyorlar? Bütün dinleri ve ideolojileri karşılaştırmalı olarak okuyorlar. Yapabilir misiniz böyle bir ders kitabı, yetiştirebilir misiniz bunları okutacak öğretmeni? Olacak, bir gün olacak, mutlaka olacak. Türkiye ilerliyor, çok kısa zamanda. Dış ülkelerin ilerlediğinden daha kısa zamanda ilerliyor olacaktır, ben inanıyorum.

Efendim yanlış uygulamalar var buna ben de katılıyorum. Ben neler çektim buradaki bazı arkadaşlarım

biliyor, iki taraftan da neler çektim, hâlâ çekiyorum, bir o taraftan tokat yiyorum, bir bu taraftan tokat yiyorum. Sanıyor musunuz bana bayılıyorlar, bir taraftan itiliyorum, diğer taraftan yine itiliyorum; ama bana da gereksinme var diye düşünüyorum. Dindarlık kimin tekelindedir efendim? Bir insan modeli, bir kıyafet modelinin tekelinde midir, herkesin dindar olmaya hakkı vardır. Hepimizindir Allah. Ben de dindarım ve böyleyim.

Tevhid-i Tedrisat'la beraber Kur'an Kursları Diyanet'e verilmiştir, bizim elimizde olmayan bir şeydir bu, böyle geldi bu zamana kadar, ta Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Böletçi zamanından, Atatürk zamanından gelme. Kur'an-ı Kerimi yüzünden okutacak yer nerde göstereceksiniz vatandaşa? Kur'an Kurslarında ama düzenle diyeceksiniz. Düzenlemeye varım. Geliniz, iyi niyetli insanlar, ciddi insanlar toplansınlar düzenlesinler. [Alkışlar]

Teşekkür ederim.

BAŞKAN - Teşekkür ediyoruz Sayın Bilgin'e.

Sayın Arat'a veriyorum sözü.

Prof. Dr. Necla ARAT - Burada bazı noktaları dile getirmek zorundayız. Uygulamalardan örnekler vermeye çalıştım, daha sonra dile getireceğim, verdiğim örnekler yüzünden belki konuşmam biraz siyasi nitelikli bulunmuş, ama somut örnekleri yaşadığımız için o örneklerle başvurmak zorundayım. Gerçekten de Sayın Prof. Dr. Bilgin'in dile getirdiği gibi Türkiye'nin din eğitimi alanında nitelik kazanmaya hiç kuşkusuz gereksinmesi var; ama onun sözünü ettiği zenginlik ve zenginleştirme şu anda var olan okulların sayısını katlamayla olmayacak, tam tersine öğrenci sayısını azaltarak niteliği yükselterek olacaktır. Bir

başka nokta 1990'lı yılların ilkinde dünya çocuklarının mutluluğu için New Jersey'de yapılan toplantıda dini liderler ve siyasi liderlerin bir araya gelerek dünya çocuklarının mutluluğu ve daha iyi koşullara kavuşmaları için Tanrı'ya yakarmaları noktası örnek olarak verildi. Ben bu konuda bir şey söylemek istiyorum. UNICEF'in İstatistiklerinden 1990'lı yıllarda 150 milyon çocuğun öleceğini öğreniyoruz. 50 milyon çocuğun ölümünü engelleyecek teknolojik güce ve çözümlere sahibiz. Peki 50 milyon çocuğun ölümünü önlemeye yönelik programların yıllık ek maliyeti ne kadardır dersiniz? 2,5 milyar dolar, çok büyük bir para gibi görünüyor değil mi? 2,5 milyar dolar Amerikan şirketlerinin sigara reklamları için yılda harcadığı miktar ve Amerika Birleşik Devletleri New Jersey'de dualarla birtakım sorunları ortadan kaldırmaya yöneliyor. 2,5 milyar dolar, Sovyet Halkının bir ayda içtiği votkanın parası. Dünyada her gün 2,5 milyar dolar silahlanma için harcanıyor. Değerli dinleyiciler, elimizdeki sayılar kendileri için konuşuyorlar, dualara yönelmeden önce çaresizlik sonucunda metafizik yönlere sapsadan önce insansal çözümlerimizi uygulamaya sokalım derim. {Alkışlar}.

Beni kaygılandıran bir nokta oldu, Sayın Bilgin, değerli İlahiyatçı arkadaşımız Batıdaki kilise okullarından çok övgü ile söz ettiler. Sonra benim örnek verdiğim Devlet Bakanımızın da din eğitimi görmüş elemanları yuvalara, Çocuk Esirgeme Kurumlarına vesaireye yerleştirme niyeti gerçekten bir öğretim kurumumuzdaki hocamızın yanında yapılan bir doktoranın verilerinden yararlanılarak önerülüyorsa doğabilecek sonuçların sorumluluğunu da bu çalışmaları yapan öğretimi üyelerinin ve öğretim kurumlarının üstlenmesi gerekir.

Şimdi sözü edilen kilise okulları dini eğitim veriyorlar, yanında laik eğitimi de veriyorlar; ama o kilise okullarının arkasında geçirilmiş olan bir reform dönemi var, Rönesans var, aydınlanma var. Biz bunların hiç birini, Cumhuriyet dönemindeki kısa bir aydınlanma dönemi dışında henüz yaşamadık. Belki şu anda içinde bulunduğumuz toplumsal kargaşanın bir nedeni de o. Kilise okullarından bu kadar çok övgü ile söz edersek ne kadar yararlı olduklarını ve bunun yanı sıra dinlerin gücünden yararlanma yöntemini devreye sokmamız gerektiğini söylersek, yarın öbür gün beş yıllık kalkınma planlarında 62.947 camide cami okulları açılması gibi istekler gündeme gelirse ne yaparız? Öğretim üyesi arkadaşım, dikkatli olalım. Bir başka soru sorumluluk ve ceza ile ödüllendirme üzerine idi, yetişmiş ahlâk dersi verecek elemanlarımız olmadığı için, Din ve Ahlâk derslerinin birlikte verildiğinden yakındı arkadaşımız. Efendim, üniversitelerimizin felsefe bölümlerinde ben en azından, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü için söz konusu edeceğim. YÖK'ün yaptığı çerçeve programda da Ahlâk Felsefesi dersleri ikinci ve üçüncü sınıflarda zorunlu ders olarak okutulur ve düşünce tarihinin başlangıcından 20 nci yüzyıla kadar ahlakla ilgili kuramlar tarihsel sistematik içerisinde öğretilir karşılaştırmalı olarak. Öğrenciler bunu öğrenirler; ama ne olur biliyor musunuz? Felsefe mezunları bu derslere atanmazlar. Felsefe öğretmeni olarak da atanmazlar, kalan boşluklar Din dersleri öğretmenleriyle doldurulur. Şimdi uygulamada bu yanlışlıklar var. Bizim mezunlarımızdan onlarca, yüzlerce mektup var; yani yaşayarak bunları görüyoruz ve bunun için de sözünü ettiğim bazı ölçüt ve önlemler var. Nasıl olacak, eğitimi nasıl yeniden rayına oturtacağız? Teokratik eğitimden nasıl olacak da demokratikleşmeyi daha çok

sağlayacak olan laik eğitime geçebileceğimiz sorusuna yanıt olacak bazı maddeler söyleyeceğim. Bunlar yeni değil, bunları daha önce 14.3.1990'da Cumhuriyet Gazetesindeki bir yazımda da dile getirdim ve bu konuyla ilgili olarak da hayli hücumu uğradım. Ama doğruları dile getirmek zorundayız. Acı da olsalar eğer toplumsal sorunları çözümlenmek istiyorsak çözüm olduklarına inanıyorsak bunları tartışmalıyız, korkmadan, çekinmeden tartışmalıyız.

Bunlardan birincisi sekiz yıllık zorunlu temel öğretime hemen geçilmelidir. İstekli öğrencilerin Kur'an Kurslarına sekiz yıllık temel öğretimden sonra gitmeleri sağlanmalıdır. Milli Eğitim Temel Yasasında yer alan 12 yaşından küçüklerin meslek kurslarına devam edemeyeceklerine ilişkin maddeye işlerlik kazandırılmalıdır. Çünkü Kur'an Kursları da bir çeşit meslek kursları olarak algılanmaktadır. İmam - Hatip Ortaokulları; sağlık, tarım, endüstri meslek okullarına dönüştürülmelidir. İmam - Hatip Liseleri aydın din adamı gereksinmesi, sayısal açıdan gözönüne alınarak sayı ile sınırlandırılmalıdır. Bu okulların mezunları İlahiyat Fakülteleri dışındaki yüksekokullara girmeyip kendi alanlarında uzmanlaşmalıdırlar. Gereksinme duyduğumuz aydın din adamı, din bilgini, araştırmacı olmalıdırlar. İlahiyat fakülteleri öğretmen yetiştiren kurumlar olmaktan çıkarılmalıdır. Yaygın ve örgün öğretime uzman ve öğretmen yetiştiren kurumlar olmaktan çıkarılmalıdır. Yaygın ve örgün öğretime uzman ve öğretmen vermemelidir. Sayıları DPT ile eşgüdüm içerisinde istihdam istemine cevap verecek şekilde azaltılmalıdır. Bunu şunun için söylüyorum. Bakın, dokuz İlahiyat Fakültemiz var, dogmaların öğretilmesi zorunludur, dinler dogmadır dedil Sayın Hocamız, biz öte yandan özgür düşüncenin öğretilmesinin yöntemlerinin nasıl olacağını sa-

vunuyoruz. Dokuz İlâhiyat Fakültesine karşılık felsefe öğrencilerinin tartışmanın, eleştiri ortamının yaratıldığı bölümlere devam edebildikleri sayı yedi ile sınırlanmıştır. Ne yazık ki bu, felsefe bölümlerinde de son zamanların çok yaygın olan sentezci zihniyeti yavaş yavaş egemen olma yolundadır ve yetişmiş felsefeciler arasında artık yeni kuşak daha çok teolojik kökenli olarak gelmektedir. Batının orta teoloji, din bilimin hizmetkârı olmaktan çıkardığı felsefe, XXI. yüzyılın eşiğinde, Türkiye’de, Türk üniversitelerinde sanki dine hizmet etmesi gerekirmiş gibi bir havaya büründürülmektedir. Dikkatinizi çekerim çok önemli bir noktadır bu.

Evet, Din Kütürü ve Ahlak Bilgisi dersleri içerik ve kitapları yeniden düzenlenerek yalnızca liselerde okutulan seçimlik dersler haline getirilmelidir. Çoğulcuyuz, demokratız; Marksist çevrelerden ve fundamantalist çevrelerden de dine devletin müdahale etmemesi gerektiği, her topluluğun kendine ilişkin kurumları, kendisinin kurup finanse etmesi gerektiği gibi istemler gelmekte. Peki çocuklarımıza ana kucağından ya da yuvalardan başlayarak birtakım dogmaları verme hakkını bize kim veriyor? Niçin çocuklarımızı özgür bırakmıyoruz, 18 yaşına kadar liselerde çeşitli dinler tarihlerini, felsefelerini öğretelim onlara, nüfus kağıtlarına, doğdukları anda kuşaktan kuşağa aktarılarak gelmesin çok demokratsak, çok çoğulcuysak bu noktalara da değinmemiz gerekli, tek yönlü olmayalım.

Evet, liselerde okutulan seçimlik dersler Din Kütürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri olmalı. Sosyoloji dersleri içerik ve kitapları yeniden düzenlenerek yine zorunlu dersler arasında yer almalı, yalnız edebiyat dallarında değil, fen

şubelerinde ve askeri okullarda da okutulmalı. Bu önerilerimiz aşağı yukarı TÜSIAD'ın 1.7.1990'da yayınlanan Türkiye'de Eğitim raporunda da benzer ölçüt ve önlemler olarak savunulmakta idi, aklın yolu bir. Eğitimin demokratikleştirilmesini, öğretim birliğinin sağlanmasını, laikliğin engellenmemesini istiyorsak, bunların yerine getirilmesi zorunludur. Bu hiçbir şekilde bazı çocuklarımızı dışlıyoruz, sevmiyoruz, aşağı görüyoruz demek değil, tam tersine onları seviyoruz, onlarla birlikte yaşamak istiyoruz. Gelecek kuşaklar, çocuklarımız birbirlerine düşman olmasınlar, karşı kamplarda ülkeyi iç savaşımlara sürüklemesinler istiyoruz, bunu yapmak için bu öneriler dile getirilmekte. TÜSIAD'ın raporunda ek birtakım önlemler de var, çok önemli oldukları için de belki Millî Eğitimden bazı danışman arkadaşlarım özellikle üzerinde duracaklarını umduğum için zamanınızı alarak kısaca dile getiriyorum. Şöyle deniyor bakın: "Millî Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu ve Yükseköğretim Kurumları dışında resmî veya özel hiçbir kurum veya kişiye hangi ad altında olursa olsun özel veya resmî öğrenci yurdu, pansiyon veya benzeri öğrenci barındırma yerleri açma izni verilmemelidir" Neden verilmemelidir? Çünkü bu ekonomik olanaklar ve birtakım burslar sağlanarak insanların inançları, düşünceleri satın alınmaktadır. Düşünce ve vicdan özgürlüğünden yana olanlar bu noktaya çok önemle eğilmelidirler. Daha önce açılan birtakım yurtlar, pansiyonlar ve birtakım kurumlar Millî Eğitim Bakanlığı, Kredi ve Yurtlar Kurumu veya Yükseköğretim Kurumlarınca devralınmalı, ayrıca bu yurtlardaki yaşam koşulları da çağdaştırılmalıdır. Çünkü bu yurtlardan psikiyatrist arkadaşlarımıza ruhsal tedavi için gönderilen gençler var, çocuklar var. Nasıl bir ortamdan geldiklerini çok yakından izliyoruz. İmam - Hatip Okullarının sayıları azaltıldıktan sonra, bütün gereksinmelerinin Millî

Eğitim Bakanlığın ca karşılanmasına 6zen g6sterilmelidir. Bu okullara y6nelik bağışlar doğrudan doğruya Bakanlığa yapılmalıdır. 6nk6 yurdumuzdaki b6t6n okullar ulusun okullarıdır. Imam - Hatip Okullarına bağış yapmak, diğer okullara bağış yapmamak gibi bir durum zaten s6z konusu olmamalı, bunlar Mill6 Eğitim Bakanlığınca gereksinimleri karşılanan okullar olurlarsa, o zaman okullara y6nelik yardımlar da eşit bir şekilde dağıtılır, bir tarafta tezek yakan bir okulumuz varken 6b6r tarafta kaloriferi 24 saat yanan okulda 6đrencilerin ayrı koşullarda yetişmeleri durumu da ortadan kalkar, fiziksel koşullar da d6zeltilebilir. Kur'an Kurslarının sekiz yıllık temeleğitime dayalı ve g6nd6zl6 kurslar olarak d6zenlenmesi, Mill6 Eğitim Bakanlığının denetimi ve g6zetimi altına alınması, yatılı kısımların okul veya 6đrenci yurdu olarak kullanılmak 6zere Mill6 Eğitim Bakanlığınca devralınması da zorunludur. Eğer bir d6zeltme yapmak istiyorsak.

G6r6ld6đ6 gibi sayın konuklar, eğer ussal eleştirelere kulak verirsek, nesnel bir tutumla gecikmeksizin d6zeltici uygulamalara başlarsak, gelecek kuşakların ağdaş ve sağlıklı bir toplumsal ortamda, uyum ve birlik içinde yaşamalarını gvence altına alabiliriz. Bunu yapmak hem 6lkemize, hem gelecek kuşaklara karşı borcumuzdur.

Teşekk6r ederim efendim. {Alkışlar}

BAŞKAN - Teşekk6r ederiz Sayın Arat.

Şimdi ikinci turun son konuşmasını Sayın San yapacaklar. Arkadaşımızın konuşmasından sonra çay molası vereceğiz, 15 dakika sonra tekrar soruların cevaplandırılması için burada toplanacağız.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Coşkun SAN - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Aslında iyi bir yöntem değil bunu biliyorum; fakat izin verirseniz üç tane örnek olaydan hareket etmek istiyorum. Bu üç örnek olayı da rastlantı sonucunda ben de yaşadım, anılarımı anlatıyorum.

İstanbul Avusturya Lisesinde okudum, burada papaz olan, rahip olan hocalarımız da vardı. Hepinizin bildiği gibi rahipler ilâhiyat fakültesini bitirirler, bu arada mutlaka bir laik fakültede de en azından yan bir konuda öğrenim görürler. Bu hocamızın da lisansı botanik üzerineydi, bir takım buluşları vardı. Sanıyorum arkadaşlarla Tanrı var mı yok mu gibi bir tartışma çıktı aramızda, hocamız çok tatlı bir insandı, her zaman açıktı, o nedenle biz cesaretle yanına gittik ve kendisine bu soruyu sorduk. "Bunu bana papaz kimliğiyle sormuyorsunuz, öğretmen kimliğiyle soruyorsunuz değil mi?" dedi, sonra devam etti : "Tanrının yokluğunu bilimsel yöntemlerle kanıtlamak olanaklı mı?" Dedik ki "Tamam papaz değil mi tabii ki böyle yanıt verecek." "Peki" dedi "Tanrı'nın varlığını bilimsel yöntemlerle kanıtlamak mümkün mü?" "Hayır" dedik. " O zaman bu size kalmış bir iş", dedi. Efendim, hocamız bir rahipti. Daha fazla yoruma gerek görmüyorum.

İkincisi, Almanya'da bulunduğum bir sırada Baviera Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne bir felsefe öğretim üyesi ataması yapılacaktı. Burada olduğu gibi YÖK filan yapmıyor, Kültür Bakanının, daha önce kendisine üniversite tarafından seçilip sunulan bir listeden bir kişiyi seçme yetkisi var ve hiçbir zaman üçüncü sıradakini getirip seçmiyor, birinci sıradakini seçiyor. Birinci sıradakini seçmek istemedi. Baviera, belki duymuşsunuzdur, Alman-

ya'da oldukça tutucu eyaletlerden bir tanesi. Kendisine birtakım baskılar gelmiş. Çünkü bu hoca ateistmiş, çok bilinen bir ateist hoca imiş. Ben orada iken maalesef sonuçlanamadı; fakat üç dört ay sonra oradaki arkadaşım bana bir mektup yazarak bilgi verdi. Sonuçta o ateist hoca İlâhiyat Fakültesine tayin edilmiş, ama o kültür bakanı tarafından değil, başka bir kültür bakanı tarafından, çünkü o kültür bakanı bilinçli kamuoyunun baskısı sonucunda istifa etmek zorunda kalmış.

Üçüncü olayımız Türkiye'den. İki yıl kadar önce idi, İstanbul'da yine böyle bir bilimsel toplantıda kendisine çok saygı duyduğum, birtakım röportajlarını büyük bir ilgi ile okuduğum, araştırma dizilerini izlediğim bir gazeteci; tartışma açıldığında ve laiklik kavramının yalnızca din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması bağlamında ele alınamayacağını söylediğimde dehşete kapıldı. Ben de dehşete kapıldım. Çünkü böyle bir bilgisizlik beklemiyordum ve uzun boylu tartıştık geç vakitlere kadar, sonra "evet belki olabilir" dedi. Efendim, buradan şuraya varmak istiyorum. Bütün bu toplantılar sonucunda, özellikle son yıllarda yalnızca belli bir kesimde, belki akademik kesimde ve onun dışına birazcık taşar ölçüde laikliğin yalnızca ve yalnızca bir yasa ilkesi ya da maddesi olmadığı, onun ötesinde ancak ve ancak bireylerin düşünce ve davranışlarına işlediği takdirde gelişebileceği ve toplumun ancak o aşamadan sonra laik sayılabileceği sanıyorum bu toplantılar sonucunda Türkiye'de çok genel bir kanı haline gelecektir.

Çok teşekkürler. (Alkışlar)

BAŞKAN - Teşekkür ederim.

Görüldüğü gibi, elimizdeki sorulara baktığımızda

gözlediğimiz gibi, konu ve tema bizim belirlediğimiz sınırların çok dışında büyük ilgi ile karşılanmış durumda. Soruların içinde, size göre Türkiye ilerliyor mu niteliğinde olanlar bile var. Onun için şimdi çay molasından sonra sorulardan konumuzla ilişkili olanlarını cevaplandırmaya çalışacağım.

GENEL TARTIŞMA

BAŞKAN - Panelimizin Tartışma bölümünü açıyorum. Sayın Başaran'dan başlıyoruz, daha sonra Sayın San, Sayın Bilgin ve Sayın Arat sırayla devam edecekler.

Buyurun.

Prof. Dr. İbrahim Ethem BAŞARAN - Bana yöneltilen sorular çok az; iki soru, biri çok ilginç. Yönetimde liderlerin izlediği yollardan biri de, eğer lider sıkışırsa kendini izleyenlere bazı korkunç durumlar göstererek dikkatlerini başka yöne doğru çekmektedir. Onder bir düşman yaratabilir ya da izleyenlerine çeşitli tehlikeler gösterebilir. Sorulardan biri de şudur, okuyorum: "Laiklik var olan sistem, ekonomik ve siyasi bakımdan sıkıştığında, bunalıma girdiğinde yapay olarak ve bilinçli şekilde canlandırılan bir saptırmaca olarak kabul edilemez mi?" Bunun yanıtı evettir. Yanıbaşımızdaki Yunanistan'a baktığımız zaman sürekli Türk düşmanlığını su yüzünde tutmaktadır. Ne zaman Yunanistan ekonomik, siyasi bakımdan bir çıkmaza girerse bildiğiniz gibi hemen Türk düşmanlığı ön plana çıkmaktadır.

Siyasal erk sıkıştığında laiklik bir araç olarak sorununu göz ardı ettirecek bir araç olarak kullanılabilir. Hiç yokken bir tartışma ortamı yaratmak için flört ortaya atılır, basın, toplum artık onu çiğnemeye başlar, böylece asıl sorun, bakarsınız unutulmaya yüz tutar.

Bir başka soru, "İmam-Hatip Liselerinden mezun olanların üniversiteye giriş başarısı ve girebilenlerin mezuniyet oranları hakkında bilgi verebilir misiniz?" Bu konuda yayımlanmış bir araştırmam yok. Ama bu konuda yayımlanmasını beklediğimiz bir araştırma var. Sayın Mihçioğlu bunu yakında yayınlarsa sanıyorum ki bilgimiz olacak? Sorunun devamı da şöyle sürüyor: "Rejimi değiştirecek yasalar hazırlıyoruz. Ancak gelecekte tabandan gelen bir hareketle devleti yönetecek siyasi parti çoğunlukla laikliğe karşı olan bir düşünce ile oluşursa, laikliğe karşı hareketler nasıl önlenecek? Cumhuriyet rejimi tehlikeye girmeyecek mi?" Ben sosyolog değilim; ama şuna inanıyorum ki, Türkiye'de böyle bir tehlike olmayacaktır. 1950'lerden bu yana bu yöndeki eğilimlerin aldığı oy oranına baktığınız zaman ancak koalisyona girebildikleri görülebilmektedir. Böyle bir tehlikeyi görmüyorum ama böyle bir tehlike olursa eminim ki toplum bunun yolunu bulacaktır. Toplum bunun çaresini bulur. En zor zamanda uluslar kendi yöntemlerini rahatlıkla bulabilmişlerdir.

Yalnız sözümü bitirmeden önce bir nokta üzerinde durmak istiyorum. Sayın Millî Eğitim Bakanımız da geldi, belki onun da dikkati bu konuya göre yöneltilebilir. Tevhid-i Tedrisat Kanununda, Kur'an Kursları yetişkinler içindir. İçimizde müfettiş olanlar var, bakanlık müfettişliği, ilköğretim müfettişliği yapanlar var. Teftiş ederken elverdiğince ilköğretim çağındaki çocukların buralara girmemesi sağlanırdı ve öyle idi. Ama şimdi gürdüğümüz kadarıyla bu son çıkan kurslar yönetmeliğinde 20 öğrenci velisi başvurduğu takdirde Kur'an Kursu açılır diyor.

Bunun anlamı, henüz daha rüştüne ermeyen çocuklar bu okullara girebilecek demektir. Çevremize baktığımızda,

temeleğitim çağında, hatta anaokulu çağında, çocukların bu Kur'an Kurslarına gittiğini görüyoruz. Temeleğitim çağı 14 yaşına kadar devam eder. Sanıyorum ki, eğer etkili bir denetim yapılırsa Yönetmeliğe uygun olmayan bu durum Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulabilir. Kuşkusuz durdurulmak istenirse?...

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

BAŞKAN - Efendim, aramızda bulunan Millî Eğitim Bakanımız Sayın Avni Akyol'u, teşrifleri nedeniyle sizin adınıza, saygıyla selamlarım. Eğer arzu ederlerse şimdi veya tartışmaların sonunda konuşmalarını istirham ediyoruz.

Millî Eğitim Bakanı Avni AKYOL - Sorular ve cevapları bit-sin ondan sonra konuşurum.

BAŞKAN - Çok teşekkür ederiz.

Öteden beri Sayın Millî Eğitim Bakanımız TED'nin bu tür toplantılarına her tür uğraşısına karşın katılmayı ve bizi yüreklendirmeyi sürdürmüştür. Ayrıca Bakanlıktaki arkadaşlarımızdan çeşitli dairelerin temsilcileri, aramızda bulunmuşlardır. Bunu da çok olumlu bir gelişme olarak belirtmek istiyorum. Kendilerine teşekkür ediyorum.

Sayın San'a sözü veriyorum, kendisine yöneltilen soruları cevaplayacaklar.

Prof. Dr. Coşkun SAN - Teşekkür ederim.

Bana üç kişiden soru geldi. Sayın Dr. Perihan Onay'ın sorularını okuyorum. Birinci sorusu: "Gözlediğim kadarıyla okutulan Din ve Ahlâk dersi öğrenciler tarafından pek ciddiye alınmamakta, hatta başarı genellikle sınavlarda çekilen kopya ile sağlanmaktadır. Bu durum kökten dincile-

rin beklentilerinin tersine, gençlerimizi, dinsel inançlardan iyice uzaklaşması gibi bir doğrultuya yönlendirmez mi acaba?" Bu soru ilginç bir soru, hiç kuşku yok. Ancak ne yazık ki bu soruya ben yanıt verecek yeterlikte değilim. Bunun, öyle sanıyorum ki bir eğitimci ya da bir eğitim psikologu tarafından yanıtlanması gerekir. Bunun dışında vermeye çalışacağım yanıt, olsa olsa bir aile toplantısında fikrini açıklayan sade bir vatandaşın davranışından farklı olmayacak. Önün için bu güzide topluluk önünde bu soruya yanıt veremeyeceğimi belirtmek istiyorum.

İkinci soruları sanıyorum yanıtlayabileceğim bir soru. Şöyle : "Laiklik Türkiye'de toplumsal bir savaşımın sonucunda değil de yasalarla devrimci bir biçimde uygulanmaya çalışıldığı için de bizim toplumumuzda yeterince yerleşmemiştir. Her ne kadar bugünkü oluşumlar bizi karamsarlığa itmekte ise de, karşıt görüşlerin savaşımı bir bakıma laisizmin Türk toplumuna evrimle yerleşme sürecini getirebilir umudunu taşıyabilir miyiz?" Pek tabii, zaten bu, çok kısa konuşmamda ortaya koymaya çalıştığım husus idi. Türkiye'ye gerçekten Sayın Dr. Onay'ın söylediği gibi laiklik her ne kadar belirli belirsiz bir dünyasallaşma evriminden sonra, belli hazırlıklardan sonra geldi ise de, bu dünyasallaşma evriminin Avrupa'daki benzerleriyle karşılaştırılması herhalde Avrupa'ya haksızlık olur. Bu nedenle laikliğin Türkiye'de devrimsel yollardan gelmesi gerekmiştir. Laiklik hiç bir zaman Mustafa Kemal tarafından yalnızca yasaya konan bir ilke olarak anlaşılmamıştır; bunun kanıtı da oldukça açık; konuşmamda da belirttiğim gibi, gerek Laiklik İlkesinin Anayasa'ya konmasından önce, gerek hemen sonra bir dizi hukuk ve eğitim ile laik düşüncenin bireylere taşınması ve bireylerin laik düşünce ve davranışları kendi düşünce ve

davranışları haline getirebilmeleri için gerekli çaba gösterilmiştir. Bu çabalar maalesef büyük ölçüde kesintiye uğradığı içindir ki, bugünkü tablo ile karşı karşıyayız. Türkiye'deki laikleşme sürecinin henüz beklenen ve istenen düzeye erişmediği gayet açık. Burada sanıyorum ki, kuşku duyulacak hiçbir husus yoktur.

İkinci soru Sayın Ahmet Duman'dan geliyor: "Konuşmanızda bireylerin laik olamayacağı, ancak devletin laik olabileceğinin 1990'da yüksek sesle açıklandığı ifade edildi. Bu açıklama nerede, ne zaman ve kimler tarafından yapıldı. Gerçekten bu mümkün müdür? Bireyler laik olmadan devlet nasıl laik olur?" Bu açıklamanın nerede yapıldığı biliniyor TRT'de yapıldı, yani en azından biz TRT'den duyduk. Ne zaman? 1990'da (tam olarak tarihini bilemiyorum). Kim? Sayın Cumhurbaşkanı. Efendim bu gerçekten mümkün mü? Hangisi mümkün mü? Bu şekilde bir açıklama yapmak mı? Bence mümkün değil. Eğer laik bir ülkede yaşıyorsak, herhalde Cumhurbaşkanı'nın bile laik kimlikten sıyrılmamaları gerekir. Bireyler laik olmadan devlet nasıl laik olur? Olamaz tabii. Kuşku yok. Bütün konuşmam boyunca yaptığım eklerle bu sorulara yanıt verirken, tekrar altını çizerek, kesin bir biçimde ortaya koymaya çalışacağım ki, toplum belli bir laikleşme düzeyine gelmedikçe, yasalara ya da Anayasalara konan kimi hükümlerin uzun boylu bir geçerliliği yoktur. Bunların hiç anlamı yoktur, hiç yararı yoktur demek istemiyorum. Hiç kuşkusuz belli bir takım gelişmelere ortam hazırlaması açısından yararı vardır, ancak tek başına sorunu halledebilecek bir yöntem değildir. Laikliği yalnızca hukuksal ve siyasal boyutunda ele almanın bir çıkar yol olmadığını, sanıyorum yeterince açıklamış bulunuyorum.

Efendim, üçüncü soruda isim yok, herhalde arkadaşımızın dalgınlığına geldi." Öğretim Birliği İlike ve Yasasını mutlaka yaşama geçirmek gereklidir, dediniz. Bugün Laik-

lik karşıtı görüşler eğitim sistemimizin politikalarını belirler hale gelmişken, devletin resmi ideolojisi haline gelmişken bunun gerçekleşmesi olası mıdır, bunun için ne yapılabilir?" Şimdi tabii burada birtakım ön kabuller var. Bu ön kabullere ne ölçüde katılmak olasıdır, ne ölçüde katılmak olası değildir? Eğer bu soruya gerçek bir bilimsel kimlikle yanıt vermek istiyorsak, o zaman bu konuyu daha iyi araştırmak gerekir. Ancak, şunu varsayalım. Laikliği altından oymak genellikle şimdiki siyasal iktidarın bir politikası haline gelmiştir. Bu takdirde ne yapılabilir? Gayet tabii bu takdirde yapılabilecek tek şey vardır. O da halka, kamuoyuna düşen bir görevdir. Yakın bir tarihte seçimler var. Eğer bu politikalar beğenilmiyorsa, o zaman bu siyasal iktidarın iktidarlığına son verilir. Bunun tek meşru ve yasal yolu budur; ama bu arada gayet tabii birtakım kurumlar, birtakım kişiler, laikliğin erdemine inanmış olan, laikliği kendi davranışlarının ve düşüncelerinin mihenk taşı haline getirmiş olan insanlar, ellerini kucaklarına koyup oturmayacaklardır. Kuşkusuz bu tür toplantılarla ve her türlü meşru ve demokratik yollarla, laikliğin demokrasi için, insan hakları için, Cumhuriyetin varlığı için ne denli önemli olduğunu ortaya koyacaklardır. Laikleşme sürecinde hangi aşamaya geldiğimizin belki en önemli ve anlamlı ölçütlerinden biri de bu savaşımın ortaya çıkaracağı tablo olacaktır.

Çok teşekkürler. [Alkışlar]

BAŞKAN - Sayın San'a teşekkür ederiz.

Şimdi kendisine yöneltilecek çok sayıda soruyu gruplayarak cevaplandıracağını ümit ettiğim Beyza Bilgin'e söz veriyorum, buyurun.

Prof. Dr. Beyza BİLGİN - Efendim, ben soruları gruplandırıdım, ancak altı oldu. Efendim, birinciye şunu koydum,

diyorlar ki "Konuşmanızda vicdanların dinsel dogmalar olmadan nasıl hüküm vereceğini belirtmişsiniz. Vicdanların istemesi için dinsel duyguların mı olması gerekir? Hırsızlık yapmamak, fakirlere yardım etmek için dinin vicdanıma emretmesi mi gerekir? Dinsiz bir kişi de hırsızlığın kötü olduğunu ve yoksullara yardım etmenin iyi olduğunu bilir." Özeti böyle. Şimdi efendim, bu tartışmalı bir soru, maalesef ilk çağlardan beri geliyor. İnsanlar doğru- yanlış, iyi - kötü şeklindeki erdemlerin gerçekten dinlerden mi, yani ilâhi kaynaklı mı olduğunu, yoksa kültürlerden mi geldiğini hep tartışmışlardır. Sokrates ünlüdür biliyorsunuz, köşe başlarına oturur, çevirir insanları, özellikle de gençleri, hep sorar, söyle bakayım iyi nedir? Söyle bakayım doğru nedir? Bunları hep tartıştırır onlarla ve sonunda şunu öğretmeye çalışır ki; doğru, iyi, cesaret, güzellik, bütün erdemler insanların yaradılıştan sahip oldukları tohumlardır. Bunlar dışardan ıslah edilmedikçe ve doğrultulmadıkça ortaya çıkmaz. Eğer bunlar ıslah edilerek, geliştirilerek ve doğrultularak, yani insanlar aşılanarak ortaya çıkar. Biliyorsunuz Sokrates annesi ebe olduğu için hep bu terimleri kullanmıştır. İnsanları eğitme yönteminin adı; aşılama. Böyle olursa insanlar doğru, iyi, güzel üzerinde birleşebilirler. Bunlara isterseniz ilâhi deyin, isterseniz evrensel deyin, hangi şekilde anlayışınıza uygun düşüyorsa. Bunların dışardan, davranışlarımızda görülen şekilleriyle ayrı ayrı olması, içinde yaşadığımız kültürün bize bunları tek doğru gibi göstermesinden kaynaklanıyor. Sokrates; "Eğer biz insanların içinde olan erdem tohumlarını geliştirebilirsek, insanları birleştirebiliriz" der. Bunlar henüz çözülebilmemiş şeyler değildir, toplumdan topluma fark yine devam etmektedir. Ama bakıyoruz insanlığın ortak doğruları da var, iyileri de var. Dinden veya kültürden gelen değerler, insanların vicdanlarına verilmelidir ki, vic-

dansız olmasınlar! Vicdansız olmak ne demektir? Vicdanı olumlu yönde terbiye edilmemiş, iyi değerlerle, doğru değerlerle yüklenmemiş insan demektir. Siz bilgisayarlara nasıl yükleme yapıyorsanız, size öyle işlem yapıp geri veriyor değil mi. İşte çocuklarımızı, gençlerimizi, insanımızı vicdanlarını terbiye ederken; doğru, iyi, geçerli değerlerle terbiye ederseniz, sonunda onlardan, hoşlanacağınız, yeni istedik yönde davranışlar bekleyebilirsiniz; mesele budur efendim.

İkincisi, bana diyorlar ki çağdaş, laik kafalı din adamları yetiştirebildiğinize inanıyor musunuz? Evet inanıyorum. Sizce laiklik nedir? Buna girmek istemiyorum. Başka sorular var onları hep atlıyorum. İslam devleti isteyenler vardır, bu gerçekleşirse sizce karşıt görüş, yaşam biçimlerine özgürlük verir mi? Çok yanlış şeyler bunlar. İslam Devleti nedir? Peygamberden sonra ayrılıklar başlamıştır, İslam Devletini hangi parti sunacak, kaç parti doğacak, hangisi İslam devleti olacak? Yapmayınız, yanlış şeyler bunlar, siz bunları yapmayınız. Burada çok nitelikli bir topluluk var, bunları anlayabilirsiniz. Hangi İslam Devleti deniyorsa, partilerden birisi mi İslamdır da, öbürleri İslam dışıdır. Geçici şeylerdir bunlar, bunlar düzelecek.

"Türkiye'de tarikat etkinlikleri var mıdır? Yok mudur?" diye soruluyor. Ben size sorayım yok mu? Biz okullardaki derslerin devlet kontrolünde olmasını savunurken, ben onların içinden birisiyim, ne kadar çok küfür aldık, bazı çevreler ne kadar çok kızdılar, " Ne hakkı var devletin bizim din eğitimimize karışmaya, çocuklarımıza istediğimiz tarikatın istediğimiz mezhebin eğitimini veririz, devlet niçin bizi kontrol etsin!" dediler. Demek ki var. Önemli olan düzenlemelerdir, zararları önlemek için yararlarından faydalanmadır, düzenleme çok önemli.

Dördüncüsü, "İmam-Hatip Liselerinde kız öğrencilerin başörtüsü örtmeleri konusunda ne düşünüyorsunuz? Sizce o yaştaki çocukların, üstelik forma biçiminde başörtü örtmeleri gerekli ve doğru mudur, laikliğe uygun mudur?" diye soruyorlar. Efendim, biz çok çektik bu konuda. İlahiyat Fakültesinde kızlarımız vardır, örtünmüşlerdir bir devirde, benim okuduğum devirde böyle bir şey söz konusu değildi, şimdi artık hiç yok, açık öğrencimiz giderek arttı. Niçin arttı? Efendim, yasalar böyle emrediyor, başınızı açacaksınız, diye çocuklarımıza söyledikçe, bir kısmı açıp bir kısmı açmamakla direndikçe, neler oldu biliyor musunuz? Cenaze törenine döndü bizim bahçeler. Açlık grevi yapanlara, bütün partilerden çelenkler geldi efendim, cenaze çelengi gibi kocaman, üstünde isimleri vardı, hepsi destekledikler ve biz utandık öğrencilerimizin karşısında, biz açıyormuşuz gibi olduk. Yapmayınız lütfen, çok partili hayattır, nerede kuvvet bulursa onu kullanıyor, bunları bize yüklemeyin.

Beşinci soru: "İlahiyat fakülteleri niçin öğretmen yetiştiren fakülteler olmuştur?" Kaliteli din öğretmeni yetiştirmek için çocuklarımızı devletin okullarına güvenip getiren ailelerimize iyi hizmet vermek için efendim. Biz öğretmen yetiştiren kurumlar arasında yer almayı istedik, yardım gördük, girdik oraya çok şükür; öğrencilerimiz ilk on tercihe girenlerden gelsin istedik, daha iyi yetişmiş öğrencilerden yetiştirelim din öğretmenlerini istedik. Bu nitelik kazanmak içindi.

Altıncı soru: "Küçük yaşta din eğitimini ailelere bırakmak ne derecede doğrudur? Aileye bırakılınca, aile bunu kendisi veremiyor ve birini buluyor, hatta çoğu zaman birileri onu buluyor çocuğunuza öğretelim diye. Bu doğru mudur?" Bence doğru değil tabii. Bunun için eğitilmiş in-

sanlara vermek çok daha doğru. Biz vermeyince birileri veriyor, 18 yaşına kadar verilmesin diyenler var. Acaba benim çocuğumun zihni ve kalbi o zamana kadar boş mu kalacak? Aileler bilirler efendim, küçük yaşta çocuğunuzu karşınıza alıp iyiyi, doğruyu, güzeli anlatmazsanız, terbiyesini vermezseniz, çocuk sekiz, dokuz yaşına geldikten sonra yaşıtlarına yönelir, bir daha sizi dinlemez, karşınıza başka değerlerle kavga ederek çıkar. Küçük yaşta vermek çok önemlidir, sorun budur. Ama düzenlemek önemlidir. Neyi vereceğinizi bilmek, kime verdireceğini bilmek, çok önemlidir.

Teşekkür ederim. [Alkışlar]

BAŞKAN - Sayın Bilgin'e de ayrıca diğer arkadaşlarımız gibi soruları gerçekten atlamadan ve bir mustantık gözüyle, cevaplandırdılar, kendilerine sadece katıldıkları için değil, açıklıkla, iyi niyetle ve aydınlıkla cevaplandırdıkları için ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak soruları yanıtlamak için Sayın Arat'a sözü veriyorum.

Prof. Dr. Necla ARAT - Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sanıyorum ki ben de zaman darlığı nedeniyle soruların hepsini yanıtlama olanağı bulamıyacağım; belki bir bölümünü atlamam gerekiyor. Çok sayıda soru var: "Laikliğin yerleşmesi için insanların laikleştirilmesi gerekmekte; laikliğin bir yaşayış biçimi olması gerekmektedir dediniz, bunun gerçekleşmesi için ne gibi önerileriniz var?" diyor Sayın Şeref San. Bu önerilerimi daha önce şu anda bozulmuş olan durumu düzeltmek için ne yapmalıyız başlığı altında çok ayrıntılı olarak verdim. Yinelemek istemiyorum tabii. Sayın San'ın buna ek olan sorusuna yanıt vereceğim.

"Eğitimde pragmatizme dayanan ilerlemecilik akımı mı uygulanmalı?" diyor. Elbette pragmacılığa dayanan iş felsefesinin egemen olduğu, iş bitirmenin egemen olduğu bir eğitim anlayışımız olmalı. Ulusal eğitimimizin temel ilkeleri belirlenirken, ön planda tutulması gereken **çağdaş, laik, hoşgörölü, demokratik ortamda yaşayabilmesini bilen vatandaşları yetiştirmek** olmalı. Çünkü saygının ve sevginin ilkeleştii bir eğitim sistemi içerisinde öyle sanıyorum ki kutuplaşmalar da korktuğumuz kadar keskin olmayacaktır. Ama bunu nasıl gerçekleştireceğiz? Bununla bağlantılı ikinci soru var. "Laik eğitiminin gerçekleşebilmesi, uygulanabilirliğinin sağlanabilmesi, öğretmen, öğretim üyesi örgütlölüğü ile koşut olarak çözülebilecek bir sorun değil midir?" diye soruyor bir sayın dinleyicimiz. Kendisine büyük ölçüde hak veriyorum, kuşkusuz öğretmen, öğretim üyesi örgütlenmesiyle ve öğretmenlerle öğretim üyelerinin yeniden öğretim birliğinin ilkeleri konusunda yeniden bir anımsatma programına tabi tutulmalarıyla, kısacası bir çeşit yeniden eğitilmeleri süreciyle gerçekleşebilecek bir olay bu.

Sayın Hüseyin Sabırlı: "Laikliğe karşı örgütler devlet desteğinde midir?" diye soruyor. "Eğer öyle ise bu devlet adamları, bu yüksek bürokratlar Türkiye Cumhuriyeti'nde nasıl yetişmişlerdir? Bu bir eğitim hatası mı?" diyor. Laikliğe karşı örgütlerin devlet desteğinde olup olmadıklarını bilemem, ama laikliğe karşı bir takım yazılar yayımlayan dinsel dergilere ve onlara paralel yayınlara zaman zaman destek sağlandığını hep birlikte basından izlemekteyiz, ayrıca en azından bu tür çalışmalara sempatik bakıldığı da bir gerçek. Bunun için bir örnek vermek istiyorum. Son haftalarda anımsayacaksınız bir kısım demokratik kuruluş ve derneklerin laiklikle ilgili çalışmalarını "Şer Cephesi" diye

niteleyip, onlara karşı bir "İslami Cephe" kurulması için belli başlı İslami dergiler bir bildiri yayınladılar. O bildiride her ne kadar adli makamlarımız suç unsuru bulmadılarsa da, demokratik bir ortamda belli bir kesimin düşüncelerinden ötürü böyle kışkırtıcı bir tutumla suçlanması hiç hoş değildi. Burada devlet adamlarımız konusunda herhangi bir yorum yapmayı istemiyorum. Çünkü dün öğleden sonra verilen bildirilerin birinde laikliğin bir çeşit ayrışma olduğu analizi yapılmış idi. Din ile devletin birbirinden ayrışması analizinde ve gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet bürokratları laikliğe sıkıca sarılan, laikliği halk kitlelerine tepeden inme vaz eden kimseler olarak gösterilmişlerdir. Eğer bu sosyalbilimci arkadaşımızın saptama ve yargısı doğru ise, bürokratlarımızın bu kuram çerçevesinde laikliği savunuyor olmaları gerekir. Eğer durum böyle değilse, o zaman o yargıda herhalde tartışılacak pek çok yan var diye düşünüyorum.

Bir başka soru: "Din sosyal bir olgu değil mi? İnsanlarımızın dini eğitim ve öğretim gereksinmelerini karşılamak, laikliğin gereği değil mi bu konuda başka bir öneriniz var mı?" Hiç kuşkusuz, ben de aynı şeyleri söyledim, elbette din bir toplumsal olgu, insanlık tarihinin başlangıcında önce mitoslar, sonra din, sonra bilim var; ama XXI. yüzyılın hemen eşiğinde bütün dünyada yeniden mitoslara bir yönelme olduğunu da izliyoruz. Bunun nedenlerine ayrıntılı olarak girmeye kalkarsak bunun için bir başka sempozyum yapmak gerekecek. XXI. yüzyılın insanı acaba teknolojinin, endüstrileşmenin getirdiği yabancılaşmayı birtakım metafizik alanlarda giderme yolunu mu arıyor? Mutluluğu orada mı buluyor? Yalnız İslam Fun-

damantalizmi değil, Hıristiyan Fundamantalizmi de böyle bir arayışın peşinde mi? Bütün bunlar tabii, saygın ilâhiyatçılarımızın herhalde çok yakından izledikleri ve incelemeye aldıkları konular olacak diye düşünüyorum. İnsanlarımızın dini eğitim ve öğretim gereksinimleri karşılanıyor. Fazlasıyla karşılanıyor, hatta o kadar fazlasıyla karşılanıyor ki, nitelikte düşmeler oluyor. Biz o yüzden niteliği yükseltmek açısından sayının azaltılmasını önerdik. Bir başka soru da bana özel olarak yöneltilmiş. "Hoşgörü varken niçin saldırgan bir tavır?" diyor. Eğer saldırgan bir tavır yansıttıysam özür dilerim, ama bir felsefeci olarak yaşamımın hiç bir döneminde böyle nitelendirilecek bir tavıram olmamasına özen gösterdim. O bakımdan, herhalde bir yanlış anlama var diye düşünüyorum, Hasan Onat Bey yanlış yorumlamışlar.

Sezai İlhan Bey, "Eğitimde önemli bir yeri olan basın ve yayın araçlarının laiklik karşısındaki tutumlarına ilişkin görüşleriniz nedir? Ve yapay yağmurlama, organ bağıışı gibi konularda din görevlilerinden görüş alma ve bunu televizyondan yayınlarla, toplumu bunlara alıştırmamanın bilinçli bir uygulaması mıdır?" diye soruyorlar. İletişim organlarının bu konularda yaptıkları yayınlarda zaman zaman laikliğe karşıt birtakım uygulamalar da bulunduğu kuşkusuz. Bunun örneklerini hep görüyoruz. Tabii televizyonun özerk bir kurum olması gerekiyor. Bu nedenle, yapıp etmelerinde denetleme mekanizmasının ne ölçüde çalıştığını yasal sınırlar içinde belirleyebiliyoruz. Ama, en iyi sınırlayıcı, öyle sanıyorum ki tepkisini dışlaştırabilen kamuoyudur. Eğer bu türden "alıştırma" kabilinde bilinçli, ama yanlış uygulamalar olduğuna inanıyorsanız Sezai İlhan Bey, televizyona bu

türden yayınları için kişisel tepkinizi demokratik bir hak olarak bildirebilirsiniz. Bu gibi tepkiler arttığı takdirde, bu özerk organın yayınlarına daha dikkatle eğileceği kanısındayım.

Bir başka soruda, soruyu yöneltenin adı yok. Ama ben yanıtlamak istiyorum. Şöyle diyor: "Bir edebiyat fakültesinde felsefe bölümünde felsefe ile ilgili yayınların çıkması ve okunması ne kadar doğalsa bir ilâhiyat fakültesinde de **İslamda Kadın** isimli ya da konulu bir kitabın çıkması o kadar doğaldır. "Kuşkusuz çok doğaldır, benim itirazım ilâhiyat fakültesinde İslamda Kadın başlıklı bir kitap yazılmasına değil. Ben, kitabın içeriğine itiraz ettim. El zinasından, kulak zinasından, çok eşliliğin, meşrulaştırılmasından söz eden bir üniversite yayınının, Cumhuriyetin temel ilkeleriyle bağdaşmayacağını, dile getirmek istedim. Demokratikleşme bağdaşmayacağını, kadın haklarına, yurttaşlar yasasına aykırı olduğunu dile getirdim, yoksa konu yönünden bir sınırlama yapmadım. İkinci olarak "Laiklik savunucusu bilim adamlarımız acaba üniversitelerimizde türban takan kız öğrencilerin niyetlerinin dini siyasileştirmek mi, yoksa sırf inancını yaşama isteği mi olduğunu acaba ellerinde bulunan hangi hassas ölçü aletleriyle tespit edeceklerdir?" deniliyor. Ben aslında türban konusuna bugünkü konuşmamda pek girmedim, girmek de istemedim. Çünkü bu sorun çok yanlış anlaşıldı sayın izleyiciler. Üniversitelerde başlangıçta türbana ilişkin kaygılarını dile getiren bir avuç öğretim üyesi, bunun arka planında var olan ya da var olması söz konusu olan nedir bunun irdelenmesini istediler. İlâhiyat Fakültesindeki öğretim üyesi arkadaşımız bakın ne diyor." Bizim

okuduğumuz yıllarda hiç baş örtülüyordu. Öğretim üyesi olduğumuz yıllarda da yoktu." Peki zaman içerisinde bu oluşum neden bu kadar hız kazandı ve büyük ekiplere, gruplara dönüştü. Bu öğrencilerimiz kendilerini karşımıza alıp konuştuğumuz zaman da "Siz Cumhuriyetin öğretim üyesi olarak kurallarınızı koymakta haklısınız, ama bizim istediğimiz düzen gelince siz de başınızı örteceksiniz" diyorlar. Özgürlükleri yok etmek pahasına, özgürlük vermek bana biraz safdillik olur gibi görünüyor. Demokrasi kendisini savunmak zorundadır. Dün bir oturumda çok güzel bir şekilde açıklandı bu. İnsan Hakları Bildirisinde de özgürlüklerin başka özgürlükleri zedelemek için kullanılmayacağı açık seçik şekilde belirtilmektedir. Bu nedenle, eğer bu arkadaşları, benim birtakım haklarımı engelleyecek bir sistemin öncüleri ya da militanları olarak çalışıyorlarsa, önce onları ikna etmeye çalışırım; ikna olmuyorlarsa yasal sınırlar içerisinde yapılması gereken nedir, onu belirler ve gereken mercilere iletirim. O da yapılmadığı takdirde herhalde düşünmemiz gereken başka yöntemler olacaktır. Kuşkusuz elimizde terazi yok, herhangi bir ölçü yok. Ama tek ölçüğümüz onların beyanlarıdır. Bugün İstanbul'da bir üniversitenin kampüsünde giriş kapısında "Egemenlik Ulusudur" özdeyişi indirilmiş, yerine "Egemenlik Allah'ındır" özdeyişi yazılmıştır. İstedikleri düzen de açıkça dile getirilmektedir. Beyazıt'ta türban gösterisi yapan öğrenci kızlarımız, tanık olduk, "Şeriat istiyoruz" diye bağırmişlerdir. Ankara'da yürüyen birtakım türbanlı öğrencilerimiz ellerinde Kur'an'la yürümüşler, Kutsal Kitabımızı bir siyasal araç olarak kullanmışlardır. Bunlara izin vermememiz gerekiyor, konuşmamda da dile getir-

diğim gibi, dinin insan yaşamında çok özel ve yüce bir yeri vardır. Bu nedenle hiç bir şekilde, hiç bir şeyin aracı yapılmasına izin verilmemesini istiyoruz. İlahiyatçı arkadaşlarımızdan gelen yorumlardan bir tanesinde deniyor ki, "Sizin konuşmanız sonucunda İlahiyat Fakültesinin akademik kadrosunda bulunan biri olarak benim laik Cumhuriyette pek yerim olmadığı duygusuna kapıldığımı söylemeliyim. Sizden akılcı yaklaşımla birlikte gerçekçi, bir yaklaşım görmek isterdim, ama ne var ki ben de, benim gibi bilimsel yöntemlerle din konusunda araştırmalar yapan insanlardan bile laik tavıra sahip olabilme hakkının alınmaya çalışıldığını üzülen gözlemledim". Hayır, Sayın Halit Albayrak. Sizden laik tavıra sahip olabilme hakkı alınmıyor, tam tersine bu hakkın ne kadar çok sizin hakkınız olması gerektiğini ve sizin bu hakkı kullanırken laik ilâhiyatçılar yetiştirmek için ne kadar özen göstermeniz gerektiği vurgulanıyor. Eğer bir yanlış anlama olduysa benim ifademden kaynaklanan bir yanlış anlama bu, bunu düzeltmek isterim. İlahiyat Fakültesindeki öğretim üyesi arkadaşlarımız aydın din adamı yetiştirme görevini özveriyle üstlenmişlerdir. Eğer bu görevi yerine getirirlerse, bilimsel tavırla dinsel incelemeler yaparlarsa, gelecek yıllarda bizim toplantılarda laiklikle ilgili tartışmalar yapmamıza gerek kalmayacağı inancındayım. Dolayısıyla yaptıkları iş iyi bir iştir, işlerine elbette devam edeceklerdir, dışlanmaları söz konusu değildir, çok saygın bir yerleri vardır gözümüzde.

Bir başka soru "Laikliği ortadan kaldıracı çabalar çok yönlü sürüyor, bunlardan birisi, Kültür Bakanlığı tarafından düzenlenen Birinci Dil Kurultayında öne sürülen

görüşlerden bir tanesi, Osmanlıcanın liselerde seçmeli ders olarak okutulması önerisi konusundaki görüşleriniz nelerdir?" Bana sorarsanız öğrencilerimize önce bir yabancı dili esaslı bir biçimde öğretilim. Ondan sonra, bir uzmanlık dili olan Osmanlıca'yı öğretmeyi de izin verirsiniz üniversitelerimize bırakalım. Zaten bu, üniversitelerimizde yapılmaktadır. Osmanlıca, Türkoloji bölümlerinde öğretiliyor.

Çok uzun bir soru var Sayın Başkan, zaman var mı biliyorum. Sayın Doç. Dr. Fevzi Öz'den geliyor, "UNESCO Türkiye Millî Komisyonu tarafından bir süre önce düzenlenmiş olan ve Hacettepe Üniversitesinde yapılan Uluslararası Laik Eğitim konulu bilimsel toplantıda gerek Japonya temsilcisi, gerek Batı ülkelerinin temsilcileri 'Laik ülkeler olduğumuz için, devlet bütçesinden herhangi bir din için ya da meslek için yatırım yapılamaz, devlet bütçelerinden ibadet yerleri ve öğretim için harcama yapılamaz. Her din mensubu kendi ibadet yerlerini yapar ve din adamı yetiştirir. Bir dine mensup insandan alınan vergiden oluşan millî bütçeden başka bir din ya da meslek için ibadet yeri ve öğretimi yapılamaz' demişlerdir. Bu düşüncelere siz ne dersiniz? Laik bir devlet olan Türkiye için de bu düşünce geçerli olabilir mi? Dini inançların politik bir alet olarak kullanılmaması için de böyle bir yöntem ne dersiniz?" Ben, bu yöntem ne dediğimi önerilerim sırasında söyledim, tam tersine din eğitiminin ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığının sorumluluğu ve yönetimi altında örgütlenmesinin büyük yararları vardır. Çünkü biz, söz konusu edilen Batılı ülkeler gibi bir reform, rönesans dönemi yaşamadık. Aydınlanmayı ise çok kısa yaşadık biliyorsunuz.

Bu yönden böyle bir yaklaşım öyle sanıyorum ki dini inançların siyasal bir araç olarak kullanılmaması için bir çözüm olacak yerde, tam tersine dinin siyasal inançlar için kullanılmasını hızlandırabilir. Hele şu içinde bulunduğumuz aşamada böyle bir şeye hiç gerek görülmemesi herhalde daha gerçekçi olur kanısındayım.

Son bir soru var. Gönderenin adı yok. Şöyle diyor: " Sayın Bilgin Türkiye'nin ilerlediğini söyledi, sizce Sayın Bahriye Üçok'un öldürülmesi bu ilerlemenin adımlarından biri midir?" Hepimizi çok kahreden bir olay, ama faillerinin bulunmadığı bir olay, bu nedenle herhangi bir yargıya varmak ya da yargı niteliğinde bir şey söylemek istemiyorum. Ama Sayın Bilgin'in Türkiye'nin ilerlediği konusundaki görüşüne katılıyorum. Türkiye artık 20 yıl önceki, 40 yıl önceki Türkiye değil. Belli konularda bir hayli kalkındık, hatta ilerledik de; ama daha yapılacak çok işimiz var. Yapılacak işleri hem kendimiz hem de gelecek kuşaklar için sürekli olarak vurguladığımız çağdaş, laik, hoşgörülü, demokratik ortamda hep birlikte gerçekleştireceğiz.

Teşekkür eder, saygılar sunarım. (Alkışlar)

BAŞKAN - Efendim, Sayın Arat'a da teşekkür ettikten sonra bende bulunan soru gruplarına girmeyen üç pusula var. Birincisi eski arkadaşımız Sayın Hüseyin Sabırlı'ya ait; TED Özel Aliağa Lisesi Müdürü. Bu konuda böylesine bir toplantı yaptığımız için TED'ne teşekkür ediyor. Biz de kendisine teşekkür ediyoruz. Milli Eğitim Bakanlığında Ahmet Sevgi arkadaşımız bir düzeltme, açıklama yapıyorlar. Milli Eğitim Bakanlığınca, 1987'de Voltaire gibi bazı yazarların eserlerinin yasaklandığı belirtildi, bu husus Türkiye Büyük

Millet Meclisinde de konuşuldu ve milletvekilleri de bilgilendirildi, bunu düzeltmek istiyorum, sorun yoktur, derler.

GENEL DEĞERLENDİRME

BAŞKAN - Bu bölümde, Eğitimde Laiklik konulu XIV. Eğitim Toplantımızın yedinci oturumunun sonunda tartışılan konuları ana hatlarıyla özetlemek istiyorum. Laiklik hoşgörü, tarafsızlık ve birlikte, barış içinde yaşamayı ifade eder. Din ve devlet işlerinin ayrılması yanında, çağdaşlaşma demektir. Bir tür dünyalaştırma veya dünyaya dönük olmayı da ifade eder. Çeşitli tanım ve tartışmalar içinde, bunlar üzerinde ağırlıkla durulan konular oldu. Ayrıca, laikliğin, gerçekten yalnız Türk tarihinin değil, insanlık tarihinin zengin deneyimleri sonucu, büyük acılar, uzun, yorucu mücadeleler karşılığı olduğu, belirtildi. Türk toplumunda ise, kendine özgü bir yeri ve anlamı olduğu ortaya çıktı.

Laiklik çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin temel taşlarından biri, Türk Milli Eğitiminin de vazgeçilmez bir ilkesi olarak yeniden önemle vurgulandı. Ayrıca, demokrasi ve demokratik eğitimin, laik eğitimin kendisini savunmak zorunda olduğuna işaret edildi.

Bu savunmada, demokrasinin gereği, laik, anti-laik, inançlar, inanmayanlar gibi gruplaşmaların yanıltıcı ve yanlış olduğu belirtildi. Bu konuda, eğer çıkarsa, ortaya çıkacak sakıncaların, tehlikelerin giderilmesi için ilacın, panzehirin de yine laiklik ve laik eğitim olduğuna işaret edildi.

Kuşkusuz eğitimde laiklik ilkesinden ve bunun uygulamalarından söz etmek için, her tür ve düzeydeki eğitim kurs ve kurumlarının eğitim programlarının, ders kitaplarının incelenmesi, uygulamalarına göz atılması ve bu tür çalışmaların da tarafsız, bilimsel bir biçimde yapılması zorunludur. Ayrıca, laiklik, hemen kesilip atılan, bir saniyede bir günde, beş günde kazanılan, bir yılda ve kolaylıkla kazanılan bir uğraşı, bir davranış biçimi veya bir süreç değildir. Zaman ve emek ister. Yetişmişlik ister.

Dikkat ederseniz bu toplantımızda laiklik nedir ve ne değildir konusu çok daha büyük bir ilgi ve dikkatle tartışıldı. Çeşitli tanımlar, sorunlar belirlendi. Öneriler getirildi. Bu da gösteriyor ki, böylesine tartışmaların barış içinde, güzellikle, anlayışla yürütülmesinde yarar vardır. Yine, dikkat ederseniz her ne kadar uğraştıysak da, konuşmacıları ancak belli bir oranda "eğitimde laiklik" temasına getirebildik. O halde, belli noktalarda, belli gereksinimler olduğu meydana çıkıyor. En çok vurgulanan konulardan bir başkası da, dinin politikaya alet edilmesi konusudur.

Bu alanda Tevhid-i Tedrisat (Öğretimde Birlik) Yasasının özenle izlenmesi ve din-bilim ikilemi üzerinde gereksiz sorunlar yaratılmaması gerekir mesajları verildi. Unutmayalım ki, bu topraklar üzerinde, uygarlık yolunda, birlikte yaşamak zorundayız. Aramızda ne kadar tartışsak da, bu ülke ve bu ülkenin insanları olarak, gerçekten birlikte bulunmak, hoşgörü içinde yaşamak durumundayız. Bu ülke ve bu ülkenin insanları da gerçekten sevimli değeri. Külebi

gibi "Bu toprak bizim yurdumuzdur, deli gönül yücesine çıkar, uçar gider, Ardahan'dan Edirne'ye Edirne'den Ardahan'a kadar" dedikten sonra, Sayın Bakanımızı kürsüye davet etmek üzere huzurlarınızda saygılarımı sunuyorum ve katıldığınız için teşekkür ediyorum. [Alkışlar].

EK 1
TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ
XIV. EĞİTİM TOPLANTISI
PROGRAMI

TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ
XIV. EĞİTİM TOPLANTISI

EĞİTİMDE LAIKLIK

29 - 30 KASIM 1990
Perşembe - Cuma

YER : T.E.D. Ankara Koleji Vakfı Konferans Salonu
Ziya Gökalp Caddesi, No. 48, Yenışehir / ANKARA

29 KASIM 1990 - PERŞEMBE

SABAH

ACILIS

10.00

- Prof. Dr. Kemal GÜÇLÜOL
(T.E.D. Bilim Kurulu Başkanı)
- Prof. Dr. Rüştü YÜCE
(T.E.D. Genel Başkanı)
- Avni AKYOL
(Milli Eğitim Bakanı)

10.30. - 11.00

Başkan

Konuşmacı

Konu

- **BİRİNCİ OTURUM**
- Prof. Dr. Özcan DEMİREL
(T.E.D. Bilim Kurulu Üyesi)
- Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ
(H.Ü.Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)
- "Laikliğin Tarihi Gelişimine Genel Bir Bakış"

11.00 - 11.15

11.15 - 11.30

- **TARTIŞMA**
- **ARA - ÇAY**

11.30 - 12.00

Başkan

Konuşmacı

Konu

- **İKİNCİ OTURUM**
- Dr. Ferhan OĞUZKAN
(T.E.D. Bilim Kurulu Üyesi)
- Yekta Güngör ÖZDEN
(Hukukçu)
- Laikliğin Hukuki ve Siyasi Boyutları
- **TARTIŞMA**
- **ÖĞLE TATİLİ**

12.00 - 12.15

12.15 - 14.30

14.30 - 16.30

Konu

Başkan

- **ÜÇÜNCÜ OTURUM**
(Panel I)
- **Laiklik ve Sorunları**
- Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ
(T.E.D. Bilim Kurulu Üyesi)

- Katılanlar
- **Fuat CEZAYIRLI**
(T.E.D. Ankara Koleji Vakfı Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni)
 - **Prof. Dr. Cengiz GÜLEÇ**
(H.Ü. Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi)
 - **Prof. Dr. Münci KAPANI**
(A.Ü. Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi)
 - **Prof. Dr. Ergun ÖZBUDUN**
(Türk Demokrasi Vakfı Başkan Vekili)
 - **Prof. Dr. Şerafettin TURAN**
(A.Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi)
- 16.30 - 16.45 - **ARA - ÇAY**
- 16.45 - 17.30 - **TARTIŞMA**

30 KASIM 1990 - CUMA

- 09.30 - 10.00** - **DÖRDÜNCÜ OTURUM**
- Başkan - **Doç. Dr. Nezahat SEÇKİN**
(T.E.D. Bilim Kurulu Üyesi)
- Konuşmacı - **Prof. Dr. Özer OZANKAYA**
(Yıldız Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)
- Konu - **Eğitimde Laiklik**
- 10.00 - 10.15 - **TARTIŞMA**
- 10.15 - 10.45 - **BEŞİNCİ OTURUM**
- Başkan - **Doç. Dr. Gül AYDIN**
(T.E.D. Bilim Kurulu Üyesi)
- Konuşmacı - **Dr. Lütfi DOĞAN**
(Diyanet İşleri Eski Başkanı)
- Konu - **Din Eğitimi ve Laiklik**
- 10.45 - 11.00 - **TARTIŞMA**
- 11.00 - 11.15 - **ARA - ÇAY**

- 11.15 - 11.45 - **ALTINCI OTURUM**
Başkan - **Doç. Dr. Nizamettin KOÇ**
(T.E.D. Bilim Kurulu Üyesi)
- Konuşmacı - **Prof. Dr. Yuluğ Tekin KURAT**
(ODTÜ Fen - Edebiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi)
- Konu - **Atatürk Devrimleri ve Laiklik**
11.45 - 12.00 - **TARTIŞMA**
12.00 - 14.30 - **ÖĞLE TATILI**
- 14.30 - 16.30 - **YEDİNCİ OTURUM**
(Panel II)
- Konu - **Eğitim ve Öğretim Uygulamaları ve
Laiklik**
- Başkan - **Prof. Dr. Kemal GÜÇLÜOL**
(T.E.D. Bilim Kurulu Başkanı)
- Katılanlar - **Prof. Dr. Necla ARAT**
(İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Öğretim Üyesi)
- **Prof. Dr. İ. Ethem BAŞARAN**
(A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi
Öğretim Üyesi)
- **Prof. Dr. Beyza BİLGİN**
(A. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)
- **Prof. Dr. Coşkun SAN**
(Gazi Üniversitesi Eski Öğretim Üyesi)
- **Dr. Hıfzı TOPUZ**
(İletişim Araştırmaları Derneği
Başkanı)
- 16.30 - 16.45 - **ARA - ÇAY**
16.45 - 17.30 - **TARTIŞMA**
17.30 - 18.00 - **GENEL DEĞERLENDİRME VE
KAPANIŞ**

EK 2

**YAYINA HAZIRLIK ÇALIŞMALARINDA
GEREKLİ DÜZELTMELER İÇİN
İLGİLİLERE GÖNDERİLEN YAZI ÖRNEĞİ**

Sayı : 299

Sayın

Derneğimizce düzenlenen ve 29 - 30 Kasım 1990 tarihlerinde TED Konferans Salonu'nda yapılmış bulunan "EĞİTİMDE LAIKLIK" konulu, "TED Eğitim Toplantısı"nda sunulan Panel ve Bildirilerin bir kitap haline getirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.

Bu toplantıda,

..... konulu,

BİLDİRİ /PANEL ile ilgili olarak;

Sunduğunuz konuşmanın,

İzleyicilerin yöneltmiş oldukları sorulara verdiğiniz cevapların,

İzleyici olarak, toplantının "Tartışma" kısımlarında; katkı niteliğindeki konuşmanız veya bildiri sahibine ya da Panel üyelerine yönelttiğiniz soruların, ses alıcı gereçten belirlenebilen metni ekte sunulmuştur.

16 Eylül 1991 tarihine kadar ekte sunulan metinde, metnin aslına sadık kalarak yapılmasını gerekli gördüğünüz düzeltmeleri, eklemeleri ve çıkarmaları yaparak yayınlanmasını istediğiniz metnin, Derneğimize ulaştırılmasını dilemekteyiz. Bu yayınının kısa sürede yayınlanması planlanmaktadır. Bu bakımdan, gerekli düzenlemelerden sonra, yazınızı basıma hazır bir biçimde daktilo ile yazılmış olarak göndermenizi beklemekteyiz.

Ayrıca, halen düzeltme yapmak üzere gönderdiğimiz ekteki metinde, gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra, bu metnin ve toplantı sırasında verdiğiniz (şayet verdiyseniz)

bildiri veya panel konuşmanızın metninin basılmasını belirten, "BASILABİLİR" ibaresi ile imzalı olarak göndermenizi istemekteyiz.

Bilginizi rica eder, ilgileriniz için teşekkür ederim.

Saygılarımla,

MEHMET BAKLACI
MERKEZ MÜDÜRÜ

- NOT :
- 1 - Ekte sunulan metnin düzeltilerek, yeniden yazılması halinde, tarafımızdan gönderilen metinle birlikte iadesi,
 - 2 - Düzeltme sırasında yazım kurallarına dikkat edilmesi,
 - 3 - Gereksiz gördüğünüz paragraf ve cümlelerin çıkarılması, konuşmanızın çerçevesini aşacak ekler yapılmaması ve yabancı isim ve terimlerin orijinali ile Türkçe okunuşunun belirtilmesi önemle rica olunur.

EK 3

DİZİN (Ad Buldurusu)

METİN, Halil : 146, 153.
MİMLİOĞLU, Mihri: 12, 13.
OĞUZKAN, Ferhan : 23, 42, 44, 45.
OMAY, Aysun : 186, 187
ONAY, Perihan : 243.
OZANKAYA, Özer : 43, 123, 148, 155.
ÖZ, Fevzi : 257.
ÖZBUDUN, Ergun : 47, 61, 82, 109, 113.
ÖZDEN, Yekta Güngör : 23, 25, 42, 43, 44, 45.
SABIRLI, Hüseyin : 251, 258.
SAN, Coşkun : 193, 194, 239, 243:
SAN, Şeref : 250.
SEÇKİN, Nezahat : 121, 146, 148, 155.
SEVGI, Ahmet : 258.
TOPUZ Hıfzı : 193.
TURAN, Şerafettin : 20, 47, 51, 62, 76, 84, 101.
TURNA, Mustafa : 12, 14, 19, 43.
YÜCE, Rüştü : XIII, XVIII, 26.

EK 4
TÜRK EĞİTİM DERNEĞİ
YAYINLARI

EĞİTİM DİZİSİ

	FIYATI
Yükseköğretime Giriş Sorunları	Tükendi
Ulusal Eğitim Politikamız	Tükendi
Çocuk ve Eğitim	Tükendi
Temel Eğitim ve Sorunları	Tükendi
Atatürk ve Eğitim	12.500.-
Türkiye'de Meslek Eğitimi ve Sorunları	12.500.-
Okulöncesi Eğitim ve Sorunları	12.500.-
Bugünden Yarına Ortaöğretimimiz	12.500.-
Gençliğin Eğitimi ve Sorunları	12.500.-
Eğitimde Psikolojik Hizmetler ve Sorunları	12.500.-
Yaygın Eğitim ve Sorunları	12.500.-
Yükseköğretimde Değişmeler	12.500.-
Demokrasi İçin Eğitim	

ÖĞRETİM DİZİSİ

Ortaöğretim Kurumlarında Yabancı Dil Öğretimi ve Sorunları	12.500.-
Ortaöğretim Kurumlarında Fen Öğretimi ve Sorunları	12.500.-
Ortaöğretim Kurumlarında Matematik Öğretimi ve Sorunları	12.500.-
Ortaöğretim Kurumlarında Türk Dili ve Edebiyat Öğretimi ve Sorunları	12.500.-

Ortaöğretim Kurumlarında Sosyal Bilimler Öğretimi ve Sorunları	12.500.-
Ortaöğretim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Sorunları	12.500.-
Ortaöğretim Kurumlarında Müzik Öğretimi ve Sorunları	12.500.-
Ortaöğretim Kurumlarında Resim İş Öğretimi ve Sorunları	15.000.-

ARAŞTIRMA DİZİSİ

1. İlkokul Çocuklarının Davranışlarının Öğretmenler Yoluyla Gözlenmesi : Öğretmen Gözlem Formu - El Kitabı Tükendi
2. Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Lise Öğrencilerinin Problemlerinin Tür, Yoğunluk ve Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması 3.500

EĞİTİM VE BİLİM DERGİSİ 2.500

* Eğitim ve Bilim Dergisi dışındaki yayınlarımız Dernek'ten alındığında öğretmen ve öğrencilere % 20 indirimlidir.

** Türk Eğitim Derneği

Ziya Gökalp Caddesi No : 48

Tel : 131 34 87 - 131 34 88

Yenişehir - ANKARA